

Кыргыз Республикасынын Билим
берүү жана илим министрлиги

WORLD BANK GROUP

БИЛИМДИ БААЛОО ЖАНА ОКУТУУ УСУЛДАРЫ БОРБОРУ
ЦЕНТР ОЦЕНКИ В ОБРАЗОВАНИИ И МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ
CENTER FOR EDUCATIONAL ASSESSMENT AND TEACHING METHODS

2017-жылы 4-класстын окуучуларынын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ)

Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары жөнүндө отчёт

Бишкек 2018

ББОУБ / ЦОМО (с)

Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ) 2017 ж.//
Билимди баалоо жана окутуу усулдары борборунун (ББОУБ) отчёту. – Б.: 2018. – 219 б.

Сиздердин көңүлүңүзгө **Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ)** изилдөөсүнүн жыйынтыктарын камтыган отчётту сунуштайбыз. Изилдөө **2017**-жылы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин буюртмасы боюнча «Билим берүүнү колдоо сектору» долбоорунун алкагында Билимди баалоо жана окутуу усулдары борбору тарабынан жүргүзүлгөн. Бул изилдөөнүн максаты – Кыргызстандагы билим берүүнүн абалы жөнүндө объективдүү жана илимий негизделген түшүнүк алуу болуп эсептелет. Бул анын андан ары өнүгүүсүнө негизделген чечимдерди кабыл алууга мүмкүнчүлүк берет.

Отчётто 4-класстын окуучуларынын текстти окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу (табигый илимдердин негиздери) боюнча жалпы өлкө, жана ошондой эле окутуу тили, мектеп категориялары, гендер ж.б. боюнча изилдөөнүн негизги жыйынтыктары берилет. Отчётто төртүнчү класстын окуучуларынын ар бир предметтик тармактагы конкреттүү билгичтиктер боюнча жыйынтыктарына терең көңүл бурулат. Отчёттун бул бөлүгү өзгөчө практик-мугалимдерге кызыктуу болот. Ошондой эле билим берүүдөгү азыркы абалдын себептери жана анын өнүгүшүнүн мүмкүн болгон жолдору изилденет.

Отчёт билим берүү тармагында эмгектенген кызматкерлерге, ата-энелерге, жарандык коомдун өкүлдөрүнө жана бардык билим берүүнүн суроолору менен кызыктар болгон адамдарга багытталган.

ББОУБ нун жамааты Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин, «Билим берүүнү колдоо сектору» долбоорунун кызматкерлерине, билим берүүнүн аймактык башкармалыктарынын кызматкерлерине, билим берүү мекемелеринин жетекчилерине жана мугалимдерине жана изилдөөгө катышкан окуучуларга терең ыраазычылык билдирет.

Отчёттун үстүндө иштегендер:

п.и.к. И. П. Валькова,
Н. И. Наумова,
И. А. Зеленцова,
Н. В. Лантухова,
К. В. Титов

Кыргыз тилине которгондор: Ч.Э. Батракеева, Н.К. Шабданбеков

Мазмуну

1. Киришүү	4
2. Жалпы өлкө боюнча окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу (илимдердин негиздери) боюнча окуучулардын жетишкендиктери.....	5
3.1 Төртүнчү класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын областтары боюнча).....	11
3.2 Төртүнчү класстын окуучуларынын математика боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын областтары боюнча).....	18
3.3 Төртүнчү класстын окуучуларынын мекен таануу боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын областтары боюнча).....	25
4.1 Окуу жана түшүнүү боюнча 4-класстын окуучулары эмне билишет жана эмнени жасай алышат.	32
4.2 Математика боюнча 4-класстын окуучулары эмне билишет жана эмнени жасай алышат.....	61
4.3 Мекен таануу боюнча 4-класстын окуучулары эмне билишет жана эмнени	83
5. Баалоо куралдарын түзүүдө негиз болуп берген программалар жана окуу китептери	105
6. Анкеталоо. ОБЖУБ жыйынтыктарына эмне таасир берди?	110
6.1 Мектеп администрациясы үчүн анкетанын суроолоруна берилген жооптор	110
6.1.1 Мектеп администрациясы үчүн анкеталардан чыккан тыянактар	122
6.2 Башталгыч класстын мугалимдери үчүн анкетанын суроолоруна берилген жооптор	125
6.2.1 Башталгыч класстын мугалимдери үчүн анкеталарды талдоонун жыйынтыктары боюнча тыянактар	138
6.3 4-класстын окуучулары үчүн анкеталардын суроолоруна берилген жооптор	141
6.3.1 4-класстын окуучулары үчүн анкеталар боюнча тыянактар.....	152
7. Сызыктуу регрессия	154
7.1 Регрессиялык калдыктарды талдоо	155
8. Изилдөөнүн корутундусу.....	172
8.1 Мектеп администрациясынын анкеталарынан алынган жооптордун негизиндеги корутундулар	177
8.2 Башталгыч класстардын мугалимдеринин анкеталарынан алынган жооптордун негизиндеги корутундулар.....	179
8.3 4-класстын окуучуларынын анкеталарынан алынган жооптордун негизиндеги корутундулар	181
8.4 Окуучулардын ийгиликтери менен алар жашаган жана окуган шарттардын ортосундагы себеп-натыйжа байланыштарын түзүүгө багытталган регрессиялык талдоонун жыйынтыгында алынган корутундулар	182
9. Сунуштамалар.....	184
9.1 Текстти окуу жана түшүнүү боюнча сунуштамалар.....	187
9.2 Математика боюнча сунуштамалар	187
9.3 Мекен таануу боюнча сунуштамалар	188

1. Киришүү

Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо (ОБЖУБ)

изилдөөсү Кыргызстанда төртүнчү жолу өткөрүлүүдө. **ОБЖУБдун максаты** – өлкөдө колдонулуп жаткан билим берүү стандартына ылайык **окуучулардын эмнени билгендиги жана эмнени жасай алгандыгы** жөнүндө объективдүү жана илимий негизделген маалымат алуу жана билим берүү ресурстарына олуттуу таасир берген факторлорду аныктоо болуп эсептелет.

Биринчи жолу изилдөө Кыргызстанда 2007-жылы Билим берүү жана илим министрлигинин буюртмасы боюнча «Айылдык билим берүү» долбоорунун алкагында Дүйнөлүк банктын грантынын эсебиндеги каражатка Билимди баалоо ана окутуу усулдары борбору тарабынан жүргүзүлгөн. Изилдөө 4- жана 8-класстарда математика, окуу жана түшүнүү жана табигый илимдер боюнча жүргүзүлгөн.

Изилдөөнүн экинчи баскычы ошол эле долбоордун алкагында 2009-жылы өткөрүлгөн. 2009-жылдагы баалоо изилдөөнүн биринчи баскычындагы эле предметтик багыттарда жана ошол эле класстарда жүргүзүлгөн. 2014-жылы кайрадан эле Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин буюртмасы боюнча *изилдөөнүн үчүнчү баскычы* өткөрүлгөн. Изилдөө READ долбоорунун алкагында жүргүзүлгөн. Үчүнчү баскычта жалаң гана төртүнчү класстардын окуучуларынын билимдерине жана билгичтикретине баа берилди. Баалоо үчүн буга чейинки баскычтардагыдай эле предметтик багыттар тандалган: окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу (табигый илимдердин негиздери). Бул изилдөө «Билим берүүнү колдоо сектору» долбоорунун алкагында өткөрүлдү. Изилдөөнүн жыйынтыктары заманбап мектеп билим берүүсүнүн күчтүү жана алсыз жактарын, анын биринчи кезектеги муктаждыктарын аныктап, андан мурунку баалоодон кийин өткөн убакыттын ичиндеги өзгөрүүлөрдү көрсөтөт. 4-класстын окуучуларынын жыйынтыктары ошол эле предметтик багыттар: окуу жана түшүнүү, математика жана табигый илимдердин негиздери (*мекен таануу* окуу сабагынын алкагында) боюнча жүргүзүлдү. Изилдөөнүн жыйынтыктары отчет түрүндө берилет. Отчет Билим берүү жана илим министрлигине, билим берүү бөлүмдөрүнүн райондук жана шаардык кзматкерлерине, мектеп жетекчилерине, мугалимдерге, ата-энелерге, бардык кызыктар болгон адамдарга жана кеңири коомчулукка даректелет. Изилдөөнүн жыйынтыктары өлкөдөгү билим берүүнү реформалоо боюнча негизделген чечимдерди кабыл алууга жана практикалык иш-чараларды иштеп чыгууга негиз болууга тийиш.

Бул сыяктуу изилдөөлөр дүйнөнүн бардык индустриалдык жактан өнүккөн өлкөлөрүндө жана экономикасы өнүгүп жаткан өлкөлөрдүн көбүндө өлкөдөгү билим берүүнүн абалын байкап билүүгө мүмкүндүк берген курал катары дайыма пайдаланып, мектептеги билим берүү системасын өркүндөтүү боюнча негизделген жана уюшулган аракеттерди аткаруу жана бул тармактагы стратегиялык пландаштыруу үчүн негиз болуп берет.

Окуучулардын билим алуу жетикендиктерин улуттук деңгээлде баалоону үзгүлтүксүз өткөрүү окуучуларды окутуунун натыйжасындагы өзгөрүүлөрдү жана жылыштарды көрүүгө, аларды билим берүү жаатындагы кабыл алынган чаралар менен байланыштырып, алардын эффективдүүлүгүн көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Мурда өткөрүлгөн изилдөөлөрдөй эле, 2017-жылкы изилдөө да Кыргыз Республикасынын бардык аймактарын камтыган *стратификациялык ылгоонун (выборка)* негизинде жүргүзүлдү. Бул үчүн төмөнкүдөй страталар белгиленди: мектеп категориялары (Бишкек ш., областтык борборлор жана кичи шаарлар, айыл жеринде жайгашкан мектептер), окутуу тили (кыргыз, орус, өзбек), Кыргызстандын административдик областтары.

Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоонун (ОБЖУБ) *куралдары* болуп *тесттер* жана окуучулар, мектеп администрациясы жана башталгыч класстардын мугалимдери үчүн *анкеталар* эсептелет.

2. Окуучулардын окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу боюнча (табигый илимдердин негиздери) жалпы өлкө боюнча жетишкендиктери

ОБЖУБ 2017 изилдөөсүнө катышуу үчүн 203 мектептен турган ылгоо аныкталган. Бардыгы болуп изилдөөгө 6 244 окуучу катышкан.

1-таблица. Мектептердин саны

Класс	Бардык мектептер	Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептер	Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептер	Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептер
4	203	112	73	18

2-таблица. Изилдөөгө катышкан окуучулардын саны

Окутуу тили	4-класс	
	Пландаштырылган окуучулар	Катышкан окуучулар
Кыргыз	3468	3346
Орус	2482	2368
Өзбек	561	530
Бардыгы:	6511	6244

Окуучулардын жетишкендиктерин улуттук изилдөөлөрүндөгү баалоо практикасы алынган жыйынтыктарды окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээлдери менен салыштырат. Бул изилдөөдө да, мурдагы баскычтардагыдай эле, билим алуу жетишкендиктеринин төрт деңгээли колдонулат: базалык деңгээлден төмөн деңгээл (1-деңгээл), базалык деңгээл (2-деңгээл), базалыктан жогору деңгээл (3-деңгээл), жана окуучулардын жетишкендиктеринин жогорку деңгээли (4-деңгээл). Эң төмөнкү жарамдуу деңгээл болуп базалык деңгээл (2) эсептелет.

Окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээлдери жалпысынан да, изилденип жаткан предметтик тармактардын ар бири үчүн өзүнчө да аныкталып, өлкөдөгү кабыл алынган стандарттар менен программалардын чегинде тигил же бул деңгээлдеги окуучуну мүнөздөгөн жыйынтыктар менен сыпатталган. Ар бир предметтик тармакка байланыштуу болгон мүнөздөмөлөр 3-бапта берилген. Төмөн жактагы таблицада окуучулардын төрт деңгээлдин ар бириндеги жетишкендиктеринин эң жалпы мүнөздөмөлөрү берилген.

3-таблица. Окуучулардын жетишкендиктеринин ар бир деңгээл боюнча мүнөздөмөсү

Окуучулардын жетишкендиктеринин деңгээлдери	Сыпаттамасы
Базалык деңгээлден төмөн (1-деңгээл)	Окуучу айрым темалар боюнча өз ара байланышпаган, чаржайыт билимге ээ. Анын аздыр-көптүр айрым процедуралык билгичтиктери жана пратикалык көндүмдөрү болгону менен, ал изилденип жаткан предметтик тармактардагы базалык түшүнүктөрдү түшүнгөндүгүн көрсөтө албайт, маселе чыгаруунун жана тапшырма аткаруунун өтө татаал эмес стандарттык жол-жоболорунан да ката кетирет. Көп учурда окуучу мектепте алган билим жана билгичтиктерин пайдаланып, чыныгы турмушка жакын өтө татаал эмес маселелерди чыгара албайт. Базалык деңгээлден төмөн болгон окуучунун билим жана билгичтиктери билим алуу программасын андан ары ийгиликтүү өздөштүрүү үчүн жетишсиз. Бул деңгээлдеги окуучуга окуусун улантуу үчүн кошумча жардам керек.
Базалык деңгээл (2-деңгээл)	Окуучунун үйрөнүп жаткан сабак жөнүндө жалпы түшүнүгү бар. Окуучунун предмет боюнча негизги базалык түшүнүктөрү бар жана аларды негизинен репродуктивдик деңгээлде пайдалана алат. Окуучу маселе чыгарууда стандарттык жол-жоболорду колдоно алат, жөнөкөй графиктерди жана диаграммаларды түшүнөт. Негизинен ал өз оюн жазуу түрүндө түшүндүрүп, кошумча бекемдөөчү маалыматты аздыр-көптүр таба алат. Окуган нерсесинин негизги оюн аныктай алат. Мектептен алган билимдерин пайдаланып, чыныгы турмуштагы жөнөкөй маселелерди чыгара алат. Окуучу окуусун улантуу үчүн зарыл болгон негизги билим, билгичтиктерге жана көндүмдөргө ээ.
Базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл)	Окуучу бардык негизги концепциялык билимге ээ, маселелерди чыгаруу же көйгөйлөрдү чечүү үчүн интеграцияланган процедуралык билимди ырааттуу түрдө колдонот. Маалыматтарды талдап, маалыматты талдоодон корутунду чыгара алат, өз оюн билдирип, аларды тийиштүү маалымат жана жүйөлүү аргументтер менен тастыктай алат. Окуучу өздөштүргөн билимин чыныгы турмуштагы маселелерди чыгаруу үчүн жигердүү пайдаланат.
Жогору деңгээл (4-деңгээл)	Окуучу ийгиликтүү окуу үчүн зарыл болгон бардык концепциялык билим, билгичтиктер жана көндүмдөргө ээ. Ал татаал жана стандарттык эмес маселелерди чыгарууда интеграцияларган билим жана көндүмдөрдү ОБЖУБда каралган бардык бөлүмдөрдүн контекстинде колдонот. Окуучу маалыматты талдап, логикалык корутундуларды чыгарат, тигил же бул маселени чыгаруу (тапшырманы аткаруу) процессин баскыч-баскыч менен түшүндүрүп бере алат. Өз ой-жүгүртүүлөрүндө окуучу ага берилген даяр маалыматтан четке чыга алат, негизделген болжолдорду жасайт. Окуучу өз оюн так жана ырааттуу билдире алат, сунушталган пикирди коргоо үчүн жүйөлүү далилдерди келтире алат.

Төмөн жакта окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу (табигый илимдердин негиздери) боюнча окуучулардын жалпы жыйынтыктары берилген.

Текстти окуу жана түшүнүү

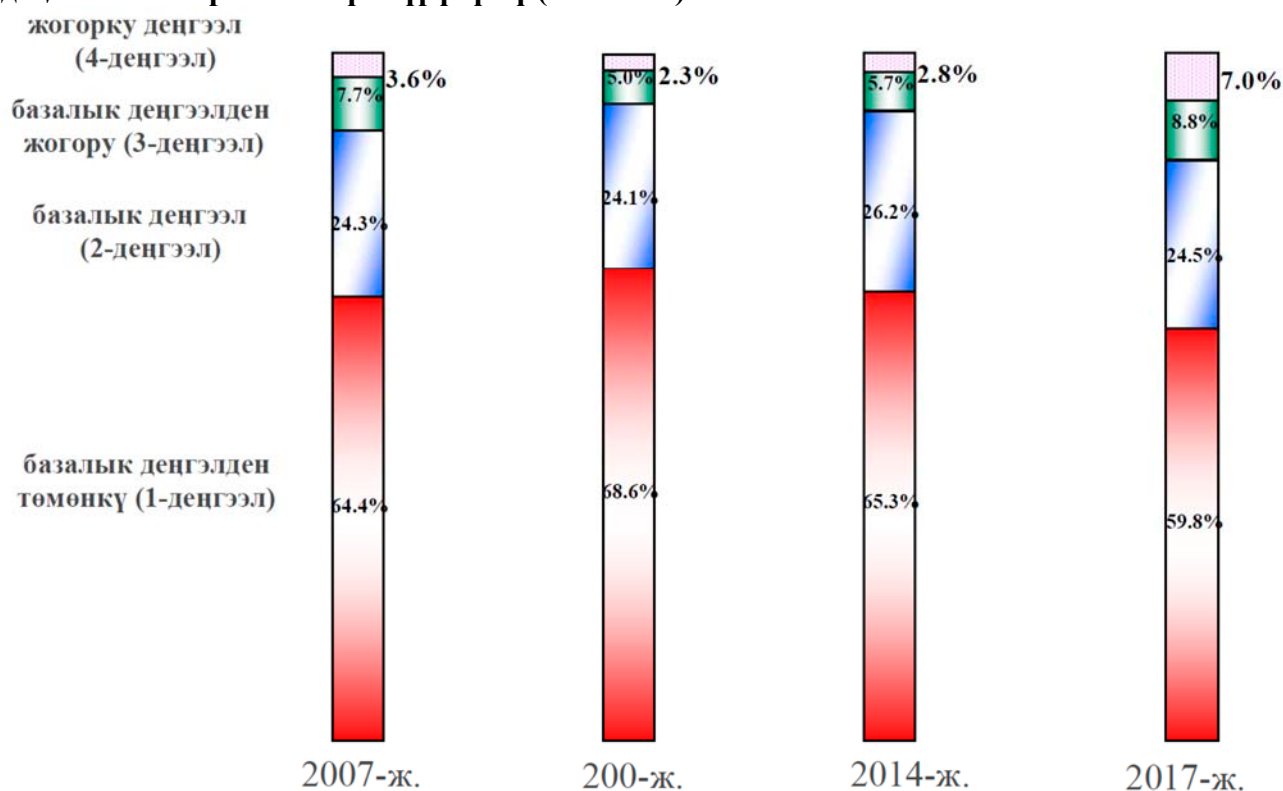
Жаш курагына ылайык келген ар түрдүү тексттерди окуу жана түшүнүү бардык предметтердин негизинде жаткан билгичтик. Бардык башка сабактарды окуп-үйрөнүүнүн негизинде окуу жөндөмү жатат. Окуу жана түшүнүү мектепте өзүнчө сабак катары берилбейт. Аны адабият же эне тили сабактары менен да чаташтырбоо керек. Окуу жана түшүнүү ар кандай түрдөгү тексттер менен иштөө үчүн зарыл болгон негизги билгичтиктерди камтыйт. Бул билгичтиктер окуучулар жазуу тексти менен иштеш керек болгон сабактарда: математика, химия, тарых же адабият болбосун, ар биринде өнүгөт. Мисалы, математика сабактарында өзгөчө математикалык тилди, математикалык формулаларды, символдорду, маселелердин шарттарын, анктамаларды, эрежелерди, жазуунун өзгөчө формасын, ж.б. түшүнүү талап кылынат. Биология, физика, химия сабактарында терминдерди түшүнүүсүз, аларды колдонуусуз ийгиликтүү окуп кетүү мүмкүн эмес, бардык сабактарда себеп-натыйжа байланыштарын түшүнүү, окуган тексттеги негизги ойду бөлүп

чыгаруу, тексттин негизинде өз пикиринин корутундусун чыгаруу, башкы ойду негизги эмес ойдон айырмалоо ж.б. зарыл. Окуучу предмет боюнча окуу китебинин параграфын окуп жатса да, параграфтан кийинки суроолорго же мугалимдин суроолоруна жооп берип жатса да, кошумча адабият менен иштеп жатса же тексттин негизинде практикалык маселени чыгарып жатса да, ага жазуу маалымат менен иштей алуу билгичтиги керек. Демек, окуганын түшүнүү билгичтиги кайсы бир айрым предмет боюнча сабактарда калыптанбайт, ал ар бир окуу предметинде калыптанат жана окуган нерсени түшүнүү талаптары мектепте өтүлгөн ар бир предметтин программаларына жана стандарттарына киргизилген. Мектептеги окуучунун жетишкендиктери анын текстти окуганынан жана түшүнгөндүгүнөн түздөн түз көз каранды болот. Окуу көндүмдөрү жакшы өнүкпөгөн, жай жана кыйналып окуган, окуганын жакшы түшүнбөгөн бала тапшырмаларды аткарууда адабий чагарма болобу же маселенин шарты, же окуу китебиндеги өтүлүп жаткан параграфтын маалыматы болобу, текстти окуу жана түшүнүү менен байланышкан олуттуу кыйынчылыктарга дуушар болот. Окуунун жана маалымат менен иштөөнүн мааниси дайыма ар кандай өлкөлөрдө жүргүзүлгөн PIRLS, PISA сыяктуу улуттук жана эл аралык изилдөөлөрдүн борборунда турат. Кыргызстанда окуу жана түшүнүү Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоодо (ОБЖУБ), он беш жашар окуучулардын функционалдык сабаттуулугу боюнча эл аралык салыштырма PISA изилдөөсүндө, USAID долбоору 1-4-класстарда өткөргөн башталгыч класстардагы окуучулардын окуу жөндөмдөрүн текшерүү изилдөөсүндө, мектепти аяктагандан кийин жогорку окуу жайга тапшыруу үчүн өткөрүлгөн Жалпы республикалык тесттин жүрүшүндө изилденет. Акыркы жылдарда өлкөбүздө башталгыч класстардын окуучуларынын окуу билгичтиктерин жогорулатышына багытталган USAIDдин «Бирге окуйбуз» долбоору иштеп жатат.

Окуучулардын билим алуу жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо 2007-жылдан бери жүргүзүлүп келет жана азыркы учурда бул изилдөөнүн төрт баскычы өткөрүлдү. Жыйынтыктарды салыштыруу акыркы он жылдыктын ичинде башталгыч классынын бүтүрүүчү окуучуларынын окуу жөндөмдөрү кандай өзгөргөндүгү тууралуу маалымат берет.

Изилдөөнүн бардык төрт баскычынын окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктары 1-диаграммада берилген. Анда 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдардагы бүт өлкө боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын окуу жетишкендиктеринин деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшү көрсөтүлгөн. Диаграммаларда берилгендей, Кыргызстанда башталгыч класстан баштап эле текстти окууга жана аны түшүнүүгө үйрөтүүдө олуттуу көйгөйлөр бар экендиги көрүнүп турат. Башталгыч класста окуусун аяктаган (изилдөөлөр окуу жылынын аягында жүргүзүлгөн) окуучулардын жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоонун бардык буга чейинки баскычтары көрсөткөндөй, 60%дан ашуун балдар текстти окуу жана түшүнүү боюнча тапшырмаларды эң төмөнкү канааттандырарлык деңгээлде да аткара албагандыгы аныкталды. Эң төмөн жыйынтыктар 2009-жылы алынган, анда дээрлик 70% окуучулар текстти окуу жана түшүнүү боюнча базалык деңгээлге жетпей калган. 2014-жылы 1- жана 2-деңгээлдерде аздыр-көптүр позитивдүү өзгөрүүлөр байкалган. Ошол эле учурда базалык деңгээлден жогору жана жогорку деңгээлдерде (3-жана 4-) окуучулардын пайыздык курамы билинер-билинбес эле өзгөргөн, ал эми базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы 3.3%га азайган. 2017-жылдагы изилдөө бул жакшы жакка болгон өзгөрүүлөр кокустук эмес экенин ырастайт. Акыркы баскычтын жыйынтыктары окуу тармагында бир кыйла прогресс бар экендигин көрсөтүп турат. Ошентип, эң төмөн жыйынтыктар алынган 2009-жылга салыштырмалуу, 2017-жылы базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы 8.8%га азайган. Ал эми 2014-жылга салыштырмалуу – 5.5%га азайган. Башка деңгээлдерде да өзгөрүүлөр болгон. Мисалы, базалык деңгээлден жогору (3) деңгээлде окуучулардын пайыздык курамы 3.1%га көтөрүлгөн, ал эми эң жогорку (4) деңгээлде 4.2%га жогорулаган. Ошентип, 2017-жылы 3- жана 4-деңгээлдердеги жетишкендиктерди буга чейинки баскычтагы 8.5%га салыштырмалуу дээрлик 15.8% окуучу көрсөткөн. Кийинки баскыч бул тенденция канчалык туруктуу экендигин көрсөтөт.

1-диаграмма. Текстти окуу жана түшүнүү. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык мектептердин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү (% менен).

Математика

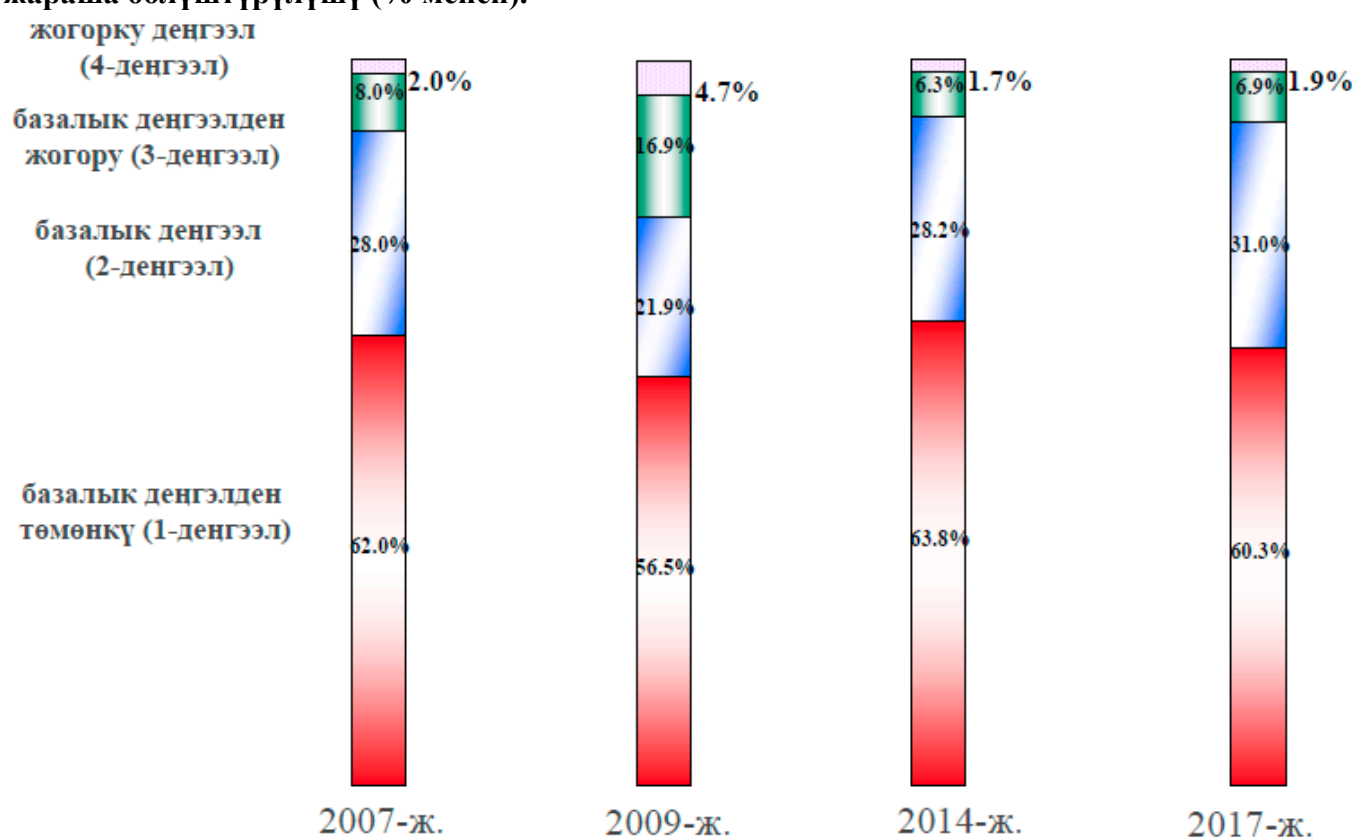
Изилдөөнүн ар бир баскычтарындагы окуучулардын математика боюнча жыйынтыктары төмөн жактагы 2-диаграммада берилген. Диаграммадан 2007-жылдагы изилдөөнүн биринчи баскычына салыштырмалуу 2009-жылы математика боюнча жыйынтыктардын бир топ жогорулашын көрсө болот. Бул бардык деңгээлдерге тийиштүү. Өзгөчө базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамынын азайышы бир кыйла. Ошондой эле базалык деңгээлден жоюру жана жоюрку деңгээлдеги төртүнчү класттын окуучуларынын саны эки эседен көбүрөөк жогорулаган. Бирок, 2014-жылы жыйынтыктар 2007-жылга салыштырмалуу төмөн болуп кеткен. Өзгөчө базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайызы кескин жогорулап кеткен. Бирок, дал ушул жылы изилдөөгө катышкан окуучулардын саны эки эсеге көбөйүп кеткендигин белгилей кетиш керек, бул да кандайдыр бир деңгээлде изилдөөнүн акыркы жыйынтыктарына таасирин берген. Ылгоого мектептердин көбүрөөк саны кирип, жыйынтыктар тагыраак болуп калган. Бирок ылгоонун көбөйүшү алынган маалыматтардын мынчалык кескин жана бир кыйла начарлашын түшүндүрө албайт. Башталгыч класстардагы математиканы окутуу жагдайына таасир берген бир катар факторлор аныкталып, өлкөдөгү башталгыч билим берүүнү реформалоону улантууда ал факторлорду эске алууга мүмкүнчүлүк берген.

2014-жылы жетишкендиктеринин бардык деңгээлдериндеги көрсөткүчтөр начарлаганы менен, базалык деңгээлден төмөн окуучулардын пайыздык курамы көбөйүп кеткени өзгөчө чоочулатат.

Башталгыч мектептеги математиканы өздөштүрүүдө жалпы өлкө боюнча 2017-жылдын жыйынтыктары 2014-жылга салыштырмалуу бир аз жакшы динамиканы көрсөтөт. Эгерде 2014-жылы 64%га жакын окуучулар баалоо учурунда базалык деңгээлге жетпей калса, анда 2017-жылдын маалыматтары боюнча базалыкка чейинки деңгээлдеги окуучулардын санынын 60.3%га чейин азайышы жөнүндө кабар берет. Базалык деңгээлден жоюру жана жоюрку деңгээлдерде окуучулардын пайыздык курамы 2014-жылдагыдай эле бойдон калган. Ошого карабастан, бир аз өсүү болгону менен, 2-базалык деңгээлге жетпей калган башталгыч мектептин окуучуларынын саны көп болгону өзгөчө кооптонтпой койбойт. 2017-жылы алар дагы эле 60.3% түзөт. Жоюруда

айтылгандай, мындай окуучулар өз окуу көйгөйлөрүн өз алдынча чече алышпайт, аларга окуусун ийгиликтуу улантуу үчүн кошумча жардам керек. Башталгыч мектепти аяктап, 5-класста окуп баштаган балдардын өзгөчөлүктөрү жана көйгөйлөрү менен тааныш эмес ар башка мугалимдер сабак бере турган предметтик окутууга өтүп жаткандыктан, бул окуучулардын окуу жетишкендиктери жогоруламак тургай төмөндөп кетүү коркунучу бар. Бул балдар орто мектептин мугалимдеринен өзгөчө көңүлдү жана убакытты талап кылышат. Мындай учурда 3-жана 4-деңгээлдердин окуучулары алар үчүн мугалимдин көңүлү жетишсиз болгон окуу жагдайына туш келип калуу коркунучу бар, анткени мугалим өз убактысынын көбүн 1-деңгээлдеги окуучуларга көбүрөөк коротууга туура келет. Ошентип, окуу процессинин бардык катышуучулары үчүн математика боюнча базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамынын көптүгү, математиканы өздөштүрүүдө гана эмес, мектеп программасынын башка так илимдерин өздөштүрүүдө да алдыга жылдырбоочу фактор болуп калат.

2-диаграмма. Математика. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык мектептердин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү (% менен).

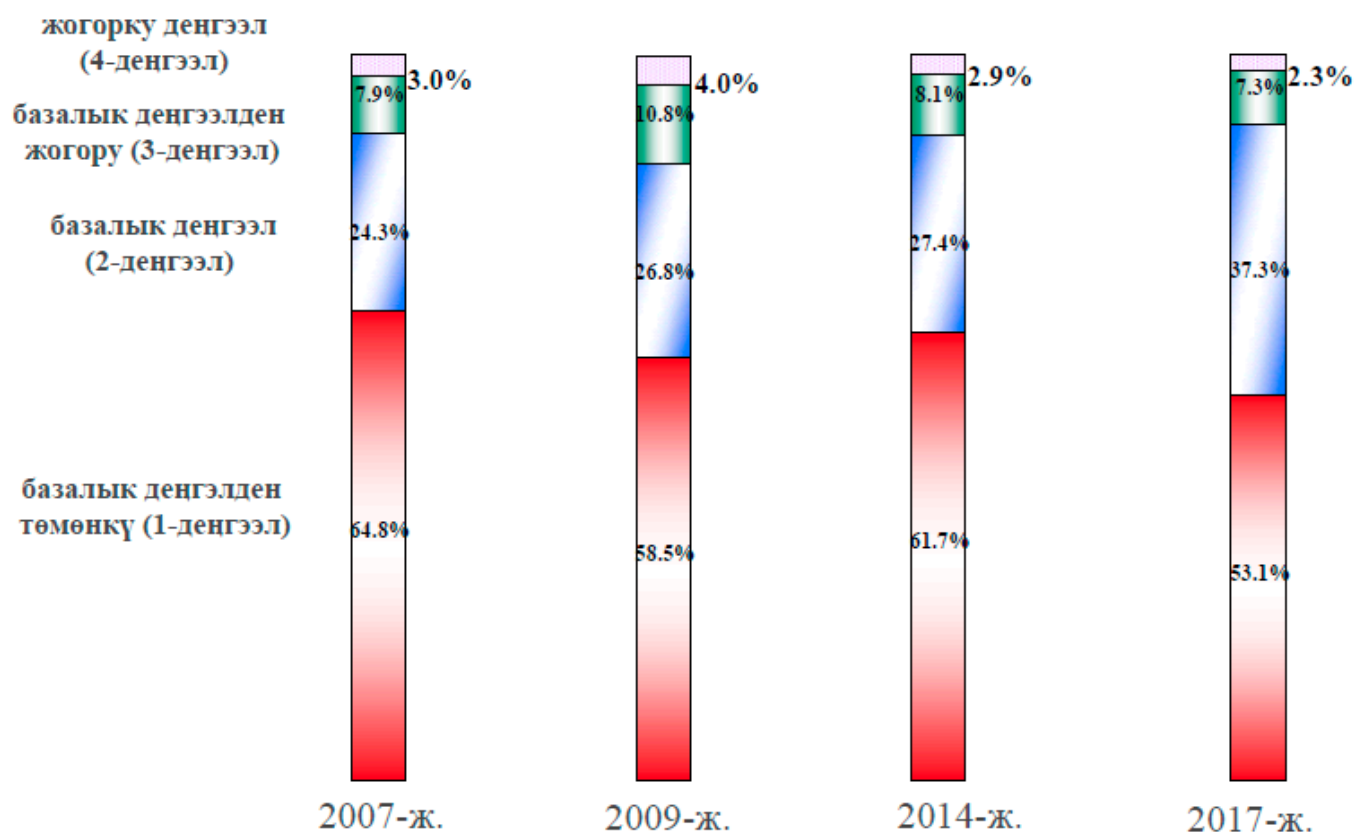
Мекен таануу

Биринчи эки баскычтагыдай эле, мектептеги мекен таануу сабагынын алкагында табигый илимдердин негиздери боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жетишкендиктерин текшерүү үчүн атайын тест түзүлгөн. Анда мамлекеттик стандарттагы ылайык жандуу жана жансыз жаратылыш жөнүндө суроолор камтылып, орто мектептеги төртүнчү класстын окуучуларынын табигый илимдерди андан ары өздөштүрүүсүн көрсөтөт. Мындан ары отчетто табигый илимдердин негиздери үчүн эмне жөнүндө кеп болуп жаткандыгын түшүндүрүү максатында мекен таануу окуу сабагынын аталышы колдонулат. Мекен таануу сабагы бир жагынан баланы айлана-чөйрөдөгү жашоого даярдоо болуп эсептелет, башка жагынан – бул табигый илимдерди (химия, биология, физика, география) орто жана жогорку мектепте андан ары өздөштүрүү боюнча даярдоо курсу.

3-диаграммада мекен таануу боюнча жыйынтыктар акыркы он жылдыкта кандай өзгөргөндүгү көрсөтүлгөн. Табигый илимдердин негиздери боюнча жыйынтыктар баскычтан баскычка бир кыйла өзгөрүп жаткандыгын байкаса болот. Төртүнчү класстын окуучулары 2007-жылы эң төмөн

жыйынтыктарды көрсөтүшкөн, ал эми 2017-жылы – жыйынтыктар эң жогору болгон. Бардык деңгээлдерде 2014-жылы 2009-жылга салыштырмалуу жыйынтыктар начарлап кеткен. Эгерде бул изилдөө жөнүндө айта турган болсок, анда 2017-жылы базалык деңгээлге жетпей калган окуучулардын эң төмөн пайызы байкалган. Ошол эле учурда базалык деңгээлден жогору жана жогору деңгээлдерде туура жооп берген төртүнчү класстын окуучуларынын пайыздык курамы жогоруламак тургай, изилдөөнүн башка баскычтарына караганда бир кыйла төмөндөгөнү көңүлдү бурбай койбойт жана 9.6% түзөт. Алардан эң жогорку деңгээлде окуучулардын 2.3% гана белгиленген.

3-диаграмма. Мекен таануу. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык мектептердин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү (% менен).

Жалпы өлкө боюнча жыйынтыктар бардык үч предметтик тармакта – окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу боюнча (табигый илимдердин негиздери) – 1-деңгээлде жыйынтыктардын жогорулаганын байкаса болот, башкача айтканда өлкөдө базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын саны азайгандыктан, орто мектепте окуусун улантуу үчүн жардам керек болгон окуучулардын пайыздык курамы азайган. Базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын эң аз саны мекен таануу сабагы боюнча белгиленген (53.1%). Бирок 3- жана 4-деңгээлдерде (базалык деңгээлден жогору жана жогорку деңгээлдерде) окуучулардын санынын 1.4%га азайышы байкалат. Баалоонун бардык баскычтары боюнча - бул мекен таануу боюнча жакшы жана эң жакшы жыйынтыктардын эң төмөн пайызы.

Оң тарапка өзгөрүүлөр болгодугуна карабастан, окуу жана түшүнүү, математика боюнча ийгиликке жете албаган (1-деңгээл) окуучулардын саны 60% бойдон сакталат. 3- жана 4-деңгээлдердеги математика боюнча окуучулардын пайыздык курамы 2014-жылдын деңгээлинде калып, жалаң гана окуу жана түшүнүү боюнча бир кыйла (7.3%га) жогорулаган.

3.1 Төртүнчү класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын областтары боюнча)

Жогоруда айтылгандай, бул изилдөөдө окуучулардын жыйынтыктары жетишкендиктердин деңгээлдери менен салыштырылат. Алар төртөө: базалык деңгээлден төмөн (1-деңгээл), базалык деңгээл (2-деңгээл), базалык деңгээлден жогору деңгээл (3) жана жогорку деңгээл (4).

Төмөн жактагы 4-таблицада, төртүнчү класстын окуучуларынын ар бир деңгээлдеги окуу жана түшүнүү боюнча жетишкендиктеринин мүнөздөмөлөрү берилген.

4-таблица. Окуу жетишкендиктеринин деңгээлдери. Окуу жана түшүнүү. 4-класс.

Деңгээл	Сыпаттамасы
Базалык деңгээлден төмөнкү (1-деңгээл)	Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу базалык деңгээлде саналган (бул таблицанын кийинки бөлүмүн караңыз) билим, билгичтиктер жана көндүмдөргө жетишерлик деңгээлде ээ эмес. Окуучу адабий же маалыматтык текстти окуу жана түшүнүү көндүмдөрүнүн айрымдарына ээ болуп (мисалы, бул текст эмнеге арналган, же тексттин башкы каарманы ким, ж.б.), бирок оңой эле тапшырмаларды аткарууда ката кетирет. Бул мектептеги бардык сабактарды өздөштүрүүдө тоскоолдук жаратат.
Базалык деңгээл (2-деңгээл)	Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу текстти жалпысынан түшүнгөндүгүн көрсөтүшү керек. Окуучу тексттин негизги оюн түшүнүшү, тексттеги керек болгон маалыматты таба алышы, тексттин бөлүктөрүнүн ортосундагы айкын байланыштарды аныктай алышы, окуган нерсеге карата өз мамилесин айтышы, жөнөкөй тыянактарды чыгара алышы керек. Ал жомок, макала, уламыш, аңгеме, ыр сыяктуу айрым адабий жанрларды айырмалай алыш керек. Адабий текстти окугандан кийин төртүнчү класстын окуучусу жалпысынан андагы окуя эмне жөнүндө болгонун түшүндүрүшү, текстти түшүнгөндүгүн ырастаган далилдерди таба алышы жана тексттин мазмунун өз окурмандык таасирлери менен байланыштыра алышы керек. Маалыматтык текстти окугандан кийин төртүнчү класстын окуучусу бул текст эмнеге арналганын жана аны эмне үчүн окуш керектигин түшүндүрүп, тексттен өз пикирин бышыкташ үчүн мисалдарды келтирип, тексттин мазмунун мурда алган билимдери жана турмуштук тажрыйбасы(жашоосу) менен байланыштыра алышы керек.
Базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл)	Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу, буга чейинки деңгээлде саналгандардан тышкары, адабий гана эмес, адабий эмес (илимий же турмуштук) маалыматка негизделген текстти толук (ар тараптуу) түшүнгөндүгүн көрсөтүшү керек. Окуучу бул тексттин идеясын башка текст же жашоо менен байланыш түзүп улантып, тыянак чыгарууну, өз турмуштук таасирлери (тажрыйбасы) менен байланыш түзгөндү билиш керек. Текст менен окуучунун корутундусунун (же божомолунун) ортосундагы байланыш так жана айкын негизделген болушу керек. Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу адабий текстти окугандан кийин аны жалпылаганды, жалпы текст жана анын үзүндүсү жөнүндө тыянак чыгарганды, тексттеги себеп-натыйжа байланыштарын табууну, каармандардын жүрүм-турумун жана сөздөрүн түшүндүрүүнү билиш керек. Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу маалыматтык текстти окугандан кийин маалыматты жалпылаганды жана автордун максатын же милдетин ажырата алганды билүүгө тийиш. Окуучу тексттин негизинде жүйөлүү тыянак чыгара билүүнү, себеп-натыйжа байланыштарын түзө билүүнү, текстте эмнени негизинде (өзөктүү белгисин көрсөтө билүү) тигил же бул корутунду жасалганын түшүндүрө билиши керек.

Деңгээл	Сыпаттамасы
Жогорку деңгээл (4-деңгээл)	Жогорку деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу жогоруда саналгандардан тышкары, окуган нерсесин жалпылаганды билип жана кандайча (кандай максатта) автор ар түрдүү адабий ыкмалар менен колдонгонун көрсөтө билүү керек. Окуучу анын деңгээлине ылайык келген текстти сын көз караш менен баалап, жалпы тексттеги суроолорго терең ойлонулган жоопторду берүүгө тийиш. Адабий текстти окугандан кийин бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу тексттин мазмуну боюнча жалпылоо жасаганды жана текст жөнүндөгү өз пикирин өзүнүн турмуштук тажрыйбасы менен негиздегенди, андан тышкары бул тексттин темасы менен окшош өзү окуган башка тексттер менен байланышкан тексттерди колдонгонду билиши керек. Каймана сөз, ашырып айтуу сыяктуу адабий ыкмаларды көрө билиши керек. Маалыматтык текстти окугандан кийин бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу текстте автор кандай максат менен тигил же бул ыкманы же материалды пайдалангандыгын түшүндүрө алышы керек. Окуучу тексттин формасына жана мазмунуна карата өз сын пикирин айтып, эмне үчүн ошондой деп ойлогондугун түшүндүрө алышы керек.

Жалпы өлкө боюнча текстти окуу жана түшүнүү боюнча изилдөөнүн буга чейинки баскычтарына салыштырмалуу төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарынын өсүшү байкалат. Мындан аркы талдоо жыйынтыктар эмненин эсебинен өскөнүн, балдардын ийгиликтүү окушуна жашаган жери, окутуу тили жана жынысы сыяктуу факторлор кандай таасир бергенин көрсөтөт.

Алынган жыйынтыктарды **мектеп категориялары** тарабынан карап чыгалы. Изилдөөдө мектептердин төмөнкү категориялары бөлүнгөн: Бишкек шаарынын мектептери, областтык борборлордун жана кичи шаарлардын мектептери жана айылдык мектептер. Жыйынтыктардын мектептердин категориясы, окутуу тили, гендер жана КРнын областтары боюнча талдоосу 4-7-диаграммаларда чагылдырылган.

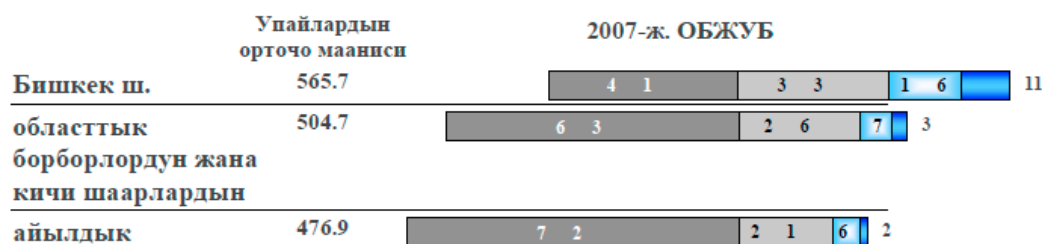
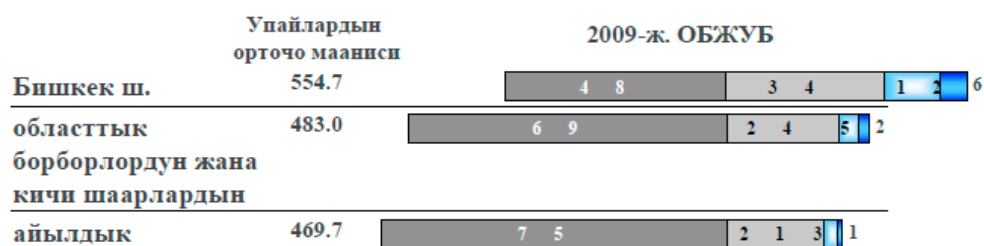
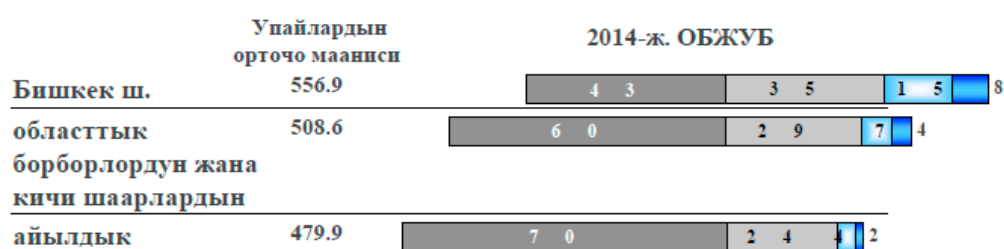
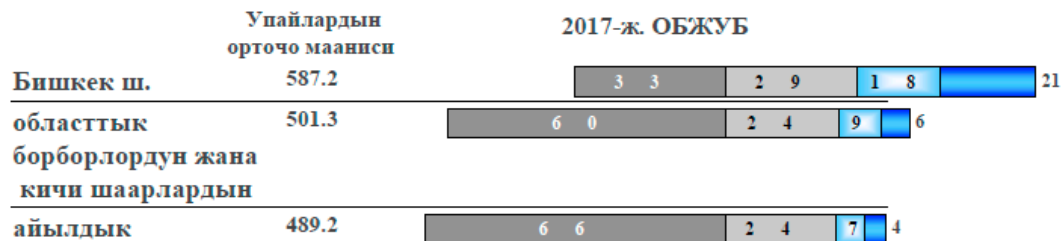
Эң алды, окуу жана түшүнүү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын айырмасынын төртүнчү класстын окуучуларынын каякта окугандыгына жараша өсүшү өзүнө көңүл бурат. 2014-жылы Бишкек шаары менен кичи шаарлардын айырмасы 17% болсо, 2017-жылы айырма 27% түздү! Айылдык мектептер менен Бишкек шаарынын айырмасы 33% түздү! Бул акыркы он жылдыктын ичиндеги рекорд болгон айырма! Бул айырма айылда же кичи шаарда жашаган бала, Бишкекте жашап окуган балага салыштырмалуу бир кыйла начар билим алуу шартында тургандыгын түшүндүрөт.

Айылдык мектептердин жыйынтыктарында өсүү жок деп айтууга болбойт. Өсүү 2014- байкалган жана 2017-жылы улантылган. Базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы 4%га азайып, 3-,4-деңгээлдерде 5%га жогорулаган. Бирок окуу жана түшүнүү боюнча Бишкек шаарынын окуучуларынын жыйынтыктарынын өсүшү кыйла жогору. Бишкекте төртүнчү класстын окуучуларынын 33% гана 2-базалык деңгээлге жетпей калган. Андан тышкары 39% окуучулар жакшы жана эң жакшы жыйынтыктарды көрсөтүп, 3-,4-деңгээлдерге жетишкен. Айылдык мектептерде ийгиликке жетишпеген окуучулар 2 эсе көп (66%), ал эми жогорку 3-,4-деңгээлдерге жеткен окуучулардын пайыздык курамы 3.5 эсе аз (11%).

2014-жылы окуу боюнча жыйынтыктардын баарынан жакшы эң көп өсүшү кичи шаарлардын жана область борборлорунун мектептеринде байкалганын өзгөчө белгилеп кетиш керек. Ал эми 2017-жылы бул мектептерде жыйынтыктар жогорулаган эмес. 1-деңгээлде 60% окуучулар калган, ал эми 3-,4-деңгээлдерден чогуу 5% окуучулар азайган.

4-диаграмма¹. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык мектептердин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Мектеп категориялары

базалык деңгээлден төмөнкү (1-деңгээл) базалык деңгээл (2-деңгээл) базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл) жогорку деңгээл (4-деңгээл)

Мектеп категориялары базалык деңгээлден төмөн деңгээлдеги окуучулардын пайызына карата өсүү тартибинде жайгашкан

Окуу жетишкендиктерин **окутуу тили боюнча** алынган жыйынтыктарын карап чыгалы. ОБЖУБ үч тилде өткөрүлөт: кыргыз, орус жана өзбек. Окутуу тили боюнча окуучулардын жоопторунун окуу деңгээлдери боюнча бөлүштүрүлүшүнүн жыйынтыктары 5-диаграммада чагылдырылган.

Диаграммаларды талдоо изилдөөнүн мурдагы баскычтарындагыдай эле окуу боюнча эң жөндөмдүү болуп *окутуу орус тилинде* жүргүзүлгөн мектептер эсептелет. Окутуу орус тилинде

¹ Мындай диаграммаларда эсептөө программасынын сандарды тегеректегендиги үчүн окуу жетишкендиктеринин бардык деңгээлдеринде окуучулардын суммардык пайызы 100гө барабар болбой калышы мүмкүн.

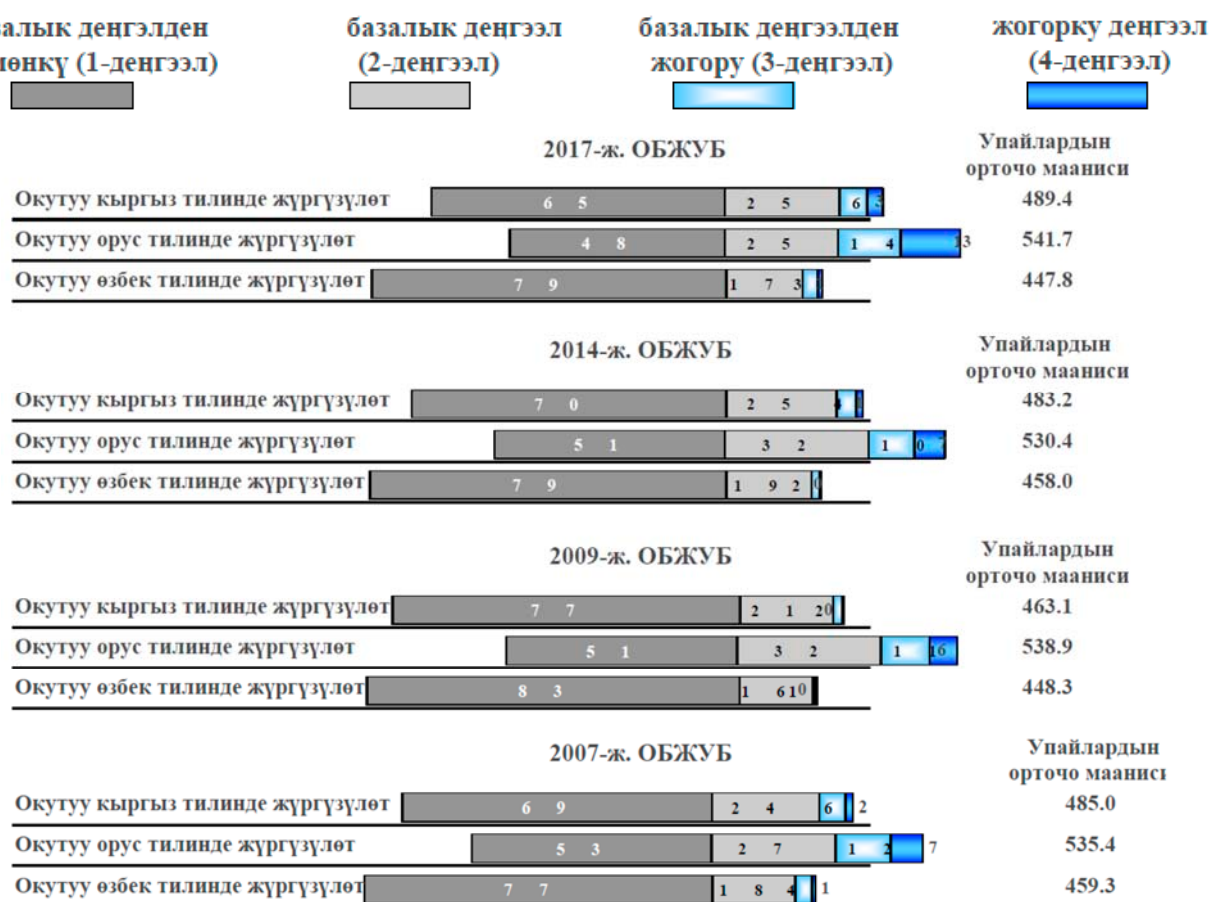
жүргүзүлгөн мектептердин окуучуларынын жарымынан азыраагы (48%) 2-минималдуу деңгээлге жеткен эмес.

Сала кетсек, 2014- жана 2009-жылдардын орус тилиндеги жыйынтыктары жетишкендиктердин бардык деңгээлдеринде дээрлик окшош болгон. Башкача айтканда алдыга жылыш болгон эмес. 2017-жылы жыйынтыктар бир аз жогорулаган. Бул өзгөчө 3-жана 4- деңгээлдерде байкалат, анда окуучулардын пайыздык курамы изилдөөнүн мурдагы баскычтарына салыштырмалуу 10 тепкичке жогорулаган. 1-деңгээлдеги окуучулардын саны 3 тепкичке төмөндөгөн, бул дагы орус тилинде окуган мектептердин окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктарынын өсүшү жөнүндө кабар берет. *Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн* мектептерде да алдыга жылыштар бар. Базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы 5%га азайган, ал эми 3-,4-деңгээлдерге жетишкен окуучулардыкы – 4%га жогорулаган.

1-деңгээлдеги кыргыз жана орус тилинде окуган окуучулардын жыйынтыктарындагы айырма 2014-жылга салыштырмалуу 2%га кыскарган. Ошол эле учурда 3-,4-деңгээлдерде бул айырма орус мектептериндеги жыйынтыктардын жакшыргандыгына байланыштуу 6%га жогорулаган. Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде алдыга жылуу жетишкендиктердин так жогорку деңгээлдеринде жайыраак өтүп жатат.

Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердеги окуучулардын жыйынтыктары кайрадан эле эн төмөн болуп чыкты. Бул мектептерде өткөн баскычтан бери алдыга жылыш болгон эмес. Буга чейинки баскычтагыдай эле, окуучулардын 79% окуу жана түшүнүү боюнча базалык деңгээлге жеткен эмес. 2014-жылдагы өтө маанилүү эмес жогорулоо изилдөөнүн жаңы баскычында андан ары өнүккөн жок.

5-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык мектептердин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окутуу тилдери*

* - окутуу тили сөзсүз эле этносту түшүндүрбөйт

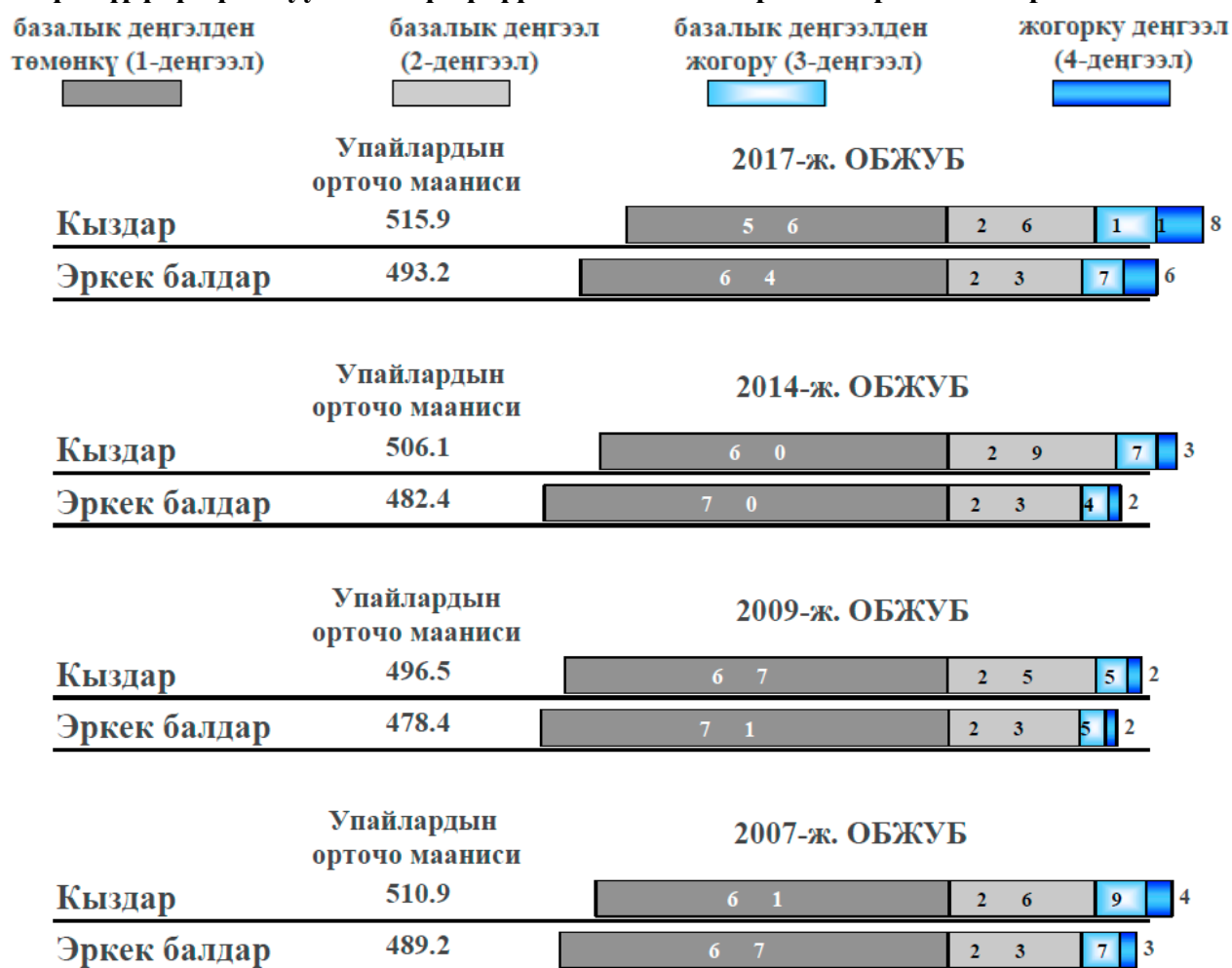
Окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктардын гендер боюнча талдоосу 6-диаграммада чагылдырылган.

Кыздар да, эркек балдар да 2014-жылга салыштырмалуу жогорураак жыйынтыктарды көрсөтүшкөн. 1-деңгээлде эркек балдардын пайыздык курамы 6%га аз болуп калган, ошол эле учурда 3-,4-деңгээлдерде ал 7%га жогорулаган. Кыздардын пайыздык курамы 1-деңгээлде 4 тепкичке азайып, 3-,4-деңгээлдерде 9 тепкичке жогорулаган.

Өткөн баскычта 2009-жылга салыштырмалуу эркек балдардын жыйынтыктарынын жогорулашы байкалган эмес, ошол эле учурда кыздардын жыйынтыктары жогорулаган.

Салт болуп калгандай окуу боюнча кыздардын жыйынтыктары эркек балдардыкына караганда жогору. Бул көрүнүш изилдөөнүн бардык баскычтарында байкалат. Ал 2009-жылкы 4%дан 2014-жылкы 10%га чейин кармалып турат. Окуу жана түшүнүү боюнча эркек балдардын жана кыздардын жыйынтыктарынын ортосундагы пайыздык айырма 2017-жылы бир топ маанилүү болуп кыздардын эсебине 8% түздү.

6-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Кыздар жана эркек балдар.

7-диаграммада **Кыргыз Республикасынын административдик областтары** боюнча окуучулардын жыйынтыктары берилген.

2014-жылга салыштырмалуу 1-деңгээлдеги көпчүлүк областтардын жыйынтыктары бир кыйла жакшыргандыгы өзүнө өзгөчө көңүл бурат. Бул – деңгээлдердеги эң төмөн жетишерлик 2-деңгээлге жетпеген окуучулардын пайызы бир топ азайганын билдирет. Ошол эле учурда

1-деңгээлде жагдай 10%га, ал эми 3-,4-деңгээлдерде 16%га жакшырган *Бишкек шаарынын* мектептери эң көрүнүктүү натыйжаларды алган. Ал эми эң жогорку 4-деңгээлде окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктар 21% болгон.

Нарын жана Ысык-Көл областтарында босого деңгээлден төмөн жыйынтыктардын бир кыйла азайуусу (10%дан) байкалып, ошондой эле 3-,4-деңгээлдерде жыйынтыктар бир топко (6% жана 7%га) жогорулаган. *Чүй областында* маанилүү алдыга жылыш бар, ал жерде базалык деңгээлге жетпей калган төртүнчү класстын окуучуларынын пайыздык курамынын 8%га азайышы жана балдардын санынын эң жогорку 3-,4-деңгээлдерде 11%га жогорулашы байкалат. Демек, *Чүй областында* базалык деңгээлден жогору жана жогорку деңгээлдеги жыйынтыктарды 23% окуучулар көрсөткөн. Бул *Бишкек шаарынан* кийинки эң жогорку натыйжа. 4- жана 5-деңгээлдердеги натыйжаларга жетишкен балдардын пайыздык курамынын жогорулашы абдан маанилүү жетишкендик экендигин белгилей кетүү керек, анткени бул балдар өлкөнүн алтын фондун түзөт. Маселе базалык деңгээлге жетпеген балдардын пайыздык курамын азайтууда гана эмес, андан ары ийгиликтүү окуусун уланткандан кийин, өз жашоосунда ийгиликке жетишип, өлкөнүн элитасын түзө алган балдардын пайыздык курамын жогорулатууда.

2017-жылы *Талас областында* базалык деңгээлге жетпеген окуучулар 1%га гана азайган. Областтагы негизги жетишкендиктер базалыктан жогору жана жогорку (3- жана 4-) деңгээлдердеги төртүнчү класстын окуучуларынын санынын бир кыйла өсүшү менен байланышкан. Бул деңгээлдерде окуучулардын саны 2014-жылга салыштырмалуу 6%га жогорулаган.

Ош шаарында 1-деңгээлдеги окуучулардын пайыздык курамы азайган жок, ал эми 3- жана 4-деңгээлдерде окуучулардын саны 5%га жогорулаган.

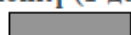
Түштүктөгү областтардын арасынан эң кооптуу абал *Жалал-Абад областында* орун алган. Бул жерде окуу жана түшүнүү боюнча базалык деңгээлге жетпеген балдардын саны 3%га өскөн жана 1-деңгээлде төртүнчү класстын окуучулары 72% болуп калган. Бул жалаң гана окуу жана түшүнүү боюнча эмес, 2017-жылдагы бардык изилдөө боюнча эң төмөн жыйынтык. Ага кошумча бул область окуу жана түшүнүү боюнча 1-деңгээлде көрсөткүчтөрү начарлаган жалгыз область болгондугу ойлондурад.

2007-жылдан бери акыркы орундуу ээлеп келген *Ош областында* жыйынтыктардын өсүшү байкалган. Бул областта 1- деңгээлдеги окуучулардын пайыздык курамы 7 тепкичке төмөндөгөн, ошол эле учурда 3- жана 4-деңгээлдерде 3%га жогорулоо бар.

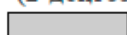
Баткен областында дагы жыйынтыктар жакшы тарапка өзгөргөн. Бул өзгөчө 1-деңгээлде бацкалат, ал жерде 2-базалык деңгээлге жетпеген балдардын саны 8%га азайган. Аталган эки областта тең 3- жана 4-деңгээлдерде бир аз алдыга жылыштар бар. Бирок бул өзгөрүүлөр канчалык туруктуу экенин айтуу кыйын.

7-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Кыргыз Республикасынын областтары

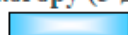
базалык деңгээлден
төмөнкү (1-деңгээл)

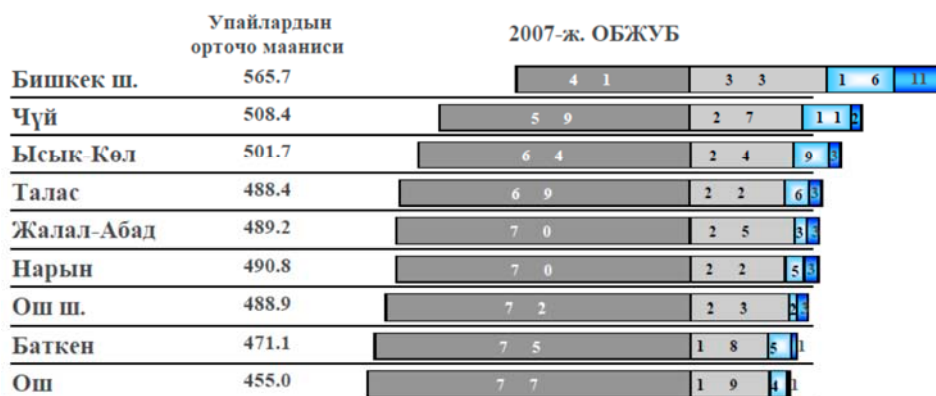
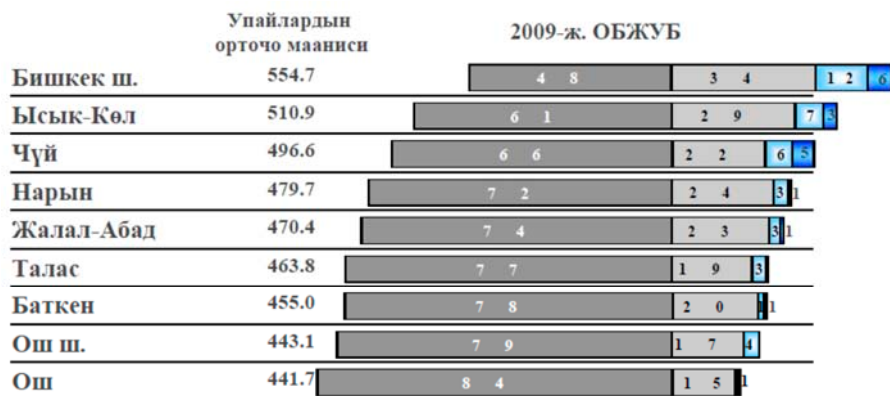
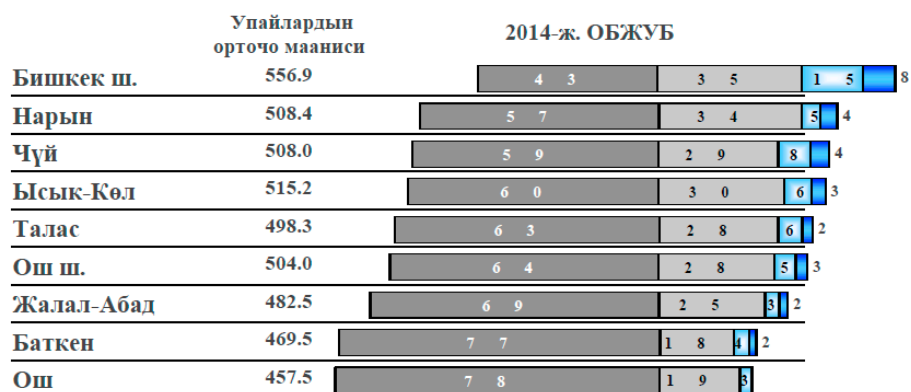
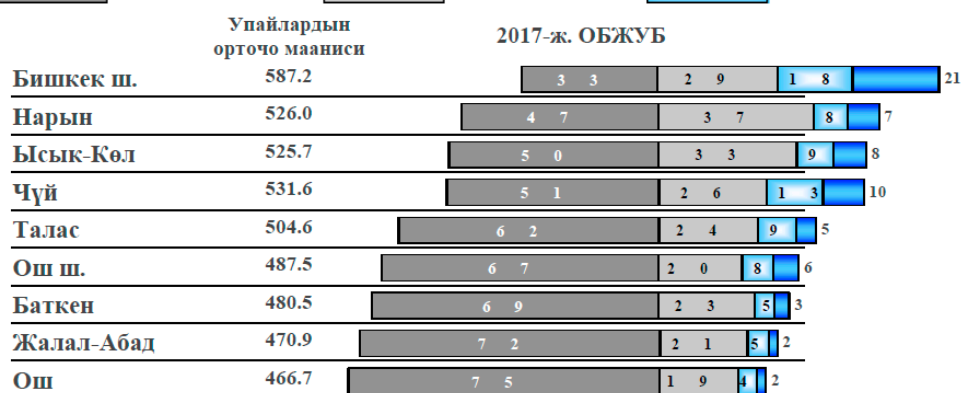
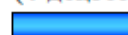
базалык деңгээл
(2-деңгээл)

базалык деңгээлден
жогору (3-деңгээл)

жогорку деңгээл
(4-деңгээл)

Областтар базалык деңгээлден төмөн деңгээлдеги окуучулардын пайызына жараша өсүү тартибинде жайгашкан

3.2 Төртүнчү класстын окуучуларынын математика боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер жана Кыргызстандын областтары боюнча)

Төмөн жактагы 5-таблицада математика боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жетишкендиктеринин ар бир деңгээлдеги мүнөздөмөлөрү берилген.

5-таблица. Окуу жетишкендиктеринин деңгээлдери. Математика. 4-класс.

Деңгээл	Сыпаттамасы
Базалык деңгээлден төмөн (1-деңгээл)	Бул билим алуу деңгээлиндеги төртүнчү класстын окуучусу айрым терминдерди, фактыларды, эрежелерди, аныктамаларды жана амалдардын ыкмаларын билет; айрым чоңдуктардын чен бирдиктерин билет. Бул деңгээлдеги 4-класстын окуучусу үлгүнүн негизинде бир кадамдан турган тапшырмаларды аткара алат, бирок өтө татаал эмес маселелерди аткарууда дагы ката кетирет. Мектептеги окуусун ийгиликтүү улантуу үчүн окуучу жетиштүү билимге жана билгичтиктерге ээ эмес.
Базалык деңгээл (2-деңгээл)	Билимдин базалык деңгээлин көрсөткөн төртүнчү класстын окуучусу эрежелерди жана аныктамаларды кайра айтып бере алышы, даяр сүрөттөрдүн арасынын ар түрдү геометриялык фигураларды айырмалай алышы; эң жөнөкөй геометриялык фигураларды ченөө жана түзүү үчүн чертёж куралдарын (сызгыч жана бурчтукту) пайдалана алышы; айрым чоңдуктардын чен бирдиктерин жана алардын ортосундагы негизги өз ара катыштарды билиши; керектүү жол-жобону (ченөө, эсептөө, математикалык объектилерди жана чоңдуктарды салыштыруу) тандап жана колдоно билиши; бир кадамдан турган тапшырмаларды аткара алышы, сүрөт, текст, таблица түрүндө берилген маалыматты окуганды билиши, үлгүнүн негизинде өтө чоң эмес эки кадамдан турган тапшырмаларды аткара билиши, ошону менен бирге маселелерди да аткара алышы керек. Базалык деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу материалды түшүнүп жана аны окшош жагдайларда колдоно алышы керек, бирок тапшырманы туура аткарып жаткан учурда ал орой каталарды кетириши мүмкүн. Тапшырмаларды аткарып жатканда окуучу аткаруу жолун кыскача жазып берет, бирок негиздей албайт.
Базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл)	Бул деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу жогоруда саналган билим, билгичтиктер жана көндүмдөрдөн тышкары өтө татаал эмес маселелерди чыгаруу үчүн сандык жана тамгалык туюнтмаларды түзүүнү, куралдардын (сызгыч, бурчтук жана циркуль) жардамы менен сүрөт тартууну жана чакмак кагазына негизги жалпак фигураларды тартууну; сүрөт, текст, таблица түрүндө берилген маалыматтарды талдап, тыянак чыгарууну; өтүлгөн эрежелерди, аныктамаларды, математикалык объектилердин касиеттерин, алгоритмдерди, арифметикалык, алгебралык жана геометриялык мүнөздөгү мыйзам ченемдүүлүктөрдү көп кадамдан турган тапшырмаларды аткарууда колдонгонду билиш керек. Базалык деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу математикалык фактыларды жара көз карандылыктарды жакшы билип, аларды окшош жагдайларда колдоно алыш керек. Бирок ошол эле учурда ал тапшырманын чыгарылышын жакшы жана толук жазганды билбей калышы да мүмкүн.
Жогорку деңгээл (4-деңгээл)	Жогорку деңгээлди көрсөткөн 4-класстын окуучусу буга чейинки эки деңгээлде жазылган билим, билгичтик жана көндүмдөрдөн тышкары, интеграцияланган билим жана көндүмдөрүн, жана концептуалдуу түшүнүүнү чыныгы же жаңы, ага көнүмүш болбогон жагдайда, колдонгонду билиш керек (сунушталган жагдайдын математикалык моделин түзүүнү, атайын түзүлгөн же белгилүү жол-жоболордун жардамы менен маселени чыгарууну); ашык маалыматтары бар болгон маселени чыгарууну ж.б. Жогорку деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу маселени чыгаруу жолун негиздеп жазып бере алышы керек жана маселени акыркы туура жыйынтыкка алып келген ортодогу амалдардын аткарылышын текшерип турушу керек.

8-11-диаграммаларда математика боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарынын мектептердин категорияларына жараша бөлүштүрүлүшү берилген: Бишкек шаарынын

мектептери, областтык борборлордун жана кичи шаарлардын мектептери жана айылдык мектептер; окутуу тили боюнча (кыргыз, орус, өзбек), гендер жана **Кыргыз Республикасынын областтары** боюнча.

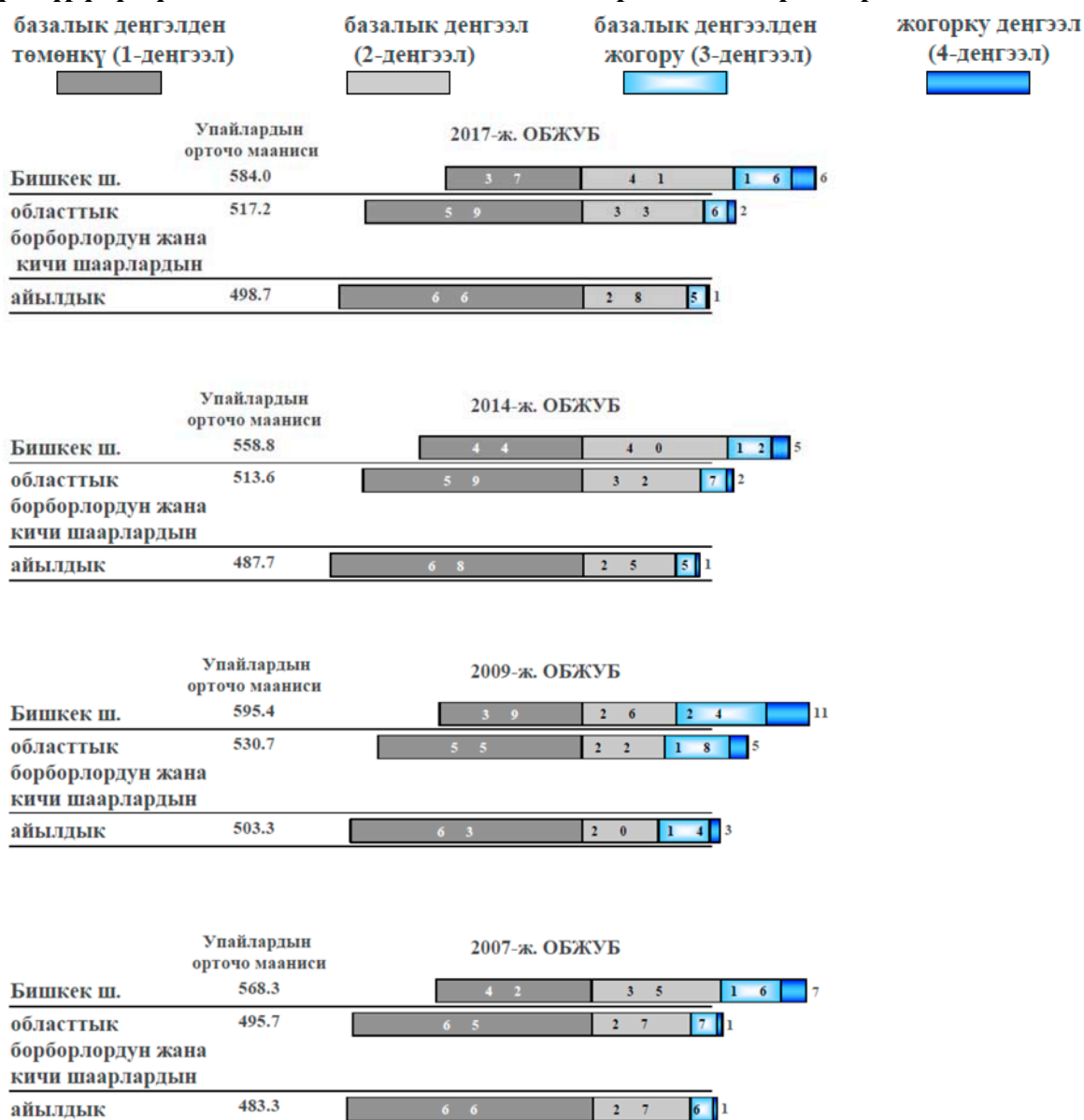
Окуучулардын мектеп категорияларына жараша бөлүштүрүлүшүн чагылдырган 8-диаграммадан математика боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын эң маанилүү алдыга жылышы **Бишкек шаарында** болгондугун көрсө болот. Бишкекте окуучулар изилдөөнүн бардык төрт баскычы боюнча эң жогорку жыйынтыктарды көрсөткөн. Окуучулардын 37%ы базалык деңгээлге жеткен эмес. 2014-жылы мындай окуучулар 44% түзгөн. Эң жогорку 3- жана 4-деңгээлдерде окуучулардын пайыздык курамы жогорулаган. Бул деңгээлдерде 2017-жылы 22% окуучулар, ал эми 2014-жылы - 17% окуучулар жайгашкан.

Айылдык мектептерде жагдай бир аз жакшырган, бирок өзгөрүүлөр анча көрүнүктүү эмес: 2%дан аз окуучулар базалык деңгээлге жеткен эмес, ал эми 3- жана 4-деңгээлдерде өзгөрүүлөр катталган эмес.

Областтык борборлордун жана кичи шаарлардын мектептеринде дээрлик өзгөрүүлөр болгон эмес. Болгону гана 3-деңгээлден 2-деңгээлге окуучулардын 1%ы өткөн.

Демек, 2014-жылга салыштырмалуу математика боюнча жетишкендиктер Бишкек шаарынын мектептеринин эсебинен жакшырган. Ал жерде алдыга болгон маанилүү өзгөрүүлөр бардык деңгээлдерде байкалат. Ошол эле учурда айылдык мектептерде жагдай эң төмөн 1-деңгээлде гана өзгөргөн. Ал эми областтык борборлордун жана кичи шаарлардын мектептеринде такыр эле алдыга жылыш болгон эмес.

8-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс. Мектептердин категориялары

Мектеп категориялары базалык деңгээлден төмөн деңгээлдеги окуучулардын пайызына карата өсүү тартибинде жайгашкан

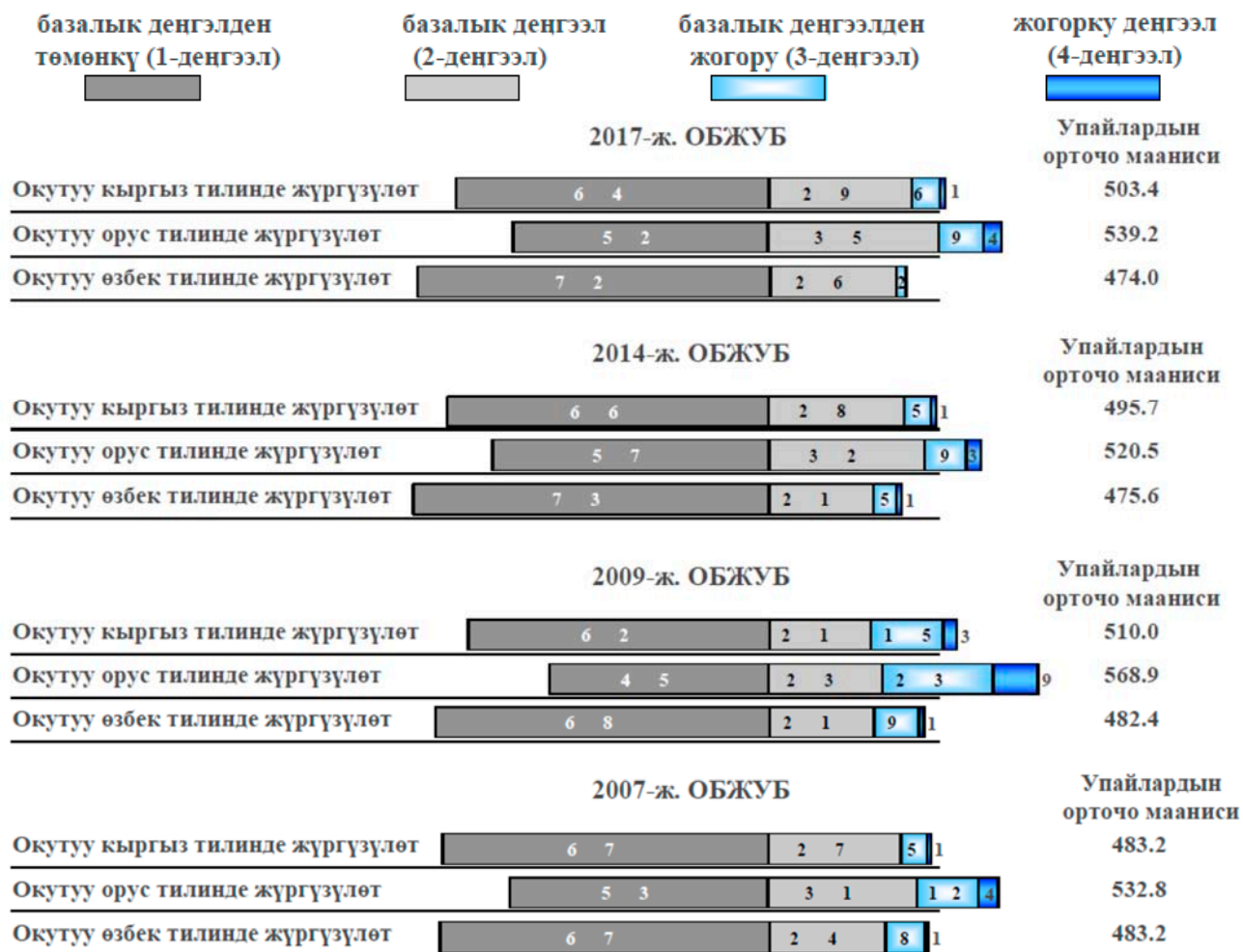
Төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын **окутуу тили боюнча** талдоо (9-диаграмма) эң жакшы алдыга карай өзгөрүүлөр окутуу **орус тилинде жүргүзүлгөн** мектептерде болгондугун көрсөтүп турат, бирок алар көбүнчө 1-деңгээлге тиешелүү. Орус тилинде билим алгандардан базалык деңгээлге жетпей калган окуучулардын пайыздык курамы 2014-жылга салыштырмалуу 2017-жылы 5 тепкичке азайган. Эң жогорку 4-деңгээлде да жогорулоону көрсө болот, бирок болгону 1%га гана.

Окутуу **кыргыз тилинде жүргүзүлгөн** мектептерде базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы 2ге азайган, ал эми базалык деңгээлден жогору 3-деңгээлде алдыга 1%га гана жылыш болгон.

Окутуу **өзбек тилинде жүргүзүлгөн** мектептерде 1-деңгээлдеги көрсөткүчтөр 1%га жогорулап, ошол эле учурда 3-деңгээлдеги жыйынтыктардын пайызы 3 тепкичке төмөндөп кеткен. Ал эми эң жогорку деңгээлге эч ким жеткен эмес. Бул жерде өтө кооптонгон жагдай түзүлгөн, анткени окуучулардын эң көп пайызы (72%) базалык деңгээлге жетпей калып, башталгыч математикалык билими боюнча өтө маанилүү жетишпегендик менен орто мектепке өтүп жатышат.

Ошентип, негизинен алдыга жылыштар окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептерде байкалган, ошол эле учурда окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде өзгөрүүлөр анчалык байкалбайт. Бардык тилдер боюнча алдыга жылыштар 1-деңгээл менен байланышкан, башкача айтканда, базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы азайган. Өзбек мектептеринде жагдай абдан олуттуу: ал жерде арта калган окуучулардын пайыздык курамы өтө көп, ал эми 3- жана 4-деңгээлдерге жеткен окуучулар дээрлик калган эмес.

9-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс. Окутуу тилдери*

* - окутуу тили сөзсүз эле этносту түшүндүрбөйт

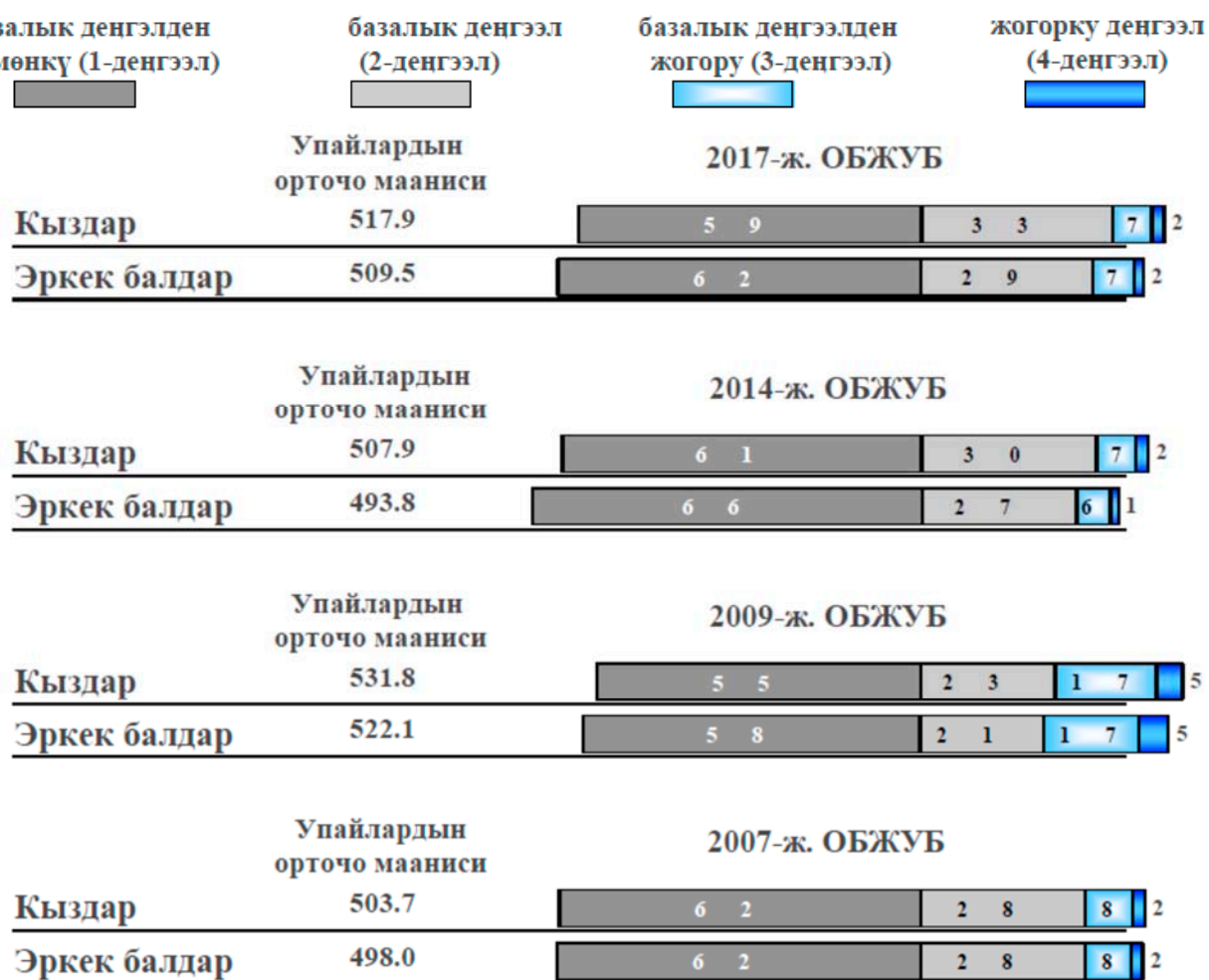
Математика боюнча ОБЖУБ изилдөөсүнүн жыйынтыктары **гендер боюнча** 10-диаграммада чагылдырылган.

Баалоо тармагындагы эл аралык изилдөөлөр көрсөткөндөй, көпчүлүк өлкөлөрдө математика боюнча эркек балдардын жыйынтыктары кыздардыкына салыштырмалуу бир топ жогорураак болот. Бирок Кыргызстандагы билим берүүнүн өзгөчөлүгү – мындай көрүнүштүн жок болгондугу, жада калса, тескерисинче, кыздардын жыйынтыктары эркек балдардын жыйынтыктарынан жогору болгону көңүлдү бурат.

ОБЖУБ изилдөөсүндө эң башында эле (2007-жылы) математика бонча эркек балдар менен кыздардын жыйынтыктарынын айырмасы жок болчу. 2009-жылдан баштап кыздардын жыйынтыктары эркек балдардыкынан жогору боло баштаган. Өзгөчө бул айрыма 2014-жылы 1-деңгээл боюнча 5%га жеткенде байкалган. 2017-жылы эркек балдар менен кыздардын пайыздык курамынын айырмасы 1-деңгээлде 3%га чейин кыскарып калган. Ошону менен бирге, айырма базалыктан төмөн деңгээлде гана байкалгандыгын белгилей кетүү керек. Андан жогорураак деңгээлдердин бардыганда айырма байкалган эмес. Эгерде 2017-жылкы изилдөөнүн жыйынтыктары жөнүндө айта турган болсок, анда базалыктан жогору жана жогорку деңгээлдерде

эркек балдар кыздардын жыйынтыктарына менен жетип, 1%дан кошконун көрсө болот.

10-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс. Кыздар жана эркек балдар.

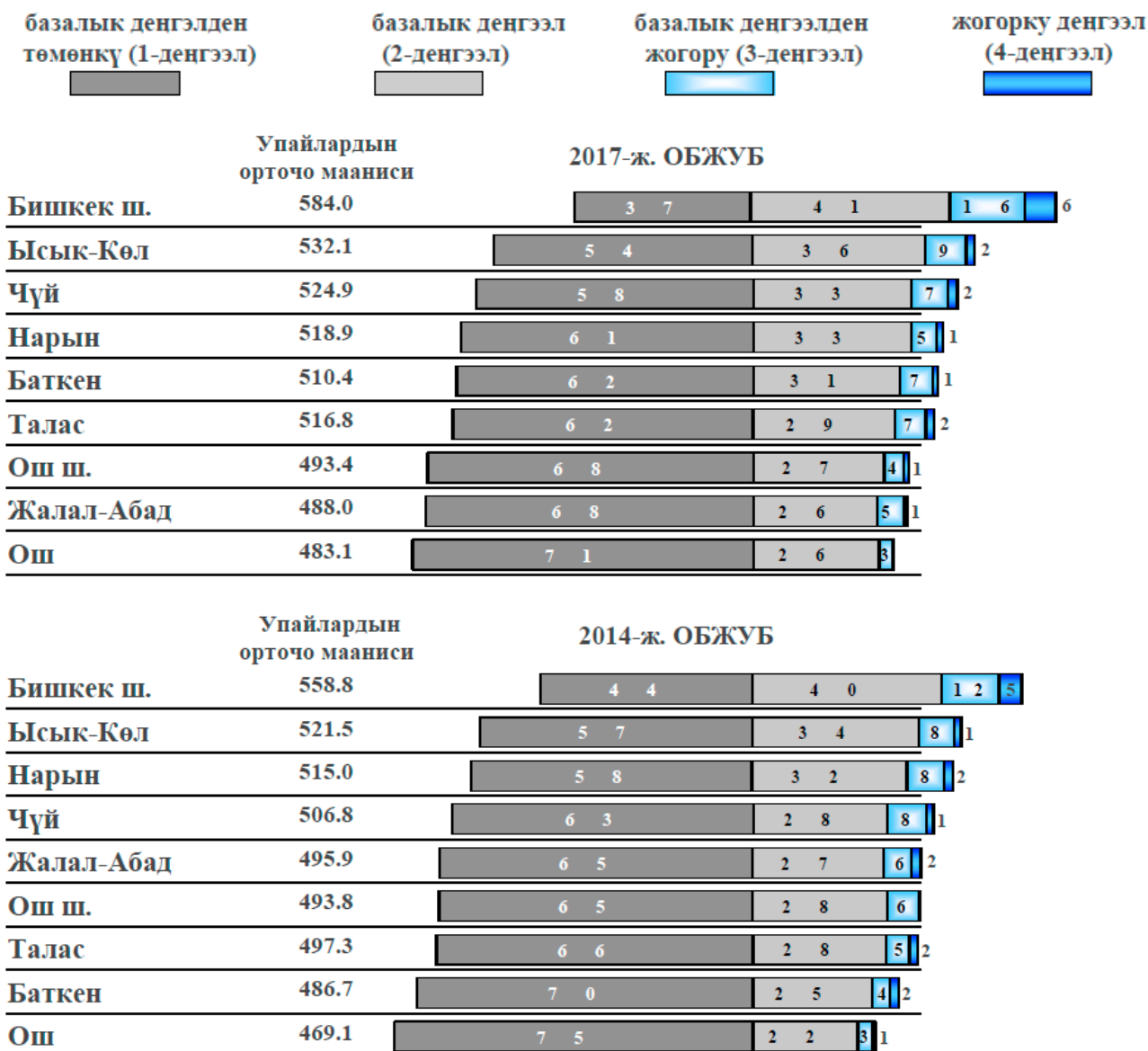

Төмөндө берилген 11-диаграмма КР административдик областтары боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшүн чагылдырып турат. Сунушталган маалыматтардан математика боюнча жыйынтыктар ар кайсы ообластарда бир калыпта өзгөргөндүгү көрүнүп турат. Беш областта жана Бишкек шаарында ар кандай деңгээлде төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары алдыга жылгандыгы көрүнүп турат.

Ошол эле учурда эки башка областта жана Ош шаарында жыйынтыктар төмөндөп кеткен. Эң жогорку жыйынтыктарды Бишкекте окуган төртүнчү класстын окуучулары көрсөткөн. Бул жакта окуучулардын 37% гана 1-деңгээлде болуп калып, базалык деңгээлге жеткен эмес. Бул 2014-жылга караганда 7%га жакшы. Базалыктан жогору жана жогорку деңгээлдеринде 4% жана 1% окуучулар кошулган. 1-деңгээлде 2014-жылга салыштырмалуу окуучулардын саны 4%га азайганы менен, эң төмөн (1-деңгээлде 71%) жыйынтыктарды кайрадан эле Ош областынын окуучулары көрсөткөн. Ийгиликтүү жыйынтыктардын пайыздык курамынын баарынан көп жогорулашы Баткен областында байкалат. Бул областта базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын саны 8%га азайган, ал эми 3- жана 4-деңгээлдердеги окуучулар 4%га көбөйгөн. Чүй областындагы жакшы окубаган окуучулардын (1-деңгээл) пайыздык курамы 5ке азайган, бирок андан жогорураак деңгээлдерде өсүү болгон жок. Базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын 3төн пайызы Ысык-Көл жана Талас областтарында азайган. Ошол эле учурда базалыктан жогору деңгээлдерде 2%дан кошулган. Бирок, математика боюнча жыйынтыктардын кыйла начарлоосу белгиленген областтар да бар. Бул Ош шаары, Жалал-Абад жана Нарын областтары. Бул областтарда төртүнчү класстын окуучуларынын көрсөткүчтөрү 1-деңгээлде 3%га жогорулаган, бирок алар базалыктан

жогору деңгээлдерде (2%дан 4%га чейин) төмөндөп кеткен. Жалгыз гана Жалал-Абад областында катары менен эки педметтик тармакта – окуу жана түшүнүү менен математикада – терс өзгөрүүлөр болгондугу өзүнө өзгөчө көңүл бурдурбай койбойт.

11-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс. Кыргыз Республикасынын областтары.

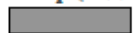

Областтар базалык деңгээлден төмөн деңгээлдеги окуучулардын пайызына жараша өсүү тартибинде жайгашкан

11-диаграмманын уландысы кийинки бетте.

11-диаграмма (уландысы). 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Математика. 4-класс. Кыргыз Республикасынын областтары

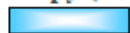
базалык деңгээлден
төмөнкү (1-деңгээл)

базалык деңгээл
(2-деңгээл)

базалык деңгээлден
жогору (3-деңгээл)

жогорку деңгээл
(4-деңгээл)

Упайлардын
орточо мааниси

2009-ж. ОБЖУБ

Бишкек ш.	595.4	3 9	2 6	2 4	11
Ысык-Көл	548.3	5 0	2 5	2 0	5
Нарын	520.7	5 8	2 1	1 7	4
Жалал-Абад	516.6	6 0	2 3	1 4	3
Талас	503.0	6 2	2 2	1 5	2
Ош	498.1	6 2	1 9	1 6	2
Ош ш.	506.3	6 3	1 5	1 7	6
Чүй	500.7	6 4	1 8	1 3	5
Баткен	495.6	6 7	2 0	1 2	2

Упайлардын
орточо мааниси

2007-ж. ОБЖУБ

Бишкек ш.	568.3	4 2	3 5	1 6	7
Ош ш.	544.4	4 7	3 6	1 3	5
Ысык-Көл	498.1	6 1	3 0	7	2
Чүй	496.6	6 4	2 8	7	1
Ош	488.5	6 5	2 6	7	1
Жалал-Абад	486.5	6 7	2 6	7	1
Талас	490.4	6 8	2 6	5	2
Нарын	471.6	7 2	2 3	5	
Баткен	462.9	7 2	2 3	4	1

Областар базалык деңгээлден төмөн деңгээлдеги окуучулардын пайызына жараша өсүү тартибинде жайгашкан

3.3 Төртүнчү класстын окуучуларынын мекен таануу (табигый илимдердин негиздери) боюнча жыйынтыктары (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер, Кыргызстандын областтары боюнча)

6-таблицада мекен таануу бонча төртүнчү класстын окуучуларынын ар бир деңгээлдеги жетишкендиктеринин мүнөздөмөлөрү берилген.

6-таблица. Окуу жетишкендиктеринин деңгээлдери. Мекен таануу. 4-класс

Деңгээл	Сыпаттамасы
Базалык деңгээлден төмөн (1-деңгээл)	Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу айрым гана билимдин үзүндүлөрүнө жана кээ бир практикалык көндүмдөргө ээ, бирок мекен таануу курсунда өтүлгөн базалык түшүнүктөрдү көрсөтө албайт, чыныгы турмушта өтө татаал эмес маселелерди аткара албайт. Ошентип, окуучу мектепте ийгиликтүү окуусун улантуу үчүн жетиштүү болгон билим жана билгичтиктерге ээ эмес.
Базалык деңгээл (2-деңгээл)	Мекен таануу боюнча базалык деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу Жер, физикалык дүйнө жана жандуу жаратылыш сыяктуу илимий тармактарды түшүнүү үчүн зарыл болгон билимди көрсөтүп жана аларды репродуктивдүү деңгээлде колдоно билүүсү керек. Окуучу өтө татаал эмес схема жана графиктерди окуганды, жандуу жана жансыз жаратылыштын объекттеринин системасы жөнүндө билиши жана аларды салыштыра алышы керек. Ал алынган натыйжаларды так түшүндүрүп бере албаса дагы, жаратылыш материалдары менен иштегенди, тыянак чыгарганды билиши керек. Карта менен план менен колгондонду билиш керек. Кыргызстандын географиялык абалы, пайдалуу кендери, жаратылышы, жаныбарлары жана өсүмдүктөрү жөнүндө билими болушу керек. Аба менен суунун касиеттери жана адамдын жашоосундагы мааниси жөнүндө билими болушу керек. Өсүмдүктөрдүн негизги органдарын жана алардын аткарган кызматын билиши керек. Өсүмдүктөр менен жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдик өзгөрүүлөр жөнүндө билими болушу керек. Адамдын организмнин негизги органдарынын түзүлүшү жана жайгашкан орду жөнүндө эң жөнөкөй түшүнүктөрү болушу керек. Жандуу жаратылышты изилдөө ыкмасы катары байкоо жүргүзүүнү, чыныгы турмушта эң жөнөкөй маселелерди чыгара билиш керек. Ошентип, бул деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусунун мектепте окуусун улантуу үчүн керек болгон негизги билими, билгичтиктери жана көндүмдөрү болушу керек.
Базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл)	Табигый илимдер боюнча бул деңгээлге жеткен төртүнчү класстын окуучусу баалоонун базалык курсунда көрсөтүлгөн бардык керектүү концепциялык билимге ээ болуп, билимин маселелерди жана турмуштагы көйгөйлөрдү чечүү үчүн колдонот. Маалыматтарды талдап, талдоодон тыянак чыгара алат. Окуучу алган билимин чыныгы тырмуштагы маселелерди чечүүдө жигердүү колдоно алат. Андан тышкары, Жер, физикалык дүйнө жана жандуу жаратылыш жөнүндө алган билими боюнча өз түшүнүгүн негиздеп, өтүлгөн суроолор боюнча жөнөкөй тыянак чыгарып айтып бере алат. Өз ой жүгүртүүлөрүндө ал график жана схема түрүндө берилген маалымат менен (карта, план, схема, график, диаграмма ж.б.) колдоно алгандыгын көрсөтөт. Бул деңгээлдеги төртүнчү класстын окуучусу адамдын организмнин түзүлүшүн организмдин аткарган кызматы менен, объекттин касиеттерин адамдын колдонуу ыкмалары менен байланыштыра алат. Ошондой эле окуучу негизделген божомол түзүп, өз пикирин түшүндүрүп бере алат.

Деңгээл	Сыпаттамасы
Жогорку деңгээл (4-деңгээл)	Табигый илимдерде жогорку деңгээлге жеткен окуучу табигый илимдер боюнча суроолордо өзүнүн өнүккөн жана туруктуу билимин көрсөтө алыш керек. Бул биимдер окуучулардын жетишкендиктерин баалоодогу базалык деңгээлде толугу менен сыпатталган. Андан тышкары, ал билимин жаңы турмуштук кырдаалдарда колдоно алышы керек. Окуучу эң жөнөкөй тажрыйбаларды (өзгөрүүлөрдү) жүргүзө алат, пландаштырат, божомолдойт жана алынган натыйжаларды кыскача мүнөздөп, аларды өз турмушундагы тажрыйбасы менен жана мурда алган билими менен негиздеп бере алат. Объекттер менен жаратылыштын көрүнүштөрүнүн ортосунда байланыштарды түзүп, аларды классификациялап, өзү алган билимине таянып, табигый кубулуштардын пайда болуу себептеринин ырааттуу түшүндүрүп бере алат. Бул деңгээлдеги окуучу өз ой-жүгүртүүсүндө берилген маалыматтан тышкары чыгып, негизделген божомолдорду келтире алат.

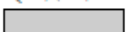
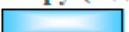
Мекен таануу тармагындагы жыйынтыктарды **мектеп категориялары** боюнча талдоо (12-диаграмма) эң биринчи кезекте *борбордук мектептерде* өтө чоң алдыга жылыш бар экендигин көрсөтөт. Бул жерде базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы изилдөөнүн мурдагы баскычына салыштырмалуу 14%га азайган. Бирок жогорураак болгон 3- жана 4-деңгээлдер жөнүндө айта турган болсок, анда бул жерде ийгиликтер жок, жыйынтыктар дээрлик 2007-жана 2014-жылдардын деңгээлинде калып 20%ды түзгөн.

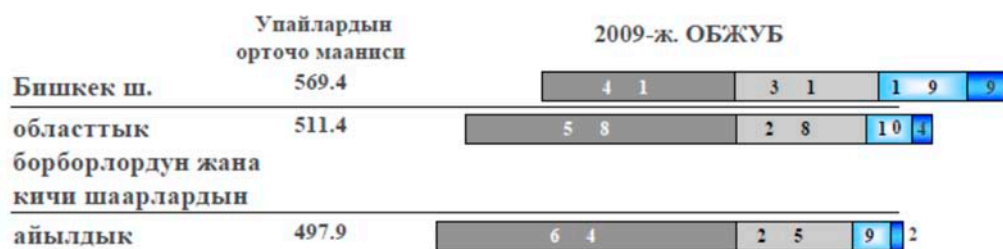
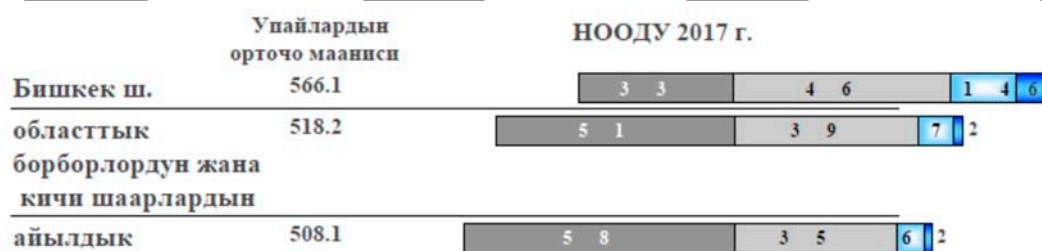
Айылдык мектептер да өз жыйынтыктарын 1-деңгээлде жакшырта алган. Базалык 2-деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы 7 тепкичке азайган. Бул, албетте, жакшы жыйынтык. Практикада бул жыйынтык программаны ийгиликтүү өздөштүргөн окуучуларга көбүрөөк көңүл бурууга мүмкүнчүлүк берет. Бирок Бишкек шаарынын мектептериндегидей эле 3- жана 4-деңгээлдерге жеткен окуучулардын пайыздык курамы азырынча жогорулаган эмес. 3-деңгээлде алдыга жылыштар мурдагы баскычка салыштырмалуу 1%ды гана түзгөн, ал эми эң жогорку 4-деңгээлде болгону 2% төртүнчү класстын окуучусу калган.

Ошондой эле тенденция *областтык борборлордун жана кичи шаарлардын* мектептеринде байкалат. 1-деңгээлде жагдай 8%га жакшырган, ошол эле учурда базалык деңгээлден жогору деңгээлдерде 4%га төмөндөө болгон.

Мектептердин ар бир категориясында жетишпеген окуучулардын пайыздык курамы азайганы менен, азыркы күндө Бишкектик жана айылдык мектептердин ортосунда 1-деңгээлде айырма бар, ал эми Бишкек шаары менен областтык борборлор жана кичи шаарлардын мектептеринин ортосундагы айырма ошол эле деңгээлде эң чоң болгон - 25% жана 18%. Ошол эле учурда 3-жана 4-деңгээлдерде алдыга жылыштар байкалбайт.

12-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Мекен таануу. 4-класс. Мектеп категориялары

базалык деңгээлден төмөнкү (1-деңгээл) базалык деңгээл (2-деңгээл) базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл) жогорку деңгээл (4-деңгээл)

Мектеп категориялары базалык деңгээлден төмөн деңгээлдеги окуучулардын пайызына карата өсүү тартибинде жайгашкан

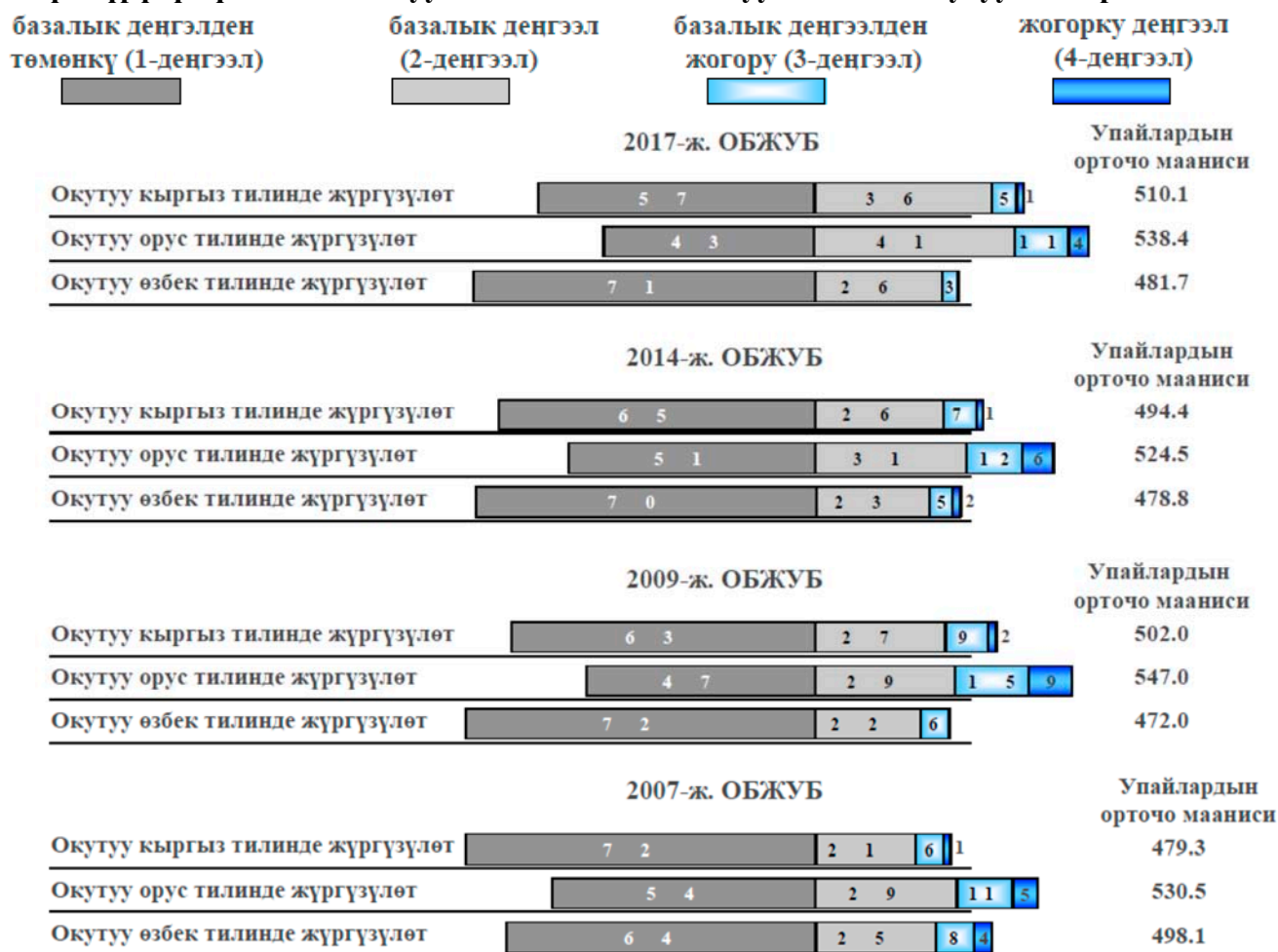
Окутуу тили боюнча (13-диаграмма), мурдагыдай эле, баарынан жогору болгон жыйынтыктар орус тилинде окуткан мектептерде алынган, 2014-жылы дал ушул мектептерде мекен таануу боюнча бардык деңгээлдерде жыйынтыктардын төмөндөшү байкалган. 2017-жылы жагдай тескери жакка өзгөргөн: базалык 2-деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы 8ге аз болуп калган. Бирок 3- жана 4-деңгээлдерде абал андан да начарлап, 2014-жылы төмөндөп кеткен 6%га 2017-жылы дагы 3% кошулган. Бардыгы болуп 3-деңгээлде 11% окуучулар, ал эми 4-деңгээлде – 4% окуучулар калган.

2014-жылы эки - үч пайыздык төмөндөө болгон *окутуу кыргыз тилинде* жүргүзүлгөн мектептерде жагдай 1-деңгээлде кайра оңолуп калган. Бул жерде базалык 2-деңгээлге жетпей калган

окуучулардын пайыздык курамы 8%га төмөндөп кеткен. Бирок андан жогорураак 3- жана 4-деңгээлдерде болгону 6% окуучулар бар, бул 2014-жылга салыштырмалуу 2%га аз.

Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде 2-деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы азайбастан, 1%га жогорулаган. Азыр ал өлкө боюнча эң жогорку болуп эсептелет. 1-деңгээлде төртүнчү класстын окуучуларынын 71% жооптору бар. Базалык деңгээлден жогору деңгээлдерде окуучулардын саны 4%га азайган. Окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептерде 3- жана 4-деңгээлдер жок болуп калган.

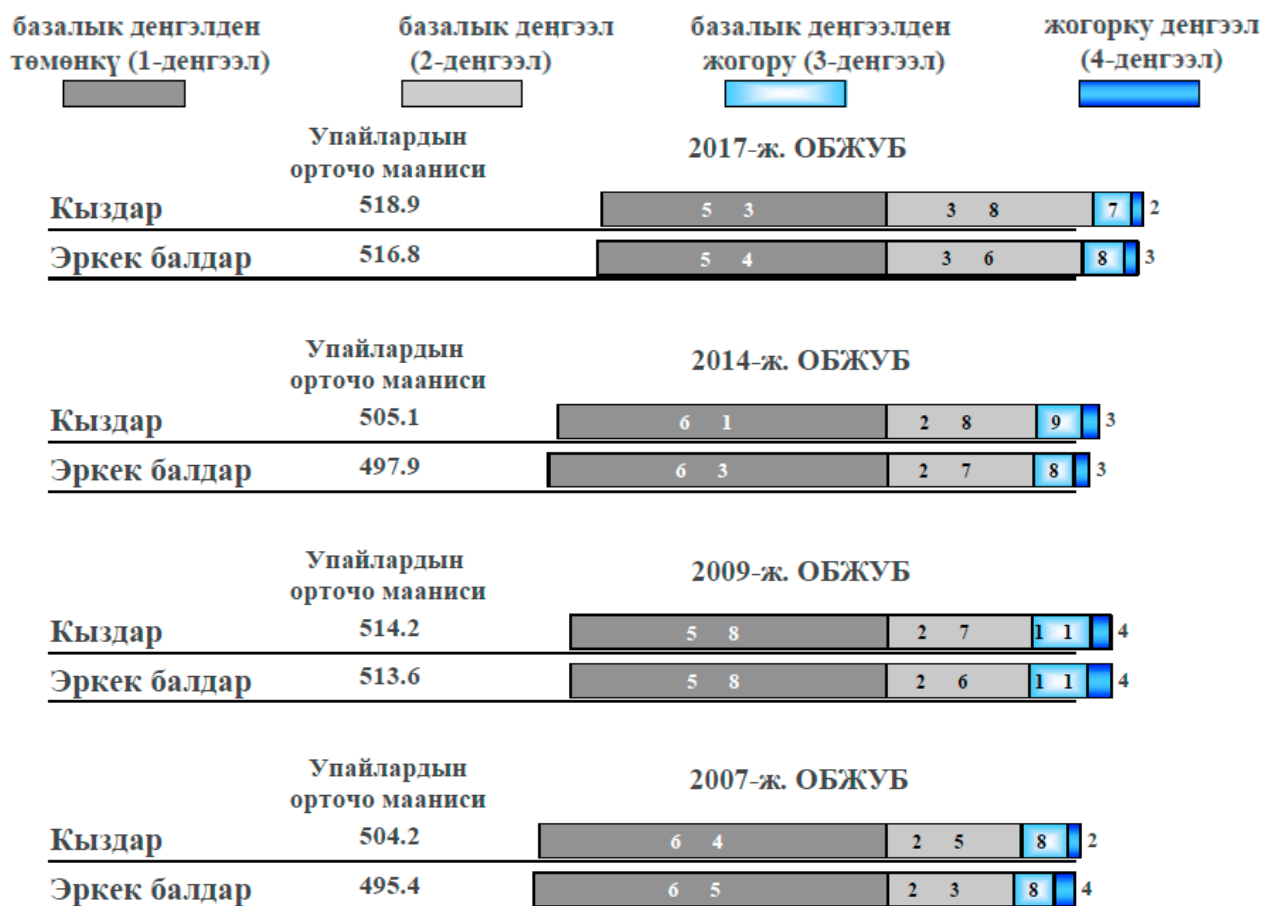
13-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Мекен таануу. 4-класс. Мекен таануу. 4 класс. Окутуу тилдери*

* - окутуу тили сөзсүз эле этносту түшүндүрбөйт

Кыздар менен эркек балдардын жыйынтыктарындагы айырма (14-диаграмма) мурдагыдай эле минималдуу. Ошол эле учурда кыздардын да, балдардын да жыйынтыктарында 1-деңгээлде 7 жана 9 пайызга төмөндөө байкалган. Бул албетте, көрүнүктүү алдыга жылыш. Бирок ошол эле учурда 3- жана 4-деңгээлде эркек балдардын жыйынтыктары өзгөргөн эмес, ал эми кыздардыкы 3%га төмөндөгөн. Дээрлик бардык көрсөткүчтөр боюнча (мектеп категориялары, окутуу тили, гендер) окуусунда жетишпеген окуучулардын санынын азайышы жакшы жана эң жакшы окуган окуучулардын санынын азайышы менен коштолгону ойлонтпой койбойт.

14-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Мекен таануу. 4-класс. Кыздар жана эркек балдар

КРнын административдик областтары боюнча окуучулардын жыйынтыктары (15-диаграмма). Биринчиден, областтардын бардыгында мекен таануу боюнча 1-деңгээлде жыйынтыктар жакшыргандыгы кубандырат. Бул – 2014-жылга салыштырмалуу табигый илимдердин негиздери боюнча окуусунда жетишпеген башталгыч класстын бүтүрүчүүлөрүнүн саны азайып калгандыгын түшүндүрөт. Демек, окуучулардын көбүрөөк саны орто мектепте табигый илимдер боюнча билимин ийгиликтүү өздөштүрө алат. Ошол эле учурда мекен таануу боюнча *Баткен областынан* башка Кыргызстандын бардык областтарында 3- жана 4-деңгээлдерде окуучулардын пайыздык курамы азайган. *Баткен областында* бул деңгээлдердеги окуучулардын саны мурдагыдай бойдон калган.

Эң жогорку жыйынтык – окуусунда жетишпеген окуучулардын пайызынын 14 тепкичке азайуусу – *Бишкекте* бекитилген.

Ошону менен бирге *Ысык-Көл* (12%), *Талас* (11%) жана *Баткен* (12%) областтарындагы 1-деңгээл боюнча маанилүү прогресс өзүнө көңүлдү бурат.

Ош областы 2009-жылдан бери мекен таануу тестинин жыйынтыктары боюнча акыркы орунду ээлеп келет. 2014-жылы бул область 2009-жылдагыдай эле жыйынтыктарды көрсөткөн. Төртүнчү класстын окуучуларынын 73% базалык деңгээлге жеткен эмес. Бирок 2017-жылы *Ош областында* 2009 жана 2014-жылдарга салыштырмалуу базалык деңгээлге жетишпеген окуучулардын пайызынын бир кыйла (9%) азайуусу катталган. *Ош областы* дагы деле акыркы орунда турганы менен *Ош областы* менен башка областтардын жыйынтыктарынын ортосундагы айырма азайып жатат. Эми базалык деңгээлге чейинки деңгээлде окуучулардын 64%ы калды.

Ошентип, эгерде бардык үч предметтик тармактын контекстинде область жана административдик борборлордун жыйынтыктары тууралуу айта турган болсок, окууда да, математикада да,

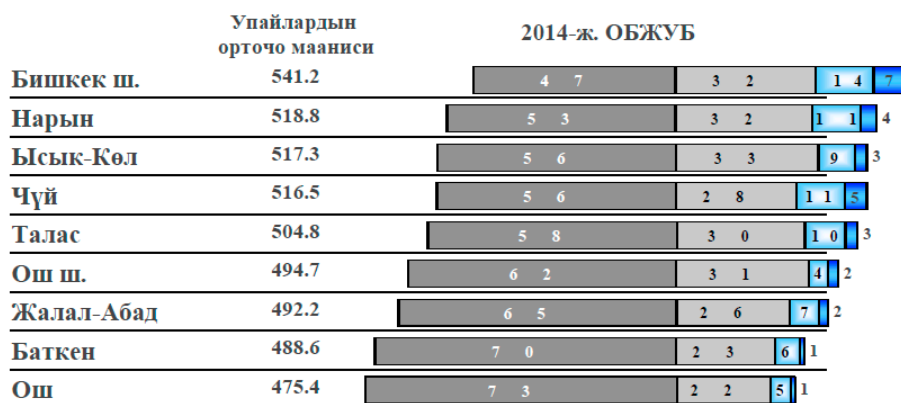
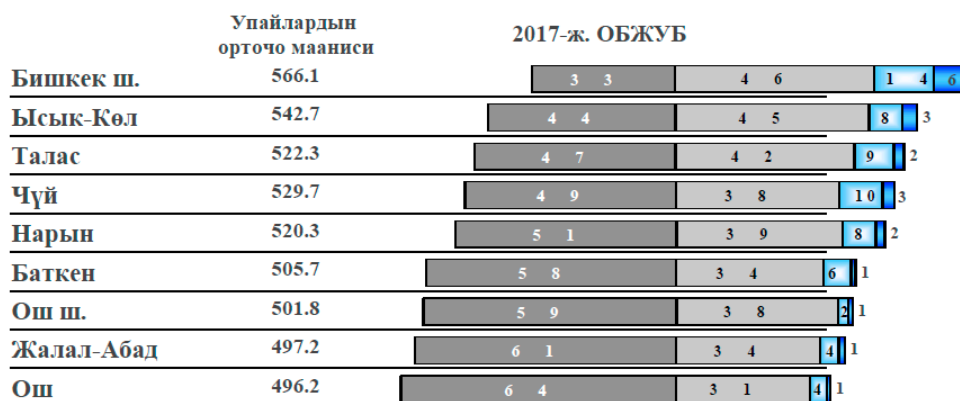
илимдердин негизинде да маанилүү прогресске жетишкен административдик областтар бар экенин белгилей кетүү керек. Алардын айрымдары мурдагыдай эле таблицанын жогорку саптарын ээлеген жок, бирок ал жерлерде абал бир кыйла алдыга жылып, өзгөргөн. Бул, биринчи кезекте, *Бишкек шаары, Чүй жана Ысык-Көл* областы, жана ошондой эле *Баткен жана Ош* областтары.

Бир предметтик тармакта көрүнүктүү алдыга жылганы менен башка тармактарда анчалык чоң эмес жыйынтыктарды көрсөткөн областтар бар. Бул – мекен таануу боюнча *Талас областы*, окуу жана түшүнүү боюнча – *Нарын областы*.

Ош шаарында, жана өзгөчө *Жалал-Абад областында* 1-деңгээл боюнча жакшы жакка өзгөрүүлөрдү мекен таануу сабагы боюнча гана көрсөк болот. *Ош шаарында* 3- жана 4-деңгээлдерде окуу жана түшүнүү боюнча беш пайыздык өсүү бар, ошол эле учурда математика жана мекен таануу боюнча ушул эле деңгээлдерде 3% жана 6% төмөндөө байкалат. *Жалал-Абад областында* 1-деңгээлде окуу жана түшүнүү менен математика боюнча жыйынтыктардын 3%га начарлоо тенденциясы бар. 3- жана 4-деңгээлдерде мекен таануу жана математика боюнча 2%дан төмөндөө байкалат. Алдыга жылыштардан дагы – 1-деңгээлдеги мекен таануу боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарынын 4%га азайышын жана базалык деңгээлден жогору 3-деңгээлдеги жооптордун 2%га жогорулашын көрсөк болот.

15-диаграмма. 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Мекен таануу. 4-класс. Кыргыз Республикасынын областтары

базалык деңгээлден төмөнкү (1-деңгээл) базалык деңгээл (2-деңгээл) базалык деңгээлден жогору (3-деңгээл) жогорку деңгээл (4-деңгээл)

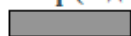

Областтар базалык деңгээлден төмөн деңгээлдеги окуучулардын пайызына жараша өсүү тартибинде жайгашкан

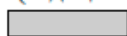
15-диаграмманын уландысы кийинки бетте.

15-диаграмма (уландысы). 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдары ОБЖУБга катышкан бардык КРнын мектептеринин окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлине жараша бөлүштүрүлүшү. Мекен таануу. 4-класс. Кыргыз Республикасынын областтары

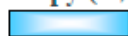
базалык деңгээлден
төмөнкү (1-деңгээл)

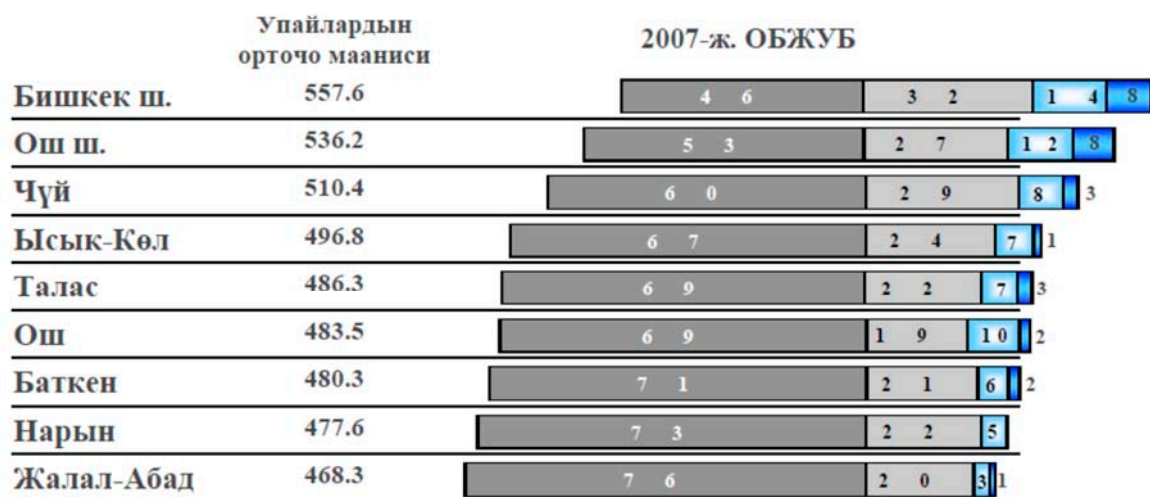
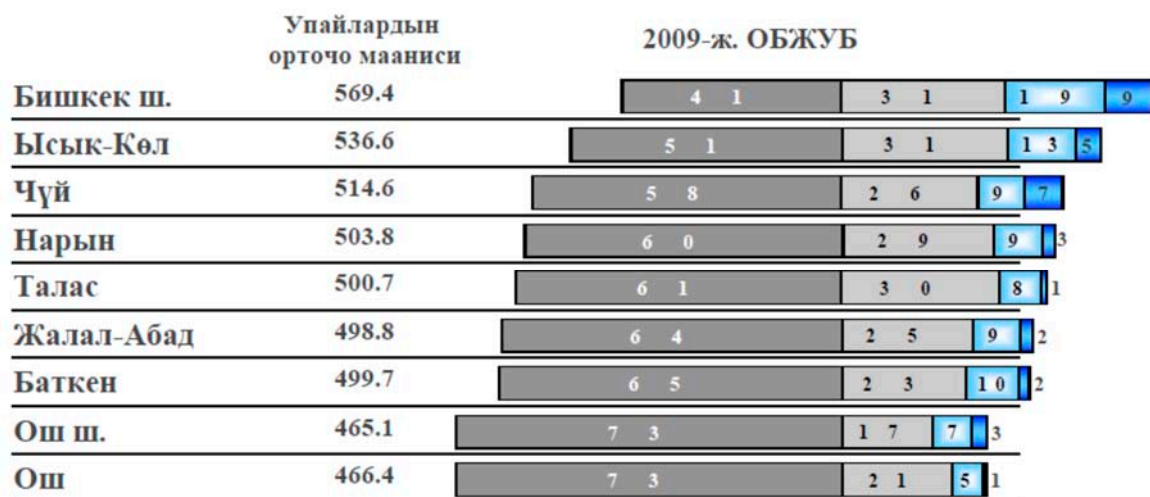
базалык деңгээл
(2-деңгээл)

базалык деңгээлден
жогору (3-деңгээл)

жогорку деңгээл
(4-деңгээл)

Областтар базалык деңгээлден төмөн деңгээлдеги окуучулардын пайызына жараша өсүү тартибинде жайгашкан

4.1 Окуу жана түшүнүү боюнча 4-класстын окуучулары эмне билишет жана эмнени жасай алышат

Окуу жана түшүнүү боюнча башталгыч класстын бүтүрүүчүлөрү кандай жыйынтык көрсөткөнүн түшүнүүгө тестте эмне бааланганы тууралуу тесттин мазмунуна неизделген жыйынтыктарды талдоо жардам берет. Ушундай талдоону мүмкүн кылыш үчүн окуу процессинде кезиккен ар түрдүү тексттер менен иштеген төртүнчү класстын окуучулары эмне билет жана эмнени жасай алат экенин түшүнүүгө атайын түзүлүштөгү жана мазмундагы тест даярдалган. Көрсөткүчтөрдү талдоонун жыйынтыгы төртүнчү класстын окуучулары тексттин кандай түрлөрүн жакшы аткара алышат, кандай көндүм жана билгичтиктер аларда жакшы өнүккөн жана изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча эмне көбүрөөк изилдөөнү жана атайын көңүл бөлүүнү талап кылгандыгын көрсөтөт. Жогоруда белгиленгендей, текстти окуу жана түшүнүү мектепте окулган окуу сабагы болуп эсептелбейт, бирок окуу жана түшүнүү көндүмдөрү окуучуларга ар бир сабакта керек. Аларсыз мектеп программасынын бардык предметтерин өздөштүрүү мүмкүн эмес. Берилген параграфтарды ойлонбостон жаттоо, жатталган материалды түшүнбөстөн жатка айтып берүү – предметтерди өздөштүрүү үчүн, керектүү билгичтиктер менен көндүмдөрдү алуу жана билимди колдонуу үчүн тийиштүү базаны түзө албайт.

Тапшырмалардын түрлөрү боюнча жыйынтыктардын талдоосу

Текстти окуу жана түшүнүү боюнча тестте, тесттин башка бөлүмдөрүндөгүдөй эле, тапшырмалардын үч түрү колдонулган:

- **жоопту тандоо керек болгон тапшырмалар**, аларда окуучу сунушталган төрт варианттан бир жоопту тандап белгилеш керек;
- **кыска жоопту жазып бериш керек болгон тапшырмалар**, аларда окуучу өз жообун бир нече сөз менен же өтө чоң эмес сүйлөм түрүндө жазып бериши керек;
- **жообун толугу менен түшүндүрүп бериш керек болгон тапшырмалар**, аларда окуучу өз ой жүгүртүүсүнүн жолун жазып бериши, өз алдынча мисал келтириши, жалпылашы, өз алдынча тыянак чыгаруусу ж.б.у.с. керек.

Тесттин жүрүшүндө төртүнчү класстын окуучулары сунушталган төрт варианттан бирөөнү тандаш керек болгон *жабык түрдөгү 50 тапшырманы* жана жообун өз алдынча дептерге жазып бериш керек болгон *ачык түрдөгү 30 тапшырманы* аткарышы керек болгон.

Ачык түрдөгү 19 тапшырма **кыскача жазып берүүчү жоопту** талап кылган (бир сөздөн бир жөнөкөй сүйлөмгө чейин). Мисалы, окуучулар көрсөтүлгөн окуянын себебин же каармандын мүнөзүнүн негизги сапатын жазып бериши керек болгон. Ачык түрдөгү 11 тапшырма **жообун толугу менен жазып берүүнү** талап кылган: окуучу неизделген ой жүгүртүүнү жазуусу, далил келтирүүсү, тексттеги маалыматтын негизинде өз алдынча тыянак чыгаруусу же өзүнүн дүйнө жөнүндө билимин колдонусу керек болгон. Төмөн жактагы таблицада изилдөөнүн үч баскычында чогултулган окуу жана түшүнүү боюнча тапшырмалардын түрлөрүнө жараша окуучулардын жыйынтыктары берилген. Бул таблица тапшырмалардын ар бир түрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын өсүшүн байкоого мүмкүнчүлүк берет. Туура жоопту тандаш керек болгон тапшырмалар ачык түрдөгү тапшырмаларга караганда окуучуларга дайыма жеңилерек болорун көрсөк болот. Эгерде 2009-жылы жоопту тандаш керек болгон тапшырмаларды 32.4% окуучулар туура аткарса, анда 2014-жылы бул сан 35.3%га чейин жогорулаган, ал эми 2017-жылы – 36.8%га чейин. Ушундай эле жол менен жоопту тандаш керек болгон тапшырмаларды аткарууга аракет кылбаган окуучулардын пайыздык курамынын азайышы байкалган. 2009-жылы алар 19.1% болсо, 2014-жылы – 16.7% калып, ал эми 2017-жылы – 14.1% болуп калган. Окуучулар үчүн адатта татаалыраак болгон ачык түрдөгү тапшырмаларды туура аткарган окуучулардын пайыздык курамы андан да тез көбөйгөн. Эгерде 2009-жылы жообун толугу менен түшүндүрүп жазып бериш керек болгон тапшырмаларды окуучулардын 10.8%ы туура аткарса, 2017-жылы алардын саны 2 эсе көбөйгөн (23.5%). Тапшырмаларды аткарууну аракет кылбаган окуучулардын пайыздык курамы 2009-жылкы 41.8%дан 2017-жылкы 33.3%га чейин азайган. Кыска жообун жазып берүү талабы коюлган тапшырмалардагы маалыматтар окуу жана түшүнүү боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарында ошондой эле жогорулоо бар экенин көрсөтөт. Бул – мектепте

окуучулардын өз алдынча ой жүгүртүүсүнө жана алардын жазуу кебинин өнүгүшүнө көбүрөөк көңүл бурула баштагандын көрсөткүчү болушу мүмкүн. Төртүнчү класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктарынын жакшырышы алардын башка предметтер боюнча да жыйынтыктарынын жогорулашына оң таасирин берген.

Төртүнчү класстын окуучуларынын окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктары жогорулаганы менен, алар тийиштүү деңгээлге жетти деп айтуу кыйын. Тапшырмалардын ар бир түрүнүн аткарылышынын пайыздык курамы дагы деле төмөн. Жообун тандаш керек болгон тапшырмаларды болгону 36.8% окуучулар туура аткарган, ал эми кыска жоопту жазыш керек болгон тапшырмаларды – болгону 25.3% окуучулар, ал эми 28.4% окуучулар тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эмес. Жообун толугу менен түшүндүрүп жазып бериш керек болгон тапшырмалар төртүнчү класстын окуучулары үчүн баарынан татаал болуп чыккан: 23.5% окуучулар туура аткарган, 33.3% окуучулар аткарганга аракет кылган эмес. Бул маалыматтар окуучулардын суроого жазуу түрүндө жооп берүү билгичтиги жакшы өнүкпөгөндүгү жөнүндө кабар берет. Ал эми бул билгичтик мектепте окуу үчүн абдан маанилүү, ал өз алдынча ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнө, тигил же бул пикирге карата өз аргументтерин келтирүүгө, жоопту сабаттуу түзүүгө өбөлгө түзөт.

7-таблица. Тапшырмалардын түрүнө жараша окуучулардын жыйынтыктары

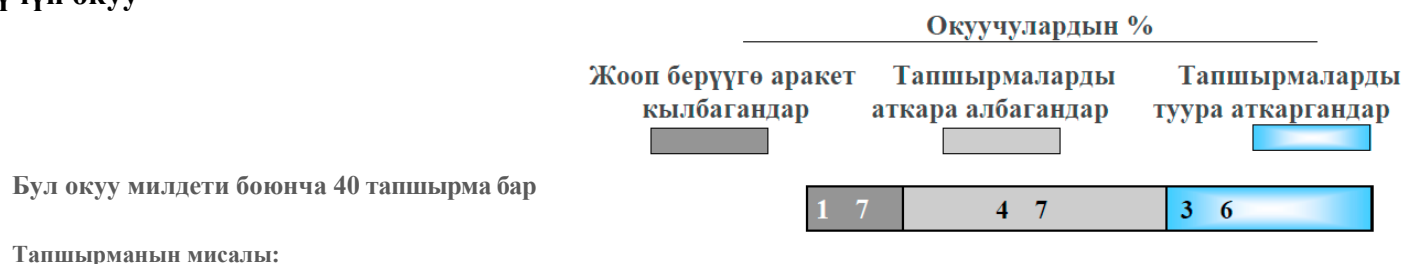
	Окуучулардын %					
	Тапшырмаларды туура аткаргандар			Жооп берүүгө аракет кылбагандар		
Тапшырмалардын түрлөрү	2009 ж.	2014 ж.	2017 ж.	2009 ж.	2014 ж.	2017 ж.
Туура жоопту тандаш керек болгон	32.4%	35.3%	36.8%	19.1%	16.7%	14.1%
Жообун кыскача жазып бериш керек болгон	13.8%	20.0%	25.3%	42.0%	37.0%	28.4%
Жообун толугу менен түшүндүрүп жазып бериш керек болгон	10.8%	18.8%	23.5%	41.8%	35.9%	33.3%

Окуунун максаттары боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын талдоо
Мектептеги бардык билим берүү окуу менен байланышкан, ошондуктан ийгиликтүү окуу үчүн окуган текстти түшүнгөндү эртеек үйрөнүп алуу маанилүү. Адатта төртүнчү класстын окуучулары мектепте тексттин эки түрү менен иштейт: окуу сабактарында иштеген адабий тексттер жана бардык башка сабактарда кезиккен маалыматтык тексттер. Өз алдынча үйдө окуу дагы көбүнчө адабий жана маалыматтык тексттерден турат. Ошондуктан изилдөөгө окуунун бул эки максаты киргизилген.

1. Адабий билим алуу үчүн окуу

Окуунун бул түрү окурманды адабий чыгарманы, анын өзгөчөлүктөрүн, темаларын, идеяларын, көйгөйлөрүн, окуяларын, мүнөздөрүн, тилдин сүрөттөп көрсөтүү ыкмаларын өздөштүрүүгө тартат. Окурман өз окурмандык жана турмуштук тажрыйбасынын негизинде адабий чыгарманы талдайт. Ал окуянын мүмкүн болгон андан ары уландысы жөнүндө ой жүгүртөт, каармандарга жана алардын иштерине баа берет. Көркөм текст окурманды адеп-ахлактуу корутундуларга чакырат.

16-диаграмма. Окуунун максаттары боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу максаты: Адабий билим алуу үчүн окуу

КАРЫЛАРДЫН АКЫЛМАНДЫГЫ

Эмне үчүн жомокто падыша таш боор деп мүнөздөлгөнүн жазып бер.

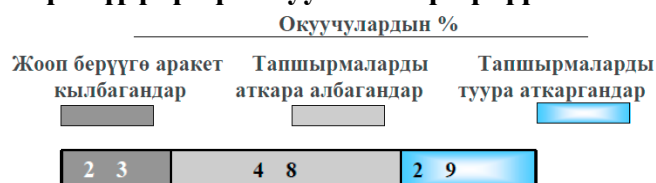
2. Маалымат алуу үчүн окуу

Эреже катары, окуунун бул түрү окуу китептери, окуу жана башка жардамчы колдонмолор, гезиттеги, журналдардагы, маалыматтык китептердеги, энциклопедиялардагы макалалар менен байланышкан. Тексттер маалыматты алуу жана ага маани берип түшүнүү үчүн окулат. Бул окуу ой жүгүртүүнүн жана далилдин логикасынын түшүнүүнү көздөйт. Текст менен иштеп жатканда окурман толук текст менен да, коюлган максатка жараша анын үзүндүлөрү менен да иштей алат. Төмөн жакта окуунун максатына жараша төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын көрсөткөн диаграммалар берилген. Алардын жанында 2017-жылдын тестинен алынган тапшырмалар бар. Адабий билим алуу үчүн окуу боюнча окуучулардын жыйынтыктары көрсөтүлгөн биринчи диаграммадан бул окуу максаты боюнча тапшырмаларды жалпы өлкө боюнча 36% окуучулар туура аткарганын көрсө болот, ошол эле учурда маалыматтык тексттер берилген тапшырмаларды (экинчи диаграмма) 29% окуучулар гана туура аткара алган. Эгерде окуунун максаты боюнча окуучулардын жыйынтыктарын салыштырсак, адабий тексттерге берилген тапшырмаларга жооп бергенде окуучулар 7%га көбүрөөк туура жооп беришкен жана 6%га азыраак тапшырмаларды аткарууга аракет кылбай таштап кетишкен. 2014-жылы да ОБЖУБ изилдөөсүндө ушуга окшош жыйынтыктар алынган. Бул окуу максаттары боюнча мектептеги абал өзгөрбөгөндүгү жөнүндө кабар берет. Мурдагыдай эле мектепте адабий окууга көбүрөөк көңүл бөлүнөт, ал эми маалыматтык текст менен иштөөгө үйрөтүү жетишсиз. Адабий билим алуу үчүн мектепте атайын окуу сабагы бөлүнгөн, окуу боюнча ар түрдүү адабий тексттерди камтыган (жомокторду, аңгемелерди, повесттерди, ырларды, поэмаларды ж.б.) атайын окуу китептери бар. Билим берүү стандартында жана окуу программасында окуу боюнча сабакты өздөштүрүү учурунда жетишүү керек болгон билгичтиктер жазылган.

Төмөн жакта берилген диаграммадан маалымат алуу үчүн окуу адабий билим алуу үчүн окууга салыштырмалуу төртүнчү класстын окуучулары тарабынан начарыраак өздөштүрүлгөнүн көрсөк

болот. Бирок окуучулар маалыматтык тексттер менен бардык сабактарда (мекен таанууда, грамматикада, математикада, адепте ж.б.) кездешишет. Маалыматтык тексттер менен иштөө анчалык кеңири жана ыраттуу түзүлгөн эмес. Адатта окуучулар маалыматтык тексттерди окуп, тексттин мазмунуна жакын кылып кайра айтып беришет, ал эми бул иш текстти түшүнүүгө жана аны менен иштегенди үйрөнүүгө анча жардам бербейт.

17-диаграмма. Окуу максаттары боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу максаты: Маалымат алуу үчүн окуу

Бул окуу максаты боюнча 40 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

ДИНОЗАВРЛАР

Бардык динозаврлардын кандай жалпылыгы болгон?

- (А) Алардын баары чоң болгон
- (Б) Алардын баары чуркай да, уча да алган
- (В) Алардын баары жумурткадан чыккан
- (Г) Алардын баары чөп жечүүлөр болгон

Окуу аспекти боюнча окуучулардын жыйынтыктарын талдоо.

Ар бир окуу максатынын алкагында – адабий билим алуу үчүн окуу жана маалымат алуу үчүн окуу – ОБЖУБ изилдөөсүндө төмөнкү окуу аспекти да бааланган:

1. тексттин жалпы түшүнүгү;
2. текстти чечмелөө;
3. окурман менен тексттин байланышы;
4. тексттин формасынын мазмундуулугу.

Ар бир аспектте мамлекеттик стандарттарда жазылган бир катар баалануучу билгичтиктер камтылган. Төмөн жакта окуу жана түшүнүү боюнча тестти толугу менен чагылдырган таблица берилген. Анда окуу максаттары жана окуу аспекти, ошондой эле тестте текшерилген бардык билгичтиктер көрсөтүлгөн.

8-таблица. Текстти окуу жана түшүнүү боюнча баалануучу билгичтиктер. 4-класс

Окуу аспекттери Окуу максаттары	1. Тексттин жалпы түшүнүгү	2. Текстти чечмелөө	3. Окурман менен тексттин ортосундагы байланыш	4. Тексттин формасынын мазмундуулугу
Адабий билим алуу үчүн окуу	1.1. Окуучу тексттеги негизги ойду / теманы аныктай алат* 1.2. Окуучу тексттен керектүү маалыматты таба алат*	2.1. Окуучу сүрөттөлгөн окуялардын, кубулуштардын себептерин аныктай алат* 2.2. Окуучу каармандын иштери менен сөздөрүн түшүндүрө алат* 2.3. Окуучу каармандын кулк-мүнөзүнүн негизги сапаттарын аныктай алат* 2.4. Окуучу контекстке жараша сөздүн же айтымдын маанисин аныктай алат*	3.1. Окуучу тексттин аталышы менен иштей алат* 3.2. Окуучу тексттин акыл-насыят берүүчү маанисин таба алат 3.3. Окуучу далил келтире алат*	4.1. Окуучу тексттердин түрлөрүн жана жанрларын айырмалай алат*
Маалымат алуу үчүн окуу	1.3. Окуучу берилген тексттен кайсы маалымат алса болорун /болбосун аныктай алат	2.5. Окуучу алынган маалыматтан тыянак чыгара алат. 2.6. Окуучу алынган маалыматты системалаштыра алат*	3.4. Окуучу тексттин мазмунун өзүнүн дүйнө жөнүндө билимдери менен байланыштыра алат*	

* бул белги менен белгиленген билгичтиктер адабий билим алуу тексттерине да, маалымат алуу тексттерине да тиешелүү.

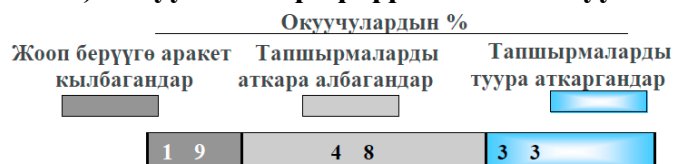
Тексттин жалпы түшүнүгү – бул текстти бир бүтүн катары караган окуунун аспектиси. Ал өзүнө төмөнкү баалануучу билгичтиктерди камтыйт:

- *тексттеги негизги ойду / теманы аныктай билүү;*
- *тексттен керектүү маалыматты таба алуу;*
- *тексттен кайсы маалыматты алса болорун / болбосун аныктай алуу.*

Тесттин жыйынтыктары боюнча (18-диаграмма) жалпы өлкөдө текстти жалпы түшүнүү тапшырмаларын төртүнчү класстын окуучуларынын үчтөн бири гана (33%) аткаргандыгын, тексттин катышуучуларынын 48%ы аткара албагандыгын жана 19%ы тапшырмаларды аткарууга аракет кылбагандыгын көрө алабыз.

Тесттин жыйынтыктарынан тышкары төмөн жакта тексттин жалпы түшүнүгү аспектисиндеги бир билгичтикти текшерген тапшырманын үлгүсү берилген. Сиздер отчеттогу мисал болуп көрсөтүлгөн тапшырмаларга түзүлгөн тексттер менен бул отчетко берилген тиркемеден таанышып алсаңыздар болот.

18-диаграмма. Окуучулардын жыйынтыктарынын окуу аспектилерин боюнча бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу аспекти: Тексттин жалпы түшүнүгү.

МАЛИНА

Тексттен малинанын дарылык касиети жөнүндө айтылган сүйлөмдү көчүрүп жаз.

Тексттин жалпы түшүнүгү – окуунун абдан маанилүү аспекти. Эгерде окуучу текстти толугу менен кабыл ала албаса, тексттин негизги оюн аныктай албаса, тексттен керектүү маалыматты таба албаса жана жада калса жаңы окуп чыккан тексттен кайсы маалыматты алууга болорун, же алууга болбосун аныктай албаса, анда анын мектептен билим алуусу кыйла татаал болот.

Ошондуктан бул аспект боюнча мугалимдер ишти күчөтүш керек.

Эгерде төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын мектептин категориясына жараша карай турган болсок (9-таблица), анда текстти жалпы түшүнүү боюнча тапшырмаларды Бишкек шаарынын окуучулары эң жакшы аткарган (51.8% туура жооп берген), эң начар – айылдык мектептердин окуучулары (29.2%), областтык борборлордун жана кичи шаарлардын мектептери орточо орунду ээлешкен (33.1%). Окутуу тилине жараша төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары көрсөткөндөй, окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин мугалимдери текстти жалпы түшүнүү боюнча көбүрөөк иштегенин, ошондуктан окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучуларынан туура жооп бергендеринин (41.2%) саны да көбүрөөк болгон. Кыргыз жана өзбек тилинде окуган окуучуларынын үчтүн биринен азыраагы туура жооп беришкен (29.0% - кыргыз жана 23.9% - өзбек тилинде окугандар).

Кыздар тексттин жалпы түшүнүгү боюнча тапшырмаларды эркек балдарга караганда жакшыраак аткарышкан: 35.5% кыздар жана 30.9% эркек балдар туура жооп беришкен.

9-таблица. Окуу аспекти боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу аспекти: Тексттин жалпы түшүнүгү

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Аткарууга аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	33.2%	18.5%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	51.8%	6.9%
Обл.борбор жана кичи шаар мектептери	33.1%	19.0%
Айылдык мектептер	29.2%	21.0%

Окутуу тилдери

Кыргыз тили	29.0%	20.8%
Орус тили	41.2%	12.9%
Өзбек тили	23.9%	29.4%

Гендер

Кыздар	35.5%	16.9%
Эркек балдар	30.9%	20.2%

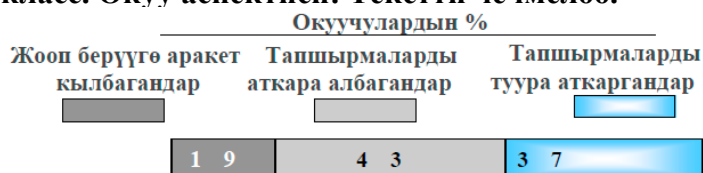
Текстти чечмелөө – бул текстти бир бүтүн бойдон эмес, ар кайсы бөлүктөргө бөлүп караган окуу аспекти. Бул аспектте төмөнкү билгичтиктер текшерилет:

- *текстте сүрөттөлгөн окуялардын жана кубулуштардын себептерин аныктай алуу;*
- *каармандын иштерин жана сөздөрүн түшүндүрө билүү;*
- *каармандын мүнөзүнүн негизги сапаттарын аныктай алуу;*
- *контекстке жараша сөздүн же айтымдын маанисин түшүнүү, маалыматты жалпылап өз алдынча тыянак чыгара алуу.*

Алынган маалыматты чечмелей билүү окуучу текстти түшүнгөндүгүн, аны өз алдынча талдай аларын жана тексттин ар түрдүү аспектилерине көңүл буруп окуган нерсеси жөнүндө негиздүү ой жүгүртө аларынан кабар берет.

Төмөн жактагы 19-диаграммада төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары текстти чечмелөө аспектинде көрсөтүлүп, жанында 2017-жылдын тестиндеги тапшырманын мисалы берилген. Изилдөөнүн жыйынтыктары бул окуу аспектиси төртүнчү класстын окуучуларында текстти жалпы түшүнүүгө караганда жакшы өнүккөнүн көрсөтөт. Текстти чечмелөө аспектинде билгичтиктерди текшерүү тапшырмаларын окуучулардын 37%ы туура аткарган, 43% - тапшырмаларды туура аткара алган эмес жана 19% тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эмес. Текстти жалпы түшүнүүгө караганда бул окуу аспекти боюнча жогорураак жыйынтыктарды эң биринчиден, мектепте бул аспекттеги тапшырмаларга кыйла көбүрөөк убакыт бөлүнгөнү менен түшүндүрсө болот: окуу китептеринде текстти чечмелөө боюнча тапшырмалар ар бир текстке берилген.

19-диаграмма. Окуучулардын жыйынтыктарынын окуу аспекти боюнча бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу аспекти: Текстти чечмелөө.

«Текстти чечмелөө» окуу аспектинде 35 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

КАРЫЛАРДЫН АКЫЛМАНДЫГЫ

Эмне үчүн падыша картаң адамдарсыз эле жашаган жакшы болот деп эсептеген?

- (А) Ал аларды эч пайдасы жок деп эсептеген
- (Б) Ал аларды акылсыз деп ойлогон
- (В) Ал аларды сараң деп эсептеген
- (Г) Ал аларды жалкоо деп ойлогон

10-таблица. Окуу аспекти, категориялар, окутуу тили жана гендер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу аспекти: Текстти чечмелөө

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп бергенге аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	37.3%	19.4%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	54.0%	7.4%
Обл.борбор жана кичи шаар мектептери	36.0%	20.4%
Айылдык мектептер	34.0%	21.7%

Окутуу тили

Кыргыз тили	34.7%	21.3%
Орус тили	43.8%	14.1%
Өзбек тили	24.7%	31.4%

Гендер

Кыздар	40.2%	17.8%
Эркек балдар	34.3%	21.1%

Текстти чечмелөө аспектинде төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын кененирөөк карап чыгуу үчүн 10-таблицага кайрылабыз. Таблицадан текстти чечмелөө аспектиндеги билгичтиктер Бишкек шаарынын окуучуларында баарынан жакшы өнүккөнүн көрсөк болот: окуучулардын жарымынан көбү (54.0%) бул аспекттеги тапшырмаларды туура аткарган. Айылдык мектептердин жана областтык борборлор менен кичи шаарлардын мектептеринин окуучулары болжол менен бирдей болгон өтө жогору эмес жыйынтыктарды көрсөткөн (34.0% жана 36.0%). Ушул эле таблицадагы окутуу тили боюнча жыйынтыктар көрсөткөндөй, текстти чечмелөө аспектиндеги билгичтиктерди текшерүү үчүн түзүлгөн тапшырмаларды окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучулары туура аткарган (43.8% туура жооп берген), окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердеги окуучулар тапшырмаларды начарыраак аткарган (34.7%), өзбек тилиндеги мектептердин окуучулары туура жооптордун эң төмөн пайызын берген (24.7%). Кыздар (40.2%) эркек балдарга (34.3%) караганда тапшырмаларды жакшы аткарган.

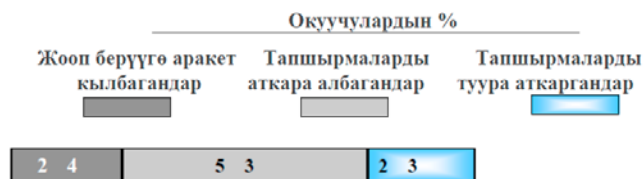
Окурман менен тексттин ортосундагы байланыш – бул окуу аспекти эң алды, канчалык деңгээлде окуучу тексттен алыстап, өз алдынча ой жүгүртө аларын аныктоого багытталган. Бул аспектте тексттин мазмуну окуучунун турмуштук жана окурмандык тажрыйбасы менен айкалышат. Окуунун бул аспектинде төмөнкү билгичтиктер бааланат:

- *тексттин аталышы менен иштей алуу;*
- *тексттин акыл-насаат берүүчү маанисин таба алуу;*
- *далил келтире алуу;*
- *тексттин мазмунун өзүнүн дүйнө жөнүндө билими менен байланыштыра алуу.*

Бул аспект төртүнчү класстын окуучулары үчүн эң татаал болуп чыкты (20-диаграмма): 23%га жакын окуучулар тапшырмаларды туура аткарган, жарымынан көбү (53%) туура эмес жооп берген жана 24% тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эмес. Бул цифралар тапшырмалар окуучулар үчүн татаал көрүнгөндүгү жөнүндө кабар берет. Бул аспектте окуучулардын текстти өз алдынча атай билгендиги, тексттин акыл-насаат маанисин таба билгендиги, тексттеги маалыматты өзүнүн дүйнө жөнүндө билими менен байланыштыра алгандыгы бааланат. Жогоруда саналган билгичтиктерди өнүктүрүү үчүн Кыргызстанда чыгарылган жаңы окуу китептери жетиштүү

материалды камтыйт. Төмөн жакта 2017-жылдагы тесттин тапшырмасынын мисалы берилген. Бул тапшырмалады түзүүдө негиз болгон текст отчёттун 8-бабында жайгаштырылган.

20-диаграмма. Окуу аспекти боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу аспекти: Текст менен окурмандын ортосундагы байланыш.

«Текст менен окурмандын ортосундагы байланыш» окуу аспектинде 22 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

АШКАБАК

Кармагычтан кутулуп кетиш үчүн маймыл эмне кылышы керек?
Жообунду жазып бер.

Төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын бул аспектте карап чыгыш үчүн 11-таблицага кайрылалы. Таблицадан ар түрдүү мектеп категорияларынын окуучулары, жана ошондой эле окутуу ар кайсы тилдерде жүргүзүлгөн мектептердин окуучулары бул аспектте тиешелүү тапшырмаларды ар кандай аткарышканын көрсө болот. Өлкөнүн борборунун окуучулары тапшырмаларды 39.0% туура аткарган, кичи шаарлардын мектептеринин окуучулары 22.8% туура жооп берген, ал эми айылдык мектептердин окуучулары – 19.8%. Ошондой эле тапшырмаларды орус мектептердин окуучулары баарынан жакшыраак аткарышкан (30.8%), андан начарыраак – кыргыз тилинде окуган окуучулар (19.3%) жана өзбек тилинде окуган окуучулар (13.2% туура жооп беришкен).

Кыздар (24.6%) тапшырмаларды эркек балдарга (21.7%) караганда жакшыраак аткарышкан.

11-таблица. Окуу аспекти боюнча, категория, окутуу тили, жана гендер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу аспекти: Окурман менен тексттин ортосундагы байланыш.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	23.2%	23.9%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	39.0%	10.1%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	22.8%	24.3%
Айылдык мектептер	19.8%	26.9%

Окутуу тили

Кыргыз тили	19.3%	26.6%
Орус тили	30.8%	17.2%
Өзбек тили	13.2%	37.3%

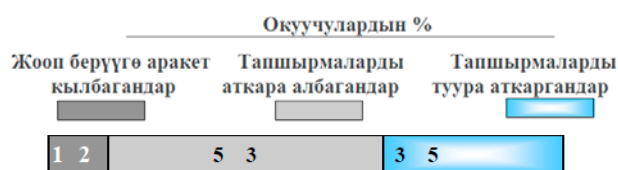
Гендер

Кыздар	24.6%	22.3%
Эркек балдар	21.7%	25.6%

Тексттин формасынын мазмундуулугу.

Текстти бул аспекте карап чыгуу анын уюштурулушун талдоону көздөйт. 4-класстын деңгээлинде бул аспектте окуучунун *тексттин турлөрүн жана жанрларын айырмалай алуу билгичтиги* текшерилет. Бул билгичтикти 35% окуучулар көрсөтө алган, ал эми жарымынан көбү – 53% окуучулар – тапшырмаларды аткара алган эмес жана дагы 12% окуучулар тапшырмаларды аркарууга аракет кылган эмес. 2014-жылы жыйынтыктар кыйла төмөн болгондугун белгилей кетиш керек: тапшырмаларды болгону 25% төртүнчү класстын окуучулары аткарган, 44% – аткара алган эмес, ал эми 31% окуучу аткарууга аракет кылган эмес. Бул аспекттеги жыйынтыктардын жогорулашы мугалимдер сабактарда ушундай тапшырмаларга мурдагыдан көбүрөөк көңүл бура баштаганы жөнүндө кабар берет. Төмөн жакта окуучу жомоктун адабий жанр катары белгисин аныктаган жоопту тандаш керек болгон тапшырманын мисалы берилген. Жомоктун өзүн бул отчетко берилген тиркемеден тапсаңар болот.

21-диаграмма. Окуу аспекти боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу аспекти: Тексттин формасынын мазмундуулугу

«Окурман менен тексттин ортосундагы байланыш» окуу аспектинде 5 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

КИЧИНЕ КУРАКТАГЫ МАЙМЫЛДАР

Бул текст – жомок, анткени

- (А) анда кичинекей маймылдар жөнүндө айтылат
- (Б) бала маймылдар зоопарктан качып кетишип, көчөдө чуркап жүрүшкөн
- (В) бала маймылдар өздөрүн адамча алып жүрүшкөн
- (Г) анда бала маймылдарды кароосуз калтырганга болбой тургандыгы айтылат

Жыйынтыктардын кененирөөк талдоосун төмөн жакта берилген 12-таблицанын негизинде аткарса болот.

12-таблица. Окуу аспекти боюнча категория, окутуу тили жана гендер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуу аспекти: Тексттин формасынын мазмундуулугу.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	35.1%	11.7%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	57.5%	3.6%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	34.1%	12.1%
Айылдык мектептер	30.5%	13.3%

Окутуу тили

Кыргыз тили	31.0%	13.3%
Орус тили	44.2%	7.6%
Өзбек тили	20.2%	20.2%

Гендер

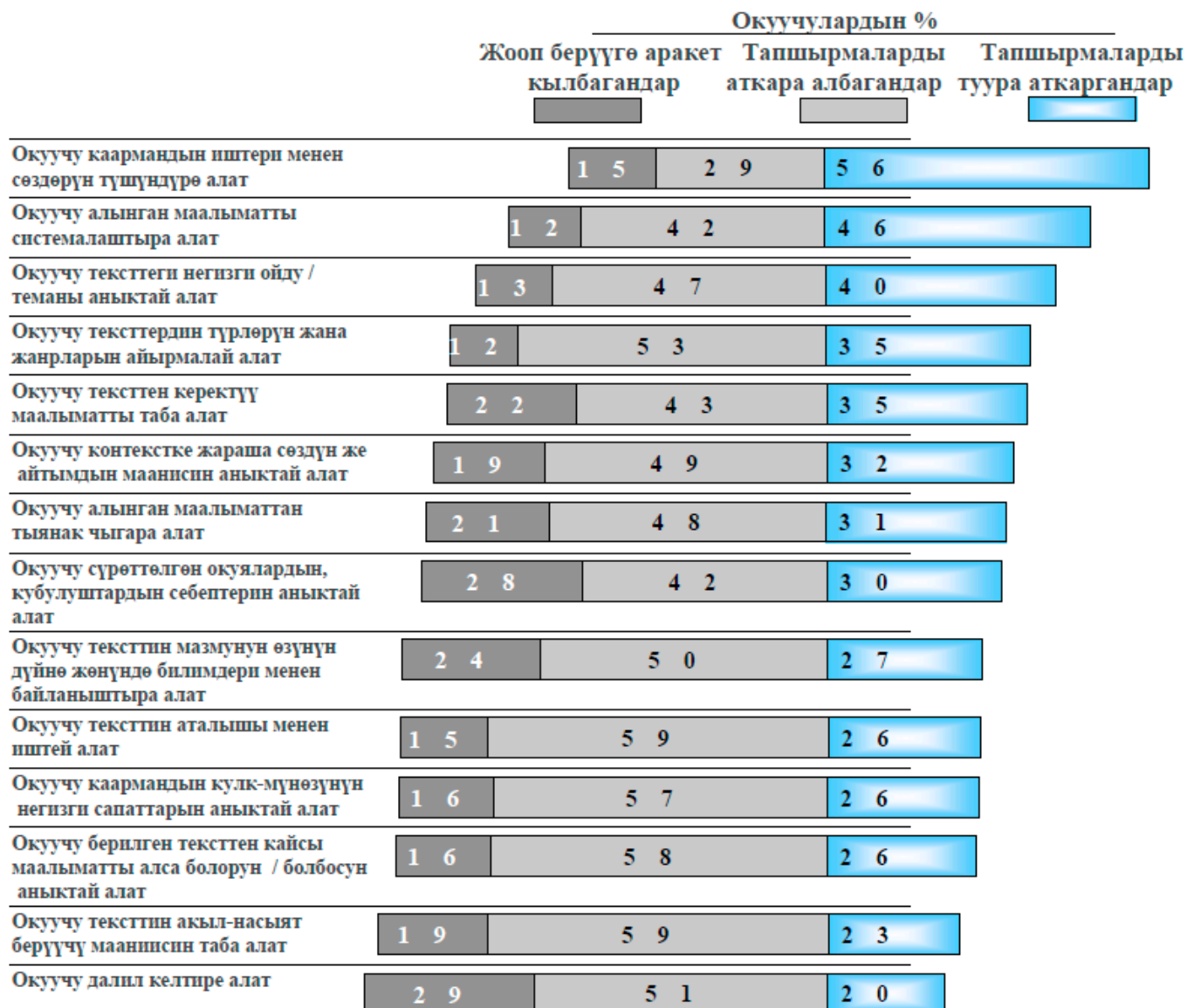
Кыздар	37.7%	10.6%
Эркек балдар	32.4%	12.8%

Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарын талдоо.

Окуу жана түшүнүү боюнча тесттин түзүлүшү төрт окуу аспектинин ар бири 3-9 баалануучу билгичтиктер түрүндө конкреттештирилген.

Төртүнчү класстын окуучулары кайсы билгичтиктерди көбүрөөк көрсөтүштү, ал эми кайсылары алар үчүн татаал болду? Бул суроого жооп төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарынын жалпы өлкөдөгү текстти окуу жана түшүнүү тармагында баалануучу билгичтиктер боюнча бөлүштүрүлүшү 22-диаграммада берилет.

22-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс.

Эң алды, 2014-жылдагы изилдөөнүн жыйынтыктарындай эле, бааланган билгичтиктердин бирөө дагы толугу менен же жогорку деңгээлде аткарылбаганы өзүнө көңүл бурат. Төртүнчү класстын окуучулары эң жакшы аткарган үч биринчи билгичтик окуучуларга мектептеги окуу сабактарынан эле тааныш. Окуучулар *тексттин каарманынын кылган иштерин же сөздөрүн түшүндүрө билүүнү* көрсөткөн тапшырмаларды баарынан жакшы аткарышкан. Бул билгичтик балдарда мектепке чейин эле өнүгөт. Эң кичинекей кезинде аларга окуган китептертен эле балдар эмне үчүн бул каарман тигини же муну айтты, же мындай иш кылды, бул айланадагы жагдай менен же анын кулк мүнөзү менен кандай байланышта экенин түшүнгөндү үйрөнүшөт. Өзүн кантип алып жүрсө болот, а канткен туура эмес. Кийинчереек, мектептен, бул көндүмдүн өнүгүшүнө окуу сабактарында көп убакыт бөлүнөт. Эми окуучу каармандардын кылган иштерин чыгармада сүрөттөлгөн жагдайлар менен байланыштырат. Ал эми бул каармандын кулк мүнөзүнүн өнүгүү логикасы менен жана тексттин негизги оюу менен тыгыз байланышкан. Диаграммалардагы маалыматтардан бул билгичтикти текшерүү үчүн берилген тапшырмаларды 56% окуучулар туура аткарган, 29% туура эмес жооп берген, ал эми 15% окуучулар тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эместигин көрсө болот. Туура эмес жооптордун пайыздык курамы кыйла жогору, демек башталгыч мектепти аяктап жатканда окуучулардын көптөгөн саны жетиштүү окурмандык тажрыйбага ээ эместигин айтса болот. Алар эмне үчүн чыгармалардын каармандары тигиндей же мындай иш кылгандыгын түшүнө алышпайт. Эгерде бул билгичтикти төртүнчү класстын

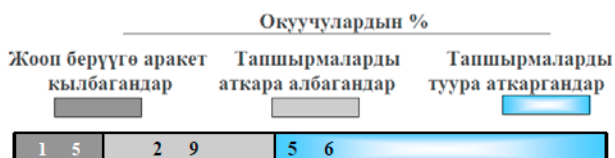
окуучуларынын 2014-жылы алынган жыйынтыктары менен салыштырсак, анда тапшырманы аткаргандардын пайыздык курамы 8%га жогорулаганын көрө алабыз. Ал эми мугалимдер бул билгичтикти окуучуларда өнүктүрүүгө көбүрөөк көңүл буруп калгандыгынан кабар берет. Төмөн жакта каармандардын кылган иштерин же сөздөрүн түшүндүрө алган билгичтикти текшерген тапшырманын мисалы берилген. Суроо түзүлгөн «Даанышман кыз» аттуу текстти бул отчетко берилген тиркемеден тапсаңар болот.

23-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуучу каармандын кылган иштерин жана сөздөрүн түшүндүрө алат.

Каармандын иштерин жана сөздөрүн түшүндүрүү

Билгичтиги боюнча 6 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

АКЫЛМАН КЫЗ

Эмне үчүн Болотбек хан өз аялына шаардан кетип калууну буюрду?

- (А) Даанышман кедей, ал эми хан бай болгон
- (Б) Даанышман күйөөсүнө берген убадасын бузган
- (В) Даанышман күйөөсүнө кеңештери жана насааттары менен жардам берген эмес
- (Г) Даанышман өз күйөөсүн сүйгөн эмес

Бул билгичтикти текшерүү боюнча тапшырмаларды аткаруунун кененирөөк жыйынтыктары төмөн жактагы таблицада чагылдырылган.

13-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Окуучу каармандын иштерин жана сөздөрүн түшүндүрө алат.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	55.9%	15.0%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	73.5%	4.6%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	54.2%	15.8%
Айылдык мектептер	52.6%	17.0%

Окутуу тили

Кыргыз тили	53.0%	16.2%
Орус тили	62.5%	11.0%
Өзбек тили	44.9%	25.2%

Гендер

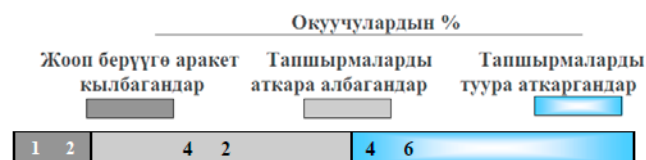
Кыздар	61.1%	13.1%
Эркек балдар	50.9%	16.9%

Экинчи ийгиликтүү жетишкендик алынган маалыматты системалаштыруу билгичтиги менен байланышкан. Бул билгичтикти текшерүүгө түзүлгөн тапшырмалар каармандарды же кубулуштарды салыштырууну, алардын ортосундагы айырманы же жалпылыкты табууну жана

алынган натыйжаларды жалпылоону талап кылган. Мисалы, тексттеги маалыматка таянып, төмөнкү суроого жооп бериш керек болгон: «Бардык динозаврларды эмне байланыштырып турган?» же «Талаа чычканы полёвкадан эмне менен айырмаланат?», «Төмөн жакта саналган адамдардын кимисине жардам кереги жок эле?». Бул билгичтикти – алып жаткан маалыматты туура түшүнүү жана өздөштүрүү үчүн маанилүү билгичтиктердин бирин – 46% төртүнчү класстын окуучулары көрсөтө алган. 42% окуучулар алынган маалыматты системалаштыруу боюнча тапшырмаларды аткара алган эмес жана 12%ы аларды аткарууга аракет кылган эмес. Туура эмес жооп бергендердин пайыздык курамы туура жооп берген окуучулардын пайыздык курамына дээрлик барабар (24-диаграмма). Бул – окуучулардын жарымынан көбү башталгыч классты аяктоо учурунда окуганын талдаганды жана окуп жатканда алынган маалыматты системалаштырууну үйрөнгөн эместиги жөнүндө кабар берет. Демек, мугалимдер мындай түрдөгү тапшырмаларга өзгөчө көңүл буруусу керек. Буга чейинки изилдөөгө салыштырмалуу жыйынтыктардын жогору жакка өсүшү окуучулардын *алынган маалыматты системалаштыра алууну* өздөштүрүүсүнөн билинет. 2014-жылы бул билгичтикти төртүнчү класстын окуучуларынын 30%ы көрсөткөн, 2017-жылы мындай окуучулар 16%га көбөйгөн жана жооп берүүгө аракет кылбагандар 10%га азайган. Төмөн жакта алынган маалыматты системалаштыруу билгичтигин текшерүүгө түзүлгөн тапшырманын мисалы берилген.

24-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Алынган маалыматты системалаштыра алуу.

Алынган маалыматты системалаштыруу билгичтиги
боюнча 6 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

ДИНОЗАВРЛАР

Төмөн жактагы динозаврлардын кайсынысы жырткыч болгон?

- (А) Диплодок
- (Б) Тиранозавр
- (В) Стиракозавр
- (Г) Атоподентатус

Бул билгичтикти текшерүүгө берилген тапшырмалардын кененирөөк жыйынтыктары төмөн жактагы таблицада берилген.

14-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Алынган маалыматты системалаштыра алуу.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	45.5%	12.2%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	61.4%	4.3%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	44.4%	13.3%
Айылдык мектептер	42.4%	13.6%

Окутуу тили

Кыргыз тили	43.5%	13.7%
Орус тили	51.9%	8.3%
Өзбек тили	30.1%	20.4%

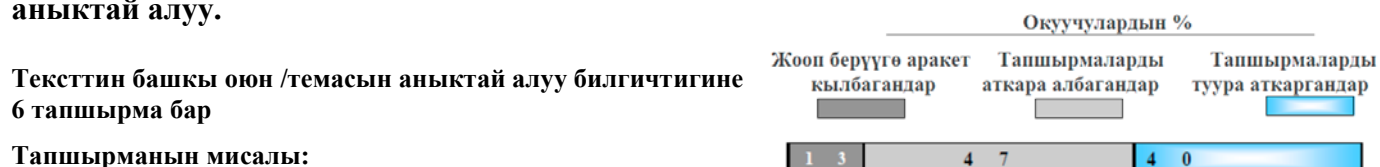
Гендер

Кыздар	47.9%	10.8%
Эркек балдар	43.1%	13.7%

Төртүнчү класстын окуучуларында эң жакшы өнүккөн билгичтиктердин үчүнчүсү – *тексттеги башкы ойду / теманы аныктай алуу билгичтиги*. Бул билгичтикке берилген тапшырмаларды болгону 47% окуучулар туура аткара алышкан. Тапшырманын мисалы төмөн жакта көрсөтүлгөн билгичтикти баалаган тапшырмаларды 47% окуучулар аткара албагандыгы, ал эми 13%ы жооп берүүгө аракет кылбагандыгы кооптонот. Бул билгичтик тексттин бардык түрлөрү менен иштеш үчүн зарыл болуп эсептелет. Көпчүлүк учурда бул билгичтиксиз окуу өз маанисин жоготот. Текст эмне үчүн жазылгандыгын, анда эмне маанилүү, ал эми эмне экинчи кезекте тургандыгын, биринчи эмнеге көңүл буруш керек, ал эми эмне кошумча маалымат экендигин, эмнени эстеп калуу керек, ал эми эмнени жөн гана кабыл алып койсо болорун окуучу түшүнө албайт. Бул жерде алып жаткан маалыматты талдоо, маанилүү нерселерге басым жасоо, автор окурманга кайсы ойду жеткиргиси келип жатканын аныктоо билгичтиктери калыптанат.

2014-жылдын жыйынтыктарына салыштырмалуу бул билгичтикти 9%га көбүрөөк окуучулар көрсөткөн жана тапшырмаларды аткарууга аракет кылбаган окуучулардын саны 10%га азайган.

25-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттин башкы оюн / темасын аныктай алуу.

АШКАБАК

Бул тексттин башкы максаты эмне жөнүндө айтып берүү?

- (А) Ашкабактын ар кандай түрлөрү жөнүндө
- (Б) Ашкабак өскөн жерлер жөнүндө
- (В) Ашкабакты колдонуунун ыкмалары жөнүндө
- (Г) Ашкабакты өстүрүүнүн шарттары жөнүндө

Бул билгичтикти текшерүүгө берилген тапшырмалардын кененирээк жыйынтыктары төмөн жактагы таблицада берилген.

15-таблица. Бааланган окуу билгичтиктери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттин башкы оюн / темасын аныктай алуу.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	39.7%	13.1%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	60.9%	5.4%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	39.8%	13.4%
Айылдык мектептер	34.9%	14.7%

Окутуу тили

Кыргыз тили	33.3%	14.3%
Орус тили	51.3%	8.6%
Өзбек тили	27.6%	25.2%

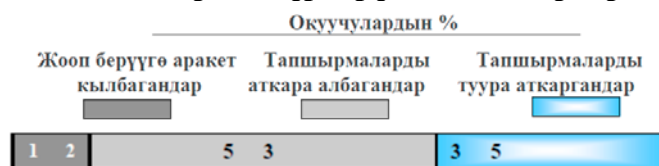
Гендер

Кыздар	41.8%	13.0%
Эркек балдар	37.4%	13.1%

Ийгиликтүү өздөштүрүлгөн кийинки билгичтик *тексттердин түрлөрүн жана жанрларын айырмалоо менен* байланышкан. Бул билгичтик төмөнкүдөй тапшырмалар аркылуу бааланган. Мисалы, «Бул текст кандай китепке ылайык келет: жомоктор жыйнагынабы же балдар энциклопедиясынабы?», «Бул текст эмне болуп эсептелет?», «Эмне үчүн бул текст – жомок?». Төртүнчү класстын окуучуларынын 35%ы гана бул билгичтикти текшерүү үчүн түзүлгөн тапшырмаларды туура аткара алган жана 53% окуучулар мындай тапшырмаларды аткара албай койгон. Окуучулардын 12%ы бул суроолорго жооп берүүгө аракет кылган эмес. Бирок 2017-жылы алынган жыйынтыктарды 2014-жылкы жыйынтыктар менен салыштырсак, анда бул билгичтик боюнча көрсөткүчтөр бир кыйла жогорулаганын көрсө болот: тапшырмаларды туура аткаргандардын саны 11%га жогорулап, 21%га тапшырмаларды аткарууга аракет кылбагандардын саны азайган. Бул көрсөткүчтөр мындай тапшырмалар окуучулар үчүн өтө татаал жана түшүнүксүз болбой калгандыгынан кабар берет.

26-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттердин түрлөрүн жана жанрларын айрымалай алуу.

Тексттердин түрлөрүн жана жанрларын айрымалай алуу билгичтиги боюнча 5 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

ЖАНЫБАРЛАР ЖӨНҮНДӨ КЫЗЫКТУУ ФАКТЫЛАР

Бул текст кандай китеп үчүн көбүрөөк туура келет?

- (А) Көркөм аңгемелер жыйнагы үчүн
- (Б) Балдар энциклопедиясы үчүн
- (В) Жомоктор жыйнагы үчүн
- (Г) Уламыштар (легендалар) жыйнагы үчүн

Билгичтикти текшерүү үчүн түзүлгөн тапшырмаларды аткаруунун жыйынтыктары төмөн жактагы таблицада кененирөөк берилген.

16-таблица. Бааланган окуу билгичтиктери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттердин түрлөрүн жана жанрларын айырмалай алуу.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	35.1%	11.7%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	57.5%	3.6%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	34.1%	12.1%
Айылдык мектептер	30.5%	13.3%

Окутуу тили

Кыргыз тили	31.0%	13.3%
Орус тили	44.2%	7.6%
Өзбек тили	20.2%	20.2%

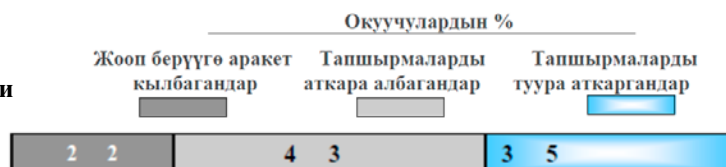
Гендер

Кыздар	37.7%	10.6%
Эркек балдар	32.4%	12.8%

Тексттен керектүү маалыматты таба алуу билгичтигин баалоодо да ушуга окшош жыйынтыктар алынган: 35% окуучу тапшырмаларды туура аткарып, 43%ы аткара алган эмес. Бул билгичтикти баалоо үчүн тапшырмаларды аткарууга 22% окуучулар аракет кылбай, аларга бул тапшырмалар татаал жа түшүнүксүз болгондугун өзгөчө белгилей кетиш керек. Текст менен иштеп жаткан учурда кайрадан кайсы бир үзүндүнү окуп чыгыш үчүн же тексттен кайсы бир суроого жоопту табыш үчүн окуган саптарга кайра кайрылууга туура келет. Эгерде окурманда тексттен керектүү маалыматты табуу билгичтиги жок болсо, анда ал окуганын терең түшүнө албайт, өз ой пикирин тексттеги мисалдар менен бышыктай албайт, тигил же бул пикирге карата далил келтире албайт, ар түрдүү булактардан керектүү маалыматтарды чогулта албайт, колдо болгон маалыматтан керектүүсүн бөлүп чыгара албайт ж.б.у.с. Ошого карабастан бул билгичтик боюнча төртүнчү класстын окуучуларнын жыйынтыктарын 2014-жылы алынган жыйынтыктар менен салыштырсак, жыйынтыктардын бир кыйла жогорулашын көрсөк болот: 12%дан көбүрөөк окуучулар бул билгичтик боюнча тапшырмаларды туура аткарган жана жооп берүүгө аракет кылбаган окуучулардын пайыздык курамы 13%га кыскарган.

27-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттен керектүү маалыматты таба алуу.

Тексттен керектүү маалыматты таба алуу билгичтиги боюнча 9 тапшырма бар

КЕМИРГИЧТЕР

Тексттеги маалыматка ылайык, жаратылышта кемиргичтердин душманы болуп эмне эсептелет?

Бул билгичтикти текшерүү үчүн түзүлгөн тапшырмалардын аткаруусунун жыйынтыктары мектеп категориялары жана окутуу тили боюнча кандай бөлүштүрүлгөнүн төмөн жактагы таблицадан көрсөңөр болот.

17-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттен керектүү маалыматты таба алуу

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	34.6%	22.2%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	56.4%	8.2%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	35.1%	22.7%
Айылдык мектептер	29.6%	25.1%

Окутуу тили

Кыргыз тили	30.2%	25.1%
Орус тили	43.4%	15.7%
Өзбек тили	22.8%	32.6%

Гендер

Кыздар	38.7%	19.0%
Эркек балдар	30.5%	25.4%

Текстти туура түшүнүү үчүн *контекстке жараша сөздүн же айтымдын маанисин аныктай алуу билгичтиги* маанилүү болуп эсептелет. Окуганды үйрөнүп жаткан учурда окуучулардын сөздүк корун кеңейтүү абдан маанилүү. Текстти түшүнүүнүн тереңдиги окурман канчалык деңгээлде текстте колдонулган сөздөрдү жана айтымдарды түшүнгөндүгүнөн көз каранды болот. Ар бир тилде көп маанилүү сөздөр, түз мааниден айырмаларган туруктуу сөз айкаштары, эски сөздөр же адамдардын айрым топтору колдонгон сөздөр (кесиптик сөздөр, диалектизмдер ж.б.) бар. Андан тышкары тилге образдуулук, тактап айтканда тамаша (келеке) сөз, айтылгандын мааниси баштапкы маанисинен такыр башкача болгон каймана сөз да таандык. Тилдин мындай бардык образдуулуктарына балдар эрте жашынан эле кезигип, айтылган же жазылган сөздүн маанисин туура түшүнүүгө үйрөнүшөт. Ушуга байланыштуу мектептеги эне тил жана окуу сабактарында сөздүк менен иштөө чоң мааниге ээ. Окуучуларга сөздөрдүн маанисин түшүнүүгө жардам берип, аларды сөздүк менен иштөөгө, тилди сезүүгө үйрөтүшөт. Сөздүк менен иштөөнү туура уюштуруу окуганды туура түшүнүүгө жардам берет. Мектепте бул билгичтик олуттуу көйгөй жаратып жатканын изилдөөлөр көрсөтүп турат.

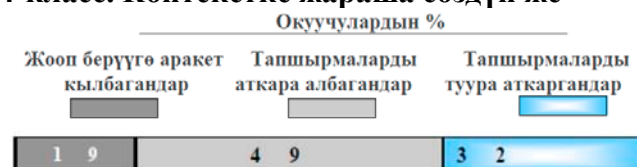
Сөздүн же айтымдын маанисин контекстке жараша аныктоо билгичтигин текшерген тапшырмаларды окуучулардын 32%ы гана туура аткара алган, тестке катышкандардын дээрлик жарымы (49%) бул тапшырмаларды аткара алган эмес жана алардын 19%ы жооп берүүгө аракет кылган эмес (28-диаграмма). 2014-жылдагы изилдөөгө салыштырмалуу – бул билгичтикти 2%дан

азыраак төртүнчү класстын окуучулары көрсөтө алган. Мугалимдер бул билгичтиктин өнүгүшүнө өзгөчө көңүл бурушу керек. Бул билгичтик жалаң гана көркөм же илимий-популярдуу адабиятка эле эмес, окуучу туура түшүнүп жана туура колдонушу керек болгон өзгөчө терминологиясы бар мектептеги сабактардагы өтүлгөн адабиятты окууга да тиешелүү.

28-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Контекстке жараша сөздүн же айтымдын маанисин аныктай алуу.

Контекстке жараша сөздүн же айтымдын маанисин аныктай алуу билгичтиги боюнча 5 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

ЖАНЫБАРЛАР ЖӨНҮНДӨ КЫЗЫКТУУ ФАКТЫЛАР

Текстте “Куштун канатындагы жан бактыларды кумурскалар ыракаттанып жеп алышат”, - деп жазылган. Тексттин автору эмнени “жан бакты” деп атайт?

- (А) Куштарды
- (Б) Кумурскаларды
- (В) Куштун канатынын астында жашаган курт-кумурскаларды
- (Г) Токойдо же талаада жашаган курт-кумурскаларды

Диаграмманын жанында контекстке жараша сөздүн же айтымдын маанисин аныктай алуу билгичтигин текшерген тапшырманын мисалы берилген. Бул тапшырмага тиешелүү текст отчёттун тиркемесинде.

Билгичтикти текшерген тапшырмаларды аркаруунун жыйынтыктары төмөн жактагы таблицада берилген.

18-таблица. Бааланган окуу билгичтиктери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Контекстке жараша сөздүн же айтымдын маанисин аныктай алуу.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	32.3%	19.1%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	49.1%	7.2%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	30.5%	19.6%
Айылдык мектептер	29.2%	21.5%

Окутуу тили

Кыргыз тили	30.2%	20.8%
Орус тили	37.2%	13.9%
Өзбек тили	23.4%	30.9%

Гендер

Кыздар	34.3%	18.0%
Эркек балдар	30.3%	20.1%

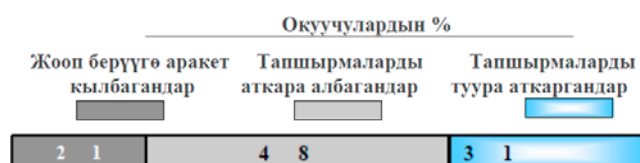
Маанилүү болгон алынган маалыматтан корутунду чыгара алуу билгичтигин өнүктүрүү мектептеги сабактарда абдан начар коюлган: окуучулардын үчтөн биринин азыраагы (31%) бул

окуу үчүн да, жашоо үчүн да зарыл болгон билгичтикти текшерген тапшырмаларды туура аткара алган эмес. 2014-жылдагы жыйынтыктарга салыштырмалуу бул билгичтиктин өнүгүү деңгээли өзгөргөн эмес.

Корутунду – бул көпчүлүк учурда текстти окуунун максаты. Корутунду тексттин үзүндүсүнүн негизинде да, толук тексттин негизинде да чыгарылышы мүмкүн. Корутунду чыгарыш үчүн окуучу окуганын талдай билиш керек, корутунду чыгарыш үчүн азыр окуп жаткан материалды гана эмес, мурда алган билимин да колдонушу керек. Окуучуларга тыянак чыгарганды ар бир сабакта үйрөтүү керек. Мугалимдин милдети – окуучулардан билимди жаттап калууну талап кылып даяр бойдон берүү эмес, окуучуларга мыйзам ченемдүүлүктөрдү көрүүнү үйрөтүү, окуучулардын болгон билимин актуалдаштыруу жана алардын негизинде жаңы билимге кадам таштап тыянак чыгарууну үйрөтүү. Механикалык окуу, эстеп калуу жана кайра айтып берүү көп убакытта туруктуу сакталуучу билимге гана эмес, ошол мүнөттөгү окуганын түшүнүүсүнө алып келбейт.

29-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Алынган маалыматтан корутунду чыгара алуу.

Алынган маалыматтан корутунду чыгара алуу билгичтиги боюнча 7 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

БОЛОР-БОЛБОС ИШ

Эмне үчүн Клим анын каты сөзсүз класстан окулат деп ойлогон?

- (А) Анын каты абдан узун – беш бет – болгон
- (Б) Ал “көп нерсе жөнүндө” жазган
- (В) Ал эрдик менен жасаган иштери мугалимин суктандырат деп ойлогон
- (Г) Ал мугалим өзүнө жөнөтүлгөн каттардын баарын окуйт деп ойлогон

19-таблица. Бааланган окуу билгичтиктери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Алынган маалыматтан корутунду чыгара алуу.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	31.0%	21.2%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	47.1%	8.2%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	29.8%	22.3%
Айылдык мектептер	27.8%	23.7%

Окутуу тили

Кыргыз тили	28.1%	23.4%
Орус тили	37.7%	15.0%
Өзбек тили	19.1%	35.0%

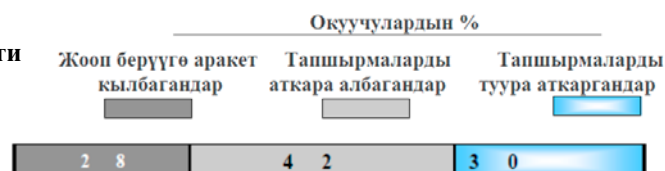
Гендер

Кыздар	33.8%	19.4%
Эркек балдар	28.1%	23.0%

Текстте сүрөттөлгөн окуялардын же кубулуштардын себептерин аныктай алуу билгичтиги – текстти ийгиликтүү окуу жана түшүнүү үчүн жана ошондой эле мектепте өтүлгөн ар бир сабакты өздөштүрүү үчүн маанилүү билгичтиктердин бири. 2017-жылкы ОБЖУБ изилдөөсүнүн жыйынтыктары боюнча бул билгичтикти төртүнчү класстын окуучуларынын 30%ы гана көрсөткөн. 2014-жылдагы изилдөөгө салыштырмалуу төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары бул билгичтик боюнча көп жогорулаган эмес.

30-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Сүрөттөлгөн окуялардын себептерин аныктай алуу.

Сүрөттөлгөн окуялардын себептерин аныктай алуу билгичти боюнча 8 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

ДИНОЗАВРЛАР

Эмне үчүн текстте ДИНОЗАВРЛАР деген аталыш жаңылыш болгон деп айтылган? Жообунду жаз.

20-таблица. Бааланган окуу билгичтиктери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Сүрөттөлгөн окуялардын себептерин аныктай алуу.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	30.0%	27.9%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	49.5%	11.7%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	28.9%	29.4%
Айылдык мектептер	26.0%	31.0%

Окутуу тили

Кыргыз тили	26.9%	30.6%
Орус тили	37.7%	20.9%
Өзбек тили	15.1%	42.1%

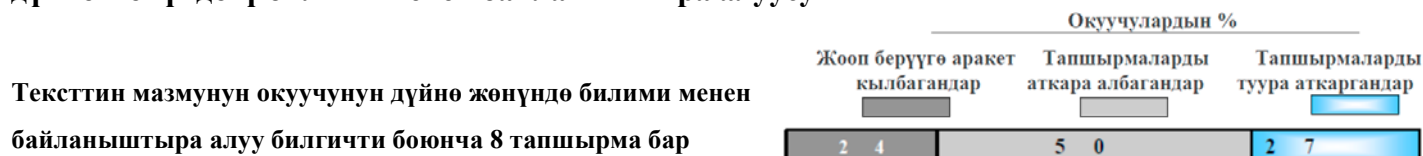
Гендер

Кыздар	33.5%	25.8%
Эркек балдар	26.2%	30.1%

Окуучулардын үчтөн биринин азыраагы (27%) гана *тексттин мазмунун өзүнүн дүйнө жөнүндөгү билими менен байланыштырууну* талап кылган тапшырмаларды туура аткарган. Төртүнчү класстын окуучуларынын 24%ы бул тапшырмаларды аткарууга аракет кылган да эмес. Көпчүлүк балдар үчүн мектепте окуган билими менен мектептен тышкары өтүп жаткан жашоонун ортосунда өтө чоң ажырым бар. Көпчүлүк учурда балдар мектептен өтүп жаткан сабактардын эмне кереги бар экендигин, сабакта алган билим жана көндүмдөрүн турмушта кантип пайдаланышты түшүнө алышпайт, ошондуктан билим схоластикалык, жашоо менен байланышпаган болуп, бат унутулуп калат. Мугалимдер окуучуларга сабакта өтүлгөндөрдүн практикалык пайдасын жана

колдонулушун көрсөтүүгө көп көңүл бөлүшпөйт, сабакта өтүлгөндөрдү өз күнүмдүк турмушунда кантип пайдаланышты көрүүгө жардам беришпейт. Ансыз билим пайдасыз жүк болгон эң керектүү колдонуу деңгээли мугалимдердин көңүлүнөн тышкары кала берет. Програмадагы талап коюлган «материалды» «өтүү» үчүн окутуу эмес, *жашоо үчүн окутуу* болгон окутуунун акыркы максатын түшүнүү зарыл. Эгерде 2017-жылдагы төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарын 2014-жылы алынган жыйынтыктар менен салыштырсак, анда окуучуларда бул билгичтикти өнүктүрүш үчүн мугалимдер көбүрөөк иш алып баргандыгы көрүнүп турат. Бул билгичтикти текшерүү үчүн түзүлгөн тапшырмаларды аткаргандардын саны 10%га жогорулаган, ал эми жооп бергенге аракет кылбагандардын саны 12%га азайган.

31-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттин мазмунун окуучунун дүйнө жөнүндөгү билими менен байланыштыра алуусу

Тапшырманын мисалы:

МАЛИНА

Жазында жаан-чачын көп болгондо, балчы бал челектерин малина өскөн жерге жакыныраак жайгаштырса, ал бал ала алабы? Өз жообунду түшүндүрүп жаз.

21-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттин мазмунун окуучунун дүйнө жөнүндөгү билими менен байланыштыра алуусу

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	26.6%	23.9%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	38.6%	10.8%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	25.5%	24.0%
Айылдык мектептер	24.3%	26.8%

Окутуу тили

Кыргыз тили	25.4%	26.0%
Орус тили	30.4%	17.6%
Өзбек тили	17.1%	39.2%

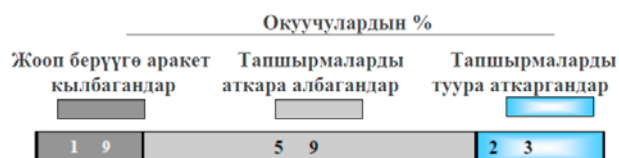
Гендер

Кыздар	28.2%	23.0%
Эркек балдар	25.0%	24.8%

Төртүнчү класстын окуучулары үчүн татаал билгичтиктердин катарына *тексттин акыл-насаат берүүчү маанисин аныктай алуу билгичтиги* кирген. Бул билгичтиктеги тапшырмаларды окуучулардын 23%ы гана туура аткара алган, ал эми 19%ы тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эмес. Чыгарманын акыл-насаат берүүчү маанисин окуучулар мектепке чейин эле үйрөнө башташат. Балдар үчүн жазылган адабияттын бардыгында тең жакшы деген эмне, жаман деген эмне сыяктуу насаат берүүчү мисалдар камтылган. Булар чоңойуп келе жаткан кийинекей адамдар үчүн абдан маанилүү. Төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарынын төмөндөгү окуу боюнча китептеринде билгичтиктин өнүгүүсү үчүн жетиштүү материал бар болгондугуна карабастан, мугалимдер бул билгичтиктер менен өтө аз иштеп жаткандыгын көрсө болот. Тест учурунда окуучулар төмөнкү суроолорго жооп бере алган эмес: «Бул жомок эмнеге үйрөтөт?», «Аңгеменин каарманына кайсы кеңеш жардам бере алмак?», «Эмне үчүн маймыл-апа баланын рогаткасын оңдоп берген жок?». Төртүнчү класстын окуучулары тексттин акыл-насаат берүүчү маанисин аныктай алуу билгичтигин өздөштүрүүдө 2014-жылга карганда алдыга жылмак түгүл, кайра артка кеткени абалды дагы оорлотот.

32-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттин акыл-насаат берүүчү маанисин аныктай алуу билгичтиги.

Тексттин акыл-насаат берүүчү маанисин аныктоо билгичтиги боюнча 4 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

КИЧИНЕ КУРАКТАГЫ МАЙМЫЛДАР

Эмне үчүн маймыл эне эркек баланын рогаткасын оңдобой койду?
Жообунду жаз.

22-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттин акыл-насаат берүүчү маанисин аныктай алуу.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	22.6%	18.7%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	36.5%	6.8%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	22.4%	18.5%
Айылдык мектептер	19.6%	21.3%

Окутуу тили

Кыргыз тили	18.6%	21.3%
Орус тили	30.4%	12.2%
Өзбек тили	12.6%	30.5%

Гендер

Кыздар	23.4%	16.9%
Эркек балдар	21.8%	20.3%

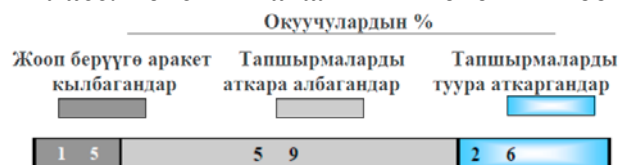
Ошондой эле төртүнчү класстын окуучуларынын *текстин аталышы менен иштөө билгичтиги* боюнча жетишкендиктери да 2014-жылга салыштырмалуу (6%га) начарлап кеткен. 2017-жылы өткөрүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча окуучулардын 26%ы гана (33-диаграмма) «Бул текстке кайсы аталыш туура келет?» деген тапшырманы аткара алган, ал эми 15% окуучулар жооп берүүгө аракет кылган эмес. Бул дагы бир жолу окуучулар тексттин жалпы маанисин түшүнбөгөндүгүн далилдейт. Балким мугалимдер окуган нерсени талкуулоого караганда текстти эстеп калууга, аны кайра айттып берүүгө көбүрөөк көңүл буруп, басым жасашат.

33-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү. (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттин аталышы менен иштөө

Тексттин аталышы менен иштөө билгичтиги боюнча

3 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

КАРЫЛАРДЫН АКЫЛМАНДЫГЫ

Төмөн жакта келтирилген аталыштардын кайсынысы бул жомокко калгандарынан көбүрөөк туура келет?

- (А) Таш боор падыша
- (Б) Боорукер кеңешчи
- (В) Эмгекчил кумурскалар
- (Г) Куткарып калган кеңеш

23-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттин аталышы менен иштөө билгичтиги.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	26.4%	14.9%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	42.6%	5.5%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	25.0%	14.9%
Айылдык мектептер	23.4%	17.0%

Окутуу тили

Кыргыз тили	22.8%	17.4%
Орус тили	34.0%	10.0%
Өзбек тили	15.5%	21.1%

Гендер

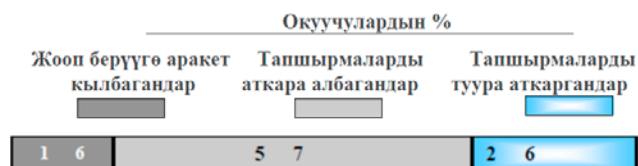
Кыздар	26.6%	13.9%
Эркек балдар	26.2%	15.9%

Төртүнчү класстын окуучулары үчүн эң татаал болгон эки билгичтик: *каармандын мүнөзүнүн негизги сапатын аныктоо жана тексттен кайсы маалыматты алуу болорун /болбостугун*

аныктоо билгичтиктери. Бул билгичтиктерди текшерүүгө түзүлгөн тапшырмаларды окуучулардын 26%ы гана туура аткара алган. Ошону менен бирге каармандын мүнөзүнүн негизги сапатын аныктай алган окуучулардын саны 2014-жылга караганда 10%га азыйып кеткен. Жомоктордо түлкү куу, коён коркок, ал эми карышкыр акылсыз экенин балдар мектепке чейин эле айтып бере алышчы. В. Голявкиндин «Болор болбос нерсе» аңгемесинин каарманы – калпычы, өз каардуу чечимин жокко чыгарган «Даанышман кыз» жомогундагы хан – адилеттүү, ал эми бир мүнөт да жөн отура албаган Ж. Остердин жомогундагы маймылдар – тынчы жок экендигин окуучулардын 26%ы жооп бере албай койсо, башталгыч классты аяктап жатканда окуучуларга эмне болгон?

34-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Каармандын мүнөзүнүн негизги сапатын аныктоо билгичтиги.

Каармандын мүнөзүнүн негизги сапатын аныктоо боюнча 3 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

БОЛОР-БОЛБОС ИШ

Бул текстте Климдин кандай мүнөзү көрсөтүлгөн?

24-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Каармандын мүнөзүнүн негизги сапатын аныктай алуу

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	26.2%	16.4%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	37.2%	5.9%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	25.6%	16.3%
Айылдык мектептер	24.1%	18.7%

Окутуу тили

Кыргыз тили	24.2%	17.8%
Орус тили	31.8%	11.6%
Өзбек тили	14.3%	29.2%

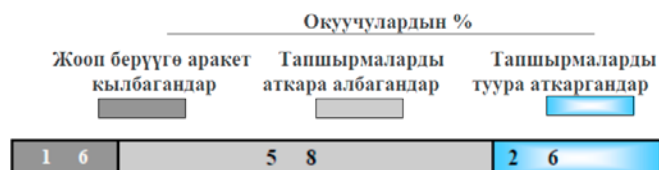
Гендер

Кыздар	26.6%	14.8%
Эркек балдар	25.9%	17.9%

35-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттен кандай маалыматты алса болорун / болбосун аныктай алуу

Тексттен кандай маалыматты алса болорун / болбосун аныктоо боюнча 5 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

АКЫЛМАН КЫЗ

Бул жомоктон сен кайсы суроонун жообун таба аласың?

- (А) Эмне үчүн хан аялынын өзүнөн башка бирөөгө кеңеш берүүсүн каалаган эмес?
- (Б) Жигит хандын алдында эмнеси менен күнөөлүү болгон?
- (В) Эмне үчүн Даанышман күйөөсүнө берген убаданы бузган?
- (Г) Ханга жигиттин калпы ачылып калганда, жигитке эмне болду?

25-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Тексттен кандай маалыматты алса болорун / болбосун аныктай алуу

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	25.7%	16.4%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	36.2%	5.7%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	24.1%	16.6%
Айылдык мектептер	23.8%	18.7%

Окутуу тили

Кыргыз тили	23.6%	18.3%
Орус тили	29.2%	11.4%
Өзбек тили	23.1%	27.1%

Гендер

Кыздар	24.6%	16.2%
Эркек балдар	26.7%	16.6%

Эң татаал болуп *далил келтириши керек болгон* тапшырмалар эсептелет. Андай тапшырмаларды окуучулардын 20%ы гана туура аткара алган, 51% - туура эмес аткарган, ал эми 29% - аткарууга аракет кылган эмес (36-диаграмма).

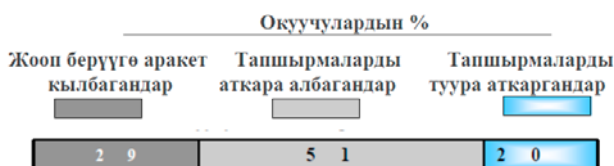
2014-жылдын жыйынтыктарына салыштырмалуу бул билгичтик боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары 2%га гана жогорулаган. Бул билгичтикти үзгүлтүксүз өнүктүрүп туруу керек, анткени ал мектепте да, күнүмдүк жашоодо да зарыл.

Төмөн жактагы диаграмманын жанында бул билгичтикти текшерүүгө түзүлгөн тапшырма берилген. Тапшырма 2017-жылдын тестинен алынган. Бул тапшырмага тешелүү текст отчёттун 8-бабында сунушталган.

36-диаграмма. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Далил келтире алуу.

Далил келтире алуу боюнча 9 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

КИЧИНЕ КУРАКТАГЫ МАЙМЫЛДАР

Кандай дейсиң, отургучта отурган кишиге бала маймылдардын жардамы жактыбы? Эмне үчүн ошондой ойлогонуңду түшүндүрүп жаз.

Бул билгичтикти текшерүү үчүн түзүлгөн тапшырмалардын аткарылышынын кененирөөк жыйынтыктарын 26-таблицадан көрсөңөр болот.

26-таблица. Бааланган билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориясы, окутуу тили жана гендер боюнча. Окуу жана түшүнүү. 4-класс. Далил келите алуу

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	20.1%	29.3%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	39.1%	12.6%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	20.4%	30.1%
Айылдык мектептер	15.8%	32.7%

Окутуу тили

Кыргыз тили	14.5%	32.4%
Орус тили	30.2%	21.6%
Өзбек тили	10.2%	44.4%

Гендер

Кыздар	22.2%	27.0%
Эркек балдар	18.0%	31.6%

Корутундулар

- Текстти окуу жана түшүнүү боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары ОБЖУБ изилдөөсүнүн бардык 4 баскычы боюнча эң жогору болуп чыккан. Буга чейинки баскычка (2014-жылга) салыштырмалуу базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайыздык курамы бир кыйла (5.5%га) төмөндөп, базалык деңгээлден жогору жана жогорку деңгээлдерде окуучулардын саны жогорулаган.
- Окуучулар адабий билим алуу үчүн окуу боюнча жогору жыйынтыктарды көрсөтө алган. Маалымат алуу үчүн окуу окуучуларда кыйынчылыктарды жаратат. Бирок башталгыч классты бүтүргөн окуучулар окуу милдеттеринин бирин да жетиштүү деңгээлде аткара алган эмес.
- Окуучулар үчүн ачык түрдөгү жоопту кеңири жазып бериш керек болгон тапшырмалар эң татаал болуп эсептелет. Бул тапшырмаларды чыгарбай өткөрүп жиберген окуучулардын пайызы да өтө жогору. Жообун тандап алуу керек болгон тапшырмаларды окуучулар башкаларга караганда ийгиликтүү аткарышкан. 2014-жылга салыштырмалуу окуучулар жообун тандаш керек болгон жабык жана ошондой эле ачык түрдөгү тапшырмаларды да жакшыраак аткара алышкан. Андан тышкары төртүнчү класстын окуучулары тапшырмаларды аткарууга аркет кылбай туруп өткөрүп жиберген учурлар азыраак болгон.
- Төрт окуу аспектинин арасынын окуучулар *Текстти чечмелөө* аспектиндеги тапшырмаларды жакшыраак аткара алышкан, окуучулар үчүн эң татаал болгон *Окурман менен тексттин ортосундагы байланыш* аспекти.
- Жакшы өнүккөн билгичтиктер – бул: *тексттеги маалымат аркылуу каармандын кылган иштерин жана сөздөрүн түшүндүрө алуу, алынган маалыматты системалаштыруу жана тексттин негизги оюн / темасын аныктай алуу билгичтиктери*. Эң жакшы өнүккөн үч билгичтиктин экөө *Текстти чечмелөө* аспектине карайт.
- Далил келтирүү, тексттин акыл-насаат берүүчү маанисин табуу жана тексттен кандай маалыматты алууга болоорун /болбосун аныктоо* билгичтиктери баарынан начар өнүккөн.
- Окуу жана түшүнүү боюнча жалпысынан жогорулоо бар болгонуна карабастан, айрым билгичтиктер боюнча окуучулар 2014-жылга салыштырмалуу төмөнүрөөк жыйынтыктарды көрсөткөн: *контекстке жараша сөздүн жа айтымдын маанисин аныктай алуу; тексттен керектүү маалыматты таба алуу; тексттин аталышы менен иштөө, каармандын мүнөзүндөгү негизги сапатты аныктай алуу; тексттен кандай маалыматты алса болорун /болбостугун аныктай алуу*.

- Төртүнчү класстын окуучуларынын билгичтиктери ар кандай деңгээлде өнүккөндүгүнө карабастан, алардын бири да азырынча жетиштүү деңгээлде өнүккөн эмес деген тыянак чыгарса болот. Кандай билгичтиктерди талап кылбаса да, окуу жана түшүнүү боюнча тапшырмалар төртүнчү класстын окуучулары үчүн дагы деле татаал болуп эсептелет.
- Мектептердин үч категориясынын ичинен тестте текшерилген бардык окуу аспекти боюнча Бишкек шаарында окуган төртүнчү класстын окуучулары эң жогорку жыйынтыктарды көрсөтүшкөн. Областтык борборлордун жана кичи шаарлардын мектептеринин окуучулары андан төмөнүрөөк жыйынтыктарды көрсөткөн. Ал эми айылдык мектептердин окуучуларынын жыйынтыктары тестке катышкан үч мектеп категориясынан эң төмөнкүсү болгон. Кичи шаарлардын жана айылдык мектептердин окуучулары көрсөткөн текстти окуу жана түшүнүү боюнча жыйынтыктардын айырмасы 2014-жылга салыштырмалуу айылдык мектептердин окуучуларынын алдыга жылышы менен бир топ кыскарган.
- Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучулары окуу жана түшүнүү боюнча тапшырмаларды кыргыз тилинде окуган окуучуларга салыштырмалуу жакшыраак аткарышкан. Эң начар жыйынтыктарды өзбек тилинде окуган окуучулар көрсөткөн. Бирок ошого карабастан, жалпы өлкө боюнча окутуу орус жана кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептерде жыйынтыктар жогорулаган, ал эми ошол эле учурда өзбек тилде окуган мектептерде абал жакшы жакка өзгөргөн эмес.
- Текстти окуу жана түшүнүү боюнча кыздар эркек балдарга караганда бир топ жогорураак жыйынтыктарды көрсөтө алышкан.

4.2 Математика боюнча 4-класстын окуучулары эмне билишет жана эмнени жасай алышат

Окуучулардын жыйынтыктарын тапшырмалардын түрлөрү боюнча талдоо

Жогоруда айтылгандай, 2017-жылы жалпы өлкө боюнча алынган жыйынтыктар башталгыч мектепте математиканы өздөштүрүүдө 2014-жылга салыштырмалуу жогорулоо бар экендигин көрсөткөн. Төртүнчү класстын окуучулары эмнеден ийгиликтүү болуп калганын, ал эми алар үчүн эмне татаал болгонун жакшы түшүнүш үчүн тестте камтылган бөлүктөрү боюнча математика боюнча жыйынтыктарды кылдат карап чыгуу керек.

Эң алды математика боюнча тест **тапшырмалардын үч түрүнөн** турганына көңүл буралы: бир жоопту тандаш керек болгон жабык түрдөгү тапшырмалар, кыскача жоопту жазыш керек болгон ачык түрдөгү тапшырмалар жана жообун толук түшүндүрүп жазыш керек болгон ачык түрдөгү тапшырмалар. Тест учурунда 4-класстын окуучулары сунушталган төрт варианттан бир жоопту тандаш керек болгон жабык түрдөгү 45 тапшырманы жана жоопторун өз алдынча жазыш керек болгон ачык түрдөгү 35 тапшырманы аткарууга тийиш болшкан. **Кыскача жоопту жазыш керек болгон** 25 ачык түрдөгү тапшырмаларга окуучулар жоопторун (сан, сандардын топторун, туюнтма) өз алдынча түшүндүрмөсү жок жазышы керек болушкан. **Жообун толугу менен түшүндүрүп жазыш** керек болгон 10 ачык түрдөгү тапшырмаларга жооп бергенде маселенин чыгарылышын толугу менен жазып, тыянагын чыгарып же негиздеп бериши ж.б.у.с. керек болгон. Мындай тапшырмалар математиканы өздөштүрүүдөгү татаал окуу жетишкендиктерин баалоого мүмкүндүк берет, ошону менен бирге маселенин математикалык моделин түзүү, аны чыгаруу алгоритмин түзүү, чыккан натыйжаны баалоо жана өз ой жүгүртүүсүн сабаттуу көрсөтүү билгичтигин баалоо.

4-класстын окуучуларынын тапшырмаларды аткара алуу пайызы жалпысынан төмөн экендигин изилдөөнүн жыйынтыктары (27-таблица) көрсөткөн. Ушуну менен бирге окуучулар мурдагы жылдардагыдай эле **бир жоопту тандаш керек** болгон жабык түрдөгү тапшырмаларды баарынан ийгиликтүү аткара алышкан. Аларды тестке катышкандардын 42.9%ы туура аткарган. Ачык түрдөгү тапшырмалар менен абал анчалык жакшы эмес. Кыскача жоопту жазыш керек болгон тапшырмаларды төртүнчү класстын окуучулардын үчтөн биринин азыраагы гана (28. 4%) туура аткара алган. Ал эми **жообун толугу менен жазыш керек болгон** тапшырмаларды болгону гана 10.1% окуучулар туура аткара алган. Бул натыйжалар 2014-жылы өткөрүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктарынан дээрлик айырмаланбайт (2014-жылы негизделген чыгарылышты жазып берүү билгичтигин төртүнчү класстын окуучуларынын 9.8% көрсөтө алган). Бирок бул 2009-жылдын жыйынтыктарынан кыйла начар. 2009-жылы төртүнчү класстын окуучулары кыскача жоопту жазууну талап кылган тапшырмаларды 37.0% учурда туура аткара алышкан, ал эми маселенин чыгарылышын жазып бериш керек болгон ачык жоопту талап кылган тапшырмаларды – 17.5% учурда туура аткарган.

27-таблица. Тапшырмалардын түрлөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары

	Окуучулардын %					
	Тапшырмаларды туура аткаргандар			Жооп берүүгө аракет кылбагандар		
Тапшырманын түрү	2009 ж.	2014 ж.	2017 ж.	2009 ж.	2014 ж.	2017 ж.
Жоопту тандаш керек болгон	40.4%	42.1%	42.9%	16.1%	12.9%	11.8%
Кыска жоопту жазыш керек болгон	37.0%	25.7%	28.4%	25.1%	24.8%	24.5%
Жоопту толугу менен жазыш керек болгон	17.5%	9.8%	10.1%	36.2%	41.3%	36.2%

Жыйынтыктарды талдоодо тапшырмаларды туура аткарган окуучулардын саны боюнча көрсөткүчтөрдөн тышкары (жалпы тестти тапшырган катышуучулардын санынан % менен), суроого жооп берүүгө аракет кылбаган окуучуларын пайыздык курамы да каралган. Эгерде жоопту тандаш керек болгон тапшырмаларды болгону 11.8% окуучулар чыгарбай өткөрүп жиберген болсо, анда окуучулардын 24.5% кыска жоопту жазып бериш керек болгон тапшырмаларды аткарбай өткөрүп жиберешкен, ал эми толук жоопту жазып бериш керек болгон тапшырмаларды 36.2% окуучулар чыгарууга аракет кылбастан өткөрүп жиберешкен. Бул 2014-жылга караганда жакшы көрсөткүчтөр, анда жоопту толугу менен жазып бериш керек болгон тапшырмаларга 41.3% тестке катышкан окуучулар жооп берүүгө аракет кылган эмес. Бирок ошого карабастан, 2017-жылы дагы тестке катышкан окуучулардын үчтөн бири жообун толугу менен жазып бериш керек болгон тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эмес.

Окуучуларын иштерин талдоо учурунда толугу менен жоопту жазып берүүгө аракет кылган төртүнчү класстын окуучуларынын көпчүлүгү тапшырмада эмне талап коюлуп жатканын түшүнө албай, же маселенин чыгарылышын жазуу түрүндө негиздеп бере албай коюшканы белгиленген. Көпчүлүк окуучулар зарыл болгон түшүндүрмөнү жазган эмес, болгону гана эсептөөлөрдү жана өзгөрүүлөрдү жазышкан.

Толук жоопту жазып бериш керек болгон тапшырмаларды аткарууда мындай төмөн көрсөткүчтөрдүн (10.1%) себептери эмнеде? Себептерден төртүнчү класстын окуучуларында текстти (тактап айтканда маселенин шартын) окуу жана түшүнүү көндүмдөрүнүн жетиштүү деңгээлде өнүкпөгөндүгүн, маселенин текстин математикалык операциялардын тилине которо албагандыгын, өз оюн, аргументтерин түшүндүрүп жазып берүү көндүмдөрүнүн өнүкпөгөндүгүн санап кетсек болот.

Кыска жоопту жазып берүүнү талап кылган **тапшырманын мисалы:**

КИТЕП

Бакытта 10 сом бар болчу, апасы ага дагы 300 сом берген, бирок китепти сатып алууга Бакытка 90 сом жетпей калды.

Китеп канча турат?

Жооп: _____ сом

Толугу менен жазып берүүнү талап кылган **тапшырманын мисалы:**

ТУРИСТТЕР

Үч маршрут менен – жөө, атчан менен жана велосипед менен 40 турист жүрүшкө чыккан. Жөө жана атчан жүрүштөргө 28 турист катышкан, ал эми жөө жана велосипед жүрүшүнө 24 турист катышкан.

Канча турист жүрүшкө жөө чыккан?

Чыгарылышын жазып бер.

Математика аспекттери боюнча жыйынтыктардын талдоосу

Тестте сунушталган ар бир тапшырма математиканы өздөштүрүүнүн бир аспекти баалоого мүмкүнчүлүк берет:

- концепциялык түшүнүү,
- процедуралык билим,
- маселелерди чыгаруу.

Концепциялык түшүнүү

Концепциялык түшүнүү – математиканын негиз болуучу аспекти. Бул аспект окуучунун айрым математикалык түшүнүктөрүн (концепттерин) пайдалана алуу, аларды аныктап, бир бири менен салыштыруу, окшош жана карама-каршы болгон концепттерди табуу, модель, диаграмма жана түшүнүктөрдү көрсөткөн башка түрлөрдү колдонуу билгичтиктеринен билинет. Ал өзүнө даяр сүрөттөрдүн арасынан берилген түшүнүккө ылайык келген сүрөттөрдү тандап алуу; берилген касиеттерге ээ болгон объекттерди куруу билгичтиктерин камтыйт. Концепциялык түшүнүүнүн көрсөткүчү болуп материалды көрсөтүлгөн бир формадан башкасына өзгөртө алуу билгичтиги, өтүлгөн материалдын негизинде божомолдоо кылуу билгичтиги, сөздүк материалды математикалык туюнтмаларга айландыруу билгичтиги эсептелет.

Процедуралык билим

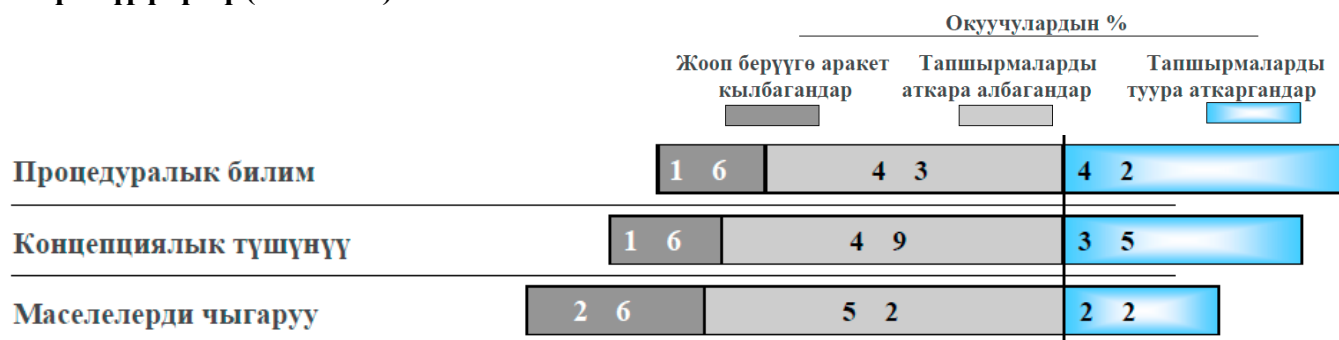
Процедуралык билим окуучунун туура амалдарды тандоо жана бул амалдардын туура ырааттуулугун колдонуу; тандалган чыгаруу жолунун (процедурасынын) тууралыгын негиздеп берүү билгичтиктери аркылуу чагылдырылат. Процедуралык сабаттуулук өзүнө ар түрдүү алгоритмдерди билүү жана аларды колдонууну, график, таблица жана диаграммалардан турган маалыматтарды кабыл алуу жана чечмелөө жөндөмдөрүн, геометриялык амалдарды аткарууну, сандарды жалпылоону, салыштыруу же иреттөө амалдарын аткарууну камтыйт.

Маселелерди чыгаруу

Маселелерди чыгарууда окуучулар математика боюнча топтолгон билимдерин **жаңы стандарттуу эмес жагдайларда** пайдалана алышы керек. Алар маселенин шартын түшүнүп аны айтып берүүнү, бар болгон маалыматтын жетиштүүлүгүн жана логикага негизделгендигин аныктоону, чыгаруу ыкмасын жана стратегиясын тандоону, маселени өзүнө окшош башка математикалык маселелер менен салыштырууну, амалдардын жолдорун иштеп чыгып, зарыл учурда аны өзгөртүүнү, кабыл алынган чыгарылыштын тууралыгын жана логикага негизделгендигин баалоону билгенге тийиш.

Математиканын аспекттери боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары төмөнкү диаграмма аркылуу берилген.

37-диаграмма. Математиканын аспекттери боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс

Диаграммада көрүнүп тургандай, төртүнчү класстын окуучулары **процедуралык билимди** текшерген тапшырмаларды баарын жакшы аткара алышкан – 42%.

Салыштыруу үчүн 2014-жылдын жыйынтыктарын карасак, процедуралык билимге ээ болгон окуучулардын саны ошондой эле болгон – 42%, ал эми 2009-жылы – 41.3% окуучу.

Процедуралык, алгоритмикалык билимге ээ болуу математикалык даярдыктын маанилүү белгиси болуп эсептелет. Бирок изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча бул билимге төртүнчү класстын окуучуларынын жарымынын азыраагы гана ээ болгон.

Мурдагыдай эле билим берүүнүн талуу жери – **концепциялык түшүнүү**. Бул аспектке «үлгүнү карап» үйрөтүүгө мүмкүн эмес көндүмдөр кирет.

Жалпы өлкөдө математика предмети боюнча концепциялык түшүнүүнү окуучулардын 34%ы гана көрсөтө алган. Бул көрсөткүч 2014-жылдагы көрсөткүчтөн 1%га гана жакшырган. Анда концепциялык түшүнүүнү текшерген тапшырмаларды тестке катышкандардын 33%ы туура аткара алган.

Маселелерди чыгаруудагы төртүнчү класстын окуучуларынын төмөн жыйынтыктарын мектепте концепциялык түшүнүүгө жетиштүү көңүл бурбагандыгы менен да түшүндүрсө болот.

Концепциялык түшүнүү фактыларды, аныктамаларды жана түшүнүктөрдүн касиеттерин кайра айтып берүү; түшүнүктөрдүн ортосунда байланыш түзө алуу, берилген касиеттери менен объекттердин аныктоо жана куруу, сөздүк материал, сүрөт, схемаларды чечмелөө ж.б. менен текшерилет.

Маселелерди чыгаруу окуу ишмердүүлүгүнүн маанилүү түрү болуп эсептелет. Дал ошол маселелерди чыгаруу учурунда ар түрдүү математикалык түшүнүктөр пайда болуп, ар кандай арифметикалык амалдар ойлонулат, талдоо, ой жүгүртүү, негиздөө жөндөмдөрү өнүгөт. Андан тышкары, маселенин шарты менен иштөө кептин туура өнүгүшүнө жана байышына жол түзөт, маани берип окуу көндүмдөрүнө ээ болууга жардам берет. Мына ушундай маанилүү билгичтикти 4-класстын окуучуларынын 22%ы гана көрсөтө алган (2014-жылы – 21%). Тапшырманы аткарууга тестке катышкандардын 26%ы аракет кылган эмес (2014-жылы – 29%) жана 52% окуучу тапшырмаларды туура аткара албай койгон (2014-жылы 50%).

Мектеп программасына ылайык, текст аркылуу берилген маселелерди чыгарууга окуу сабактарында маанилүү орун жана тийиштүү убакыт бөлүнгөнүнө карабастан, мындай жыйынтыктар мектепте маселенин үстүндө багыттуу иштөөгө жетишерлик көңүл бурулбагандыгы жөнүндө кабар берет.

15-СУРОО: СПОРТЧУ

Спортчу адегенде 10 м/сек ылдамдыгы менен 11 секунд чуркады. Жолдун калган бөлүгүн ал 12 м/сек ылдамдыгы менен чуркады. Жолду башынан аягына чейин ал 24 секундада чуркап өттү.

Спортчу кандай аралыкты чуркап өттү?

Чыгарылышын жазып бер.

Жооп: _____ м

СПОРТЧУ: 15-СУРООНУН ЖООБУНА БАА БЕРҮҮ

Жооп толук кабыл алынат

Код 2: 266 м

Чыгарылышы түшүндүрмөсү менен берилген, мисалы:

- $24 - 11 = 13$ сек, спортчу жолдун II бөлүгүндө чуркады
 $13 \cdot 12 = 156$ м, жолдун II бөлүгү
 $11 \cdot 10 = 110$ м, жолдун I бөлүгү
 $110 + 156 = 266$ м, жолдун жалпы узундугу
Жооп: 266 м
- 1) $11 \cdot 10 = 110$ (м) S_1 , 11 секундада
2) $24 - 11 = 13$ сек, 12 м/сек ылдамдыгы менен
3) $13 \cdot 12 = 156$ (м) S_2 , 13 секундада
4) $110 + 156 = 266$ (м) S

Жооп: 266 м

Жооп жарым-жартылай кабыл алынат

Код 1: 266 м. Маселенин туура чыгарылышы түшүндүрмөсү жок жазылган, же чыгарылышы толук жазылган эмес, мисалы:

- 1) $11 \cdot 10 = 110$ (м)
2) $24 - 11 = 13$ (сек)
3) $13 \cdot 12 = 156$ (м)
4) $110 + 156 = 266$ (м)

Жооп: 266 м

- 1) $11 \cdot 10 = 110$ м 1-аралык
- 2) $13 \cdot 12 = 156$ м 2-аралык
- 3) $110 + 156 = 266$ м
- Жооп: 266 м

Же

Чыгарылыштын туура алгоритми жазылганы менен эсептөөлөр аягына чыккан эмес; же чыгарылышында арифметикалык каталар кетип, же маселенин сандык маалыматтарын көңүл койбой көчүргөндүктөн шексиз каталар кеткен, мисалы:

- 1) $11 \cdot 10 = 110$ (м) спортчу 11 секундада чуркап өткөн
- 2) $24 - 11 = 13$ (сек) ал калган аралыкты чуркаган
- 3) $13 \cdot 12 = 106$ (м) ал 13 секундада чуркаган
- 4) $110 + 106 = 216$ (м) спортчу чуркаган
- Жооп: 216 (м)
- 1) $11 \cdot 10 = 110$ (м) биринчи аралык
- 2) $24 - 12 = 12$ (сек) экинчи аралыкта чуркаган
- 3) $12 \cdot 12 + 110 = 154$ (м)
- Жооп: 154 (м)
- 1) $24 - 11 = 13$ сек
- 2) $11 \cdot 10 = 110$ м
- 2) $13 \cdot 11 = 143$ м
- 4) $110 + 143 = 253$ м
- Жооп: 253 м

Жооп кабыл алынбайт

Код 0: Кандай болсо да туура же туура эмес жооп берилип, чыгарылышы берилген эмес же маселени чыгаруунун туура эмес алгоритми жазылган, мисалы:

- 1) $11 \cdot 10 = 110$ м 11 секундада
- 2) $24 \cdot 12 = 288$ м

Ответ: 288 м

Код 9: Жооп жок.

Суроонун максаты: 2.3. Окуучу ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк сыяктуу чоңдуктарды камтыган маселелерди чыгара алат.

Математиканын аспектери боюнча тапшырмалардын аткарылышынын жыйынтыктарынын мектеп категориялары, окутуу тили жана гендердик белгилер боюнча көрсөткүчтөрү 28-таблицада чагылдырылган.

28-таблица. Математиканын аспекттери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Концепциялык түшүнүү.

Топтору	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	34.6%	16.0%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	49.3%	6.8%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	35.8%	16.0%
Айылдык мектептер	31.0%	18.0%

Окутуу тили

Кыргыз тили	31.7%	18.0%
Орус тили	40.3%	11.9%
Өзбек тили	27.6%	21.6%

Гендер

Кыздар	35.0%	16.1%
Эркек балдар	34.2%	15.9%

29-таблица. Математиканын аспекттери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Процедуралык билим

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	41.7%	15.6%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	56.4%	6.6%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	42.2%	15.8%
Айылдык мектептер	38.3%	17.5%

Окутуу тили

Кыргыз тили	39.3%	16.8%
Орус тили	46.7%	12.6%
Өзбек тили	33.9%	21.7%

Гендер

Кыздар	42.8%	15.0%
Эркек балдар	40.5%	16.2%

30-таблица. Математиканын аспекттери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Маселелерди аткаруу

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	22.1%	25.7%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	34.4%	10.5%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	22.1%	25.4%
Айылдык мектептер	19.4%	29.1%

Окутуу тили

Кыргыз тили	20.3%	28.6%
Орус тили	26.1%	19.7%
Өзбек тили	15.5%	33.8%

Гендер

Кыздар	22.3%	25.6%
Эркек балдар	21.8%	25.7%

Мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча таблицаларда көрсөтүлгөн жыйынтыктарды салыштырып талдоодон төмөнкү тыянак чыгарса болот: математиканы өздөштүрүүнүн бардык аспектерине тиешелүү тапшырмаларды Бишкек шаарындагы мектептердин окуучулары баарынан жакшы аткарган, кичи шаарлардагы мектептердин окуучуларынын пайыздык курамынын көрсөткүчү 12% -14%га төмөнүрөөк, ал эми айылдык мектептердин окуучуларынын жыйынтыктары кичи шаарлардын мектептеринен 3%-5%га төмөн. 2017-жылы концепциялык түшүнүү жана маселелерди аткаруу аспекттери боюнча тапшырмаларды аткарууда Бишкек шаарындагы мектептердин окуучуларынын жыйынтыктары 2014-жылга салыштырмалуу болжол менен 4%га жогорулаганын белгилеп кетиш керек. Окутуу орус тилинде жүргүзүлгөн мектептер баарынан жакшы жыйынтыктарды көрсөткөн, кыргыз тилинде окуган окуучулардын жыйынтыктары андан төмөнүрөөк, ал эми өзбек тилинде окуган окуучулардын жыйынтыктары андан да төмөн. Бирок, окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн мектептердин окуучулары 2017-жылы процедураларды аткаруу боюнча тапшырмаларды 2014-жылга салыштырмалуу болжол менен 4%га жакшыраак аткарган. Бардык аспекти боюнча кыздар эркек балдарга караганда тапшырмаларды жакшыраак аткарышкан, бирок айырма өтө деле маанилүү эмес.

Математиканын бөлүмдөрү боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктары

Башталгыч мектепте математикалык билимдин пайдубалы түзүлөт. Башталгыч мектептеги математика боюнча программанын негизги мазмунун бүтүн сандар, арифметикалык амалдардын натыйжалары жана бөлүктөр түзөт. Андан тышкары математика курсунда маалыматтардын жана арифметикалык амалдардын натыйжаларынын ортосундагы айрым көз карандылыктар дагы өздөштүрүлөт. Башталгыч мектепте окуучулар негизги чоңдуктар менен: кесиндинин узундугу, фигуранын аянты, дененин массасы, убакыт, жана айрым туунду чоңдуктар (бир калыптагы кыймылдын ылдамдыгы) менен жана чоңдуктардын ортосунагы ар түрдүү өз ара байланыштар менен таанышат. Ошону менен бирге төмөнкү класстардын окуучулары көп учурда чоңдуктар жөнүндө практикалык маселелерди (баа, сан, нарк, ылдамдык, убакыт, аралык) чыгарып жаткан учурда биринчи маалыматты алышат. Башталгыч класстын бүтүрүүчүлөрүндө чоңдуктардын чен бирдиктери жөнүндө реалдуу билими бар болушу, чоңдуктардын чен бирдиктердин жалпыга белгилүү белгилерин билүүсү, жана аларды ченөө үчүн колдоно билиши керек.

Ошону менен бирге программада көрсөтмө геометриясынын элементтери менен таанышуу – геометриялык фигураларды таанып билүү, ченөө жана чийүү көндүмдөрүнүн өнүгүүсү (тик бурчтук менен квадратты чийүү, кесиндилерди, жалпак фигуралардын аянттарын ченөө) каралган. Башталгыч мектептеги геометриялык материалды өздөштүрүүнүн негизги милдеттери балдардын так жана туура геометриялык образдарын, мейкиндиктик элестетүүнү өнүктүрүү, балдарды жашоодо маанилүү тажрыйбалык мааниге ээ болгон чийүү жана ченөө көндүмдөрүнө үйрөтүү болуп эсептелет. Ага кошумча окуучуларга геометриянын системалык курсун ийгиликтүү өздөштүрүүгө даярдоо милдети да турат. Окуучулар алган билим жана көндүмдөрүн маселелерди чыгарууда жана эң жөнөкөй эсептөөлөрдү жасоодо колдонууга тийиш. Маселелерди чыгаруу окуучуларга амалдардын конкреттүү маанисин түшүнүүгө, аларды ар түрдүү жагдайларда колдонуп көргөндү түшүнүүгө, чоңдуктардын ортосундагы көз карандылыкты түзүүгө, талдоо менен синтездин эң жөнөкөй көндүмдөрүн өздөштүрүүгө жардам берет. Маселелерди аткарууда окуучулар чоңдуктардын ар түрдүү көз карандылыктарына кездешип, логикалык жана аналитикалык операцияларды аткарууга үйрөнүшөт. Ушул көндүмдөрдүн баарына ээ болгон учурда гана бала аны курчап турган дүйнөнү толук кандуу өздөштүрө алат. Башталгыч мектептин окуучуларынын математикалык сабаттуулугун баалоо үчүн баалоо стандартында төмөнкү бөлүмдөр аныкталган: «Сандар жана эсептөөлөр», «Чоңдуктар жана аларды ченөө», «Алгебранын элементтери», «Геометриянын элементтери», «Маалыматты талдоонун элементтери».

Математиканы өздөштүрүүнүн эң баштапкы этаптарында эле академиялык маселелерди жана курчап турган жашоодогу маселелерди түзө жана чыгара алуу, математикалык жагдайларды сүрөттөп берүү, алынган натыйжаларды күтүлүүчү натыйжалар менен салыштыра алуу жана аларды чечмелөө билгичтиктери өтө маанилүү болуп эсептелет. Канчалык деңгээлде төртүнчү класстын окуучулары мектептен алган математика боюнча билимин күнүмдүк турмушта колдоно ала тургандыгын, практикалык жана таанып-билүүчүлүк көйгөйлөрдү чечүү үчүн математиканы колдоно алгандыгын талдап чыгуу үчүн «Математикалык билимди чыныгы турмуштук жагдайларда колдоно алуу» билгичтигин баалоо киргизилген.

Төмөн жактагы 38-диаграммада математиканын алты бөлүмүнө караган тапшырмаларды төртүнчү класстын окуучулары кантип чыгарганы көрсөтүлгөн.

38-диаграмма. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс

	Окуучулардын %		
	Жооп берүүгө аракет кылбагандар	Тапшырмаларды аткара албагандар	Тапшырмаларды туура аткаргандар
Алгебранын элементтери	1 4	4 1	4 5
Сандар жана эсептөөлөр	1 6	4 5	3 9
Элементы анализа данных	1 8	5 0	3 2
Чоңдуктар жана аларды ченөө	1 9	5 0	3 0
Математикалык билимди чыныгы жагдайда колдонуу	2 6	5 2	2 2
Геометриянын элементтери	3 2	5 0	1 8

Диаграммада берилген маалыматтардан бардык окуучулар *«Алгебранын элементтери»* бөлүмүндөгү тапшырмаларды баарынан жакшы аткаргандыгы көрүнүп турат. Бирок бул бөлүмдөгү тапшырмаларды да окуучулардын 45%нан бир аз көбүрөөгү гана, башкача айтканда жарымынан аз окуучу туура аткара алган. Бул көрсөткүч 2014-жылга караганда жакшыраак. Анда *«Алгебранын элементтери»* бөлүмүндөгү тапшырмаларды төртүнчү класстын окуучуларынын 42% туура аткара алган.

Башка бөлүмдөргө салыштырмалуу *«Алгебранын элементтери»* бөлүмүндөгү тапшырмаларды туура аткарган окуучулардын пайыздык курамы жогорураак болгону, дээрлик бул бөлүмдүн үчтөн эки тапшырмаларынын аткарылышы стандарттык процедуралардын аткарылышы менен (башкача айтканда, төртүнчү класстын окуучулары башкаларга караганда жакшы аткарган процедуралык билим менен байланышканы менен) жарым-жартылай түшүндүрүлөт.

2017-жылы *«Сандар жана эсептөөлөр»* бөлүмүндөгү тапшырмаларды 38.7% төртүнчү класстын окуучулары туура аткара алган. Бул дээрлик 2014-жылдагы жыйынтыктар менен дал келет. *«Маалыматты талдоо элементтери»* жана *«Чоңдуктар жана аларды өлчөө»* бөлүмдөрүнүн тапшырмаларын төртүнчү класстын окуучуларынын үчтөн биринен азыраагы (32.4% жана 30.4%) туура аткарган. 2014-жылга караганда (30% жана 28%) жыйынтыктар бир аз болсо да жогорулаганын белгилей кетиш керек.

«Ар түрдүү тема, бөлүмдөрдөгү математикалык тапшырмаларды чыныгы жагдайларда колдонуу» бөлүмүндөгү тапшырмаларды аткаруу үчүн адаттан тыш жагдайда багыт алуу, бул жагдайда колдонсо боло турган билим жана ыкмаларды тандоо талап кылынат. Бул бөлүмдөгү тапшырмалар адаттагыдай эле төртүнчү класстын окуучулары үчүн татаалыраак. Бирок 2014-жылга салыштырмалуу көрүнүктүү жогорулоо бар. Мисалы, 2017-жылы бул бөлүмдөгү тапшырмаларды 22% төртүнчү класстын окуучулары туура аткарган болсо, 2014-жылы – жалаң гана 9%; бөлүмдөгү суроолорго 26% окуучулар жооп берүүгө аракет кылган эмес (2014-жылы – 40%).

2017-жылы төртүнчү класстын окуучулары *«Геометриянын элементтери»* бөлүмүндөгү тапшырмаларды баарынан начар аткарган – тестке катышкандардын 17.8%ы гана туура жооп берген, ал эми үчтөн бир бөлүгү бөлүмдөгү суроолорго жооп берүүгө аракет кылган эмес. 2014-жылга салыштырсак, *«Геометриянын элементтери»* бөлүмүнүн тапшырмаларын 28% катышуучу туура чыгарган, 23%ы – жооп берүүгө аракет кылган эмес.

Изилдөө жалпы өлкө боюнча башталгыч мектептеги геометриянын пропедевтикасы боюнча жагдай начарлап жатканын көрсөткөн. Тесттин жыйынтыктарына таянып, башталгыч мектепте геометриялык материалга мурдагыдай эле тийиштүү көңүл бурулбай жатат деп айтсак болот. Геометриялык материалды тандоо көп учурда арифметиканын кызыкчылыгы менен түшүндүрүлөт, ал эми геометрия сабагы тарабынан дээрлик каралбайт. Республикабыздын мектептеринде колдонулган кенже курактагы окуучулар үчүн геометриялык түшүнүктөрдү түзүү ыкмалары эффективдүү эмес. Демек, мейкиндиктүү ой жүгүртүүнү өнүктүрүү үчүн эң ыңгайлуу убакыт өтүп жатат, анткени башталгыч класста окуганда көрсөтүп образ жаратуу ой жүгүртүүсү алдыңкы ой жүгүртүү болуп саалат. Дал ушул убакта окуучулар көлөм жана форма жөнүндө билим алып, мейкиндикте туура багыт алууга үйрөнүшөт. Андан тышкары, геометрия, башка предметтерге караганда, логика менен интуициянын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт, анткени логикалык жана интуициялык аспекти бул предметте баарынан көп айкалышкан.

Геометрияны өздөштүрүүдө түзүлгөн абалда башталгыч класстын мугалимдеринин геометриялык даярдыгынын деңгээлине олуттуу көңүл буруу зарыл.

Математиканын бөлүмдөрү боюнча тапшырмаларды аткаруунун толугураак жыйынтыктары мектеп категориялары, окутуу тили жана гендердик принциптер боюнча 31-36-таблицаларда чагылдырылган.

31-36-таблицаларда **мектеп категориялары, окутуу тили жана гендердик принцип** боюнча изилдөөнүн жыйынтыктарынын талдоосу бул жерде жалпысынан математиканын аспектирин өздөштүрүүдөгүдөй эле көрүнүш бар деген тыянак чыгарса болот.

Бишкек шаарынын, областтык борборлор менен кичи шаарлардын жана айылдык мектептеринин жыйынтыктарын салыштырып, талдоону карасак, тапшырмаларды туура аткарган бишкектик окуучулардын пайыздык курамы областтык борборлор жана кичи шаарлардын мектептеринин окуучуларыныкынан жогору экенин көрсөк болот. Айырма 9%дан 16 %га чейинки көрсөткүчтөрдө турат. Областык борборлор менен кичи шаарлардын мектептеринин жана айылдык мектептердин тапшырмаларды туура аткаруу көрсөткүчтөрүнүн айырмасы да өтө маанилүү эмес, ал 1%дан 6%га чейин.

Тапшырмаларды орус тилинде билим алган окуучулар жакшыраак аткарган. Орус тилинде жана кыргыз тилинде билим алып, тапшырмаларга туура жооп берген окуучулардын ортосундагы айырма 3%дан 9%га чейин. Кыргыз жана өзбек тилинде билим алган окуучулардын ортосундагы айырма азыраак (2%дан 6%га чейин).

«Маалыматты талдоо элементтери» бөлүмүндөгү тапшырмаларды кыздар жакшыраак аткарган (айырма 8%ды түзөт). Башка бөлүмдөр боюнча кыздардын көрсөткүчтөрү эркек балдардыкына караганда өтө чоң мааниге ээ эмес.

31-таблица. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Чондуктар жана аларды ченөө

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	30.4%	19.3%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	44.6%	8.2%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	31.2%	18.9%
Айылдык мектептер	27.1%	21.9%

Окутуу тили

Кыргыз тили	27.1%	21.2%
Орус тили	37.7%	14.7%
Өзбек тили	19.3%	27.3%

Гендер

Кыздар	29.1%	19.6%
Эркек балдар	31.7%	19.0%

«Чондуктар жана аларды ченөө» бөлүмүндө 18 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

Поезд 10 км жолду 10 мүнөттө басып өттү. Канча убакыттын ичинде ал 60 км-ди басып өтөт?

- (А) 6 мүнөттө
- (Б) 1 саатта
- (В) 100 мүнөттө
- (Г) 6 саатта

32-таблица. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Математикалык билимди чыныгы жагдайда пайдалануу

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	21.8%	26.2%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	31.6%	10.3%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	21.7%	27.0%
Айылдык мектептер	19.8%	29.4%

«Математикалык билимди чыныгы жагдайда пайдалануу» бөлүмүндө 10 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

Ит баккан жайда иттерге күн сайын 23 баштык жем талап кылынат. Ал эми 165 баштык жем 7 күнгө жетеби? Жообунду түшүндүрүп бер.

Окутуу тили

Кыргыз тили	21.2%	28.8%
Орус тили	24.2%	20.7%
Өзбек тили	15.6%	34.1%

Гендер

Кыздар	21.8%	25.7%
Эркек балдар	21.9%	26.7%

33-таблица. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Сандар жана эсептөөлөр

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура акаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	38.7%	16.0%

«Сандар жана эсептөөлөр» бөлүмүндө 28 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

Санды разряддык кошулуучулардын суммасы менен алмаштыр.

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	53.8%	7.3%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	40.4%	15.6%
Айылдык мектептер	34.9%	18.0%

82050 =

Окутуу тили

Кыргыз тили	35.8%	17.5%
Орус тили	44.2%	12.5%
Өзбек тили	32.3%	21.5%

Гендер

Кыздар	39.8%	15.7%
Эркек балдар	37.6%	16.3%

34- таблица. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Алгебранын элементтери

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	45.3%	13.8%

«Алгебранан элементтери» бөлүмүндө 16 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	60.4%	4.9%
Обл. борборлор жана кичи шаар мектептери	43.9%	14.8%
Айылдык мектептер	42.3%	15.4%

Теңдемени чыгар: $(8 - y) : 4 = 0$
Жообунду жаз.

Окутуу тили

Кыргыз тили	44.3%	14.4%
Орус тили	48.1%	11.6%
Өзбек тили	38.8%	19.1%

Гендер

Кыздар	47.2%	13.5%
Эркек балдар	43.2%	14.1%

Жооп: _____

35-таблица. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Маалыматты талдоо элементтери

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	32.5%	17.6%

«Маалыматты талдоо элементтери» бөлүмүндө 2 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

$8 * 00 \cdot 20 = 168000$ теңдемесинде жылдызчанын ордунда кайсы сан турушу керек?

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	43.1%	6.8%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	34.2%	17.1%
Айылдык мектептер	29.6%	20.1%

- (А) 4
(Б) 6
(В) 8
(Г) 9

Окутуу тили

Кыргыз тили	28.6%	19.9%
Орус тили	37.3%	13.1%
Өзбек тили	35.4%	23.0%

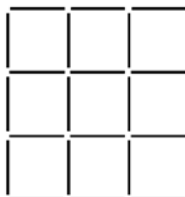
Гендер

Кыздар	36.5%	15.2%
Эркек балдар	28.4%	20.1%

36-таблица. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Геометриянын элементтери

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	16.8%	32.3%
Мектеп категориялары		
Бишкек ш. мектептери	27.9%	14.0%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	15.8%	31.5%
Айылдык мектептер	14.8%	36.5%
Окутуу тили		
Кыргыз тили	15.7%	37.1%
Орус тили	19.7%	23.4%
Өзбек тили	11.5%	41.0%
Гендер		
Кыздар	18.1%	31.7%
Эркек балдар	15.6%	32.8%

«Геометриянын элементтери» бөлүмүндө 6 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

Жогору жактагы сүрөттө тартылган фигура бирдей таякчалардан түзүлгөн.
Бардыгы болуп бул сүрөттө канча квадрат бар?

Жооп: _____

Математиканын бөлүмдөрүнө (мазмундуу сызыктарга) тиешелүү баалануучу билгичтиктердин топтору боюнча жыйынтыктарды талдоо.

Ар бир тематикалык бөлүм мамлекеттик стандарттарда жана башталгыч класстар үчүн математика боюнча программада жазылган баалануучу билгичтиктердин топтомун камтыйт. Ар бир бөлүмдөгү керектүү билгичтиктерди баалоонун натыйжаларын кунт коюп карап чыгалы.

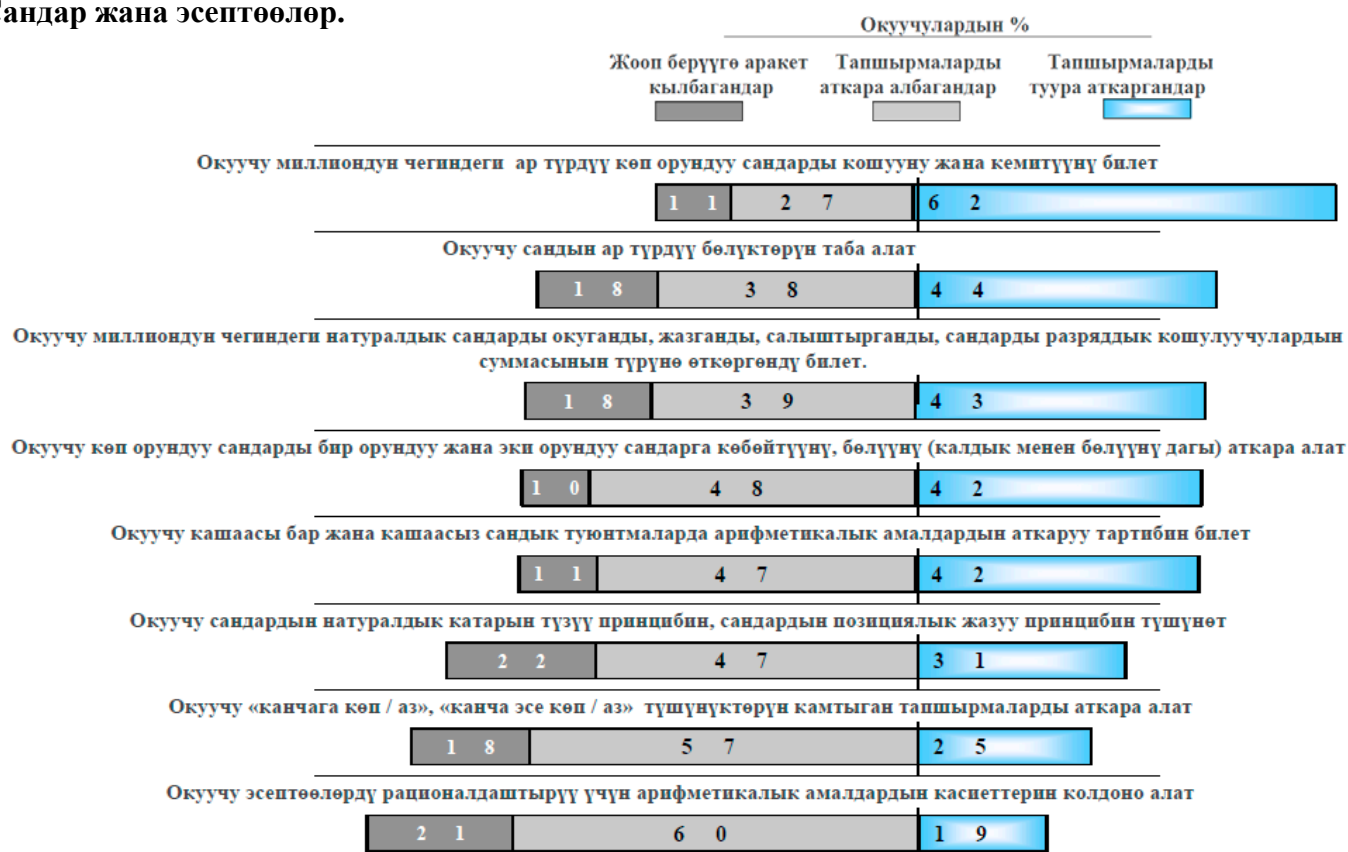
«Сандар жана эсептөөлөр» бөлүмүн өздөштүрүүдөгү 4-класстын окуучуларынын жыйынтыктарын баалоо үчүн төмөнкү билгичтиктер аныкталган:

- Окуучу сандардын натуралдык катарын түзүү принцибин, сандарды позициялык жазуу принцибин түшүнөт;
- Окуучу миллиондун чегиндеги натуралык сандарды окуганды, жазганды, салыштырганды билет жана сандарды разряддык кошулуучулардын суммасы түрүндө көрсөтө алат;
- Окуучу арифметикалык амалдарды кашаасы бар жана кашаасыз сандык туюнтмалар катары чыгаруу тартибин билет;
- Окуучу эсептөөлөрдү рационалдаштыруу үчүн арифметикалык амалдардын касиеттерин колдоно алат;
- Окуучу миллиондун чегиндеги ар түрдүү көп орундуу сандарды кошконду жана кемиткенди аткара алат;
- Окуучу көп орунду сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүүнү жана бөлүүнү (калдык менен бөлүүнү дагы) аткара алат;
- Окуучу сандын ар түрдүү бөлүктөрүн таба алат;
- Окуучу «бир канчага көп / аз», «бир канча эсеге көп /аз» деген түшүнүктөрдү камтыган маселелерди аткара алат.

Жогору жакта саналган билим жана билгичтиктер кенже курактагы окуучулардын математикалык даярдыгына коюлган эң жөнөкөй талаптардын тизмесинде бар. Бул талаптар Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан бекитилген 1-4-класстар үчүн математика боюнча программада (түзүүчүлөр – Бекбоев И. жана Ибраева Н.) жазылган.

«Сандар жана эсептөөлөр» бөлүмүндөгү тапшырмаларды окуучулар кантип аткарганы 39-диаграммада чагылдырылган.

39-диаграмма. Математиканын бөлүмдөрү жана баалануучу билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс. Сандар жана эсептөөлөр.

Төртүнчү класстын окуучулары мурдагы жылдардагыдай эле миллиондун чегиндеги сандарды кошуу жана кемитүүгө берилген тапшырмаларды баарынан жакшы аткарышкан. Бирок бул жерде дагы тапшырмалардын 62%ы гана аткарылганын көрө алабыз. 11% окуучулар тапшырмаларды аткарганга аракет кылган эмес жана 27% окуучулар туура эмес аткарышкан. Бул көрсөткүчтөр 2014-жылдын жыйынтыктары менен дээрлик окшош.

Тестке катышкандардын 44%ы *сандардын ар түрдүү бөлүктөрүн* таба алышкан, ал эми 18%ы – жооп бергенге аракет кылган эмес. Бул көрсөткүч 2014-жылга караганда жакшыраак, анда ушундай тапшырмаларды окуучулардын 29%ы гана туура аткара алышкан.

Миллиондун чегиндеги натуралдык сандарды окуганды, жазганды, салыштырганды билип, сандарды разряддык кошулуучулардын суммасы түрүндө көрсөтө алуу билгичтигин окуучулардын 43%ы гана аткарган, ошону менен бирге алардын 18%ы – тапшырманы аткарууга аракет кылган эмес. Бул көрсөткүч 2014-жылга салыштырмалуу жакшыраак. Анда бул билгичтикти тестке катышкандардын 38%ы гана көрсөтө алган.

Көп орунду сандарды бир орундуу жана эки орундуу сандарга көбөйтүүнү жана бөлүүнү (калдык менен бөлүүнү дагы) төртүнчү класстын 42% окуучулары гана туура аткарган жана 10% окуучулар мындай тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эмес.

Кашаасы бар жана кашаасы жок сандык туюнтмалардын арифметикалык амалдарын чыгаруу тартибин билгендигин текшерген тапшырмалар боюнча көрсөткүчтөрдүн кескин начарлашы байкалат (аткаргандар – 42%, аракет кылбагандар – 11%). Бул көрсөткүчтөр 2014-жылга салыштырмалуу өтө төмөн, анда амалдардын аткаруу тартибин 52% окуучулар туура аткарышкан. Мугалимдер бул негиз болуучу билгичтиктин төмөндөп кетишине абдан олуттуу көңүл буруусу зарыл.

Төртүнчү класстын окуучуларынын үчтөн биринин азыраагы (31%) *сандардын натуралдык катарын түзүү принцибин, сандарды позициялык жазуу принцибин түшүнгөндүгүн* көрсөтө

алган. Бул тапшырмаларды окуучулардын 22%ы аткарууга аракет кылган эмес, ал эми калган 47% окуучу туура эмес аткарган.

Демек, мурдагыдай эле математикалык түшүнүктөрдү жана алардын касиеттерин түзүүгө жетиштүү көңүл бөлүнгөн жок, тактап айтканда: математиканы түшүнүү жана андан ары өздөштүрүү үчүн маанилүү болгон сандардын натуралдык катарын түзүү принциби, сандын түзүлүшү жөнүндө түшүнүк жана сандарды позициялык жазуу принциби сыяктуу манилүү билгичтиктерине.

4-класстын окуучулары үчүн «*канчага көп / аз*», «*канча эсе көп / аз*» түшүнүктөрүн камтыган тапшырмалар татаал болуп чыкты. Андай тапшырмаларды төртүнчү класстын окуучуларынын төрттөн бир бөлүгү туура аткара алган.

Эсептөөлөрдү рационалдаштыруу үчүн арифметикалык амалдардын касиеттерин колдонууну талап кылган тапшырмалар бул бөлүмдөгү окуучулар үчүн баарынан татаал болуп чыкты.

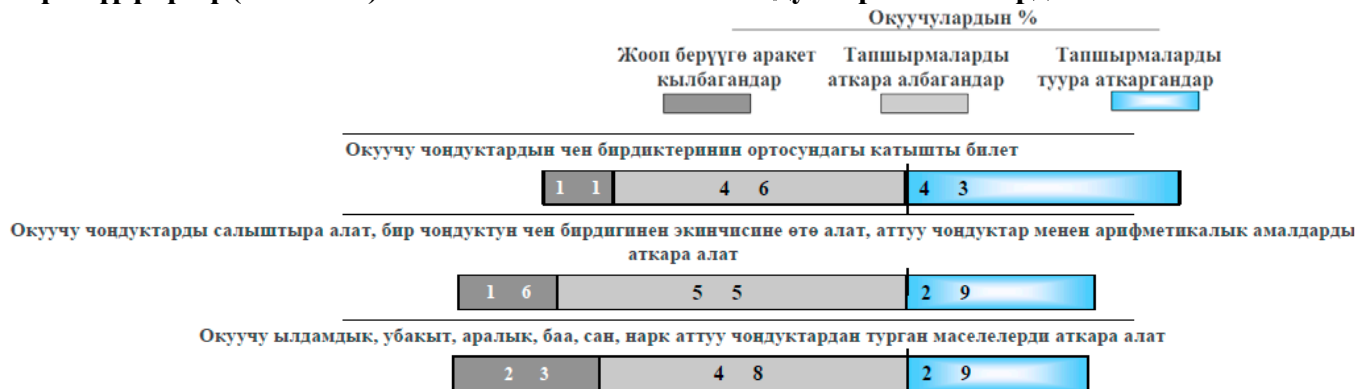
Аларды 2017-жылы окуучулардын 19%ы гана туура аткара алган. Бул көрсөткүч 2014-жылдын жыйынтыктарынан кыйла төмөн (анда тапшырмаларды аткаруу пайызы 29% болгон).

Республиканын мектептери пайдаланган окуу китептери сан түшүнүгүнө тиешелүү болгон (негизги түшүнүк жана принциптердин түзүлүшүнө багытталган) көп сандаган тапшырмаларды камтыганын белгилей кетиш керек. Эсептөө көндүмдөрүн өздөштүрүү үчүн көнүгүүлөр көп, алардын арасында *сандык туюнтмаларда амалдарды аткаруу тартибин колдонуу билгичтигине* дагы. Андан тышкары, окуучуларга маселенин түзүлүшүн түшүндүрүү жана маселени чыгаруу этаптарын максаттуу уюштурууга мүмкүндүк берген тапшырмалар да жетиштүү санда бар.

«**Чоңдуктар жана аларды ченөө**» бөлүмүнө баалануучу үч билгичтик кирген:

- Окуучу чоңдуктардын чен бирдиктеринин ортосундагы ара катышты билет;
- Окуучу чоңдуктарды салыштыра алат, бир чен бирдиктен экинчисине өтө алат, аттуу чоңдуктар менен арифметикалык амалдарды аткара алат;
- Окуучу чоңдуктарды (ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк) камтыган маселелерди аткарганды билет.

40-диаграмма. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс. Чоңдуктар жана аларды ченөө

Бул бөлүмдө окуучулар *чоңдуктардын чен бирдиктеринин ортосундагы ара катышты билүүнү* талап кылган тапшырмаларды баарынан жакшы аткара алган. Бирок аларды дагы төртүнчү класстын окуучуларынын жарымынан азыраагы гана (43%) туура аткарган.

Аттуу чоңдуктар менен ар түрдүү арифметикалык амалдарды аткара алуу (29%) жана *ылдамдык, убакыт, аралык, баа, сан, нарк чоңдуктарын камтыган маселелерди аткара алуу* (28%) билгичтигин тестке катышкандардын өтө аз саны көрсөтө алган. Бирок бул көрсөткүчтөр төмөн болсо дагы, 2014-жылдын жыйынтыктарынан бир аз жогору (2014-жылы тапшырмаларды аткаруу пайызы – 40%, 23% жана 21% түзгөн). Окуучулар «Чоңдуктар жана аларды ченөө» бөлүмүндөгү баалоо стандартында жазылган билгичтиктерге математиканы да, табигый илимдердин предметтерин да андан ары өздөштүрүү үчүн, мектептен тышкары жашоо үчүн дагы жетиштүү деңгээлде ээ эмес.

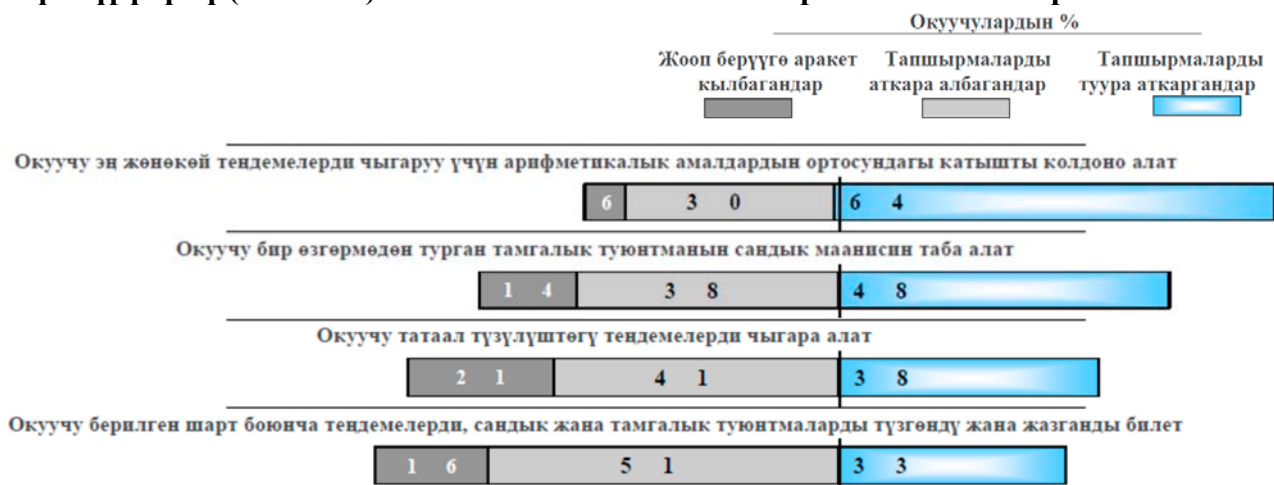
«**Алгебранын элементтери**» бөлүмүндө төмөнкү билгичтиктер аныкталган:

- Окуучу бир өзгөрмө чоңдуктан турган кандай болсо да тамгалык туюнтманын сандык маанисин таба алат;
- Окуучу сандык жана тамгалык туюнтмаларды, берилген шарт боюнча теңдемелерди түзө жана жаза алат;
- Окуучу эң жөнөкөй теңдемелерди чыгарыш үчүн арифметикалык амалдардын бөлүктөрүнүн ортосундагы ара катышты колдоно алат;
- Окуучу татаал түзүлүштөгү теңдемелерди чыгара алат.

«Алгебранын элементтери» бөлүмүндө төртүнчү класстын окуучулары теңдемелерди чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын бөлүктөрүнүн ортосундагы ара катышты баарынан жакшы колдоно алат (тапшырмаларды аткаргандар – 64%). Экинчи орунда тамгалык туюнтманын сандык маанисин табуу билгичтиги турат – аны 48% окуучулар көрсөткөн. Бул тапшырмалар көнүмүш болуп калган процедураларды аткарууну талап кылат. Ал эми татаал түзүлүштөгү маселелерди чыгаруу билгичтиги төртүнчү класстын окуучулары үчүн оор болуп чыккан. Бул билгичтикти төртүнчү класстын окуучуларынын 38%ы гана көрсөтө алган. Татаал түзүлүштөгү теңдемени чыгарыш үчүн окуучу алгоритмди түзүш керек болгон: берилген теңдеменин сол тарабындагы кайсы амалдар кандай тартипте аткарыларын аныктап, арифметикалык амалдардын бөлүктөрүнүн ортосундагы ара катыштарды колдонуу тартиптерин түзүү.

Сандык жана тамгалык туюнтмаларды, берилген шарт боюнча теңдемелерди түзө жана жаза алуу билгичтигин тестке катышкан 4-класстын окуучуларынын үчтөн бирине жакыны (33%) көрсөтө алган. Мындай жыйынтыктар төртүнчү класстын окуучуларынын үчтөн бири гана маани берип окуу көндүмдөрүнө ээ болуп, маселенин математикалык моделин түзө алары жөнүндө айтып турат.

41-диаграмма. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс. Алгебранын элементтери

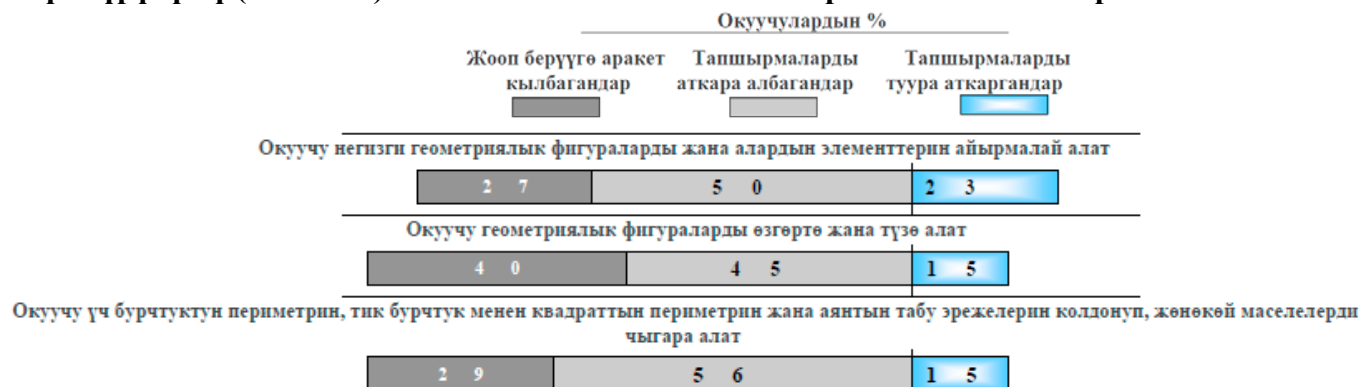
«Геометриянын элементтери» бөлүмүнүн өздөштүрүүү деңгээлин баалоо үчүн төмөнкү билгичтиктер аныкталган:

- Окуучу негизги геометриялык фигураларды жана алардын элементтерин айырмалай алат;
- Окуучу үч бурчтуктун периметрин, тик бурчтуктун, квадраттын периметрин жана аянтын табуу эрежелерин колдонуп, жөнөкөй маселелерди чыгара алат;
- Окуучу геометриялык фигураларды түзө жана өзгөртө алат.

Төмөн жакта берилген 42-диаграммада «Геометриянын элементтери» бөлүмүндө негизги геометриялык фигураларды жана алардын элементтерин аныктоо жана жөнөкөй геометриялык фигураларды даяр чертёждордо айырмалоо билгичтиктери баарынан жакшы көрсөтүлгөн. Бирок бул билгичтикти дагы окуучулардын 21%ы гана көрсөтө алган. Төртүнчү класстын окуучуларынын 80%ы эң жөнөкөй геометриялык фигураларды жана алардын элементтерин айырмалай албастыгын, окуучулардын 15%ы гана үч бурчтуктун периметрин, тик

бурчтуктун, квадраттын периметрин жана аянтын табуу эрежелерин колдоно аларын жана геометриялык фигураларды түзө жана өзгөртө алгандыгын жарым-жартылай түшүндүрүп кетет. Ошону менен бирге тестке катышкан окуучулардын 29%ы берилген шартка ылайык келген тик бурчтукту чакмак кагазга чийип көрүү аракетин кылган эмес.

42-диаграмма. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс. Геометриянын элементтери.

«**Маалыматты талдоо элементтери**» бөлүмүндө сүрөт, текст аркылуу берилген маалыматты талдоо жана тыянак чыгаруу билгичтиги гана текшерилген. Маалыматты талдоо билгичтигин окуучулардын 32%ы гана көрсөтө алган, 18% окуучулар – тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эмес, 50% - окуучулар берилген суроого туура жооп бере албай коюшкан.

43-диаграмма. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс. Маалыматты талдоо элементтери

Окуучу сүрөт, текст, таблица түрүндө берилген маалыматты талдап, тыянак чыгара алат

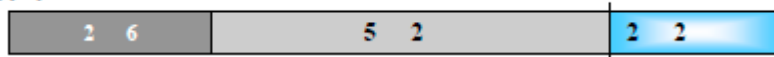

«**Математикалык билимди чыныгы жагдайда колдонуу**» бөлүмү дагы бир эле стандарттан турат. Ошондуктан бул билгичтикти аткаруу жыйынтыктары «Математикалык билимди чыныгы жагдайда колдонуу» бөлүмүнүн жыйынтыктары менен дал келет.

Математикалык билимди чыныгы жагдайда колдонуу билгичтиги маселени өзүнө окшош болгон математикалык маселе менен айкалыштырууну, математикалык билимди жаңы стандарттык эмес жагдайга которууну болжолдойт. Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, бул билгичтик төртүнчү класстын окуучуларынын көпчүлүгүндө өнүккөн эмес (78% окуучу – же тапшырмаларды туура аткарган эмес, же жооп берүүгө аракет кылган эмес).

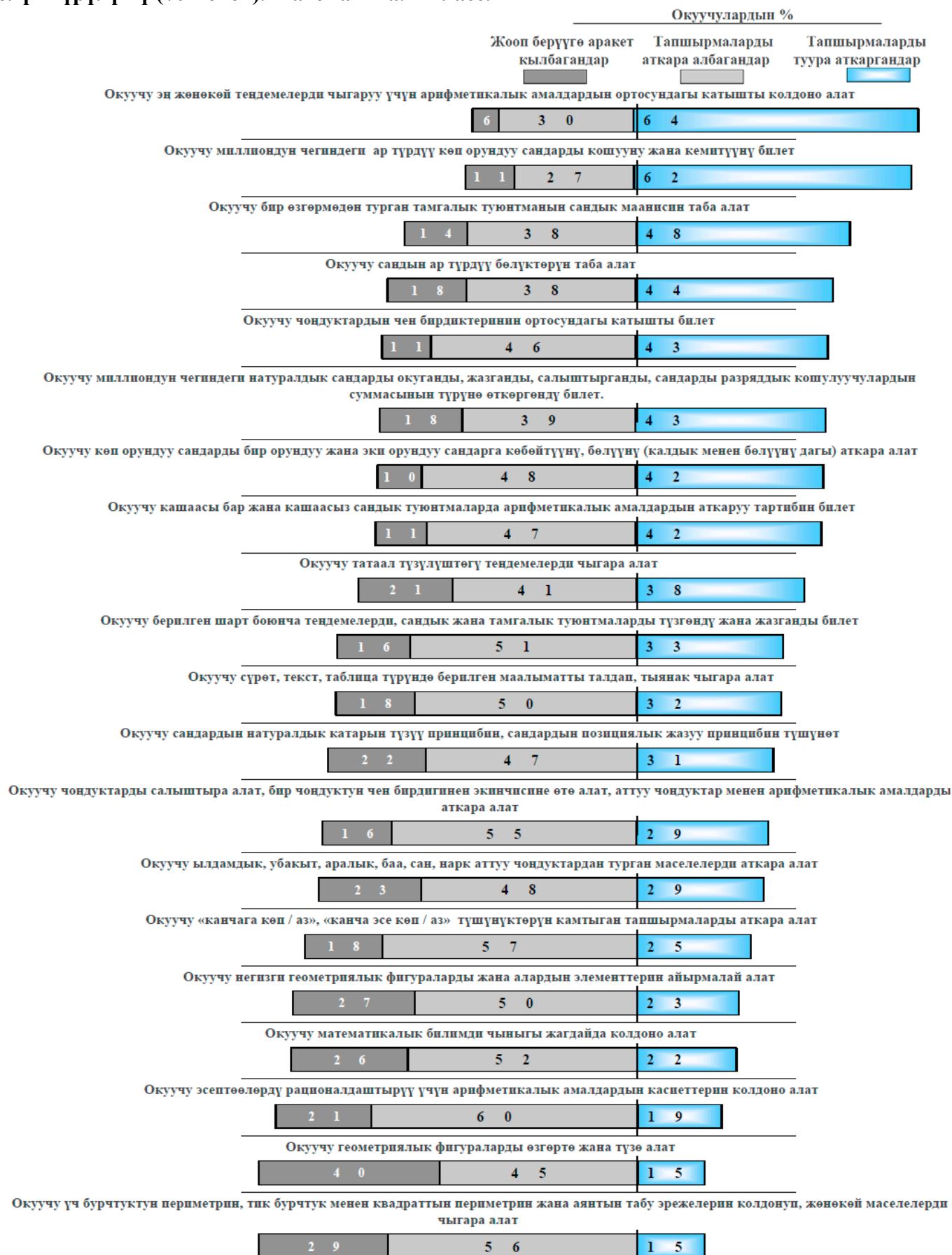
44-диаграмма. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс. Математикалык билимди чыныгы жагдайда колдонуу

Окуучу математикалык билимди чыныгы жагдайда колдоно алат

Баалануучу билгичтиктер боюнча окуучулардын жалпы жыйынтыктарын салаштырууга төмөн жакта берилген 45-диаграмма жардам берет.

45-диаграмма. Балануучу билгичтиктер боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Математика. 4-класс.

Жүз пайыздык же ушуга жакын болгон тапшырмалардын аткарылышы бир дагы баалоо стандарты боюнча жок экендигин көрсөтөр болот.

Бул сызыктуу диаграмманын жогорку саптарын математиканын ар түрдүү бөлүмдөрүнө караган билгичтиктер түзөт, бирок, негизинен процедуралык көндүмдөрдү текшерген, тактап айтанда, жөнөкөй процедураларды аткара алууну текшерген билгичтиктер.

Окуучулар эң жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын ортосундагы ара катышты колдоно алууну жана миллиондун чегиндеги кандай болсо дагы көп орундуу сандарды кошуу жана кемите алууну текшерген тапшырмаларды баарынан жакшы аткара алышкан (64% жана 62% аткара алган). Калган башталгыч класстын бүтүрүүчүлөрүнүн математикалык даярдыгына коюлган эң жөнөкөй талаптардын тизмесиндеги билгичтиктерди тестке катышкан окуучулардын жарымынан азыраагы гана көрсөтө алган. Ар кандай бөлүмдөрдө маселелерди чыгаруу билгичтиги бул диаграмманын төмөн жагында топтолгон. *Окшош маселелерди чыгаруу билгичтигин* тестке катышкан төртүнчү класстын окуучуларынын үчтөн биринин азыраагы көрсөткөн. Ал эми *математикалык билимди жана геометриялык маселелерди чыныгы жагдайда колдонууну* талап кылган тапшырмалар боюнча бул көрсөткүч андан да төмөн. Аларды 22% жана 15% окуучулар гана туура аткара алат.

Мектеп категорияларына, окутуу тилине, гендерге жараша төртүнчү класстын окуучуларынын тигил же бул билгичтикти өздөштүрүү боюнча жыйынтыктарын кененирөөк көрсөткөн таблица төмөн жакта берилген. Башка билгичтиктерди өздөштүрүүгө тиешелүү таблицаларды бул отчеттун аягында берилген Тиркемелерден тапсаңар болот.

37-таблица. Математиканын бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) баалануучу билгичтиктер, мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Математика. 4-класс. Сандар жана эсептөөлөр.

Окуучу «канчага көп / аз», «канча эсе көп / аз» деген түшүнүктөрдү камтыган маселелерди аткарганды билет.

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	25.5%	17.5%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	41.0%	8.3%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	26.1%	16.3%
Айылдык мектептер	21.9%	19.9%

Окутуу тили

Кыргыз тили	23.2%	20.3%
Орус тили	29.7%	12.6%
Өзбек тили	21.2%	22.4%

Гендер

Кыздар	25.0%	18.4%
Эркек балдар	26.0%	16.7%

Башталгыч класстын бүтүрүүчүлөрүнүн окуусун улантууга даярдыгы жөнүндө изилдөөнүн жыйынтыктары эмне дейт?

Изилдөөнүн жыйынтыктарына ылайык, негизги мектептеги математика курсун ийгиликтүү өздөштүрүү мүмкүнчүлүгүн камсыздаган математикалык даярдыктын деңгээлине болжол менен окуучулардын 40% жетишкен.

Мурдагыдай эле билим берүүдөгү алсыз жери— предметти концепциялык түшүнүү. Башталгыч класстын окуучуларынын жарымынан көбүрөөгү тийиштүү деңгээлде негизги математикалык

түшүнүктөрдү өздөштүргөн эмес. Бештен бир бөлүктөн бир аз көбүрөөк төртүнчү класстын окуучулары чертёждордогу жөнөкөй геометриялык фигураларды бөлө алат. Көбүнчө окуучуларга чондуктардын чен бирдиктери менен иштөө, геометриялык фигураларды чийүү, геометриялык фигуралардын периметрин жана аянтын табуу кыйынчылык туудурат. Саналган билгичтиктер жана көндүмдөрсүз геометрияны жана табигый циклдагы сабактарды андан ары өздөштүрүү кыйыныраак болуп калат.

Төрүнчү класстын окуучуларынын басымдуу көпчүлүгү алгоритмикалык маданияттын элементтерин жакшы билишпейт. Алар маселени чыгаруу үчүн кандай амалдарды кандай тартипте аткарыш керек экендигин пландаштыра алышпайт.

Алардын ой-жугуртүүсү, аткарган амалдарын түшүндүрүү жөндөмдөрү андан да начар өнүккөн. Алган билимин чыныгы жагдайларда колдонуу билгичтиги башталгач класстын окуучуларынын 78%да өнүккөн эмес.

Ошентип, 2017-жылы алынган тесттин жыйынтыктары көпчүлүк башталгыч класстын окуучуларынын орто мектепте окуусун андан ары улантуу үчүн жетиштүү математикалык даярдыгы жок болгондугунан кабар берет.

Ушуга себептүү, мугалимдерге төмөнкүлөрдү сунуштасак болот:

- математика сабактарында математикалык түшүнүктөрдү пайдаланууга багытталган тапшырмаларды көбүрөөк аткаруу;
- геометриялык, көркөм ой жүгүртүүнүн өнүгүшүнө, геометриялык материалдын тандалышына көңүл буруу;
- кайсы бир амалды ар түрдүү жагдайларда пайдалануу билгичтигин өнүктүрүү; көбүрөөк убакытты маселени бөлүктөргө бөлүп чыгарууга көңүл буруу; маселенин текстин түшүнүүгө жардам берүү, аны мазмундук бөлүктөргө бөлүү, математикалык моделди түзүү билгичтиктерин өнүктүрүү;
- окуучуларга көбүрөөк ой жүгүртүүнү, аткарган амалдарды түшүндүрүүнү жана баалоону талап кылган тапшырмаларды сунуштоо, алган билимин жаңы стандарттык эмес жагдайларда пайдалануу билгичтигин өнүктүрүү.

Республикабыздын мектептеринде колдонгон окуу китептерде бул билгичтиктерди өнүктүрүүгө багытталган тапшырмалар жетиштүү санда бар. Ошондой эле башталгыч класста математика сабагынын окутуу методикасынын көйгөйлөрүнө арналган периодикалык басылмалар бар, методикалык адабияттар да аз эмес. Бирок анкеталардагы мугалимдердин жана мектеп администрациясынын жооптору көрсөтүп тургандай, ар бир эле мугалим жана ар бир мектеп методикалык адабияттар менен тийиштүү деңгээлде камсыздалган эмес. Түзүлгөн жагдайдын себептеринин бири мектептердин окуу китептери менен жетишсиз камсыздалуусу деп боолголой кетсек болот. Анкеталардын жоопторунан бир окуу китебин эки, кээде экиден көп окуучу пайдаланган учурлар бар экендигин көрсөк болот. Республиканын мектептеринде дасыккан кадрларынын жеишсиздиги дагы өз ролун ойнобой койбойт.

Айрым корутундулар:

- Жалпысынан 2017-жылы төртүнчү класстын окуучуларынын математика боюнча жыйынтыктары 2014-жылдагы жыйынтыктарга салыштырмалуу бир аз жогорулаган. Бул көрсөткүч базалык деңгээлге жеткен окуучулардын санынын бир аз жогорулашына алып келген.
- Окуучулар үчүн жоопту дептерге жазып эле койбостон, түшүндүрүп бериш керек болгон ачык тапшырмалар баарынан татаал болуп чыккан.
- Математиканын үч аспектинен - процедуралык билимди - окуучулар баарынан ийгиликтүү көрсөтө алышкан. Бул аспект тарабынан 2017-жылдын жыйынтыктары мурдагы жалдардагы жыйынтыктардан дээрлик айырмаланбайт. Бирок бул аспектте дагы көпчүлүк окуучулар базалык деңгээлге жете алган эмес.

Концепциялык түшүнүүнү окуучулардын үчтөн бир бөлүгү гана көрсөтө алган, демек, башталгыч класстарга билим берүүдө математиканын концепттерин түшүндүрүүгө жетишсиз көңүл бурулат деп түшүнсөк болот.

Эң көйгөйлүү – бул маселелерди чыгаруу көндүмдөрү.

- Математиканын алты бөлүмүнөн (мазмундук сызыктардан) окуучулар *«Алгебранын элементтери»* бөлүмүндөгү тапшырмаларды баарынан жакшыраак аткарышкан. Бирок бул бөлүмдөгү тапшырмаларды дагы окуучулардын жарымынан азыраагы гана туура аткара алган. *«Геометриянын элементтери»* бөлүмүндөгү тапшырмаларды чыгаруу төртүнчү класстын окуучулары үчүн баарынан оор болгон. 2014-жылдагы изилдөөнүн жыйынтыктарына салыштырмалуу бул бөлүмдөгү жыйынтыктар кыйла начарлап кеткен.
- Бардык предметтик билгичтиктердин арасынан баарынан жакшы өнүккөн билгичтиктер – бул: *эң жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын элементтеринин ортосундагы ара катышты колдоно алуу жана миллиондун чегиндеги ар түрдүү көп орундуу сандар менен кошуу менен кемитүүнү аткара алуу*. Баарынан начар өнүккөн билгичтиктер: *есептөөлөрдү рационалдаштыруу үчүн арифметикалык амалдардын касиеттерин колдонуу, геометриялык фигураларды чийүү жана өзгөртө алуу, жана ошондой эле үч бурчтуктун периметрин, тик бурчтуктун, квадраттын периметрин жана аянтын табуу эрежелерин колдонуп жөнөкөй маселелерди чыгаруу билгичтиктери*.
- Математиканын мазмундук сызыктарына жана аспектерине тиешелүү болгон бир дагы билгичтик төртүнчү класстын окуучуларында жетиштүү деңгээлде өнүккөн эмес.
- Үч мектеп категориясынын арасынан эң жогорку жыйынтыктарды Бишкек шаарынын мектептеринин окуучулары көрсөткөн. Эң төмөн жыйынтыктар – айылдык мектептердин окуучуларында.
- Орус тилинде билим алган төртүнчү класстын окуучулары тапшырмаларды кыргыз тилинде окуган окуучуларга караганда жакшыраак аткарышкан. Эң төмөн жыйынтыктарды өзбек тилинде билим алган окуучулар көрсөткөн.
- Математика боюнча кыздар менен эркек балдардын жыйынтыктары өтө көп айырмаланбайт, бирок жалпысынан алганда тапшырмаларды кыздар бир аз жакшыраак аткарган.

4.3 Мекен таануу боюнча төртүнчү класстын окуучулары эмне билет жана эмне жасай алышат.

Тапшырмалардын түрлөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарын талдоо

Мекен таануу боюнча 4-класстын окуучуларынын жетишкендиктерин изилдөө үчүн даярдалган 80 тапшырма 10 тест дептери боюнча бөлүштүрүлгөн. Бул тапшырмалардын 60%ы – сунушталган 4 жооптон бир жоопту тандап алыш керек болгон тапшырмалар. Тапшырмалардын төрттөн бир бөлүгү (25%) – кыскача жоопту жазып бериш керек болгон тапшырмалар. Ал эми тапшырмалардын 15% – жообун толугу менен түшүндүрүп жазып бериш керек болгон тапшырмалар.

Кыска жоопту жазып бериш керек болгон тапшырмаларды аткарып жатып, окуучу бир же бир нече сөздөн турган жоопту жазуусу талап кылынган. Мисалы, жандуу же жансыз жаратылыштын объекттин атап берүү, аталган объект жасалган материалды көрсөтүү, картадан же сүрөттөн берилген объектти белгилөө ж.б. Мындай тапшырмаларды – 20% окуучулар гана туура аткара алган, ал эми 34.5% окуучулар – жооп берүүгө аракет кылган эмес (38-таблица). Толугу менен жообун түшүндүрүп жазып бериш керек болгон тапшырмаларды аткарыш үчүн окуучу тыянак чыгаруусу, аны жазуусу, өз жообун бекемдеш үчүн аргументтерди келтирүүсү, ынандыруучу мисалдарды тандоосу, тигил же бул кубулуш эмне үчүн болуп жаткандыгын түшүндүрүп берүүсү керек болгон. Мындай тапшырмаларды 23% окуучулар гана туура аткарып, 31%ы – тапшырмаларды аткарууга аракет кылган эмес. 2014-жылдагы изилдөөнүн жыйынтыктары менен салыштырсак, төртүнчү класстын окуучулары толук жоопторду мурдагыдан жакшыраак берип калганын көрөбүз. Мындай тапшырмаларды туура аткарган окуучулардын саны 4%га чейин көбөйүп, жооп берүүгө аракет кылбаган окуучулардын саны 6%га азайган.

Бир жоопту тандаш керек болгон тапшырмаларды аткаруунун жыйынтыктары ошондой эле деңгээлде калган. Кыска жооптуу тапшырмалардын көрсөткүчү, тескерисинен, 2014-жылга салыштырмалуу, дээрлик 5%га төмөндөп кеткен.

Жообун толугу менен түшүндүрүп жазып бериш керек болгон тапшырмаларды окуучулардын жакшыраак аткарып калгандыгын башталгыч класстын мугалимдери 2014-жылы өткөрүлгөн ОБЖУБ изилдөөсүнүн негизги жыйынтыктары жөнүндөгү отчетто жарыяланган корутунду жана сунуштарды кабыл алыгандыгы менен түшүндүрсө болот деп болжолдойбуз.

Алдыга жылыштар бар болгондугуна карабастан, 2017-жылы өткөрүлгөн ОБЖУБ изилдөөсүнүн бардык тармактары жана жалпы өлкө боюнча, тапшырмалардын ар кандай түрлөрүн туура аткарган окуучулардын пайыздык курамы дагы деле төмөн бойдон калууда.

38-таблица. Тапшырмалардын түрлөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары

Тапшырманын түрү	Тапшырмалардын саны	Окуучулардын %	
		Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
Бир жоопту тандаш керек болгон	48	37.0%	14.3%
Кыска жоопту жазып бериш керек болгон	20	20.2%	34.5%
Жообун толугу менен түшүндүрүп жазышы керек болгон	12	23.0%	30.9%

Мекен таануунун аспекти боюнча 4-класстын окуучуларынын жыйынтыктарын талдоо

Мекен таануу боюнча тапшырмалар табигый илимдерди таанып-билүүнүн ар бир үч тандалган багыты (*Жандуу жаратылыш, Физикалык дүйнө, Жер жана Космос*) боюнча **предметти**

өздөштүрүүнүн үч аспектинде изилденүүсү тийиш болгон, булар: *концепциялык түшүнүү, илимий изилдөө жана практикалык ой жүгүртүү* (39-таблица).

39-таблица. Мекен таануу боюнча баалануучу билгичтиктер. 4-класс

Багыттар Аспекттер	1. Жер жана космос	2. Физикалык дүйнө	3. Жандуу жаратылыш
Концепциялык түшүнүү	1.1. Окуучу Күн, Күн системасы жана жылдыздар жөнүндө билимин колдоно алат. 1.2. Окуучу Жердин формасы, анын өз огунан жана Күндүн айланасынан тегеренгендиги жөнүндө билимди колдоно алат. 1.3. Окуучу аймактын планы менен иштей алат, картадан жана глобустан керектүү объекттерди таба алат. 1.4. Окуучу Кыргызстандын физикалык географиясынын негизги объекттерин (дарыялары, көлдөрү, тоолору) жана алардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билет. 1.5. Окуучу горизонттун жактарын жана аларды аныктоо ыкмалары жөнүндө билет.	2.1. Окуучу суунун негизги касиеттери жөнүндө билимин колдоно алат. 2.2. Окуучу абанын касиеттери, курамы жана анын жашоодогу мааниси жөнүндө билимин колдоно алат. 2.3. Окуучу шамалдын пайда болуу себептери жөнүндө жана шамалдын кучун адамдар тарабынан пайдалануу жөнүндө билимин колдоно алат 2.4. Окуучу пайдалуу кендердин негизги түрлөрүн жана алардын касиеттерин билет. 2.5. Окуучу жаратылыштын ар түрдүү кубулуштарынын себептерин түшүндүрө алат. 2.6. Окуучу айлана-чөйрөнүн булгануу булактарын билет. 2.7. Окуучу эң жөнөкөй тажрыйбалардын (өлчөөлөрдүн) жардамы менен суу менен абанын айрым касиеттерин аныктай алат.	3.1. Окуучу жандуу жана жансыз жаратылыштын конкреттүү объекттерин аныктай алат. 3.2. Окуучу жаныбарлар жана өсүмдүктөр жөнүндө билимин колдоно алат 3.3. Окуучу организмдердин сырткы түзүлүшү менен алардын жашоо шартынын ортосунда көз карандылыкты түзө алат 3.5. Окуучу өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдик өзгөрүүлөрдү түшүндүрө алат 3.6. Окуучу адамдын организмдеги негизги органдарды жана алырдын аткарган кызматын билет. 3.7. Окуучу органдардын аткарган кызматы жөнүндө теориялык билимин конкреттүү маселелерди чыгаруу үчүрүндө пайдалана алат. 3.8. Окуучу адамдын жашоосундагы жаратылыштын мааниси жөнүндө тыянак чыгара алат.
Илимий изилдөө	1.4. Окуучу Кыргызстандын физикалык географиясынын негизги объекттери (дарыялары, көлдөрү, тоолору) жана алардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билет.	2.1. Окуучу суунун негизги касиеттери жөнүндө билимин колдоно алат. 2.2. Окуучу абанын касиеттери, курамы жана анын жашоодогу мааниси жөнүндө билимин колдоно алат. 2.3. Окуучу шамалдын пайда болуу себептери жөнүндө жана шамалдын кучун адамдар тарабынан пайдалануу жөнүндө билимин колдоно алат 2.4. Окуучу пайдалуу кендердин негизги түрлөрүн жана алардын касиеттерин билет.	3.4. Окуучу жаратылыш коомундагы жандуу организмдердин ортосундагы өз ара байланышты түшүнөт. 3.7. Окуучу органдардын аткарган кызматы жөнүндө теориялык билимин конкреттүү маселелерди чыгаруу үчүрүндө пайдалана алат.

Багыттар Аспекттер			
	1. Жер жана космос	2. Физикалык дүйнө	3. Жандуу жаратылыш
		2.8. Окуучу эң жөнөкөй тажрыйбалардын (өлчөөлөрдүн) жардамы менен суу менен абанын айрым касиеттерин аныктай алат. 2.9. Окуучу тажрыйбанын натыйжаларын талдай алат жана кыскача мүнөздөмө бере алат.	
Практикалык ой жүгүртүү	1.1. Окуучу Күн, Күн системасы жана жылдыздар жөнүндө билимин колдоно алат. 1.3. Окуучу аймактын планы менен иштей алат, картадан жана глобустан керектүү объекттерди таба алат. 1.5. Окуучу горизонттун жактары жана аларды аныктоо ыкмалары жөнүндө билет.	2.1. Окуучу суунун негизги касиеттери жөнүндө билимин колдоно алат. 2.2. Окуучу абанын касиеттери, курамы жана анын жашоодогу мааниси жөнүндө билимин колдоно алат. 2.4. Окуучу пайдалуу кендердин негизги түрлөрүн жана алардын касиеттерин билет. 2.6. Окуучу айлана-чөйрөнүн булгануу булактарын билет. 2.7. Окуучу топурактын курамы жана мааниси жөнүндө билет. 2.9. Окуучу тажрыйбанын натыйжаларын талдай алат жана кыскача мүнөздөмө бере алат.	3.2. Окуучу жаныбарлар жана өсүмдүктөр жөнүндө билимин колдоно алат 3.3. Окуучу организмдердин сырткы түзүлүшү менен алардын жашоо шартынын ортосунда көз карандылыкты түзө алат 3.4. Окуучу жаратылыш коомундагы жандуу организмдердин ортосундагы өз ара байланышты түшүнөт. 3.5. Окуучу өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын жашоосундагы периодикалык (мезгилдик) өзгөрүүлөрдү түшүндүрө алат 3.8. Окуучу адамдын жашоосундагы жаратылыштын мааниси жөнүндө тыянак чыгара алат.

Концепциялык түшүнүү – бул окуучулардын билим жана түшүнүү деңгээли боюнча мекен таануу сабактарында өткөн негизги түшүнүктөрдү өздөштүргөнү. Мисалы, окуучу өсүмдүктөрдүн өсүү стадияларын жана шарттарын, тирүү организмдердин белгилерин билет, жандуу жана жансыз жаратылыштын объекттерин аныктай алат, жаратылыштагы тирүү организмдердин ортосундагы өз ара байланышты түшүнөт ж.б.у.с.

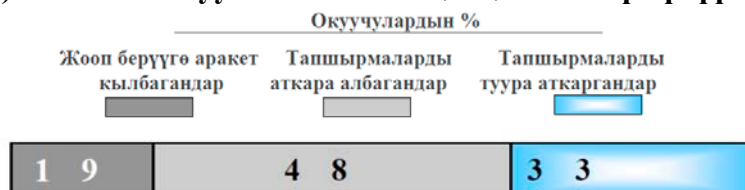
Илимий изилдөө – бул өтө татаал эмес ченөөлөрдү аткара алуу, тажрыйбанын жардамы менен жандуу жана жансыз жаратылыштын объекттеринин касиеттерин аныктай алуу, төртүнчү класстын окуучулары үчүн жеткиликтүү болгон изилдөөнү өткөрүү көндүмдөрүнө ээ болуу, изилденип жаткан предметти кыскача сүрөттөй алуу, болжолдой алуу жана тажрыйбанын натыйжасын түшүндүрүп берүү ж.б. Мисалы, бир нерсе жасаш үчүн пластилиндин ордуна кайсы жаратылыш материалын пайдаланса болот; абанын температурасын кышында өлчөш үчүн термометрдин кайсы шкаласын пайдаланыш керек, деңиздин жээгинде шамал түн ичинде кайсы багытта согот ж.б.

Практикалык ой жүгүртүү көндүмдөрүнө ээ болуу – бул окуучунун өз билимин конкреттүү турмуштук жагдайларда пайдалана алуусу, практикалык маселелердин эффективдүү жолдорун таба алуу, өз билимин пайдаланып, маселенин сунушталган чыгаруу жолдорун түшүндүрүп берүү.

Мисалы, катуу суукта кандай идиштен суу ичпеш керек; эмне үчүн кышында кар калың болгондо буудайдын түшүмү көп болот; тоо кыркаларындагы топуракты бекемдеш үчүн эмне кылуу керек; жакшы өсүш үчүн үй өсүмдүгүн кандай жерге отургузуш керек ж.б.

Изилдөөнүн жыйынтыгында төртүнчү класстын окуучулары мекен таануу сабактарында өткөн негизги табият илиминин түшүнүктөрүн түшүнгөндүгүн (**концепциялык түшүнүү**) көрсөткөн тапшырмаларды баарынан жакшы аткарышканын көрүүгө мүмкүн болду. 46-диаграммадан көрүнүп тургандай, мекен таануунун бул аспектиндеги тапшырмаларын аткарган окуучулардын пайыздык курамы өтө көп эмес, болгону 33%ы түзөт (төмөн жактагы диаграмманы караңыз). Диаграмманын жанында концепциялык түшүнүүгө берилген тапшырманын мисалы берилген.

46-диаграмма. Мекен таануунун аспекти боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Концепциялык түшүнүү

Мекен таануунун «Концепциялык түшүнүү» аспекти боюнча 40 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

Адамдын жашоосуна шамал ар кандай жолдор менен таасир берет:

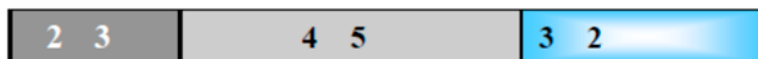
1. жердин кыртышын бузат
2. электр энергиясын иштеп чыгат
3. бороондор менен куюндарды пайда кылат
4. кемелердин парустарын үйлөйт
5. тегирмендин канатын айландырат

Шамалдын ар бир таасиринин тушуна белги кой:

шамал адамга пайда алып келсе, «+» белгисин, зыян алып келсе, «-» белгисин.

Окуучулардын ошондой эле саны **практикалык ой жүгүртүүгө** берилген тапшырмаларды туура аткара алган – 32% (47-диаграмма). Бул көрсөткүч «Жандуу жаратылыш», «Физикалык дүйнө», «Жер жана Космос» багыттарынын алкагында өздөштүрүлгөн курчап турган дүйнө жөнүндө билимге 4-класстын окуучуларынын көпчүлүгү тийиштүү деңгээлде ээ эместигинен кабар берет. Алар күн менен түндүн, кыш менен жаздын алмашуу себептерин, Жердеги жашоо үчүн суу менен абанын маанисин, жаратылыш кубулуштарынын себептерин, өсүмдүктөрдүн өсүү шарттарын жана стадияларынын, жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдик өзгөрүүлөрдү түшүнүүдө кыйналышат.

47-диаграмма. Мекен таануунун аспекти боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Практикалык ой жүгүртүү

Мекен таануунун «Практикалык ой жүгүртүү» аспекти боюнча 26 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

Кыш

Жай

Жогорудагы сүрөттөрдө бир эле жердеги жылдын ар кайсы мезгилиндеги көрүнүшү берилген. Ушул жерде жылдын кайсы мезгилинде ак коён жырткычтардан жакшыраак сактана алат? Өз жообунду жана эмне үчүн ошондой ойлогонунду түшүндүрүп жазып бер.

Тестти тапшырган төртүнчү класстын окуучуларынын үчтөн бир бөлүгү конкреттүү практикалык маселени чыгарыш үчүн өз билимин колдоно албайт. Мисалы, окуучулар Жер өз огунан айланып турганын билишет, бирок эмне үчүн Бишкекте таң эрте болгондо, Москвада – түн ортосу экенин түшүндүрүп бере алышпайт. Алар адамда эмне үчүн мурун, кулак, көз бар экенин билишет, бирок кайсы органдар жолдун аркы жагына өтүүгө жардам берерин түшүндүрүп бере алышпайт. Алар картадан керек болгон объекттерди көрсөтүп бере алышат, бирок бир жерден экинчи жерге эң кыска жолду тандай алышпайт.

Жогоруда айтылгандан окуучулардын мектепте алган билимдери практикалык турмуштук маселелер менен байланышта болбогондугу көрүнүп турат. Окуучулар туура чыгарылышты табыш үчүн конкреттүү жагдайда билимин пайдалангандын ордуна, билими бир аз убакыт өткөндөн кийин пайдасы жок маалымат болуп калат. Башкача айтканда, окуучулар билимди турмушта колдонуу муктаждыгы менен байланыштырбайт.

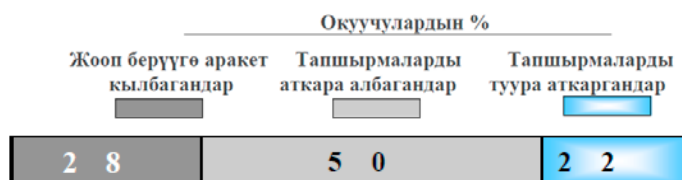
Эгерде жыйынтыктарды 2014-жылдын натыйжалары менен салыштырсак, анда табигый илимдин негизги концепттерин түшүнгөндүгүн көрсөтө алган төртүнчү класстын окуучуларынын саны 2%га жогорулаган жана бул аспекттеги тапшырмаларга туура эмес жооп берген окуучулардын саны 6%га көбөйгөн. Ошол эле учурда практикалык маселелерди чыгаруу үчүн билимди пайдаланууну көрсөткөн окуучулардын саны 2014-жылга салыштырмалуу 5%га жогорулаган.

Концепциялык түшүнүүгө берилген тапшырмаларды аткаруу көрсөткүчтөрү төмөндөп, ал эми практикалык ой жүгүртүүнүкү жогорулагандыгы, 2015-жылдан баштап мекен таануу сабактарынын программасына өзгөрүүлөр киргизилгендиги менен түшүндүрүлүшү мүмкүн. Бул предметти өздөштүрүүгө бөлүнгөн сааттардын саны эки эсе азайган, демек, табигый илимдин концепттеринин үстүндө иштөөгө азыраак көңүл бөлүнө баштаган. Ошол эле учурда окуу китептери кайра басылып чыгарылып, практикалык тапшырмалар жетиштүү деңгээлде түзүлгөн иш дептерлери да чыгарылган. Мунун бардыгы «практикалык ой жүгүртүү» аспектиндеги сапаттуу көрсөткүчтөрдүн алдыга жылышынын себептери болгон.

Изилдөөчү мүнөзгө ээ болгон (**илимий изилдөө**) тапшырмаларды туура аткарган окуучулардын саны эң аз – 22% (48-диаграмма). Ал эми ар бир үчүнчү окуучу (28%) ушундай тапшырмаларды аткарганга аракет кылбаганы өтө маанилүү терс көрүнүш болуп эсептелет. Табигый илимдерди ийгиликтүү өздөштүрүү – окуу китебинен же мугалимдин айтып берген сүрөттөөлөрүнөн билим алуу учурунда эмес – өтүп жаткан объектти изилдөө учурунда,

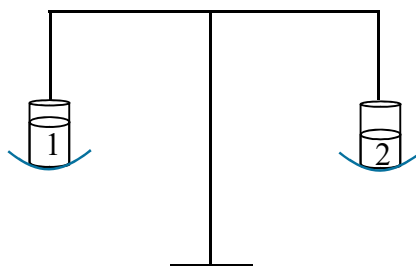
экспериментти пландаштыруу жана жүргүзүү учурунда, өзү өткөргөн тажрыйбанын натыйжасын жалпылоо жана талдоо учурунда мүмкүн болот. Төртүнчү класстын окуучуларынын ушундай көптөгөн саны табигый илимдин аспектиндеги тапшырмаларды жоопсуз калтырганы, мындай тапшырмалар окуучуларга түшүнүксүз болгондугунан кабар берет, анткени күнүмдүк окуу практикасында алар андай тапшырмаларды аткарбай калышкан. Илимий изилдөөгө берилген тапшырманын мисалы төмөн жакта берилген.

48-диаграмма. Мекен таануу аспекти боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Илимий изилдөө

Мекен таануунун «Илимий изилдөө» аспекти боюнча 14 тапшырма бар

Тапшырманын мисалы:

Массасы бирдей ысык жана муздак суу куюлган эки бирдей стаканды таразага коюшуп, сүрөттө көрсөтүлгөндөй, тең салмакка келтиришти.

Бирок 1-стакандагы суунун деңгээли 2-стакандагы суунун деңгээлинен өйдө болуп чыкты.

1-стаканда кандай суу – ысык же муздак – болгонун жана эмне үчүн сен ошондой ойлогонунду жаз.

Эгерде 2014-жылга салыштырмалуу билимди практикалык колдонууга берилген тапшырмаларды окуучулар жакшы аткара баштаса, анда илимий изилдөөгө берилген тапшырмаларды аткарган окуучулардын пайыздык курамы 10%га жогорулаган (32%га каршы 22%). Бул көрсөткүч окуучулар эксперименттерди жана изилдөө иштерин өткөрүш үчүн мектептин материалдык-техникалык камсыздалуусу дагы деле жетишсиз деңгээлде болгондугунан кабар берет.

40-42-таблицаарда чагылдырылган изилдөөнүн жыйынтыктарын **мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча** салыштырып талдоо Бишкек шаарынын окуучулары мекен таануунун бардык аспектериндеги тапшырмаларын баарынан жакшы аткаргындыгын көрсөткөн. Кичи шаарлардын мектептеринин окуучуларынын пайыздык көрсөткүчтөрү бишкектикинен 11-12%га төмөнүрөөк, ал эми айылдык мектептердин окуучуларыныкы кичи шаардыкынан 1-2%га төмөн. 2017-жылы Бишкек шаарынын окуучуларынын жыйынтыктары практикалык ой жүгүртүү боюнча тапшырмаларды аткарууда 2014-жылга салыштырмалуу болжол менен 8%га жогорулаган, ал эми илимий изилдөө боюнча 10%га төмөндөп кеткен.

40-таблица. Мекен таануунун аспекттери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Мекен таануу. 4-класс. Концепциялык түшүнүү

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	32.9%	19.1%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	44.6%	7.9%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	32.8%	19.9%
Айылдык мектептер	30.3%	21.4%

Окутуу тили

Кыргыз тили	31.0%	20.9%
Орус тили	37.5%	14.9%
Өзбек тили	24.1%	27.2%

Гендер

Кыздар	33.2%	18.8%
Эркек балдар	32.6%	19.5%

Окутуу **орус тилде** жүргүзүлгөн мектептердин окуучулары баарынан жакшы жыйынтыктарды көрсөтүшкөн, **кыргыз тилинде** окуган окуучулардын жыйынтыктары 4-8%га төмөндүрөөк, ал эми **өзбек тилинде** окуган окуучулардын жыйынтыктары кыргыз тилинде окуган окуучулардыкынан да 6-7%га төмөн.

Бардык аспекти боюнча тапшырмаларды эркек балдарга караганда кыздар жакшыраак аткарышкан, бирок жыйынтыктардын ортосундагы айырма өтө маанилүү эмес.

41-таблица. Мекен таануунун аспекттери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Мекен таануу. 4-класс. Илимий изилдөө

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	21.8%	28.1%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	32.5%	12.7%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	21.0%	29.3%
Айылдык мектептер	19.7%	31.1%

Окутуу тили

Кыргыз тили	20.7%	30.1%
Орус тили	24.9%	23.0%
Өзбек тили	14.9%	38.5%

Гендер

Кыздар	21.9%	26.6%
Эркек балдар	21.7%	29.7%

42-таблица. Мекен таануунун аспекттери боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Мекен таануу. 4-класс. Практикалык ой жүгүртүү

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	32.1%	22.5%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	43.7%	10.5%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	32.0%	23.6%
Айылдык мектептер	29.6%	24.8%

Окутуу тили

Кыргыз тили	29.8%	23.9%
Орус тили	37.6%	18.7%
Өзбек тили	22.6%	31.0%

Гендер

Кыздар	32.3%	21.4%
Эркек балдар	32.0%	23.6%

Мекен таануу боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын баалануучу билгичтиктери боюнча жыйынтыктарын талдоо.

Мамлекеттик стандартка ылайык, мекен таануу боюнча 4-класстын окуучуларынын билим алуу жетишкендиктеринин деңгээлин изилдөө үчүн үч негизги багыт аныкталган: **Жандуу жаратылыш, Жер жана Космос, Физикалык дүйнө**. Бул тандоо ар бир багыттагы түшүнүктөрдү, закондору, өзгөчөлүктөрдү ж.б. өздөштүрүүдө табигый илим циклинин предметтерин (биология, география, физика, астрономия жана химия) андан ары өздөштүрүү үчүн керек болгон табигый илимдердин негиздери түзүлгөнү менен түшүндүрүлөт.

Жандуу жаратылыш багытында сунушталган тапшырмалар төртүнчү класстын окуучуларынын өсүмдүктөр, жаныбарлар жана адам физиологиясы жөнүндө, жаратылыш коомундагы тирүү организмдеринин ортосундагы ара катыш жөнүндө, адамдын жашоосундагы жаратылыштын мааниси жөнүндө жана адамдын айлана-чөйрөгө тийгизген таасири жөнүндө сабактан алган билимин колдонуу билгичтиктерин текшерет. Бул багыт боюнча окуучулардын жетишкендиктерин баалоо үчүн төмөнкү билгичтиктер тандалган:

- окуучу жандуу жана жансыз жаратылыштын конкреттүү объекттерин аныктай алат;
- окуучу жаныбарлар жана өсүмдүктөр жөнүндө билимин колдоно алат;
- окуучу организмдердин сырткы түзүлүшү менен алардын жашоо шарттарынын ортосундагы байланышты түзө алат;
- окуучу жаратылыш коомундагы тирүү организмдердин ортосунда байланыш түзө алат;
- окуучу өсүмдүктөр менен жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдик өзгөрүүлөрдү түшүндүрө алат;
- окуучу адам организмнин негизги органдарын жана алардын аткарган кызматын билет;
- окуучу органдардын аткарган кызматы жөнүндөгү теориялык билимди конкреттүү маселени чыгарууда колдоно алат;
- окуучу адамдын жашоосундагы жаратылыштын мааниси жөнүндө тыянак чыгара алат.

Жер жана Космос багыты Аалам жөнүндө, жашоо булагы катары Күн жөнүндө, Күн системасынын планетасы катары Жер жөнүндө, жер бетинин ар түрдүү сүрөттөрү жөнүндөгү билимди, башкача айтканда, физикалык географияны жана астрономияны камтыйт.

Окуучулардын билим алуу жеишкендиктерин баалоо үчүн бул багыт боюнча төмөнкү билгичтиктер тандалып алынган:

- окуучу Күн жөнүндө, Күн системасы жана жылдыздар жөнүндө билимин колдоно алат;
- окуучу Жердин формасы жөнүндө, анын өз огунан жана Күндүн айланасынан тегеренгендиги жөнүндө билимин колдоно алат;
- окуучу аймактын планы менен иштей алат, картадан жана глобустан керектүү объекттерди таба алат;
- окуучу Кыргызстандын физикалык географиясынын негизги объекттерин (дарыялар, көлдөр, тоолор) жана алардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билет;
- окуучу горизонттун жактарын жана аларды аныктоо ыкмалары жөнүндө билет.

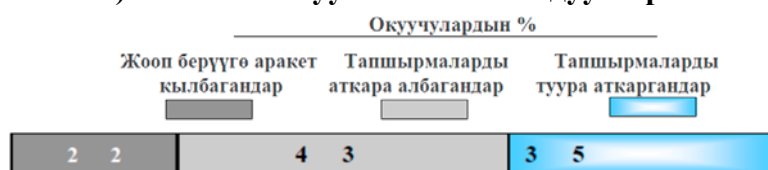
Физикалык дүйнө багыты жансыз жаратылыштын объекттери жөнүндө билимди колдонуу билгичтигин текшерген тапшырмаларды камтыйт: суу менен абанын касиеттери жана мааниси, топурактын курамы жөнүндө, пайдалуу кендер менен минералдардын түрлөрү, касиеттери жана пайдалануусу жөнүндө, курчап турган айлананын булгануу булактары жана ар түрдүү жаратылыш кубулуштарынын себептери жөнүндө. Бул багыт төмөнкү билгичтиктер аркылуу текшерилген:

- окуучу суунун негизги касиеттери жөнүндө билимин колдоно алат;
- окуучу абанын курамы, анын касиеттери жана жердеги жашоо үчүн абанын мааниси жөнүндө билимин колдоно алат;
- окуучу шамалдын пайда болуу себептери жөнүндө жана шамалдын күчүн адамдардын пайдалануусу жөнүндө билимин колдоно алат;
- окуучу пайдалуу кендердин негизги түрлөрүн жана алардын касиеттерин билет;
- окуучу ар түрдүү жаратылыш кубулуштарынын себептерин түшүндүрө алат;
- окуучу айлана-чөйрөнүн булгануу булактарын билет;
- окуучу топурактын курамы жана мааниси жөнүндө билет;
- окуучу эң жөнөкөй тажрыйбалардын (ченөөлөрдүн) жардамы менен суу менен абанын айрым касиеттерин аныктай алат;
- окуучу тажрыйбанын натыйжаларын талдай алат жана кыскача мүнөздөмө бере алат.

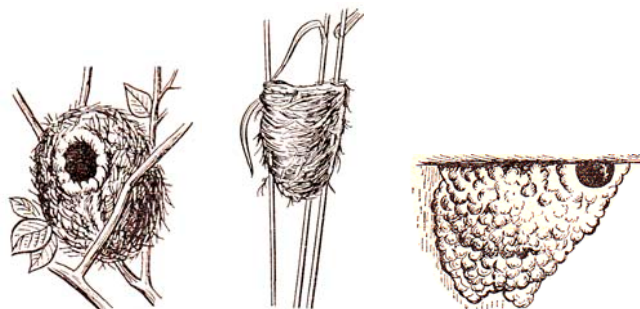
Ушул ар бир багыт боюнча баалануучу билгичтиктердин сандык өз ара катышы предметтик он багыттагы программалык сааттардын саны менен дал келет.

Төмөн жактагы диаграммаларда мекен таануу тесттинин бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары чагылдырылган. Бул жыйынтыктарды талдоо окуучулар *Жандуу жаратылыш* багытындагы тапшырмаларды баарынан жакшы аткаргандыгын көрсөтөт. Бул багыттагы суроолорго орточо эсеп менен төртүнчү класстын 35%ы туура жооп беришкен. *Жандуу жаратылыш* бөлүмүн текшерген тапшырманын мисалы төмөн жакта берилген.

49-диаграмма. Мекен таануунун бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Жандуу жаратылыш

Бул бөлүмдө 32 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

Жогорудагы сүрөттө куштар салган уялар тартылган. Бул уяларды куштар эмне үчүн жасайт? Жообунду жазып бер.

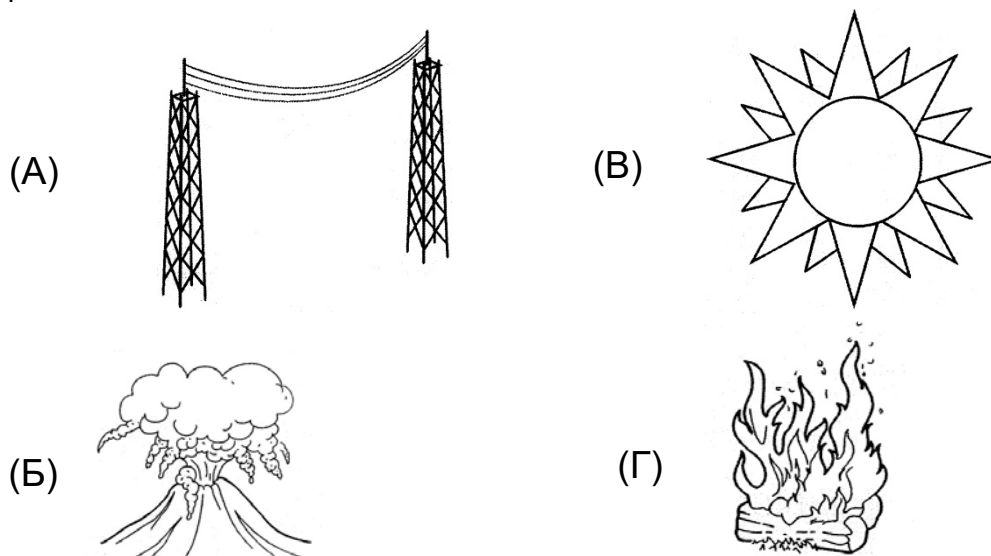
Ийгиликтүү аткарылгандыгы боюнча экинчи орунда *Жер жана Космос* багытындагы тапшырмалар турат – бул тапшырмаларды окуучулардын 31% туура аткарган. Жана төмөн жыйынтыктар *Физикалык дүйнө* багытында көрсөтүлгөн – орточо эсеп менен окуучулардын 26% гана бул багыттагы тапшырмаларды туура аткара алган.

50-диаграмма. Мекен таануунун бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Жер жана Космос

Бул бөлүмдө 19 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

Сүрөттөрдүн кайсынысында жылуулук менен жарыктын Жер бети үчүн негизги булагы көрсөтүлгөн?

51-диаграмма. Мекен таануунун бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Физикалык дүйнө

2	4	5	0	2	6
---	---	---	---	---	---

Бул бөлүмдө 29 тапшырма бар
Тапшырманын мисалы:

Чиринди көп топуракта картөшкө чоңураак болуп өсөт.
Кандай жерде картөшкөнүн түшүмү көбүрөөк болот?

- (А) Кумдуу
- (Б) Чополуу
- (В) Кара топурактуу
- (Г) Таштак

2014-жылдагы тесттин жыйынтыктары менен салыштырсак, *Жандуу жаратылыш* багытындагы тапшырмаларды аткаруу сапаты бир аз начарлап кеткен – орточо эсеп менен 3%га, ал эми *Физикалык дүйнө* багытындагы тапшырмаларды аткаруу – 8%га төмөндөгөн. 2017-жылы 4-класстын окуучулары *Жер жана Космос* багытындагы тапшырмаларды начарыраак аткарган – орточо эсеп менен алганда бул көрсөткүчтөр 3 пайызга төмөндөп кеткен.

Тесттин жыйынтыктарына таянып, *Физикалык дүйнө* багыты боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын көрсөткүчтөрүнүн кыйла начарлап кетиши – «илимий изилдөө» аспектиндеги тапшырмаларды аткаруу сапатынын төмөндүгү менен байланыштуу экенин айтсак болот. Биз сабактарда канчалык көбүрөөк илимий-изилдөөчү ыкмаларды (байкоо жүргүзүү, ченөө, божомолдоо, экспериментти сүрөттөө, изилдөөнүн натыйжаларын талдоо жана түшүндүрүүнү) пайдалансак, ошого жараша бул багытка тиешелүү табигый илимдердин түшүнүктөрүн түзүү, бизди курчап турган айлана-чөйрөдөгү мыйзамдарды жана мыйзам ченемдүүлүктөрдү түшүндүрүү кыйла эффективдүү болот. Өткөрүлгөн изилдөөнүн жыйынтыктарынан мындай методикалык ыкмаларга мектептерде тийиштүү көңүл бурулбай жаткандыгы жөнүндө тыянак чыгарса болот.

43-таблицада көрсөтүлгөн **мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер** боюнча изилдөөнүн жыйынтыктарынын талдоо бул жерде жалпысынан мекен таануунун аспектирин өздөштүрүүдөгү көрсөткүчтөр сакталып тургандыгы жөнүндө тыянакка алып келет.

Бишкек шаарынын, областтык борбор жана кичи шаарлардын мектептеринин жана айылдык мектептердин жыйынтыктарын салыштырып талдоодон, тапшырмаларды туура аткарган Бишкек шаарынын мектептеринин окуучуларынын пайыздык курамы областтык борбор жана кичи шаарлардын мектептериндеги ушундай эле көрсөткүчтөрүнөн кыйла жогору экенин көрсөтүп турат. Айырма 4%дан - 20%га чейин байкалат. Областтук борборлордун жана кичи шаарлардын мектептеринин окуучуларынын тапшырмаларды аткаруу пайызындагы айырма өтө көп эмес, ал 1%дан - 7%га чейин байкалат. Айылдык мектептердин окуучулары областтык борбордогу жана кичи шаардагы курдаштарына караганда, төмөнкү беш билгичтик боюнча тапшырмаларды жакшыраак аткарышкан. Бул – *Жер жөнүндө, органдардын аткарган кызматы, шамал жана анын пайда болушу жөнүндө жана жандуу организмдердин жашоо шарты жөнүндө билимди колдоно алуу* билгичтиктери.

Орус тилинде билим алган окуучулар тапшырмаларды жакшыраак аткарышкан. Орус тилинде жана кыргыз тилинде билим алган окуучулардын тапшырмаларды туура аткарган көрсөткүчтөрүндөгү айырма 2%дан - 16%га чейин. Кыргыз тилинде жана өзбек тилинде билим алган окуучулардын айрымасы 1%дан - 15%га чейин болгон. Эки билгичтик боюнча өзбек тилинде билим алган окуучулар, кыргыз тилинде окуган окуучуларга караганда, жакшыраак жооп беришкен: *бул жаратылыш кубулуштарынын жана тирүү организмдердин жашоо шарттарынын себептерин аныктай алуу* билгичтиктери.

Кыздар адамдын жашоосундагы жаратылыштын мааниси жөнүндөгү тапшырмаларга жакшы жооп беришкен (айырма 6%ды түзөт). Башка бөлүмдөр боюна кыздардын жыйынтыктары эркек балдардыкындай эле (айырма 1-3%ды түзөт).

43-таблица. Мекен таануунун бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Мекен таануу. 4-класс. Жандуу жаратылыш

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	35.1%	21.8%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	47.2%	10.0%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	34.7%	23.0%
Айылдык мектептер	32.6%	23.9%

Окутуу тили

Кыргыз тили	33.5%	23.2%
Орус тили	40.0%	17.6%
Өзбек тили	24.0%	31.2%

Гендер

Кыздар	35.4%	20.8%
Эркек балдар	34.9%	22.7%

44-таблица. Мекен таануунун бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Мекен таануу. 4-класс. Жер жана космос

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	30.7%	18.3%

Мектеп категориялары

Бишкек ш. мектептери	39.5%	8.1%
Обл. борбор жана кичи шаар мектептери	29.8%	18.8%
Айылдык мектептер	29.0%	20.3%

Окутуу тили

Кыргыз тили	29.6%	19.8%
Орус тили	33.4%	14.7%
Өзбек тили	25.5%	25.2%

Гендер

Кыздар	31.2%	17.9%
Эркек балдар	30.2%	18.7%

45-таблица. Мекен таануунун бөлүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктары (% менен) мектеп категориялары, окутуу тили жана гендер боюнча. Мекен таануу. 4-класс. Физикалык дүйнө

Топтор	Окуучулардын %	
	Тапшырмаларды туура аткаргандар	Жооп берүүгө аракет кылбагандар
ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан бардык мектептер	25.8%	24.2%

Мектеп категориялары

Бишкек ш мектептери	38.5%	10.1%
Обл. борбор жана кичи шаарлардын мектептери	26.2%	25.0%
Айылдык мектептер	22.9%	27.0%

Окутуу тили

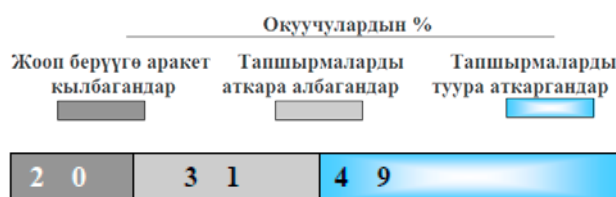
Кыргыз тили	23.1%	26.2%
Орус тили	31.4%	19.4%
Өзбек тили	17.4%	32.9%

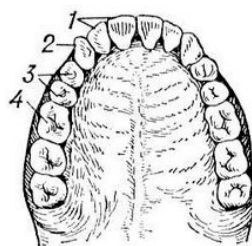
Гендер

Кыздар	25.8%	23.4%
Эркек балдар	25.8%	25.0%

Баалануучу билгичтиктерге жетүү боюнча жыйынтыктарды кененирөөк талдоо окуучулар адамдын негизги органдары жана алардын аткарган кызматы жөнүндө билимдерди баалаган тапшырмаларды баарынан жакшы аткаргандыгын көрсөттү. Тестке катышкан төртүнчү класстын окуучуларынын жарымы бул билгичтикти текшерген тапшырмаларды ийгиликтүү аткара алышкан (52-диаграмма). Бирок тапшырмалардын бардыгы тең төрт жооптон бирди тандай турган тапшырма болгондугуна карабастан, (мындай тапшырмалар изилдөөнүн жыйынтыктары боюнча окуучулар үчүн баарынан жеңил болгон) жана негизги концепттерди түшүнүүнү текшерсе дагы, баары бир төртүнчү класстын окуучуларынын 20%ы (ар бир бешинчи окуучу) аларга жооп берүүгө аракет кылган эмес. Бул билгичтикти текшерген тапшырманын үлгүсү төмөн жакта берилген.

52-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу адамдын организминин негизги органдарын жана алардын аткарган кызматын билет.

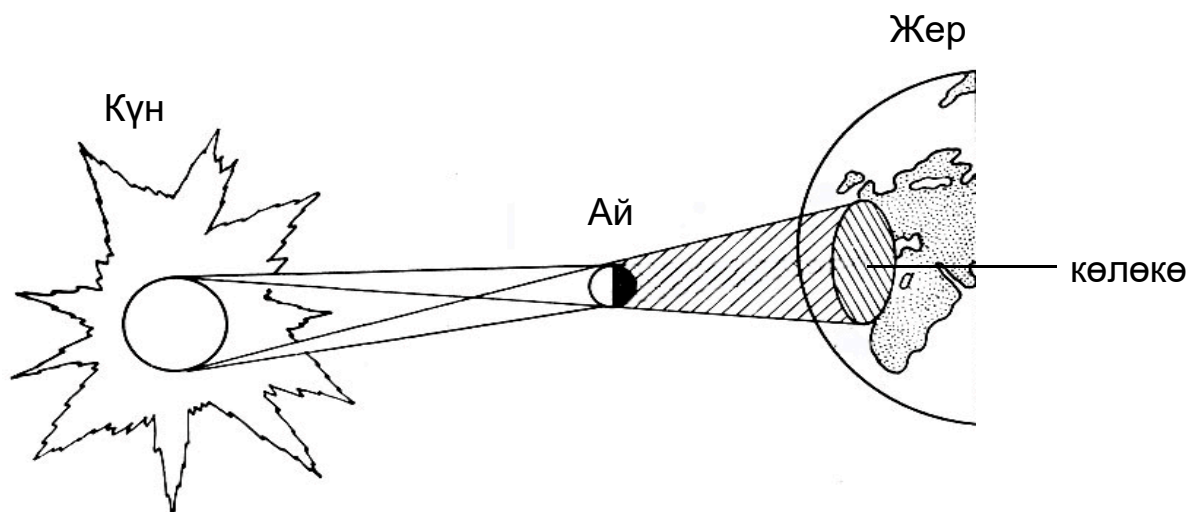

Бул сүрөттө тамакты чайнаган тиштерибиз кайсы сан (сандар) менен белгиленген?

- (А) 1 гана
- (Б) 1 жана 2
- (В) 3 гана
- (Г) 3 жана 4

Төртүнчү класстын окуучулары салыштырмалуу жакшы аткарган тапшырмалардын кийинки тобу – *Күн жөнүндө, Күн системасы жана жылдыздар* жөнүндө билимин колдоно алууну баалаган – окуучулардын 44% бул тапшырмаларды ийгиликтүү аткарган (53-диаграмма).

53-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу Күн, Күн системасы жана жылдыздар жөнүндө билимин колдоно алат.

Жогорудагы сүрөттө көрсөтүлгөндөй мезгил-мезгили менен Жердин бетине айдын көлөкөсү түшүп турат.

Айдын көлөкөсү түшкөн аймакта жашаган Жер тургундары ошол учурда эмнеге күбө болушат?

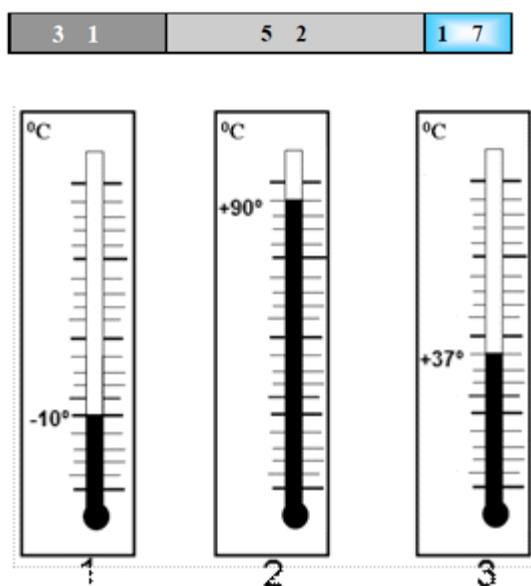
- (А) Түндүктүн жаркырагына
- (Б) Айдын тутулганына
- (В) Күндүн тутулганына
- (Г) Түстүү көк желеге (асан-үсөнгө)

Башкаларга караганда бул билгичтиктеги тапшырмалардын мындай ийгиликтүү аткарылышынын себептери төмөндөгүдөй болушу мүмкүн. Биринчи – Жер жана Күн темасына 4-класстын окуу китебинде көп көңүл бөлүнгөн жана бул теманын суроолорун өздөштүрүү II- жана III-окуу чейректерине туш келет, башкача айтканда, изилдөөнү өткөрөөр алдында. Экинчиден, бул билгичтикти текшерген төрт тапшырманын үчөө дагы төрт жооптон бир жоопту тандаш керек болгон тапшырмалар, демек аткаруу үчүн оңойураак болгон.

Төртүнчү класстын окуучулары эң төмөн жыйынтыкты *жөнөкөй тажрыйба өткөрүүнүн жардамы менен суу менен абанын айрым касиеттерин аныктоо билгичтигин* (Физикалык дүйнө багыты) текшерген тапшырмаларды аткарганда көрсөтүшкөн. Бул тапшырмаларды окуучулардын 17%ы гана туура аткара алган (54-диаграмма). Балким мындай жыйынтыктын себеби абанын курамындагы бөлүктөрдү, анын ысыганда кеңейүү жана муздаганда кысылуу касиеттери, сууда эригендиги, күйгөн отту күчөткөнү ж.б. өздөштүрүүдө сабактарда жетиштүү сандагы эксперимент, тажрыйбаларды өткөрүүнү талабы коюлганда болушу мүмкүн. Балким, бир катар себептерден улам (мүмкүн материалдык базанын начадыгынан), башталгыч класстын мугалимдери мекен таануу сабактарында практикалык жана лаборатордук иштерди жүргүзүүгө тийиштүү көңүл бурбай, көп учруда аларга кайдыгер болгонунда.

Бул билгичтикти баалаган тапшырманын мисалы төмөн жакта берилген.

54-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу жөнөкөй тажрыйбалардын (ченөөлөрдүн) жардамы менен суу менен абанын айрым касиеттерин аныктай алат.

Азамат стакандагы суунун, тыштагы абанын жана өз денесинин температурасын ар кандай термометрлер менен ченеп көрдү.

Ошол термометрлердин көрсөткүчтөрү жогору жактагы сүрөттө берилген.

Термометрлердин кайсынысы менен ал эмнени ченегенин жаз:

стакандагы суунун температурасын: _____

тыштагы абанын температурасын: _____

өзүнүн денесинин температурасын: _____

Бул жагдайга далил катары окуучулардын *органдардын аткарган кызматы жөнүндө теориялык билимди конкреттүү маселелерди чыгарууда колдоно алуу билгичтигин* текшерген тапшырмаларды аткаруу жыйынтыктары айтып турат. Бул тапшырмаларды окуучулардын 19%ы гана аткара алган, ал эми ар бир үчүнчү окуучу жооп бербей калтырып кеткен.

Тапшырманын мисалы төмөн жакта берилген.

55-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу органдардын аткарган кызматы жөнүндө теориялык билимин конкреттүү маселелерди чыгарууда колдоно алат.

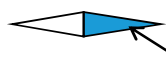
Нурбек буурчактын өсүшүнө байкоо жүргүзүп, адегенде уруктан тамыр, анан жалбырак чыкканын көрдү.

Эмне үчүн тамыр жалбырактан мурун өнүп чыкканын түшүндүрүп бер.

Түшүндүрмөңдү жаз.

Төртүнчү класстын окуучулары үчүн горизонттун жактары жана аларды аныктоо ыкмалары жөнүндө тапшырмалар татаал болуп чыккан – окуучулардын 18%ы гана бул тапшырмаларды аткара алган. Ал эми ар бир төртүнчү окуучу суроолорго жооп берүүгө аракет кылган эмес (56-диаграмма). Чынында бул билгичтикти текшерүүгө берилген тапшырмалар оор болгон эмес. Мындай тапшырманын мисалы төмөн жакта берилген.

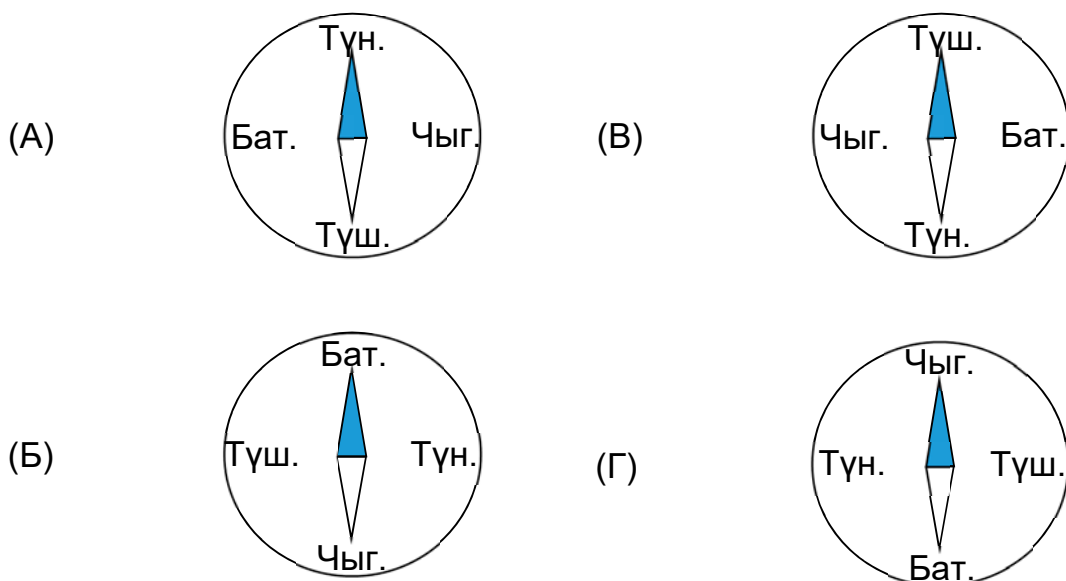
56-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу горизонттун жактарын жана аларды аныктоо ыкмаларын билет

Компастын жебесинин көк учу

Сен тоодо саякаттап жүрөсүң. Сенде компас бар. Туристтик базага барыш үчүн, сен батышты көздөй басышың керек.

Багытты аныкташ үчүн сен компастын жебесин кандай абалга коёсуң?

Бардык төртүнчү класстын окуучулары жооп берүүгө аракет кылган тапшырмаларды өзгөчө белгилей кетүү керек, башкача айтканда, тесттин катышуучуларынын 100%ы бул суроолорго

жооп берүүгө аракет кылган. Бул – жообун тандаш керек болгон тапшырмалар, «концепциялык түшүнүү» аспекти, текшерилүүчү билгичтик: *Жердин формасы, анын өз огунан жана Күндүн айланасынан тегеренгендиги жөнүндө билимин колдоно алуу*. Бирок бул тапшырмаларды тестке катышкан окуучулардын 32%ы гана ийгиликтүү аткара алган.

57-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу Жердин формасы, анын өз огунан жана Күндүн айланасынан тегеренгендиги жөнүндө билимин колдоно алат

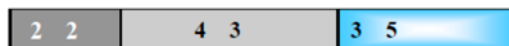

Жогору жактагы сүрөттө Жердин өз огунда айланышы көрсөтүлгөн. Жер өз огун канча убакыттын ичинде жети жолу айланат?

- (А) Бир күндүн
- (Б) Бир аптанын
- (В) Бир айдын
- (Г) Бир жылдын

Табигый илимдердин негиздери боюнча 4-класстын окуучуларынын баалануучу билгичтиктери жөнүндө айта турган болсок, анда тапшырмаларды 35%дан - 40%га чейин окуучулар туура аткарган (окуучулар үчүн салыштырмалуу жеңилереек тапшырмалар) билгичтиктердин топторун бөлүп чыкса болот. Бул топто төрт билгичтик бар: *адамдын жашоосундагы жаратылыштын мааниси жөнүндө тыянак чыгаруу, жаныбарлардын жана өсүмдүктөрдүн жашоосундагы мезгилдик өзгөрүүлөрдү түшүндүрүү, организмдин сырткы түзүлүшүн анын жашоо шарттары менен байланыштыруу жана топурактын курамы жана мааниси жөнүндө билимди пайдалануу*.

58 -диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу жаратылыштын адамдын жашоосундагы мааниси жөнүндө тыянак чыгара алат.

Кыргызстанда Кызыл китеп эмне үчүн ачылган?

- (А) Суу ресурстарынын эсебин жүргүзүү үчүн
- (Б) Жаныбарлар менен өсүмдүктөрдү сактап калуу үчүн
- (В) Калктын көбөйүшүнө байкоо жүргүзүү үчүн
- (Г) Пайдалуу кендерди сактоо үчүн

59-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу өсүмдүктөрдүн жана жаныбарлардын жашоосундагы мезгилдик өзгөрүүлөрдү түшүндүрө алат

1	7	4	3	4	0
---	---	---	---	---	---

Мындай жем салгычтан канаттуулардын кайсынысын кезиктирүүгө БОЛБОЙТ?

- (А) Таранчыны
- (Б) Көгүчкөндү
- (В) Каркыраны
- (Г) Карганы

60-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Окуучу организмдин сырткы түзүлүшү менен анын жашоо шартынын ортосундагы көз карандылыкты түзө алат.

1	6	4	4	4	0
---	---	---	---	---	---

Кыргызстанда ар түрдүү канаттуулар көп.

Төмөндөгү куштардын кайсынысы суудан азык таап жашайт?

- (А) Ителги
- (Б) Бүркүт
- (В) Шумкар
- (Г) Ак куу

61-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу топурактын курамы жана мааниси жөнүндө билет

1	8	4	7	3	5
---	---	---	---	---	---

Чиринди көп топуракта картөшкө чоңураак болуп өсөт.

Кандай жерде картөшкөнүн түшүмү көбүрөөк болот?

- (А) Кумдуу
- (Б) Чополуу
- (В) Кара топурактуу
- (Г) Таштак

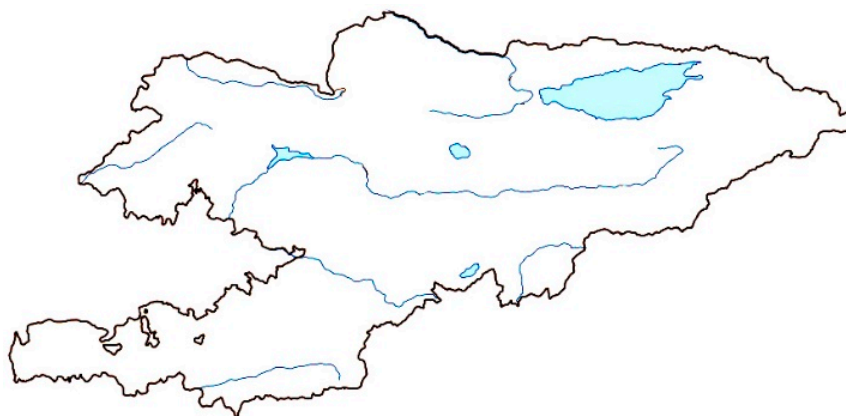
«Жылдын кайсы мезгилинде куштарга жем бергич өзгөчө керек?», «Көк кытан кайсы аймакта жашай албайт?», «Коруктардын аймагында эмне кылууга уруксат берилген?», «Ак коён кайсы мезгилде жырткычтардан жакшы коргонгон?» суроолоруна туура жооптордун саны, физикалык дүйнөнүн кубулуштары жана мыйзамдары менен байланышкан суроолорго караганда, көбүрөөк болгон. Бул жагдайды окуучуларга ар кандай булактардагы маалыматтардан берилген тематиканын аныкталышы менен түшүндүрсө болот: телекөрүүлөр, интернет, оюн-зоок басылма чыгармалар. Анын үстүнө мындай маалымат башкаларга караганда адамдын көңүлүн өзүнө тартып жагымдуу жана жеткиликтүү.

Табигый илимдер боюнча төртүнчү класстын окуучуларынын жетишкендиктерин баалоо үчүн сунушталган 22 билгичтиктен алардын 14 билгичтигин текшерген (башкача айтканда жарымынан көп) тапшырмаларды орточо эсеп менен 20%дан - 30%га чейин окуучулар туура аткара алган. Демек, тестке катышкан бардык төртүнчү класстын окуучуларынын көбүрөөк бөлүгү пайдалуу кендердин негизги түрлөрү, дарыя менен көлдөр, шамалдын пайда болуу себептери, горизонттун жактары, өсүмдүктөрдүн өсүү шарттары ж.б. жөнүндө билишпейт. Бул – мугалимдин айтып бергенинен, өтүлгөн окуу китептерден, көрсөтмө куралдар жана иш дептерлери менен иштөө учурунда сабактан окуучулар алууга тийиш болгон билимдер.

Мисалы, 4-класстын окуучуларынын 26%ы гана глобус менен картадан керектүү объекттерди таба аларын эмне менен түшүндүрсө болот? Бул билгичтик боюнча начар жыйынтыктардын себептери – же сабактагы көрсөтмө куралдардын жоктугу (глобус жана картанын), же бул тема боюнча практикалык сабактардын жетишсиз саны (алар такыр эле жок болбосо).

62-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу аймактын планы менен иштегенди билет, картадан жана глобустан керектүү объекттерди таба алат.

2	6	4	8	2	6
---	---	---	---	---	---

Бул облус Кыргызстандын түндүк-батышында жайгашкан.

Жогору жактагы Кыргызстандын картасында ошол облусту кичине крест менен белгилеп кой.

Жогоруда айтылган билгичтикти текшерүүгө багытталган тапшырманын жыйынтыктары буга далил боло алат. Тапшырмада Кыргызстандын түндүк-батыш тарабында жайгашкан областын картада белгилеп берүү сунушталган. Бул тапшырманы төртүнчү класстын окуучуларынын 26%ы гана туура аткара алган.

Окуучулардын билими окуу китептердин бар болушунан жана сапатынан, сабак учурундагы көрсөтмө куралдардын жана колдонмолордун пайдалануудан көз каранды болгондугунун мисалы – пайдалуу кендердин негизги түрлөрүн жана алардын касиеттери жөнүндө билимди колдонууну текшерген тапшырмалардын жыйынтыктары.

63-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу пайдалуу кендердин негизги түрлөрүн жана алардын касиеттерин билет.

2 0	5 3	2 7
-----	-----	-----

Мугалим сабак учурунда окуучуларга пайдалуу кендердин үч үлгүсүн: көмүрдү, мунайды (нефтини) жана гранитти көрсөттү. Окуучулар алардын касиеттерин изилдеп, төмөнкүдөй таблицаны түзүштү:

Үлгүнүн №	Касиеттери	Аталышы
1	Сууга чөгөт, отко күйөт	
2	Сууга чөкпөйт, отко күйөт	
3	Сууга чөгөт, отко күйбөйт	

Мындагы үлгүлөрдүн кайсынысы гранит, кайсынысы мунай, кайсынысы көмүр болуп эсептелет?

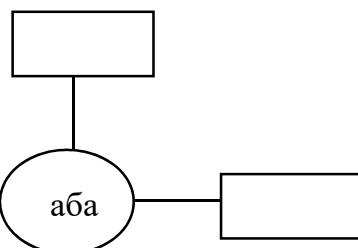
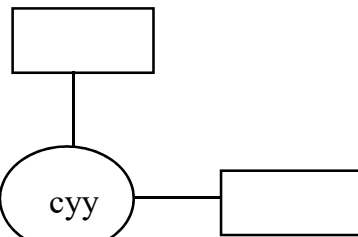
Бул пайдалуу кендердин аталыштарын балдар түзгөн таблицанын тийиштүү сабына жаз.

Тоо кендери жана пайдалуу кендер жөнүндө суроолорго тестке катышкан окуучулардын 80%ы жооп бергенге аракет кылган жана алар болгону гана 27% туура жооп берген. Көрсөтүлгөн жыйынтыктардан республиканын көпчүлүк мектептеринде тоо кендеринин, минералдардын жана пайдалуу кендердин коллекциялары жок болгондугу же пайдаланылбагандыгы жөнүндө болжолдосок болот. Мисалы, «Кайсы пайдалуу кен сууда чөгөт жана отко дагы күйөт?» деген суроого тоо кендеринин жана пайдалуу кендердин үлгүлөрү менен тааныш сабактарда түзмө түз таанышып, иштеп көргөн болсо, окуучулардын көбүрөөк саны туура жооп бере алмак.

Суу менен абанын негизги булгануу булактары жөнүндөгү билимин 23% төртүнчү класстын окуучулары колдоно алган.

64-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Окуучу айлана-чөйрөнүн булгануу булактарын билет

3 5	4 2	2 3
-----	-----	-----

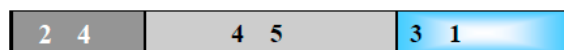
	Адам ишмердигинин натыйжасындагы суу менен абанын негизги кирдеткичтери
	1. Токойлордун кыйылышы 2. Заводдордун газдарды бөлүп чыгарышы 3. Фабрикалардын агынды суулары 4. Мунайдын (нефтинин) танкерден төгүлүшү
	

Жогору жакта адам ишмердигинин натыйжасында аба менен сууну буллаган негизги кирдеткичтер көрсөтүлгөн таблица берилген.

Таблицанын сол тилкесиндеги бош чарчыларга туура келет деп тандаган абанын жана суунун кирдеткичтеринин номерлерин жазып кой.

Суу менен абанын курамы, аларсыз Жерде жашоо мүмкүн эмес жөнүндөгү билимдер жаратылышка этият мамиле кылууну гана тарбиялабастан, кенже класстардын окуучуларына жаратылыштын көп кубулуштарынын себептерин түшүнүүгө жардам берет: тоо дарыяларында суу кайдан пайда болот, эмне үчүн кышында түтүктөрдө суунун тоңуп калышына жол бербеш керек, эмне үчүн учкучтарга жана суучул адистерге, айрым учурларда дарыгерлерге да кычкылтек толтурулган баллондор керек болот.

65-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4-класс. Окуучу жандуу жана жансыз жаратылыштын конкреттүү объекттерин аныктай алат

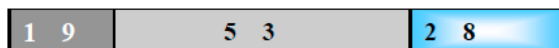

Жандуу жана жансыз жаратылыш объектилери бири-бири менен тыгыз байланышта болот. Жооптун кайсы вариантында жандуу жана жансыз жаратылыштын байланышы жөнүндө сөз болуп жатат?

- (А) Курттар өсүмдүктөрдүн жалбырактарын жейт
- (Б) Өсүмдүк тамыры аркылуу суу алат
- (В) Күндүн нурлары абаны жылытат
- (Г) Тоодогу мөңгүлөр дарыяларды суу менен камсыз кылат

Кыргызстандын дарыялары, көлдөрү, тоолору жөнүндөгү билимдер мекенчилдиктин, туулган жерге болгон сүйүүнүн өнүгүшүнө өбөлгө түзөт. Бирок изилдөө көрсөткөндөй, Кыргызстандын физикалык географиясынын негизги объекттери жана алардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө 28% төртүнчү класстын окуучулары гана билет.

66-диаграмма. Мекен таануунун баалануучу көндүмдөрү боюнча окуучулардын жыйынтыктарынын бөлүштүрүлүшү (% менен). Мекен таануу. 4- класс. Окуучу Кыргызстандын физикалык географиясынын негизги объекттери (дарыялар, көлдөр, тоолор) жана алардын өзгөчөлүктөрү жөнүндө билет.

Дарыянын башы эмне болушу мүмкүн?

- (А) Тоодогу мөңгү
- (Б) Агып чыкпаган көл
- (В) Суу сактагыч
- (Г) Көлмө

ОБЖУБ изилдөөсүнүн мурдагы баскычтарынын жыйынтыктары республикабыздын окуучулары жөнөкөй билимди кайра айтып берүүнү жана ага чейин чыгарылган тыянактардын тууралыгын далилидеш үчүн мисалдарды келтирүүнү текшерген төмөнкү деңгээлдеги тапшырмаларды гана аткара аларын көрсөтүп турат. Жогорку деңгээлдеги билгичтиктерди колдонууну талап кылган тапшырмаларды аткаруу аларга кыйынчылыктарды жаратат. Бул тенденция биздин мектептердин башталгыч звеносунда эле байкалат.

Корутундулар:

- Жалпысынан 2017-жылы төртүнчү класстын окуучуларынын менен таануу боюнча жыйынтыктары 2014-жылдын жыйынтыктарына салыштырмалуу алдыга жылган. Бул базалык деңгээлге жеткен окуучулардын пайыздык курамы бир аз жогорулаганынан келип чыккан.
- Сунушталган үч түрдөгү тапшырмалардын ичинен окуучулар жабык типтеги тапшырмаларды баарынан жакшы аткара алышкан, ал эми баарынан татаалы – жообун кыскача жазып бериш керек болгон тапшырмалар болгон. Ал эми жообун толугу менен түшүндүрүп жазып бериш керек болгон тапшырмалар аткаруу оордугу боюнча экинчи орунда калып, 2014-жылдын жыйынтыктарына салыштырмалуу аларды туура аткаруу пайызы жогорулаган.
- Мекен таануунун аспекттеринен окуучулар концепциялык түшүнүү боюнча тапшырмаларды баарынан жакшы аткара алышкан. Андан кийин оордугу боюнча практикалык ой жүгүртүүгө берилген тапшырмалар. Ал эми баарынан татаал болгон – бул илимий изилдөө менен байланышкан тапшырмалар. Эгерде практикалык ой жүгүртүүгө берилген тапшырмалардын аткаруу сапаты 2014-жылга салыштырмалуу жогоруласа, ал эми илимий-изилдөө мүнөздөгү тапшырмалардын туура жоопторунун пайызы бир кыйла төмөндөп кеткен.
- *Жандуу жаратылыш, физикалык дүйнө жана Жер жана космос* аттуу изилдөөнүн үч багытынан окуучулар *Жандуу жаратылыш* багытындагы тапшырмаларды баарынан жакшы аткарган. Тапшырмаларды ийгиликтүү аткаруу боюнча экинчи орунда *Жер жана космос* багытындагы суроолор турат. Жана эң төмөн жыйынтыктар *физикалык дүйнө* багыты боюнча көрсөтүлгөн. Ушул эле багыт боюнча 2014-жылдагы изилдөөгө салыштырмалуу тапшырмаларды туура аткаруу пайызы бир кыйла төмөндөп кеткен.
- Кыргыз Республикасында иштеп жаткан программа боюнча, мекен таануу сабактарында практикалык жана лаборатордук иштерди жүргүзүү талабы коюлган. Бирок изилдөө экспериментти өткөрүүнүн практикалык көндүмдөрүн талап кылган тапшырмалар окуучулар үчүн баарынан татаал болуп кыйынчылыктарды туудурганын көрсөткөн. Мындан мугалимдер сабактардын эксперименталдык бөлүмүнө тийиштүү көңүл бурбагандыгы жөнүндө тыянак келип чыгат.
- Адамдын негизги органдары жана алардын аткарган кызматы жөнүндөгү суроолорго окуучулар баарынан жакшы жооп берип, Күн, Күн системасы жана жылдыздар жөнүндө билимин колдоно алуу боюнча башкаларга салыштырмалуу жакшы жыйынтыктарды көрсөтүшкөн.
- Суу менен абанын айрым касиеттерин эң жөнөкөй тажрыйбаларды өткөрүү жолу менен аныктоо билгичтиги жана органдардын аткарган кызматы жөнүндө билимди конкреттүү маселелерди чыгарууда колдонуу билгичтиги баарынан начар өнүккөн.
- Изилдөөнүн жыйынтыктары төртүнчү класстын окуучулары алган билимин эстеп кайра айтып бериш керек болгон тапшырмаларды *маалыматты талдоо, себеп-натыйжа байланыштарын аныктоо жана тыянак чыгаруу, жана ошондой эле алган билимин жаңы шарттарда конкреттүү маселелерди чыгаруу* үчүн колдонууну талап кылган тапшырмаларга караганда жакшыраак аткаргандыгын көрсөткөн.
- Мектептердин үч категориясынын ичинен мекен таануу боюнча эң жогорку жыйынтыктарды Бишкек шаарынын окуучулары көрсөткөн. Областык борборлордун жана кичи шаарлардын мектептери төмөнүрөөк жыйынтыктарды көрсөтүшкөн, ал эми эң төмөн жыйынтыктарды айылдык мектептердин окуучулары көрсөткөн.
- Орус тилинде билим алган төртүнчү класстын окуучулары мекен таануу боюнча тапшырмаларды кыргыз тилинде билим алган окуучуларга караганда жакшыраак аткарышкан. Эң төмөн жыйынтыктарды өзбек тилинде билим алган окуучулар көрсөткөн.
- Кыздар менен балдардын мекен таануу боюнча жыйынтыктары дээрлик окшош болгон.

5. Баалоо куралдарын түзүүдө негиз болгон программалар жана окуу китептери

ОБЖУБ изилдөөсү үчүн тесттин тапшырмаларын түзүүгө чейин окуу, математика жана мекен таануу боюнча баалануучу билгичтиктерди тандоо боюнча иш жүргүзүлгөн. Тандоого 2002-жылы Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтому менен бекитилген Кыргыз Республикасынын предметтик билим берүү боюнча Мамлекеттик стандарттары негиз болгон. Андан тышкары кыргыз тили, орус тили, мекен таануу жана математика боюнча 1-4-класстар үчүн Кыргыз билим берүү Академиясы тарабынан (Бишкек., - 2015-жыл) түзүлгөн программалар пайдаланылган. Ошондой эле баалануучу билгичтиктерди иштеп чыгуу үчүн Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан 2016-2017-жылга сунушталган башталгыч класстар үчүн окуу китептери пайдаланылган.

Окуу боюнча:

Токтомамбетов А. Адабий окуу. – Б.: Билим-компьютер, 2003-2010.

Рысбаев С.К., Ибраимова К., Абдухамидова Б. Адабий окуу. – Б.: Аркус, 2015.

Озмитель Е.Е., Власова И.В. Книга для чтения (УМК). – Б.: Аркус, 2015.

Голованова М.В. Родная речь 1-2, – М.: Просвещение, 2004 и выше.

Климанова Л.Ф., Виноградская Л.А., Горецкий В.Ж. Литературное чтение (в 2 частях), – М.: Просвещение, 2004 и выше.

Мекен таануу боюнча:

Мамбетова З. и др. Мекен таануу, – Б.: Билим-компьютер, 2009.

Бухова Е.А., Солошенко О.В., Шаповалова Е.П. Родиноведение (УМК), – Б.: Аркус, 2015.

Бухова Е.А., Солошенко О.В., Шаповалова Е.П. Мекен таануу (ОМК), – Б.: Аркус, 2015.

Математика боюнча:

Бекбоев И., ж.б. Математика. – Б.: Билим-компьютер, 2009.

Моро М.И., Бантова М.А., Бельтюкова Ж.В. Математика в 2-х частях. – М.: Просвещение, 2006 и выше.

Тандалган баалануучу билгичтиктер ОБЖУБ изилдөөсүнүн мурдагы баскычтарында негиз болгон билгичтиктерине ылайыкташкан. Башталгыч мектепте киргизилип жаткан рамкалык жана предметтик куррикулумду талдоо бааланган билгичтиктерди тандоодо эске алынган. Тандалган билгичтиктер аларга карама каршы келбейт жана кийинки баскыктагы ОБЖУБ изилдөөсүн өткөрүүдө негиз боло алат, анткени бул изилдөөдө окуучулардын жаттап алган фактологиялык материалды эстеп калуу деңгээли бааланбайт. Басым билимди түшүнүүгө жана колдонууга жасалат, ал эми бул өзгөчөлүк баалануучу билгичтиктерди түзүүдө негиз болгон жогоруда айтылган бекитилген документтерде эске алынган.

Окуу боюнча баалануучу билгичтиктерди иштеп чыгууда, жана окуу боюнча тесттин спецификациясы менен матрицасын түзүүдө, биз окуу – бул бардык предметтер боюнча негизги билим берүүчү курал болгонунан жана окуу техникасын ийгиликтүү өздөштүрүп, окуганын жетиштүү деңгээлде түшүнгөн окуучу бардык окуу материалын түшүнө турганына жана окууда ийгиликтүү болушуна жардам берерине таянганбыз.

Мугалимдердин анкеталарын талдоо өлкөдө предметтер боюнча кыргыз, орус, өзбек тилинде билим берген мектептер үчүн бирдиктүү программалар бар экендигине карабастан, окуучулар көп учурда ар түрдүү окуу китептери менен иштегендерин көрсөттү. Бул окуучулардын билим алуу жетишкендиктеринин жогорулашын такыр эле камсыздабайт.

Окуу боюнча окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептердин дээрлик баарында эле (81.7%) С. Рысбаев, К. Ибраимова жана Б. Абдухамидованын «Адабий окуу» китебин, же А. Токтомамбетовдун «Адабий окуу» китебин (39.2%) колдонушат. Бул көлөмү боюнча да, тексттердин тандалышы жана тексттерге берилген тапшырмалар боюнча да ар түрдүү китептер. Бул эки китептин ортосунда бири бирин улап кетүүчү байланыш жок.

Окутуу орус тилде жүргүзүлгөн мектептерде да айрым учурларда ошондой эле жагдай түзүлөт. Бул мектептердин көпчүлүгүндө (72.4%) Е.Е. Озмитель жана И.В. Власованын «Книга для чтения. 4 класс» китеби менен колдонушканы менен, кээ бир мектептерде (32.4%) дагы эле качандыр бир

кезде Россияда чыгарылган М.В. Голованова, В.Ж. Горецкий, Л.Ф. Климанованын «Родная речь» китебин пайдаланышат. Бул китептерди россиялык мектептерде эбактан бери эле колдонушпайт. Бул эки окуу китеби менен бир убакта колдонууга болбойт: алар бир окуу программасына дал келишпейт, алар көлөмү менен да, окуу үчүн тексттердин тандалышы менен да ар түрдүү. М.В. Голованова, В.Ж. Горецкий, Л.Ф. Климанованын эски «Родная речь» окуу китебинде адаптациялагандан кийин да түшүнүксүз сөздөрү өтө көп болуп, төртүнчү класстын окуучуларына тааныш эмес жашоо шарттарды сүрөттөгөн байыркы орус тилине таандык тексттер абдан көп. Бул китеп менен иштөөнүн жыйынтыгында мугалим көп убакытты сөздүк менен иштөөгө коротууга мажбур болот. Тексттерге берилген тапшырмалар байыркы орус тексттерди жаттай беришти талап кылат.

Бирок мектептерде тексттери жакшы тандалган, окуучулардын жаш курагына ылайык келген, тексттерге кызыктуу жана пайдалуу тапшырмалар берилген көп сандаган Е.Е. Озмитель менен И.В.Власованын окуу китептеринин пайда болушу төртүнчү класстын окуучуларынын жыйынтыктарына таасир эткен. 2017-жылы текстти окуу жана түшүнүү боюнча төртүнчү класстын окуучулары эң жогорку жыйынтыктарды көрсөтүшкөн. Е.Е. Озмитель менен И.В.Власованын 4-класстын окуучулары үчүн окуу китеби окуу боюнча ушул эле авторлордун 2-3-класстар үчүн окуу материалдарынын бир бүтүн сериясынын уландысы болуп саналат. Кээ бир азыркы төртүнчү класстын окуучулары бул окуу китептери менен 2-класстан баштап иштешкен. Курамында окуу үчүн тексттерден, аларга берилген тапшырмалардан тышкары жана окуучулардын жаш курагына ылайык келген адабияты таануу боюнча материалдар камтылган окуу үчүн китептен тышкары, комплекске окуучулар өз алдынча иштей турган тапшырмалары бар иш дептери кирет. Комплексте ар бир текст менен кантип иштөө керектиги жөнүндө кенен сунуштарды камтыган мугалим үчүн методикалык колдонмо да бар. Интерактивдүү ыкмаларды колдонуу сунушталат. Көп санда сунушталган ар түрдүү тапшырмалар окуган тексттерди кайра айтып берүүгө гана батыттабастан, бир катар текстти өздөштүрүү көндүмдөрүнүн өнүгүүсүнө да багытталган: тексттин негизги оюн же автордун максатын түшүнүүгө, каарман же сүрөттөлгөн окуя жөнүндө өз пикирин билдирүүгө, сүрөттөлгөн окуялардын же каармандардын иштеринин ортосундагы себеп-натыйжа байланыштарын түзүүгө, аткарылган ишке, мүнөзгө, же каармандын сөздөрүнө баа берүү билгичтиктерине ж.б. Башталгыч мектептин программасы талап кылган тексттин формасын түшүнүүгө да жетиштүү көңүл бөлүнгөн. Окуу китебинде көп сандаган чыгармачыл тапшырмалар жана өз алдынча аткарылуучу тапшырмалар да бар.

Ошого карабастан, Е.Е. Озмитель менен И.В.Власованын жаңы китебине өтүү мүмкүнчүлүгү болсо дагы, аларга тааныш жана көнүмүш болгондуктан гана эски окуу китеби менен иштөөнү улантып жаткан мугалимдер да бар.

Окутуу кыргыз жана орус тилинде жүргүзүлгөн мектептердеги **математика** сабактарында 4-класс үчүн И. Б. Бекбоев, Н. И. Ибраева жана М. И. Моро, М. А. Бантов, Ж. В. Бельтюкованын окуу китептери колдонулат.

Бул эки окуу китеби жалпы массалык билим берүүчү мектептерге багытталган. Бир эле билим берүү стандарттарына багытталган.

И. Б. Бекбоев жана Н. И. Ибраеванын окуу китептери менен билим алуу ошол эле авторлордун орто мектеп үчүн окуу китептери менен бир бирин улап кетүүчү байланышта.

М.И. Моронун окуу китеби боюнча билим алуу ортончу звенодо «Математика. 5-6» (А.Я. Виленкин ж.б.) окуу китеби менен бир бирин улантуучу байланышта.

Бирок окуу китептердин ортосунда бир аз айырмачылыктар бар:

- 1) Айрым темаларды баяндоо ар түрдүү. Мисалы, Бекбоевдин башталгыч мектеп үчүн окуу китептеринде арифметикалык амалдар сан жана сандык катар түшүнүктөрү түзүлгөндөн кийин гана киргизилет. Ал эми Моронун системасында сан арифметикалык амалдардын натыйжасы катары берилген. Сан жана амал түшүнүктөрү бир учурда киргизилет.
- 2) Бекбоевдин окуу китебинде геометриялык элестердин пропедевтикасына көп көңүл бурулуп, геометриялык материал кеңири жана ар түрдүү берилген. Моронун окуу китебинде геометриялык тапшырмалар бир топ азыраак. Бекбоевдин окуу китебиндеги

жалпы тапшырмаларга салыштырмалуу, Моронун окуу китебиндеги геометриялык тапшырмалардын бөлүгү геометриялык тапшырмалардан дээрлик эки эсе көп.

- 3) Татаал түзүлүштөгү теңдемелерди чыгарууга берилген тапшырмалардын санында жана сапатында айрыма бар. Моронун окуу китебинде эки гана кадамды талап кылган теңдемелер бар: теңдеменин оң бөлүгүндөгү сандар менен арифметикалык амалдарды аткаруу жана арифметикалык амалдардын белгисиз компоненттерин табуу. Ал эми Бекбоевдин китебинде чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын компоненттеринин ортосундагы ара катышты эки жолу колдонууну керек болгон теңдемелер да берилген. Мындай теңдемелер Моронун китеби үчүн түзүлгөн иш дептеринде да бар.
- 4) Моронун окуу китебинде универсалдуу окуу амалы катары маселелерди чыгаруу ыкмаларын түзүүгө көп көңүл бурулган. Маселенин мазмунунун таблица катары көрсөткөн ыкма кеңири колдонулат. Таблицада берилген маалыматтын негизинде чондуктардын ортосундагы катыштар аныкталат. Ошол эле учурда таблица менен иштеген учурда маалымат менен иштөө сыяктуу маанилүү жалпы билим алуучулук көндүм түзүлөт. Ошондой эле маселенин окуу моделин (схемасын) түзүү билгичтигине көп көңүл бурулат. Бул билгичтик маселенин шартын талдоо билгичтигинин өнүгүшүнө, анын компоненттеринин бөлүп чыгарылышына өбөлгө түзөт.

Эки окуу китеби тең оозеки жана жазуу эсептөөлөрдүн туруктуу көндүмдөрүнүн өнүгүшүнө, чондуктардын чен бирдиктеринин жана жазуу эсептөөлөрдүн ортосундагы катыштарды өздөштүрүүгө, жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын компоненттеринин ортосундагы катышты колдонууга багытталган жетиштүү сандагы тапшырмаларды камтыйт.

Эки окуу китепте да окуучуларда көйгөйдү айтып берүү билгичтигинин өнүгүшүнө багытталган тапшырмалар, мугалим маани берип окутуу үчүн – тексттен маалыматты таба алуу – көндүмдөрүнүн өнүгүшүнө пайдалана алган тапшырмалардын жетиштүү саны бар.

2017-жылдын ОБЖУБ изилдөөсүнүн алкагындагы төртүнчү класстын окуучулары үчүн **табигый илимдердин негиздери боюнча** баалануучу билгичтиктер жана тесттин тапшырмалары Кыргыз Республикасынын ББИМ сунуштаган программанын жана окуу китептердин негизинде түзүлгөн.

Мамлекеттик билим берүү стандартында «Мекен таануу» сабагы башталгыч класстын окуучуларын курчап турган дүйнөнүн кубулуштары менен жана Кыргызстанда жашаган элдердин руханий маданияты менен тааныштырат деп жазылган. Окутууда үч багыт аныкталган: жаратылыш жөнүндө билим, адам жөнүндө жана коом жөнүндө билим.

2009-2010-жылдын Мамлекеттик стандартынын талаптары боюнча 2015-жылы 1-4-класстар үчүн «Мекен таануу» сабагы боюнча жаңы окуу китептери түзүлгөн жана чыгарылган.

2015-жылдан баштап, азыркы убакка чейин «Мекен таануу» сабагы боюнча окутууну республиканын башталгыч класстарынын мугалимдери төмөнкү окуу китептеринде жазылган темаларга ылайык өткөрүп жатышат: Мамбетова З.Ж., Архипова Т.В. «Мекен таануу», 1 класс; Мамбетова З. Ж. «Мекен таануу», 2 класс; Бухова Е. А., Соломенко О.В., Шаповалова Е.П. «Мекен таануу» 3 класс; Бухова Е. А., Соломенко О. В., Шаповалова Е. П. «Мекен таануу», 4 класс.

2015-жылга чейин башталгыч класстын мугалимдеринин арасында популярдуу болгон альтернативалык окуу китептери (россиялык басылмалардыкы дагы) КР ББИМ тарабынан сунушталган эмес.

З. Ж. Мамбетова жана Т. В. Архипованын 1-класс үчүн «Мекен таануу» окуу китебинде 1-класста «Коопсуз жашоо негиздери» жана «Этика» сабактарында дагы өтүлгөн суроолорго олуттуу көңүл

бөлүнгөн: «Менин үй-бүлөм», «Ден соолугунду сакта», «Күн тартиби», «Менин досторум», «Майрамдар», «Жүрүм-турум эрежелери». Табигый илимдерге тиешелүү темалар: күн – түн, эртең менен – кечинде, жыл мезгилдери (алардын алмашуу себептерин түшүндүрүүсүз) сыяктуу түшүнүктөрдү талкуулоо менен чектелген.

«Жандуу жаратылышка» тиешелүү суроолор өсүмдүктөрдүн, жаныбарлардын, куштардын аталыштарынын жөн гана санап берүүсү менен чектелген. «Жаратылыш кубулуштары» деген аталыштагы текст данектен кантип алма багы өсүп чыгары жөнүндө баяндайт. Окуучуларга өз алдынча аткарууга сунушталган тапшырмалар – аңгеме түзүү же сүрөт тартуу.

2-класс үчүн З.Ж. Мамбетованын «Мекен таануу» окуу китеби жылдын ар мезгилиндеги жаратылыштын өзгөчөлүктөрү тууралуу маалыматтарды, айрым жаныбарлардын, куштардан, чымын-чиркейлердин адаттары, өсүмдүктөрдүн өсүшү үчүн керек болгон шарттар, адамдын жашоосундагы өсүмдүктөр менен жаныбарлардын ролу жөнүндө маалыматтарды камтыйт.

Бирок бул маалыматтардын бардыгы ыраатсыз түрдө берилип, сапаты начар сүрөттөр менен коштолгон. Андан тышкары китепте басмадан кеткен каталар көп, текстке берилген суроолор жана тапшырмалар текстин мазмунуна дайыма эле ылайык келе бербейт. Бул окуу китеби пашылыш түрдө, ойлонулбай, жылына 68 окуу сааттан турган эски окуу китебинен алынган айрым фрагменттерден турган материалдын базасында түзүлгөн деген пикир туулат.

Өз алдынча аткарыла турган иш үчүн тапшырмалар, 1-класс үчүн окуу китебиндегидей эле, китептеги тексттин негизинде аңгемелерди түзүү жана китептеги берилген материалдын негизинде сүрөт тартуу менен чектелет.

Авторлору Бухова Е. А. жана башкалар болгон 3-класс үчүн «Мекен таануу» окуу китебинин материалдары негизинен география тармагындагы табигый илим түшүнүктөрүн өнүктүрүүгө багытталган. Бул – «горизонт», «горизонттун жактары», «план», «карта», «тоолор», «тегиздиктер», «пайдалуу кендер», «табигый жана адам жараткан көлмөлөр» сыяктуу түшүнүктөр. Окуу китебиндеги тексттер жана тапшырмалар окуучулардын аймакта багыт алуу, аймактын планын түзүү жана картаны окуй алуу көндүмдөрүн жана билгичтиктерин өнүктүрүүгө багытталган. Бул максатты аткарыш үчүн окуу китебинин авторлору жетиштүү сандагы пратикалык тапшырмаларды жана экскурсияларды сунуштайт. Окуу китебинде көп сандаган фото сүрөттөр менен коштолгон Кыргызстандын областтары жана шаарлары боюнча кенен материал бар. Андан тышкары бул окуу китебине «экология» түшүнүгүн изилдеген жана жаратылышты сактоо боюнча суроолорду камтыган темалар киргизилген.

«Адам жана ден соолук» темасында адамдын анатомиясы жана физиологиясы жөнүндө материал камтылган, саламат жашоо образы суроолоруна да көп көңүл бөлүнгөн. Окуучуларга тажрыйбаларды жана эксперименттерди өткөрүү, тесттин тапшырмаларына жооп берүү сунушталат.

Авторлордун пикири боюнча, окуу китебиндеги тапшырмаларды аткаруу «эс тутумдун, элестетүүнүн өнүгүшүнө алып келет, кругозорду кеңейтет, интеллектуалдык деңгээлди жогорулатат жана чыгармачыл жөндөмдөрдү өркүндөтөт».

3- класстын окуу китебиндей эле, ушул эле авторлордун 4-класс үчүн «Мекен таануу» китеби дагы негизинен география боюнча материалдан турат, жана адамдын анатомиясы менен физиологиясы боюнча материалар да бар. Бул окуу китеби толугу менен «Жер жана космос» багытына кирген бардык суроолорду жана түшүнүктөрдү чагылдырат: Аалам жөнүндө түшүнүк, жашоо булагы катары Күн жөнүндө, Күн системасынын планетасы катары Жер жөнүндө, материктер жана

океандар, жаныбарлар жана өсүмдүктөр дүйнөсүнүн өзгөчөлүктөрү жөнүндө. Кыргызстандын кошуна мамлекеттерине мүнөздөмө берүүгө өзгөчө атайын көңүл бөлүнгөн.

Окуу китебинин «Адамдын ден соолугу» жана «Ден соолук сабактары» темаларында адамдын анатомиясы жана физиологиясы 3-класстын окуу китебине караганда тереңиреек берилген.

Бул окуу китеби дагы көп фото сурөттөрдөн, жетиштүү сандагы практикалык жана чыгармачыл тапшырмалардан турат. Ал эми окуу китебинин ар бир бөлүмүнүн аягында берилген тесттер жөнүндө айта турган болсок, алардын жетишсиздиги – бул жооп катары параграфтын текстинен алынган маалыматты жөн гана кайра айтып берүүсү сунушталганы, маалыматты түшүнүүнү жана колдонууну талап кылбаганы.

Жогоруда саналган окуу китептеринин кыскача талдоонун мазмунунан аларда берилген материалдын бардыгы эле билим берүү стандартына жана «Мекен таануу» боюнча курсунун окуу программасына ылайык келбегендигин белгилей кетсе болот. Бул окуу китептеринде «Физикалык дүйнө» бөлүмүнө тиешелүү суроолор боюнча маалымат жетишсиз берилген: абанын курамы жана касиеттери, суунун касиеттери жана мааниси, пайдалуу кендердин жана минералдардын касиеттери, аба-ырайынын жана жаратылыш кубулуштарынын себептери, топурактын курамы. Балким бул 2017-жылы ОБЖУБ изилдөөсүндө төртүнчү класстын окуучулары «Физикалык дүйнө» бөлүмү боюнча эң төмөн жыйынтыктарды көрсөткөнүнүн негизги себеби.

6. Анкета жүргүзүү. ОБЖУБнун (окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерин улуттук деңгээлде баалоо) натыйжаларына эмне таасир этти?

Тестирлөөнүн натыйжалары билим берүүдө болуп жаткан башка процесстер менен кандайча байланыштуу экени тууралуу түшүнүк алуу үчүн мектеп жетекчиликтери, мугалимдер жана окуучуларга карата анкета жүргүзүлгөн. Төмөндө анкета жүргүзүүнүн негизги натыйжалары көрсөтүлгөн. Мындан да толук маалыматты www.testing.kg сайтынан табууга болот.

6.1 Мектеп жетекчиликтери үчүн анкета суроолорунун жооптору

Мектеп жетекчиликтерине карата анкета жүргүзүү мектептин түзүлүшү жана уюштурулушу, педагог кадрлар жана материалдык ресурстар менен камсыздалгандыгынын окуучулардын билим берүүдөгү жетишкендиктеринин деңгээлине кантип таасир эткенин көрүү мүмкүнчүлүгүн берет; окуучуларды тестирлөө натыйжаларына кошумча таасир этүүчү факторлор эмнелер болушу мүмкүн экени тууралуу толугураак түшүнүк алса болот. Мектеп жетекчиликтери үчүн анкета 4 бөлүмдү камтыган жана 30 суроодон турган. Ал мектеп директору же анын жетекчиси тарабынан толтурулган. Жетекчилик үчүн анкетанын биринчи бөлүмү жетекчинин өзүнө, жашы жана жумуш стажы, базалык билими жана квалификациясын жогорулатуу мүмкүнчүлүгүнө тиешелүү суроолорду камтыган. Экинчи бөлүм мектептин түзүлүшү жана уюштурулушу, тиби, мектептин 4-класстарынын толукталып-толукталбагандыгы тууралуу эле. Үчүнчү бөлүм мектептин педагог кадрлары, бош окутуучу кызмат орундарынын бар экени, окутуучулардын дипломдо көрсөтүлгөн билим профилинен тышкары иштөө фактылары, окутуучулар үчүн билим деңгээлин көтөрүү мүмкүнчүлүктөрү тууралуу суроолорду камтыган. Төртүнчү бөлүм мектептин материалдык ресурстары тууралуу суроолорго байланыштуу болгон. Анкета толтуруу убактысы чектелген эмес, толтурулган анкетаны мектеп жетекчиси окуучуларды тестирлөө аяктаганга чейин тапшырууга тийиш болгон.

ОБЖУБ-2017 изилдөөсүнө 203 мектеп жетекчиси катышкан. Алардан 112 жетекчи окутуу тили кыргызча болгон мектептерде, 73ү – орус тилдүү мектептерде жана 18и окутуу тили өзбекче болгон мектептерде иштейт. Мектеп жетекчиликтери үчүн анкета суроолоруна бардыгы болуп директорлордун 57.8 пайызы жана окутуу бөлүм башчыларынын 42.2 пайызы жооп берген. Мектеп жетекчиликтери үчүн анкета суроолоруна жооптор тууралуу толугураак маалыматты www.testing.kg сайтындагы бул отчеттун Тиркемесинен табууга болот.

Жетекчинин инсандыгы

Биринчи суроолор тобу жетекчинин инсандыгына байланыштуу болгон. Анкета жүргүзүүнүн натыйжалары көрсөткөндөй, мурункудай эле жалпысынан өлкө боюнча мектеп жетекчиликтеринде эркектерге (18.7 %) караганда аялдар көбүрөөк (81.3 %) иштейт экен. Мында орус тилдүү мектептерде сурамжыланган жетекчилердин дээрлик бардыгы аялдар (93.2 %) болсо, кыргыз тилдүү мектептерде эркек жетекчилер 25.9 % түзөт. Өзбек тилдүү мектептерде эркек жетекчилердин пайызы 2009-жылдагыга караганда (47.4 %) жарымынан азыраак (22.2 %) болуп калган. Бишкектеги мектептердин категориялары жагынан алганда катышуучу мектептердин 100 пайызында мектеп жетекчилери болуп аялдар иштеген, мында Бишкекте мектептердин 96.3 пайызында анкетанын суроолоруна директорлор эмес, окуу бөлүм башчылары жооп берген. Эркек жетекчилердин эң чоң пайызы айыл жергесинде катталган – 26.9 %, мында мектептердин 44.0 пайызында суроолорго мектеп директорлору жооп берген.

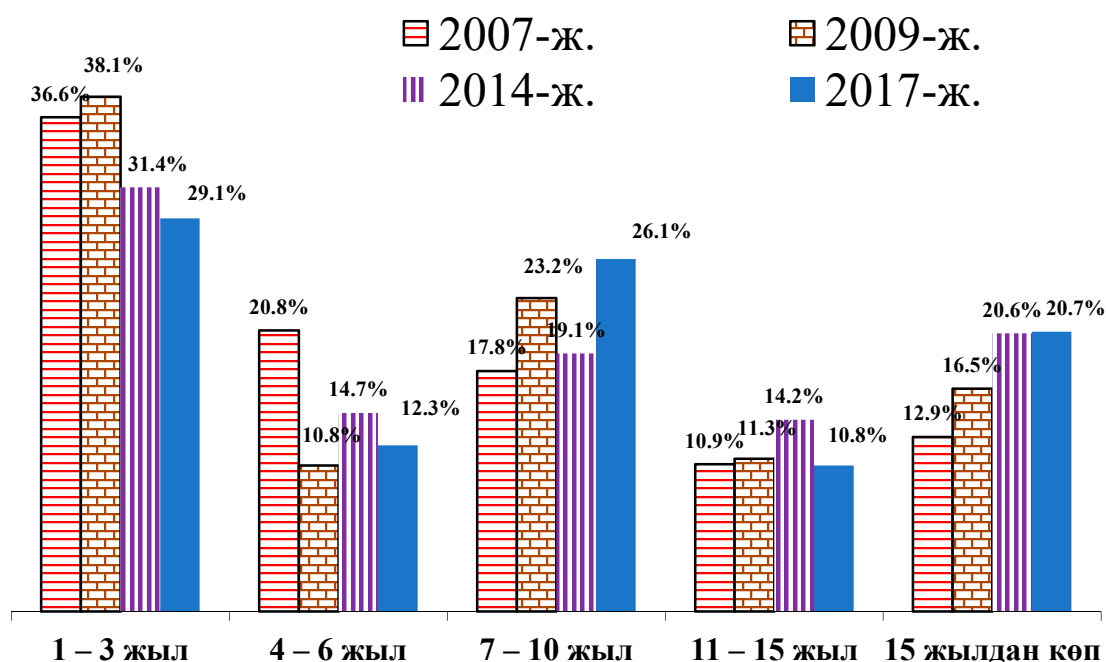
Облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептеринде жетекчилердин көбү аялдар (95.2 %), алардын ичинен 42.9 пайызы директорлор.

Аймак жагынан алганда эркек жетекчилердин пайызы баарынан мурун Нарын (45.5 %) жана Баткен облустарында (33.3 %) жогору болгон, мында Нарын облусунда мектептердин 62.2 пайызында суроолорго мектеп директорлору жооп берген. Ош менен Ош облусунда жооп бергендердин арасында окуу бөлүм башчыларына караганда директорлор көбүрөөк болгон. Өлкө аймактарынын көбүндө жооптор мектеп окуу бөлүм башчыларынан көбүрөөк алынган.

Бүткүл өлкө боюнча мектеп жетекчиликтеринде жалпысынан жогорку педагогикалык билими бар адамдар (96.6 %) иштейт. Жетекчилердин 1 пайызынын орто билими гана, 1 пайызынын толук эмес жогорку педагогикалык, 0.5 пайызынын атайын орто педагогикалык билими бар. Бүтпөгөн жогорку педагогикалык билими бар жетекчилер негизинен Бишкекте (3.7 %), орто билими барлар (2.4 %) облус борборлору менен кичи шаарларда иштейт.

«Бул кызматта канча жылдан бери иштейсиз?» деген суроонун жооптору көрсөткөндөй, мурунку циклдердегидей эле, өлкө боюнча жетекчилердин 30 пайызга жакыны бул кызматта салыштырмалуу азыраак, 1ден 3жылга чейин, 10.8 пайызы гана 11ден 15 жылга чейин жана андан көбүрөөк жумуш тажрыйбасына ээ, жетекчилердин 12.3 пайызы 4төн 6 жылга чейин, мектеп жетекчилеринин 26.1 пайызы 7ден 10 жылга чейинки жумуш тажрыйбасына ээ.

67-диаграмма. «Сиз бул кызматта канча жылдан бери иштейсиз?» деген суроонун жооптору; 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Өз кызматында 1 жылдан үч жылга чейинки чакан жумуш тажрыйбасы бар жетекчилердин эң көбү Бишкекте болуп чыкты. Бишкектик жетекчилердин 40.7 пайызы жакында гана иштей баштаган. Окшош жагдай облус борборлору менен кичи шаарларда байкалат. Бул жерде жетекчилердин 38.1 пайызы 1 жылдан үч жылга чейинки тажрыйбага ээ. Бирок борбордо жана облус борборлору менен кичи шаарларда 11ден 15 жылга чейин иштеген жетекчилердин пайызы айыл мектептерине караганда жогору. Айыл мектептеринде жакында иштей баштаган жетекчилердин пайызы бир аз

төмөн – 23.9 %, негизинен жетекчилер 4төн 10 жылга чейинки стажга ээ. Тажрыйбалуу жетекчилердин эң көбү орус тилдүү мектептерде, өз кызматына жакында гана киришкен жетекчилердин эң көп пайызы болсо өзбек тилдүү мектептерде иштейт.

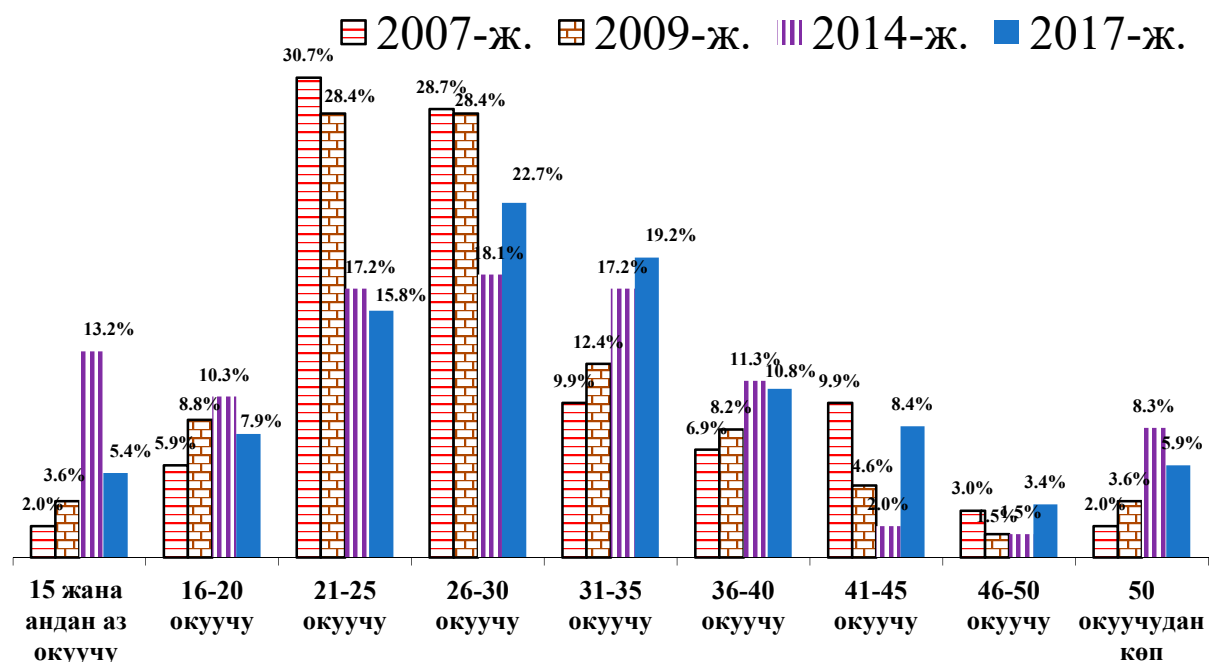
«Мектеп жетекчиси катары квалификацияңызды жогорулатуу мүмкүнчүлүгүңүз барбы?» деген суроого суралгандардын 97.5 пайызы «Ооба» деп жооп берген. Бирок аймактар жагынан алганда бишкектик жетекчилердин 11.1 пайызы мындай мүмкүнчүлүккө ээ эмес болуп чыккан. Булар негизинен окутуу тили орусча болгон мектептерде.

Мектептин түзүлүшү жана уюштурулушу

Мектеп тиби жөнүндөгү суроого жооптор 2017-жылдын тандалма суроолорунун курамы мурунку эки циклге караганда маанилүү айырмаларга ээ эмес экенин көрсөтөт. Тандалган мектептердин баары мурункудай эле мамлекеттик мектептер. Булардын ичинен 81.8 пайызын кадимки жалпы орто билим берүүчү мектептер, 11.8 пайызын гимназиялар, 2.0 пайызын лицейлер, 2.5 пайызын окуу-тарбия комплекстери жана 0.5 пайызын жатак мектептер түздү. Изилдөөнүн мурунку циклдерииндегидей эле, 2017-жылы мектептин өлчөмүнө пропорционалдуу ыктымалга негизделген стратификацияланган тандама ыкмасы колдонулган. Страттар өзүнө мектеп категорияларын (Бишкек шаарынын мектептери, облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептери), окутуу тилдерин (кыргызча, орусча, өзбекче) жана Кыргызстандын административдик облустарын камтыйт.

Бишкекте тандоо эң көп түрдүү болгон. Эң көп гимназия (29.6 %) жана окуу-тарбия комплекстери (18.5 %) бул жерде жайгашкан, кадимки жалпы билим берүүчү мектептер 44.4 % түзгөн, ошол эле убакта облус борборлору менен кичи шаарлардын категориясындагы ушундай мектептер 81.0 пайызды, айыл мектептери категориясы болсо 89.6 пайызды түзгөн. Гимназия жана окуу-тарбия комплекстеринин көбү окуучуларга орус тилинде сабак берет.

68-диаграмма. «Сиздин мектепте 4-класстардын орточо толукталуусу кандай?» деген суроо; 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Тандалган мектептерде жалпысынан анкета жүргүзүүнүн натыйжалары боюнча 2017-жылы 4-класстардын толукталуусу 20-35 окуучу түзгөн мектептер 57.2 % болгон. 35тен 45ке чейин бала окуган класстар – 19.4 %, 45тен 50гө чейин жана андан ашыгыраак окуучу болгон класстар – 9.3 %. 35 окуучудан ашык класстар эң көп Бишкектин мектептеринде чыккан – 55.5 %. Облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептеринде 35тен жогору окуучусу бар класстардын толукталуусу – 28.5 %, айыл мектептеринде болсо – 23.3 %.

Окутуу тили орусча болгон мектептерде башталгыч класстар эң көп толукталган: мында мектептердин 41 пайызында 4-класстардын толукталуусу – 35 окуучудан көп; өзбек мектептери эң аз толукталган, аларда 35тен ашык бала мектептердин 22.3 пайызында окуйт.

Жогоруда белгиленгендей, аймактар жагынан алганда борбор калаанын мектептерине ашык жүк жүктөлгөн – мектептердин 55.5 пайызында 4-класстар 35тен ашык окуучу менен толукталган, 4-класстардын ашык толукталгандыгы жагынан кийинкиси Ош шаары болуп чыкты, ал жерде мындай мектептер 50 % түздү.

Жетекчилердин жоопторуна таянып, мугалимдердин көпчүлүк бөлүгүнүн башталгыч класстар окутуучусу үчүн керектүү квалификацияга, ошондой эле өз квалификациясын төмөндөгү ыкмалар менен жогорулатуу мүмкүнчүлүгүнө ээ экенин айтса болот:

- мектепте башталгыч класс мугалимдеринин методикалык секциясынын ырааттуу чогулуштары – мектептердин 99 пайызы;
- башталгыч класс мугалимдери үчүн квалификация жогорулатуу курстарынан өтүү – мектептердин 98.5 пайызы;
- тажрыйбалуу мугалимдердин жаңы баштаган кесиптештерине методика жагынан жардамы – мектептердин 98 пайызы;
- өз алдынча билим алуу – 96.6 пайызы;
- башталгыч мектептин окуу бөлүм башчысынын методикалык жардамы – мектептердин 88.7 пайызы;
- шаар же райондун башталгыч класс мугалимдеринин методикалык секциясынын чогулуштарына катышуу – мектептердин 87.7 пайызы;
- мектеп тарабынан башталгыч класс мугалимдерине методикалык адабият жана мезгилдүү басылмалардын тартууланышы – 82.2 %.

Жетекчилердин мугалимдердин 10.3 пайызы шаар же райондун башталгыч класс мугалимдеринин методикалык секциясына катышуу мүмкүнчүлүгү жок экенин айткан, бул да айыл мектептери (14.2 %) үчүн гана көйгөй; жетекчилердин 16.3 пайызы башталгыч класс мугалимдерине методикалык адабият жана мезгилдүү басылмалардын тартуулабаганын айткан, бул көйгөй менен айыл мектептеринин мугалимдери (17.2 %) жана облус борборлору менен кичи шаар мектептеринин мугалимдери (19.0 %) кездешет; 8.9 пайызы башталгыч мектептин окуу бөлүм башчылары мугалимдерге методикалык жардам көрсөтпөгөнүн ырастайт, муну айыл жана облус борборлору менен кичи шаарлардын мектеп жетекчилеринин 8 пайызга жакыны айтат.

Мектептин материалдык ресурстары

Жетекчилер үчүн анкетада андан ары *мектептин жабдылгандыгына* байланыштуу бир катар суроо каралган.

Бул суроолорго жооптордун негизинде башталгыч мектеп ийгиликтүү окуу процесси үчүн жетишсиз жабдылган деген тыянак чыгарса болот. 4-класстагы сабактар

үчүн керектүү таблица менен плакаттар да бүткүл мектептерде боло бербейт. Жетекчилердин 12.8 пайызы булардын мектептеринде андай нерселер жок экенин белгилеген. Мектептердин 10.8 пайызында Кыргызстандын карталары да жок.

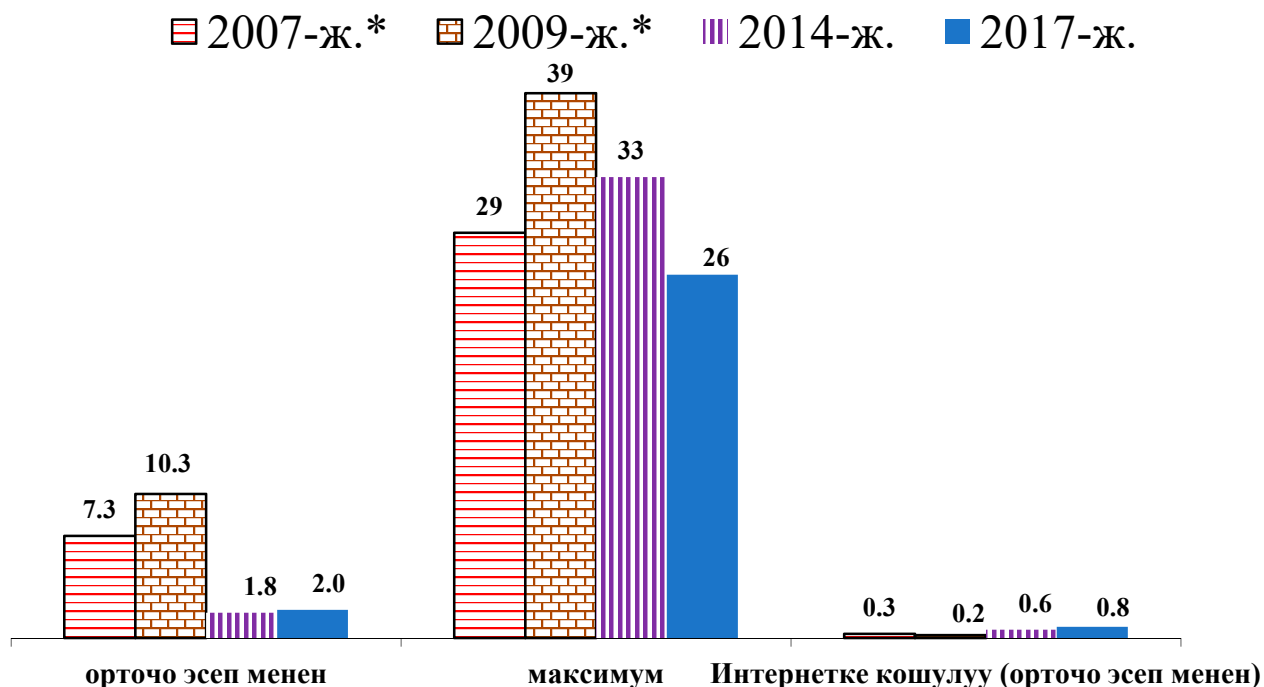
Табият илимин изилдөө үчүн көрсөтмөлүү куралдар (муляж, гербарий, пайдалуу кен өрнөктөрү ж.б.) кескин жетишсиз. Мектептердин 66.5 пайызы сабактарды буларсыз өткөрөт. Барометр, микроскоп, компас, термометр ж.б.у.с. керектүү физикалык аспаптар жетишсиз. Саналып өткөндөрдүн айрымдары мектептердин жарымында гана бар. DVD-ойнотуучулар – 82.8 %, проекторлор көбөйдү – 59.1 %. Мурункудай эле компьютер менен окутуучу программалар жок. Интерактивдүү такталар дээрлик 3 эсе көбөйдү, ошентсе да мектептердин 70.9 пайызында булар жок.

Жетекчилердин мектеп категорияларына карата жоопторун талдай турган болсок, борбордун мектептеринде окуу процессинин жабдылыш абалы жакшыраак экенин көрүү мүмкүн: сабактар үчүн таблица менен плакаттар (96.3 %), Кыргызстандын карталары (92.6 %), башталгыч класстар үчүн үйрөтүүчү тасмалар (85.2 %), DVD-ойнотуучулар (92.6 %) жана проекторлор (96.3 %) бар. Бишкекте интерактивдүү такталар да көп (44.4 %). Окуу процессинин башка жабдууларына келсек, мында кырдаал айыл мектептери же облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептериндегиге караганда андан да жаман. Мисалы, борбордун мектептеринин 74.1 пайызында мекен таануу сабактары үчүн керектүү физикалык аспаптар, ошондой эле муляж, гербарий, минерал коллекциялары, пайдалуу кен өрнөктөрү жок. Жалпысынан айыл мектептери эң начар жабдылган.

Орточо алганда өлкө боюнча башталгыч мектепте 2 компьютер гана төртүнчү класс окуучуларына үйрөтүү үчүн колдонулушу мүмкүн. Бирок мындай компьютерлер болбогон мектептер да бар. Өлкө боюнча орточо алганда сабак үчүн дайындалган 0.8 компьютерден гана Интернетке кошулуу мүмкүн. Мектептерде окутуучу программалар өтө аз экенин эске алып, Интернет же компьютердин жардамы менен окутуу башталгыч мектепте табигый илимдердин негиздери сабактарында да колдонулбайт деген тыянак чыгарса болот. Физикалык аспаптар менен көрсөтмөлүү куралдардын жетишсиздигин кошкондо, мындан окуучулар табигый илимдердин негиздерин үйрөнгөн сабактар предметтин өзгөчөлүктөрү эске алынбастан, көрсөтмөлүүлүксүз, негизинен жаңы материалды сөз менен түшүндүрүү же окуу китебин окуп, кийин кайра айтып берүү ыкмасын колдонуу менен өткөрүлөт деген божомол жүргүзсө болот.

Жетекчилердин китепканалардын китеп фондусунун комплектациясы боюнча жоопторунан анкетада сунуш кылынган ар бир аталыштагы китептерге ээ болгон мектептердин пайызы өскөнүн, бирок бул аталыштардын пайыздык катышы мурункудай калганын көрүү мүмкүн. Мурункудай эле, өлкө боюнча жалпысынан кенже класстардын окуучулары үчүн көркөм адабият бар болгон мектептер баарынан көп (93.6 %), маалымат берүүчү адабияты бар болгон мектептердин пайызы өскөн (82.3 %), бирок башталгыч класстар үчүн илимий-таануучу адабият изилдөөнүн катышуучусу болгон мектептердин 62.1 пайызында гана бар.

69-диаграмма. «Сиздин мектепте окутууга арналган жана 1-4-класстардын окуучулары үчүн жеткиликтүү болгон иштеген абалдагы канча компьютер бар?» деген суроонун жооптору; 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

* - 2007-, 2009-жылдары мектеп жетекчилиги компьютерлердин саны тууралуу суроого алардын 4- жана 8-класстар үчүн бар же жок экенин эске алып жооп берген.

Мектеп китепканасында предметтер боюнча 2000-жылдан кийин чыккан методикалык адабият барбы деген суроого жооп берип жатып, жетекчилердин 89.2 пайызы оң жооп берген, бирок 4-класстын мугалимдери мектеп ичинде методикалык адабият менен орточо алганда 66.1 пайызга гана камсыздалган, анын үстүнө мындай адабият болбогон мектептер да бар. Мектеп категориялары жагынан алганда илимий-таануучу адабияты бар мектептер эң көп Бишкекте – 88.9 %, эң аз – облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептеринде – 38.1 % жайгашкан, маанилүү башка айырма байкалган эмес. Тил жагынан алганда, китепканаларында илимий-таануучу адабияты бар мектептердин эң төмөн пайызы – бул окутуу тили кыргызча болгон мектептер (54.5 %).

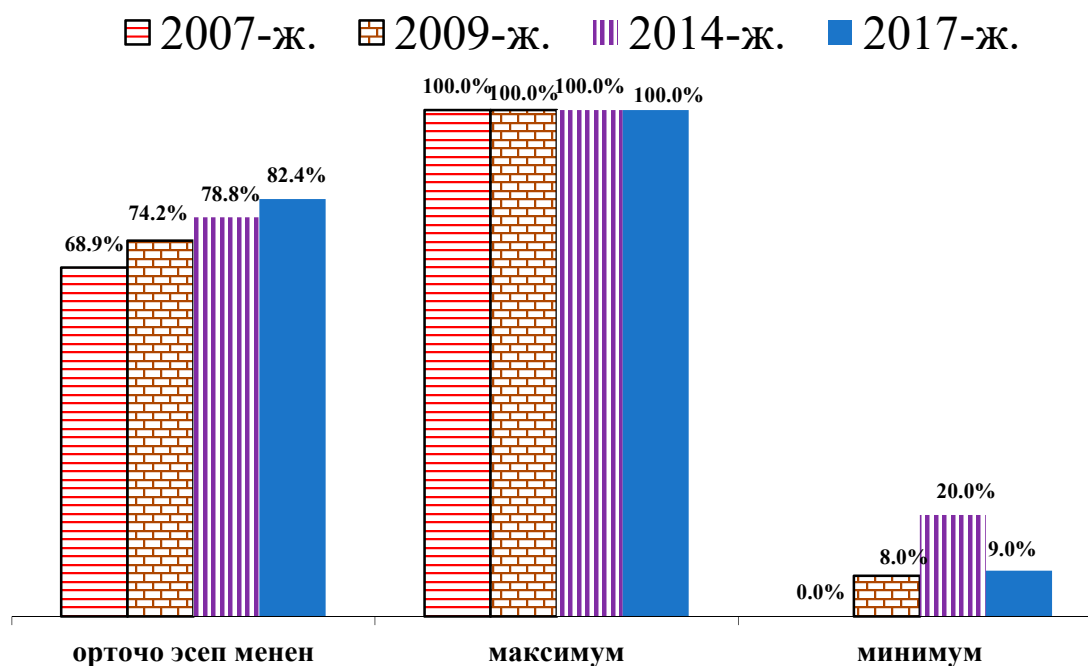
«4-класстын мугалимдери методикалык адабият менен канча пайызга камсыздалган?» деген суроого жетекчилер орточо алганда 66.1 пайызга гана камсыздалганын айткан. Бирок бул маалымат да толук ынанымдууга окшобойт, анткени башталгыч мектеп мугалимдери өз анкеталарында белгилегендей, алар үчүн керектүү методикалык адабиятты табуу кыйын экен, 4-класста сабак өтүүдө методикалык мүнөздөгү кыйынчылыктарга туш болот экен. Окутуу тили өзбекче болгон мектептердин методикалык адабият менен баарынан жакшы камсыздалганы таң калтырат, мурунку циклда орусча методикалык адабият кыргыз же өзбек тилиндегиге караганда көбүрөөк экени ачык байкалган.

Ошентип, мектеп жетекчилери кенже мектеп жашы үчүн мектеп китепканасында китептер бар экенин, мындай китептер бар болгон мектептердин саны көбөйгөнүн белгилейт. Мугалимдердин анкеталарынан алынган маалымат муну тастыктайт. Мугалимдердин 63 пайызы окуучуларга кошумча көркөм адабиятты класстан тышкары жана өз алдынча окуу үчүн байма-бай, дагы 36 пайызы кээде гана сунуш кыла алат,

мугалимдердин 54 пайызы мекен таануу сабагында үйрөнүлүп жаткан материал боюнча кошумча китептерди байма-бай, дагы 51 пайызы кээде гана сунуш кыла алат.

«Сиздин мектеп окуу китептери менен канча пайызга камсыздалган?» деген суроонун жоопторунан улам төмөнкү тыянактарды чыгарса болот. Кыргызстандын мектептери орточо алганда 2014-жылга караганда 3.6 пайызга гана жакшыраак камсыздалган. Өлкө боюнча жалпысынан окуу китептери менен камсыздалгандыктын орточо көрсөткүчү 82.4 %. Жоопторго таянсак, окутуу тили орусча болгон мектептер баарынан начар, 78.6 пайызга гана камсыздалган. Окуу китептерине байланыштуу кырдаалды түшүнүүгө мугалим үчүн анкета жардам кылат, анын жооптору тиешелүү главада каралмакчы.

70-диаграмма. Сиздин мектеп окуу китептери менен канча пайызга камсыздалган?» деген суроонун жооптору; 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Мектептин педагог кадрлары

Кийинки үч суроо башталгыч мектептин мугалимдер курамына байланыштуу болгон. Жетекчилердин анкета суроолоруна берген жоопторуна караганда, башталгыч мектептерде башталгыч мектеп мугалимдеринин кескин жетишсиздиги бар. 2014-жылы мектептердин 47.5 пайызында 1-2 мугалим жетишсиз болгон болсо, азыр бул пайыз 70ке чейин өскөн! Мектептердин дагы 10.4 пайызында 3төн 10го чейинки толукталбаган башталгыч мектеп мугалими кызмат орду бар. Жоопторго караганда эң олуттуу абал Бишкек шаарынын мектептеринде байкалат, алардын ичинен мектептердин 74 пайызында 1-2 башталгыч мектеп мугалими, мектептердин 14 пайызында 3-4 мугалим жетишсиз. Облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептеринин 71 пайызында 1-2 мугалим, мектептердин 11.9 пайызында 3-4 мугалим жана мектептердин 4.8 пайызында 5-6 мугалим жетпейт. Айылда негизинен мектептердин 68.7 пайызында 1-2 мугалим, 4.5 пайызында болсо 4төн 10го чейин жана андан ашыгыраак мугалимдин жетишсиздиги байкалат. Окутуу тили орусча болгон мектептерде эң чоң жетишсиздик байкалат. Мында мектептердин 90.4 пайызында 1ден 4кө чейин мугалим жетпейт, башкача айтканда орус тилинде окуткан дээрлик бүткүл мектептерде башталгыч класс мугалимдеринин жетишсиздиги бар. Окутуу тили орусча болгон мектептердин 94.4 пайызында башталгыч класстардын 1-2 мугалими жана 5.6 пайызында 3-4 мугалими жетишсиз.

Башталгыч мектептин башка көйгөйү – башталгыч мектепте иштеп жаткан мугалимдердин арасында да дипломунда көрсөтүлгөн профиль боюнча иштебеген көп мугалимдин чыкканы. Мектептердин 51.7 пайызы аларда мындай мугалимдер жок экенин көрсөткөн, мектеп жетекчилеринин 31 пайызы алардын мектебинде мындай мугалимдерден 1-2, 9.4 пайызы 3-4 мугалим, калгандары профили боюнча иштебеген 5тен 10го чейин мугалим бар экенин белгилеген.

Борбор калаада абал эң начар болуп чыккан, анда мектептердин 11.1 пайызы гана аларда жождо окуган профили боюнча иштеп жатканын көрсөткөн. Мектептердин калган 88.9 пайызында профили боюнча иштебеген мугалимдер бар. Мектептердин 55.6 пайызында мындай мугалимдерден 1-2, 14.8 пайызында – 3-4 мугалим, 14.8 пайызында профили боюнча иштебеген 5-6 мугалим бар экен. Тил жагынан алганда мындай мугалимдер эң көп орус тилдүү мектептерде байкалган.

Мында өлкө боюнча жетекчилердин 60.6 пайызы мектептин кадрлар курамы менен толук канааттанам жана 39.4 пайызы канааттанам деген жоопту белгилеген. Бул 2014-жылдагы изилдөөдөгү кадрлар курамынын сапаты менен канааттангандык деңгээлине туура келет.

Окуу процесси

Кийинки суроо башталгыч мектепте окуу процессин татаалдаштырган факторлорго байланыштуу болгон. Жетекчилердин көбү (алардын көбү окуу бөлүм башчылары) эң аз терс факторлор деп окуучулардын талаа иштерине тартылышына же эпидемиялар же мектепте жылуулуктун же көмөкчү персоналынын жоктугуна байланыштуу окуу убактысынын кыскартылышын эсептейт. Алар окуучулардын үй-бүлөдө же талаа иштери убагында өз ара жардамдашуунун айынан сабактарды ырааттуу түрдө калтыруусу окутуу процессине таасир этпейт же өтө аз таасир этет деген ойдо. Жетекчилердин басымдуу көпчүлүгүнүн оюнча атүгүл башталгыч класстардын квалификациялуу окутуучуларынын жетишсиздиги мектепте окутуу процессине күчтүү таасир этпейт.

Орточо таасир эткен факторлор башталгыч класстарда колдонулуучу лабораторий жабдыктарынын, мектеп китепканасында башталгыч класстар үчүн адабияттын, көрсөтмөлүү куралдардын жетишсиз санда болушу же шайкеш эместиги болуп чыкты. Жетекчилердин көбү үчүн атүгүл башталгыч класстар үчүн окуу китептери менен окуу куралдары жана комплекстеринин жетишсиз санда болушу да (!) окутуу процессине күчтүү таасир тийгизбейт.

Жетекчилер башка калктуу жерде же башка өлкөдө иштеп жаткан ата-энеси жок кезде туугандарынын (убактылуу же дайыма) карамагында болгон балдардын бар болушу, ошондой эле окуу жылы ичинде жаңыдан келип жаткан окуучулар окутуу процессине же бир деңгээлде, же өтө аз таасир эте турганын белгилейт.

Кайсы факторлор күчтүү таасир эте тургандары? Мектеп жетекчилеринин оюнча, 2014-жылдагыдай эле, азыркы изилдөөдө да эң көп таасир эткен факторлор мектептерде компьютерлердин жетишсиз санда болушу, Интернетке чыгуунун жоктугу жана башталгыч класстарда окутуу процессинде колдонулуучу программалык камсыздоо санынын жетишсиздиги болуп саналат.

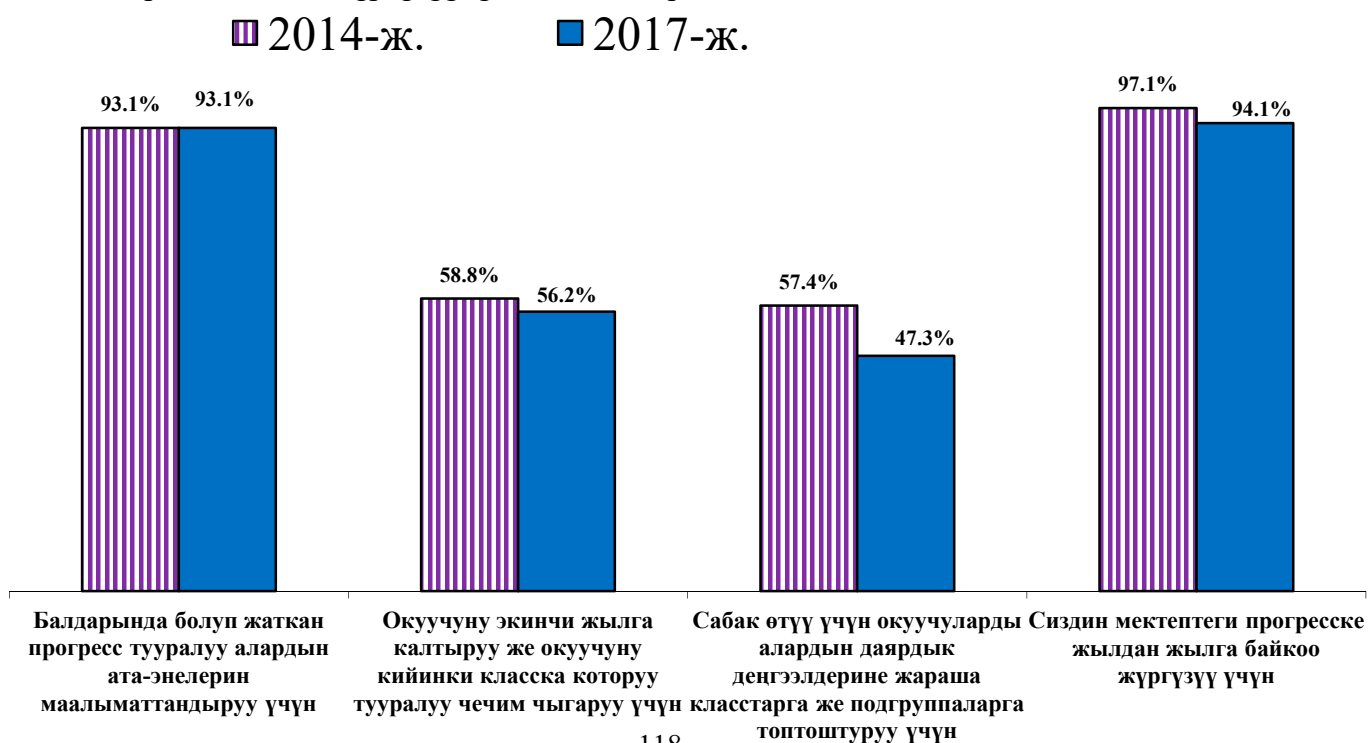
Мектеп категориялары жагынан көрүнүп тургандай, айыл мектеп жетекчилеринин 50 пайызы үй-бүлөгө талаа иштери убагында жардамдашууга байланыштуу окуучулардын ырааттуу түрдө сабактарды калтырышы окутуу процессине белгилүү терс таасирин тийгизет деген ойдо, бирок 5.2. пайызы гана өтө күчтүү таасир тийгизет деп ойлойт.

Анкетанын кийинки эки суроосу мектептин окуучуларга 2017-жылы сунуш кылган кошумча иш-чараларына байланыштуу. Жетекчилер мунун негизинен спорт менен машыгуу (91.6 %), кайрымдуулук иш-чаралары, кары адамдарга жардам (76.8 %), китеп

сүйүүчүлөр клубу (80.8 %) жана математика ийрими (63.1 %) экенин белгилеген. Жаш натуралисттер ийрими бир аз сейрек сунуш кылынган (39.4 %), бирок жалпысынан, жетекчилер айткандай, мектепте өтө көп кошумча дарс өтүлөт. Бирок төртүнчү класс окуучуларын тестирилөө предметтер боюнча кошумча иш-чаралар бир окуядан бир окуяга карата гана өткөрүлгөнүн же кандайдыр-бир себептерден улам булар дайыма эле натыйжалуу эмес экенин көрсөткөн. Анкета маалыматтарына караганда мектептердин жарымында жана көбүндө 4-класс окуучулары мектеп театрында (52.2 %), мектеп музыка тобу, хор же оркестринде (31 %) сыяктуу чыгармачылык студияларында же мектеп журналын чыгарууга (49.3.6 %) катышууга тартылат, бирок кайра эле мектепте театр да, хор да, журнал да бар болсо, эмне үчүн алардын иши окуучулардын натыйжаларына тиешелүү таасирин тийгизбейт деген суроо туулат.

Кийинки суроо *окутууда машакат тарткан 4-класс окуучулары үчүн кошумча сабактарга* тиешелүү болгон. Базалыктан төмөн деңгээлдеги окуучулардын чоң пайызы ар кайсы мектеп үчүн олуттуу көйгөй болуп саналат, анткени базалык деңгээлге жетпеген окуучу көп учурда билим алуу көйгөйлөрүн өз алдынча чече албайт жана мугалимдин кошумча көңүл буруусун, аракетин жана убактысын талап кылат. Башталгыч мектеп бүтүрүүчүлөрүнүн натыйжалары артта калып жаткандардын дагы эле жогорку деңгээлине күбөлүк кылгандыктан, анкетанын мектептерде бул көйгөйдү ашууга кандай көңүл бурулуп жатканына жооп берген суроолор тобу өзгөчө мааниге ээ болот. Жетекчилердин жооптору бул үчүн эң көп кошумча сабактар колдонулганына күбөлүк кылат. Мектептердин 92.1 пайызында окуу жана жазууну үйрөнүү жөндөмдөрүн өнүктүрүүгө багытталган кошумча сабактар жана мектептердин 86.2 пайызында математика боюнча кошумча сабактар өтүлөт. Жетекчилердин 30 пайызы алардын мектептеринде окутууда түрдүү машакаттарды тарткандарга өзгөчө мамиле камсыздалган атайын теңдөө класстарынын бар экенин ырастады. Бул цифралар апыртылгандай көрүнөт, анткени мугалимдер өз анкеталарында көрсөткөндөй, көп учурда алар 2 башталгыч класска жетекчилик кылат, айрымдарынын болсо орто мектепте окуу сааттары да бар (Мугалим үчүн анкетага тиркемени крз). Окуучулардын натыйжалары да бул маалыматтарды ырастабайт.

71-диаграмма. «Сиздин мектепте төмөнкү максаттардын кайсы бири үчүн 4-класс окуучуларын баалоо колдонулабы?» деген суроого жооптор - «Ооба»; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжалары.

Окуучуларды *баалоо усулдарына* тиешелүү суроолордун жооптору жетекчилердин баарынын эле суроолордун маңызын туура түшүнбөгөнүнө, аларда баалоо усулдарындагы айырмаларды жана саналып өткөн усулдардын маңызын так түшүнүү жок экенине күбөлүк кылат. Мугалимдин стандартташтырылган тесттерди *дайыма* колдонуу, ай сайын же дайыма мектеп олимпиадалары жана конкурстарына катышуу зарылдыгы да, мүмкүнчүлүгү да жок экени айкын, ошентсе да жетекчилердин чоң пайызы не менее дал ушундай жоопторду берген. Мугалимдин жеке пикирине негизделген баалоо башкалардан көбүрөөк (мектептердин 67 пайызы), портфолио усулу (мектептердин 60 пайызы, ошондой эле мугалим тарабынан иштелип чыккан тесттер (мектептердин 46 пайызы) колдонулат.

Жетекчилер анкеталарда белгилегендей, биринчи кезекте алардын мектебинде төртүнчү класс окуучулары бүткүл мектептин жылдан жылга илгерилөөсүн байкап туруу үчүн (94.1 %), окутуучулардын иши тууралуу жыйынтык чыгаруу үчүн (93.6 %), ошондой эле ата-энелерди алардын баласы жеткен илгерилөө тууралуу маалымдоо үчүн (93.1 %) бааланат. Жетекчилердин жакшыртылышы мүмкүн болгон окутуунун аспектилерин таап чыгуу үчүн баалоо жүргүзүлөт деген жообу төртүнчү орунда гана болуп чыкты (88.2 %). Башкача айтканда, мектеп жетекчилигинин түшүнүгүндө баалоо биринчи кезекте административдик функцияларды алып жүрөт, андан кийин гана окутуу процессин натыйжалуу курууга жардам кылган мугалим үчүн каршы сигнал болуп саналат.

Жетекчилердин 71.9 пайызы өз мектебин башка мектептер менен салыштыруу үчүн баалаганын айткан, бирок бул үчүн бүткүл мектептерди баалоо натыйжалары баары үчүн жеткиликтүү болуусу керек, бирок иш жүзүндө мындай нерсе жок, ошондуктан мындай салыштыруунун механизми айкын эмес же мындай салыштыруу иш жүзүндө жасалбайт. Албетте, мектептердин ишинин натыйжалары ата-энелер үчүн жеткиликтүү болгондо (бул баалоого гана тиешелүү эмес), бул алар үчүн ошол мектепте алардын баласы канчалык сапаттуу билим ала алат деген сигналдын кызматын аткармак. Бирок мындай мамиле окуучулардын билимин жана жөндөмдөрүн өлчөөнүн эч бир аспабына ээ болбой туруп, мугалимдер башка мектептердегиге караганда натыйжалар жаман көрүнбөшү үчүн бааларды жасалма (же атүгүл начар талаптан улам) түрдө көтөрмөлөгөн терс кесепеттерди да алып келиши мүмкүн. Мектептерди салыштыруу мүмкүнчүлүгү болушу үчүн тандалган параметр (предметтер, класстар) боюнча бүткүл окуучуларды баалоонун атайын ушул максат үчүн стандартташтырылган, анын үстүнө объективдүү натыйжаларды алууга жол берген аспабы керек.

Жетекчилердин 47.3 пайызы сабактарды өткөрүү үчүн окуучуларды алардын даярдыгы боюнча атайын класстарга же топчолорго бириктирүү үчүн да баалоо жүргүзгөнү тынчсыздандырат. Мындай мамиленин натыйжасыздыгы тууралуу көп айтылган, ал өзүн да актай албайт, окуу натыйжаларына да терс таасир этет жана баланын өзүн-өзү баалоосунун төмөндөшүнө жана мектеп жамаатында социалдашуу көйгөйлөрүнө алып барат.

Мугалимдердин да өз анкеталарында окуучулар бир предмет боюнча көп начар баа алып жатса, бул биринчи кезекте өз балдарына көзөмөлдү күчөтүүсү, алар менен бирге үй тапшырмаларын аткаруусу үчүн ата-энелерге, андан соң сабактарга жакшыраак даярдануусу үчүн окуучулардын өздөрүнө сигнал экенин белгилегени мүнөздүү көрүнүш. Акыркы кезекте гана бул өз окутуу усулунда өзгөртүү жасашы үчүн мугалимге сигнал экен. Башкача айтканда баалоого административдик аспап катары мамиле кылуу мектеп жетекчилигине гана эмес, окутуучуларга да мүнөздүү.

Жетекчилерге андан ары окуучуларга окуусунда жолтоо болгон факторлорго тиешелүү суроо берилген. Бул суроого жоопберип жатып, мектеп жетекчилери аларга сунуш кылынган ар бир пикирдин жанына төмөнкү жоопторду белгилөөгө тийиш болгон:

таасир этпейт, өтө аз таасир этет, бир деңгээлде же өтө күчтүү таасир этет. Жооптор көрсөткөндөй, биз атаган факторлордун ар бири тигил же бул түрдө балдардын кандай окуганына таасир этет экен. Кээде факторлордун арасындагы айырма өтө кичине, көп учурда пикирлер айрылат, ошентсе да жетекчилерге эң маанилүү деп көрүнгөн факторлорду бөлүп көрсөтүү мүмкүн. Алардын пикиринче биринчи кезекте *окуучуларга окутуучулардын окуучуларга карата талаптарынын төмөндөтүлгөн деңгээли* тоскоолдук кылат. Бала үчүн бул чынында эле чоң көйгөй болушу мүмкүн, анткени окучуу менен анын ата-энеси анын сапаттуу билим алып жатканын жана предмет боюнча коюлган бүткүл талаптарга шайкеш экенин ойлойт, бирок башка мектепке же башка мугалимге өтүүдө же стандартташтырылган тестти, жожго өтүүдө кирүү тестин тапшырууда ж.б.у.с. окуучулар предметтер боюнча мыкты жана жакшы бааларга ээ болгону менен, алар үчүн күтүлбөгөн төмөн натыйжа алат.

Мааниси жагынан кийинки фактор *мугалимдердин өз окуучуларын мүмкүнчүлүктөрүн толук ачууга шыктандырбаганы болуп саналат.* Буга кошулбай коюу кыйын. Мунун олуттуу себептери мугалимдин өзүнүн төмөн кесипкөй деңгээли, жетишпеген окуучулардын жогору пайызы, мугалимге ашыкча жүктүн жүктөлгөнү ж.б. болуп саналат.

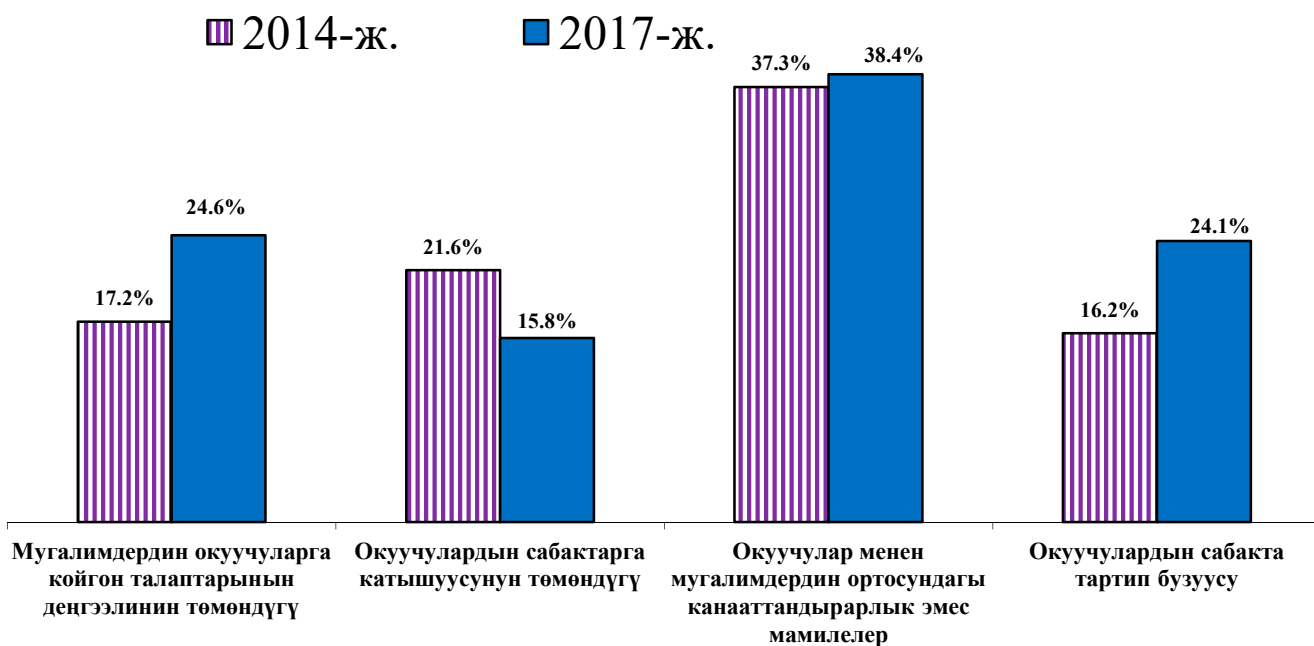
Үчүнчү орунда *окуучулардын сабакты көп калтыруусу, окуучулардын алкоголь же баңги колдонуусу* жана *мугалимдердин өз сабактарын калтыруусу* турат.

Окучу өзү ичинде окуган *мектеп атмосферасы, климаты* деген факторлордун жетекчилер үчүн үчтөн акыркы орунда турганын белгилөө керек. Буга *окуучулардын бири-бирине карата агрессиясы, мугалим менен окуучунун канааттандырбаган өз ара мамилелери, окутуучуларга сыйлабастык, начар дисциплина* кирет. Мындай көрүнүштөр мектептерде дээрлик жок дегенге болбойт, тилекке каршы, бул көрүнүш чынанда бар жана мунун себеби буларга керектүү көңүл бурулбаганы, булар окутуу ийгилиги үчүн маанилүү деп баамдалбаганы болсо керек.

«Төмөндөгү пикирлердин кайсысы Сиздин мектепке карата ата-энелердин күтүүлөрүн эң жакшы мүнөздөйт?» деген суроого жооп берип жатып, жетекчилердин жарымынан көбү (53.2 пайызы) *ата-энелердин кичине бөлүгү биздин мектеп окуучулардын жогорку билим берүү стандарттарына жетүүсүн камсыздоого тийиш деп айтат* деп белгилеген. Жетекчилердин үчтөн биринен азы (28.1 пайызы) биздин билим берүү мекемебиз жогорку билим берүү стандарттарын коёт жана окуучулардын буларга жетүүсүн камсыздайт деп күтүп жаткан бир топ ата-энелер тарабынан дайыма басым болуп жатканын белгилеген. төрттөн

Жетекчилердин 14.8 пайызы балдарына жогорку билим берүү жетишкендиктерин камсыздоого тийиш деген ата-энелер дээрлик болбогонун белгилейт. Мектептердин дээрлик 15 пайызынын ата-энелеринде балдарынын билим алуусу боюнча мектепке эч кандай талаптары жок экени тынчсыздандырат. Эл аралык изилдөөлөр (PISA) көрсөткөндөй, ата-энелер балдарынын билим алуусуна карата жогорку талаптарды койгон мектептер ата-энелер пассивдүү болгондорго караганда чоңураак ийгиликтерге жетет.

72-диаграмма. «Төмөнкү факторлор Сиздин мектепте окуган окуучуларга (1-11 класстарга) канчалык жолтоо кылат?» деген суроонун жооптору - «Таасир этпейт»; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжалары.

Мында жетекчилердин 16.7 пайызы анкеталарда алардын мектебинде 4-класс окуучуларынын ата-энелери мамлекеттик стандарттар менен салыштырмалуу өз балдарынын билим алуудагы жетишкендиктери тууралуу маалыматты албаганын белгилеген. 80 пайызы алардын мектебиндеги башка төртүнчү класс окуучуларынын ийгиликтери менен салыштырганда ата-энелерди алардын балдарынын ийгиликтери жөнүндө маалымдабайт. Балдарынын ийгиликтери башка мектептердеги төртүнчү класс окуучуларынын ийгиликтери менен салыштырылуучулардын жарымында гана ата-энелер маалымдалат. Бул чакан цифра да чоң ишенич жаратпайт. Ошентип, ата-энелер көп учурда баласы кандай бааларды алганы тууралуу гана маалымат алып, балдар программаны канчалык деңгээлде ийгиликтүү өздөштүргөнүн, керектүү жөндөмдөргө ээ болгонун биле албайт. Бул мектептин ата-энелер алдында алардын баласы менен бирге программаны өздөштүрүүдө эмне кыла алганы тууралуу отчет эмес, баласы программаны өздөштүрүү үчүн ата-эне кайсы көйгөйлөрдү чечүүгө тийиш экени тууралуу маалымат.

Анкетанын кийинки суроосунун жооптору мектептердин 98 пайызында *окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктери тууралуу маалымат окуучулар, ата-энелер, коомчулуктун таанышуусу үчүн ачык жана* 96.6 пайызында *окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктери административдик органдар тарабынан* дайыма көзөмөлгө алынганын белгилейт, бирок жетекчилердин 20.7 пайызы бул маалыматтын мектептин камсыздалышы же мектеп жамаатын сыйлоо тууралуу чечим чыгарууда колдонулбаганын айтат. Окуучуларына жогорку билим берүү деңгээлин камсыздаган мектептер коомчулукка жана ата-энелерге белгилүү болууга, алар түрдүүчө сыйланууга жана колдоого алынууга тийиш болгону менен, жетекчилердин 28.1 пайызы бул маалымат мектеп директорунун ишмердигин баалоодо эске алынбаганын айтат. Жетекчилердин жооптору алар тарабынан тартууланган окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктери тууралуу маалыматтын кантип, ким тарабынан жана эмне үчүн колдонула турганы тууралуу толук түшүнүккө ээ эмес экенине күбөлүк кылат.

Жетекчилердин дээрлик бардыгы өз анкеталарында учурдагы жылы алардын мектебинде окуучулардын жетишкендиктерин баалоо (тестирилөө) жүргүзүлгөнүн белгилеген. Окутуучулардын дээрлик бардыгы өз кесиптештеринин сабак пландары (материалдары) менен таанышкан жана алардын сабактарын зыярат кылган, сабактарды директорлор, окуу бөлүм башчылары жана инспекторлор (башка расмий кишилер) зыярат кылган. Видеосабактар менен онлайн сабактарды Интернетте талдаган мектептердин пайызы көбөйдү (36.5 %).

6.1.1 Мектеп жетекчилиги үчүн анкета боюнча тыянактар

Жетекчинин инсандыгы

- Мектеп жетекчилери үчүн анкетанын суроолоруна директорлордун 38.4 пайызы жана окуу бөлүм башчыларынын 61.6 пайызы жооп берген.
- Мектеп жетекчилери (директор жана окуу бөлүм башчысы) болуп көбүнчө аялдар иштейт. Бишкекте, ошондой эле ОБЖУБдун катышуучусу болгон орус тилдүү мектептерде жетекчилердин дээрлик бардыгы аялдар. Эркек жетекчилер окутуу тили кыргызча жана өзбекче болгон айыл мектептеринде көбүрөөк. Окутуу тили өзбекче болгон мектептерде эркек жетекчилердин пайызы 2014жылдан бери эки эсе кыскарган.
- Мектеп жетекчилигинде көбүнчө жогорку педагогикалык билими бар адамдар иштейт, орто, атайын орто жана бүтпөгөн жогорку билими бар саналуу гана жетекчи Бишкекте жана облус борборлору менен кичи шаарларда иштейт.
- ОБЖУБдун мурунку циклиндегидей эле, өлкө боюнча жетекчилердин 30 пайызы жакындан бери, 1ден 3 жылга чейинки мөөнөттөн бери иштейт. Мындай жетекчилер баарынан мурун Бишкек жана облус борборлору менен кичи шаарларда иштейт. Тажрыйбалуу жетекчилер орус тилдүү мектептерде көбүрөөк, окутуу тили өзбекче болгон мектептерде жакында иштей баштаган мектеп жетекчилеринин пайызы эң жогору. Жетекчилер өз квалификациясын ырааттуу түрдө жогорулатуу мүмкүнчүлүгүнө ээ экенин белгилейт.

Мектептин түзүлүшү менен уюштурулушу, педагог кадрлары

- Мурунку изилдөө циклиндегидей эле, ОБЖУБ-2017ге жалпы орто билим берүүчү мектептердин 81 пайызы, гимназиялардын 11.8 пайызы, лицейлердин 2 пайызы, жатак мектептердин 0.5 пайызы, ОТКлардын 2.5 пайызы катышкан. Булардын баары мамлекеттик билим берүү мекемелери.
- Кыргызстандын мектептери башталгыч класс мугалимдеринин өтө олуттуу жетишсиздигин тартып жатат. 1-2 мугалим жетпеген мектептердин пайызы 2014-жылдан бери 47.5 %дан 70 пайызга чейин өскөн (!). Мектептердин 10.4 пайызында 3төн 10го чейин мугалим жетпейт. Эң олуттуу абал борбордо байкалууда. Окутуу тилдери жагынан эң чоң мугалим жетишсиздиги орус тилдүү мектептерде байкалат.
- Буга байланыштуу 2 башталгыч классты жетектөөгө мажбур болгон башталгыч класс мугалимдерине ашык жүк жүктөлгөнү байкалат. Аларда окуучулар менен олуттуу иштөөгө, кошумча сабактарга, ийримдерге, ата-энелер менен иштөөгө, өз алдынча билим алууга убакыт калбайт. Бишкектеги мугалимдерге эң чоң жүк жүктөлгөнү байкалат. Айыл мектептеринде кырдаал алда канча жеңилерээк. Окутуу тилдери жагынан эң көп жүктөлгөн мугалимдер окутуу тили орусча болгон мектептерде иштейт. Ошентип, окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерине терс таасирин тийгизген кадр мүнөзүндөгү көйгөйлөр курчуган.
- Башталгыч класс мугалимдеринин жетишсиздиги иштеп жаткан мугалимдердин арасында дипломунда көрсөтүлгөн профили боюнча иштебегендеринин пайызы

өтө жогору экенине алып келген, башкача айтканда алар кенже класстарда иштөөнүн өзгөчөлүктөрүн жана методикасын, бул жаштагы балдардын жаш-курак психологиясын атайын үйрөнгөн эмес.

- Саналып өткөн бүткүл көйгөйлөргө карабастан, *башталгыч мектептин кадр курамы менен канчалык канааттангансыз* деген суроого жетекчилердин 100 пайызы алар менен *канааттанганын же толугу менен канааттанганын* жазат.
- Өлкөдө класстар 35 кишиден көбүрөөк толукталган ОБЖУБ-2017ге катышкан мектептердин саны 42.8 пайызга жетет. Булардын ичинен мектептердин 9.3 пайызында класстар 45тен 50гө чейин жана андан ашык бала менен толтурулган. Ашыкча толтурулган класстары бар мектептер эң көп Бишкек менен Ошто байкалат. Окутуу тили орусча болгон башталгыч мектептер баарынан көп ашыкча толтурулган.
- Мектептердин басымдуу көпчүлүгүндө кенже класстарда сабак берүү үчүн керектүү квалификацияга, ошондой эле квалификация жогорулатуу курстарында, мектептеги методикалык секциянын чогулуштарында, бири-бирин зыярат кылуу, өз алдынча билим алуу сыяктуу түрдүү ыкмалар менен өз квалификациясын жогорулатуу мүмкүнчүлүгүнө ээ.
- Жетекчилер өз анкеталарында башталгыч класстардын жогорку деңгээлде толукталуусун белгилейт (мектептердин 40 пайызынан көбүндө толукталуусу 35 окуучудан көп класстар, 8.3 пайызы 50дөн ашык окуучусу бар класстар менен толукталган). Мындай ашыкча толукталган класстар орус тилдүү мектептерде өзгөчө көп (дээрлик 82 %). Окутуу тили өзбекче болгон мектептерде мындай класстар 47.5 %, кыргыз тилдүү мектептерде - 32 %.

Мектептин материалдык ресурстары

- Жетекчилердин жоопторуна караганда мектептердин материалдык жактан жабдылышы 2014-жылга салыштырмалуу жакшырган. Интерактивдүү такталары бар мектептердин пайызы 3 эсе өскөн, дээрлик ар бир мектепте сабактар үчүн таблица менен плакаттар, мектептердин көбүндө Кыргызстандын карталары бар, башталгыч класстар үчүн үйрөтүүчү фильмдери, DVD-ойнотуучулар жана проекторлор көбөйдү. Ошентсе да башталгыч мектеп ийгиликтүү окуу процессин өткөрүү үчүн жетишсиз жабдылган. Табият илиминин негиздерин изилдөө үчүн көрсөтмөлүү куралдар кескин жетишсиз, барометр, микроскоп, компас, термометр ж.б.у.с. керектүү физикалык аспаптар жетишсиз. Мектептердин 70.9 пайызында интерактивдүү такталар жок, дайыма эле Интернетке чыгуусу болбогон 1-2 компьютер бар, башталгыч мектеп үчүн үйрөтүүчү компьютер программалары жок. Айыл мектептери эң начар жабдылган.

Дарс үчүн керектүү жабдыктардын жоктугу мугалимдин негизинен сабакта окуу китебин окуп, кайра айтып берүү ыкмасын колдонуусуна алып келет.

- 2014-жылдагыга караганда Кыргызстандын мектептери орточо алганда окуу китептери менен 3.6 пайызга гана жакшыраак камсыздалган. Өлкө боюнча окуу китептери менен камсыздалуунун орточо мааниси – 82.4 %. окутуу тили орусча болгон мектептер окуу китептери менен эң начар камсыздалган. Башталгыч мектепте жеке окуу китептери болбогон окуучунун билим алуусунда жалаң эле ушул себептен улам олуттуу боштуктар орун алышы мүмкүн.
- Мурункуга караганда мектептердин көбүрөөк пайызында кенже окуучулар үчүн көркөм адабият бар, маалымат адабияты бар болгон мектептердин пайызы өстү, бирок кенже класстардын окуучулары үчүн илимий-таануучу адабият мектептердин 62.1 пайызында гана жана жетишсиз санда бар.

- 2014-жылдагыга караганда мектептер методикалык адабият менен бир аз жакшыраак камсыздалган, бирок учурда да мунун камсыздыгы орточо 66.1 % гана түзөт. Өлкөдө канча мугалимдин профили боюнча иштебегени, ошондой эле педагогикалык стажы 3 жыл жана андан азыраак мөөнөт түзгөн мугалимдерди бар экени эске алынса, мектепте методикалык адабияттын бар болушунун мааниси баа жеткис.

Окуу процесси

- 2014-жылдагыдай эле, жетекчилердин көбү башталгыч мектепте окуу процессин эң көп татаалдаштырган факторлордун мектептерде компьютерлердин санынын жетишсиздигин, Интернетке кирүүнүн жоктугу жана башталгыч класстардагы окуу процессинде колдонулуучу программалык камсыздоонун жетишсиз санда болушун атаган. Квалификациялуу башталгыч класс окутуучуларынын жетишсиздиги, мектептин окуу китептери, лабораторий жабдыктары, окуучулар үчүн көрсөтмөлүү куралдар, адабият менен жетиштүү камсыздалбагандыгы, ата-энеси башка өлкөдө акча таап келгени кеткен балдардын бар болушу алар үчүн азыраак маанилүү болуп чыккан.
- Мектеп жетекчилеринин көбү өз анкеталарында башталгыч мектеп окуучулары үчүн алардын мектебинде мектеп театры, оркестри, хору, китеп сүйүүчүлөр клубу, математика сүйүүчүлөрүнүн клубу ж.б.у.с. маданий-өнүктүрүүчү иш-чаралар көп өткөрүлөрүн көрсөткөн. Анкета жоопторуна караганда, дээрлик ар бир мектепте окуу жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү, математикадагы боштуктарды жоюу үчүн кошумча сабактар ж.б. өткөрүлөт. Ал эми тесирлөөнүн натыйжаларына караганда бул мектептердеги башталгыч билим берүүгө таасир этпейт экен.
- Баалоого көп учурда административдик мааниси жагынан мамиле кылынат. Ал негизинен мектептеги жетишкендиктер тууралуу маалымат алуу, жетишкендиктерге көз салып туруу үчүн колдонулат, ата-энелердин балдары окуган мектептин билим берүү деңгээли менен азыраак кызыккандыгы белгиленет. Жетекчилердин 63 пайызы ата-энелер мектеп окуучуларынын жогорку билим берүү стандарттарына жетүүсүнө кызыкпаганын белгилейт. Бирок ата-энелерде баласын кайсы мектепте билим алуусу керек деген тандоосу дайыма эле болбогонун белгилеп коюу керек. Мындай тандоо болгон учурларда да ата-энелерде жүйөлөндүрүлгөн тандоо үчүн керектүү маалымат жок.

6.2 Башталгыч мектеп мугалимдери үчүн анкета суроолорунун жооптору

Мугалимдер үчүн анкета мугалимдин өзү тууралуу маалымат, анын билими жана билим деңгээлин жогорулатуу мүмкүнчүлүгү, ишке болгон мамилеси, мектептеги иштөө шарттары жана өзү колдонгон усулдарга тиешелүү 25 суроо камтыган. Анкета суроолоруна Кыргыз Республикасынан бүткүл облустарынан бардыгы болуп 565 башталгыч мектеп мугалими жооп берген.

ОБЖУБ–2017 изилдөөсүнө айыл мектептери, облус борборлору жана шаарчалар менен борбор калаанын мектептери катышкан (анкета суроолорунун бүткүл жоопторун www.testing.kg сайтында ушул отчеттун Тиркемесинде табуу мүмкүн).

ОБЖУБ–2017 изилдөөсүнө окутуу тилдери кыргызча, орусча жана өзбекче болгон мектептер катышкан, ошондуктан мугалимдерге анкета кыргыз (306 мугалим), орус (207 мугалим) жана өзбек (52 мугалим) тилдеринде жүргүзүлгөн.

Мугалимдерге анкета жүргүзүүнүн максаты педагог кадрларынын окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерине таасирин аныктоодон турган. Мугалимдерге анкета окуучуларды тестирлөө убагында жүргүзүлгөн.

Анкета эки бөлүмдөн турган. Биринчи бөлүм мугалимдин өзү тууралуу суроолорду камтыган, экинчи бөлүм мугалимдер сабактарда колдонгон практика менен усулдарга тиешелүү болгон.

Мугалимдин инсандыгы

Анкета анализинин натыйжалары башталгыч мектепте өлкө боюнча жалпысынан жалаң гана аял мугалимдер (97.2 %) иштегенин көрсөткөн, эркек мугалимдердин саны бир пайыздан аз. Башталгыч мектепте аял мугалимдердин пайызы окутуу тилине дээрлик көз каранды эмес. Өзбек тилдүү башталгыч мектепте аял мугалимдердин 96.2 пайызы, кыргыз тилдүү мектепте - 96.4 пайызы, орус тилдүү мектепте 98.6 пайызы иштейт. Мындай абал көп жылдар бою сакталууда, башталгыч мектеп мугалимдеринин гендер курамында акыркы 10 жыл ичинде эч кандай көзгө урунган өзгөрүү байкалган эмес.

Анкетанын *мугалим кесибин тандоо себептери тууралуу* суроосуна жооптун бир нече вариантын белгилөөгө жол берилген. Дээрлик бардыгы, атап айтканда мугалимдердин 94.0 пайызы балдар менен иштөө аларга жакканы үчүн педагог болуп иштеп жатканына *толук кошулду*. Башталгыч класс мугалимдеринин бир аз кичине пайызы (77.2 %) мугалим кесиби алардын ынтаасы деген пикирге *толук кошулду*. Бирок айрыкча, өлкө боюнча жалпысынан мугалимдердин 39.5 пайызы өздөрү жашаган жерде башка жумуш табуу кыйын экенине *толук же жарым-жартылай кошулду*. Муну өзбек тилдүү мектеп мугалимдери ырастоодо: мугалимдердин 21.2 пайызы мугалим кесибин өз ынтаасы деп санабайт, мугалимдердин 32.6 пайызы өздөрү жашаган жерде башка жумуш табуу кыйын экенин мойнуна алган. Аларды окутуу тили кыргызча болгон мектептердин башка жумуш таппай жаткан мугалимдеринин 48.3 пайызы жана орус тилдүү мектеп мугалимдеринин 28.0 пайызы колдойт.

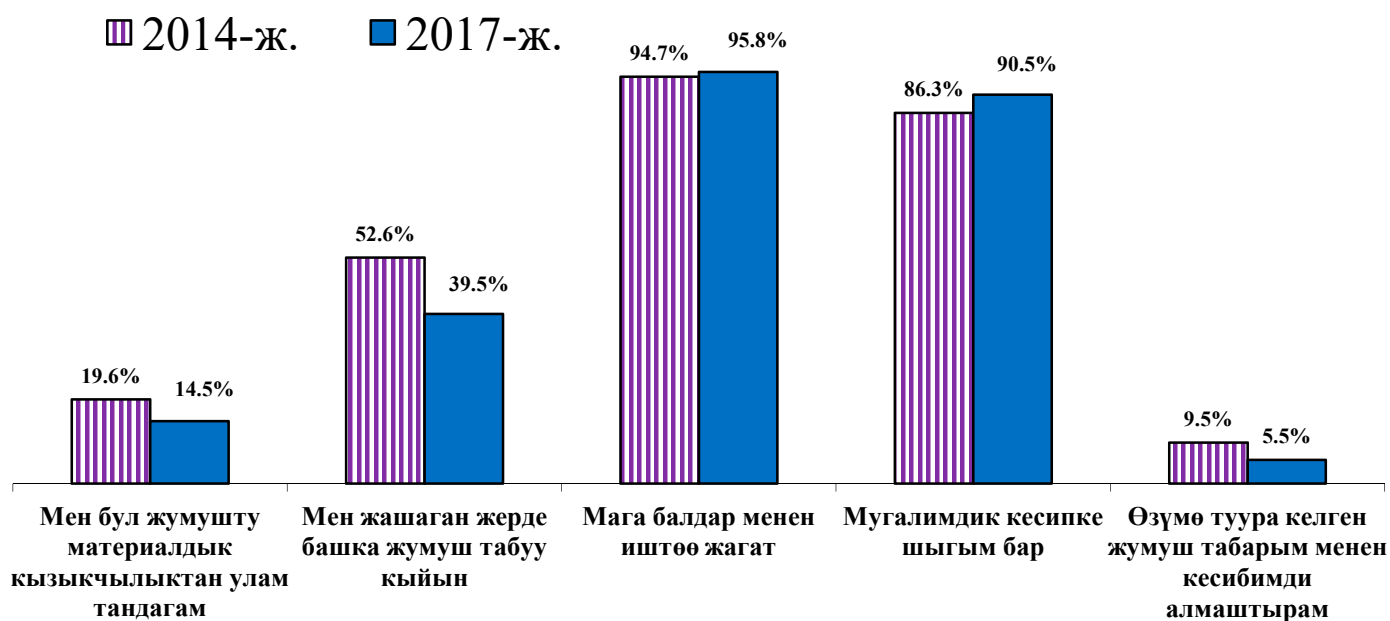
Айыл мектеп мугалимдеринин жоопторуна караганда, дал ошол айыл жергесинде башка жумуш табуу баарынан кыйын (мугалимдердин 46.4 пайызы толук же жарым-жартылай ырастайт). Мугалимдердин дээрлик 30 пайызы облус борборлору же кичи шаарлардын мектептеринде башка жумуштун жоктугунан иштейт. Бишкекте да мындай мугалимдер аз эмес – 24.1 %.

Башка жумуш жоктугунан өз кесибин тандаган мугалимдердин эң чоң пайызы Ош (мугалимдердин 54.0 пайызы бул пикирге толук же жарым-жартылай кошулат), Баткен (51.0 %) жана Жалал-Абад (46.8 %) облустарында байкалат.

Ошол эле облустарда төртүнчү класс окуучуларын тестирлөөнүн натыйжалары боюнча өлкөдө жетишпеген окуучулардын эң бийик деңгээли байкалат: Ош облусунда окуучулардын 71.0 пайызы адабий окуу жана математика боюнча, 64 пайызы мекен

таанууда; Жалал-Абад облусунда 72 пайызы адабий окууда, 68 пайызы математикада жана 61 пайызы мекен таанууда; Баткен облусунда 69 пайызы адабий окууда, 68 пайызы математикада жана 58 пайызы мекен таанууда базалык деңгээлге жеткен эмес.

73-диаграмма. «Сиздин мугалим кесибин тандооңуздун себептери тууралуу төмөнкү пикирлерге канчалык деңгээлде кошуласыз же кошулбайсыз?» деген суроонун жооптору - «**Кошулам**»; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжалары.

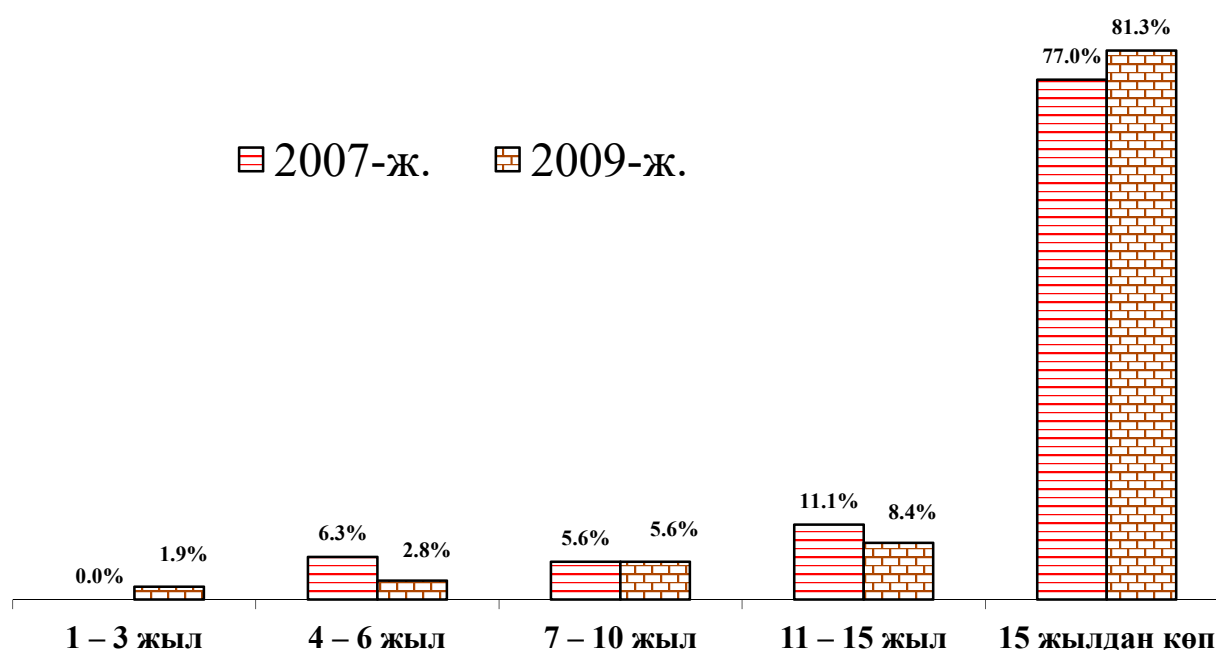
Башталгыч мектеп мугалимдеринин көбүнүн (75.8 %) жогорку же атайын орто педагогикалык билими бар (19.1 %). Калгандарынын же орто (1.4 %), же атайын орто педагогикалык эмес (0.7 %), же жогорку педагогикалык эмес билими бар (1.6 %). Жогорку педагогикалык билими бар мугалимдердин көбү өзбек тилдүү мектептерде иштейт (84.6 %) жана дагы мугалимдердин 11.5 пайызынын атайын орто педагогикалык билими бар. Жогорку педагогикалык билими бар мугалимдердин азыраак бөлүгү (77.3 %) орус тилдүү мектептерде иштейт жана мында тиешелүү билими жок мугалимдер баарынан көп (9.2 %): 1.4 пайызынын орто жана ошончо пайызынын да орто педагогикалык эмес билими бар, мугалимдердин 3.4 пайызынын жогорку педагогикалык эмес билими бар. Кыргыз тилдүү мектептерде жогорку педагогикалык билими бар мугалимдердин 73.2 пайызы жана орто педагогикалык билими бар мугалимдердин 24.2 пайызы иштейт. Кыргыз тилдүү мектептердин калган мугалимдеринин (2.6 %) тиешелүү билими жок.

Мугалимдердин анкеталарына караганда жогорку же атайын орто педагогикалык билими бар мугалимдердин көбү Ош шаарынын (100 %), Нарын (100 %) жана Талас (100 %) облустарынын башталгыч мектептеринде иштейт. Бишкек шаарында (89.8 %), Ысык-Көл (91.5 %) жана Чүй облустарында (92.6 %) мындай мугалимдер эң аз санда.

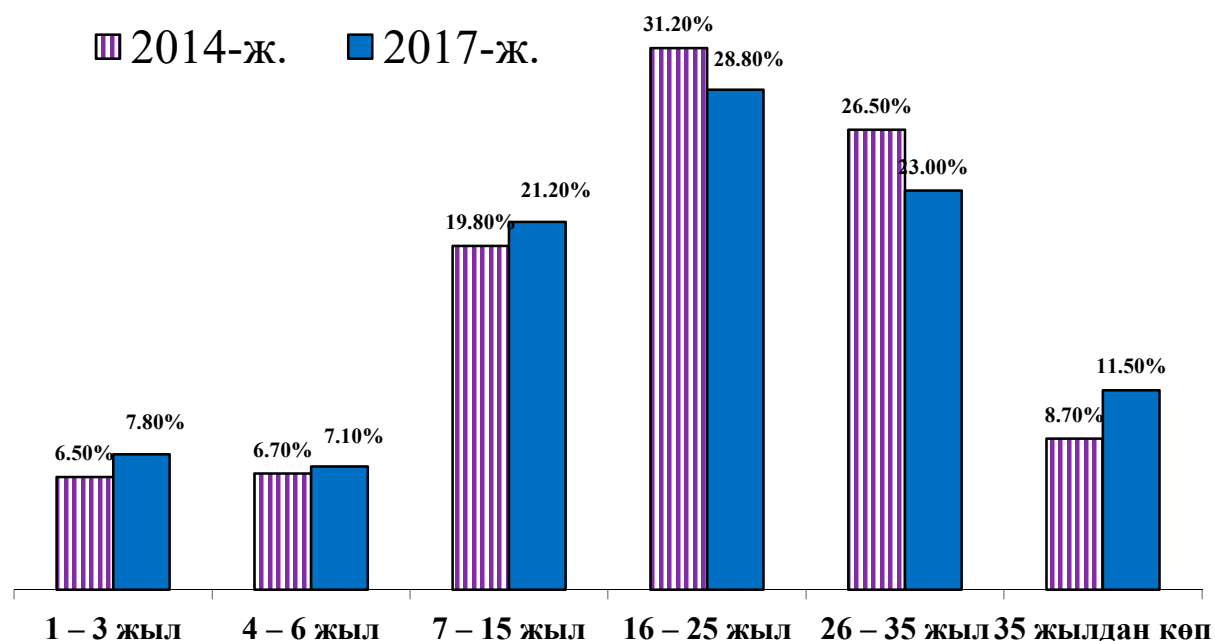
Анкета жүргүзүүнүн натыйжалары акыркы 8 жыл ичинде башталгыч мектеп мугалиминин орточо жашы өзгөргөнүн көрсөткөн. 2014-жылы суралган мугалимдердин арасында 66.4 пайызынын 15 жылдан ашык педагогикалык стажы болгон, бул 2009-жылдагыга караганда болжолу менен 12.2 пайызга азыраак (81.3 %). 2017-жылкы изилдөө башталгыч мектепте 15 жылдан ашык иштеген мугалимдердин 63.3 пайызы гана калганын көрсөткөн. Бирок 2014-жылга салыштырмалуу 2017-жылы 4төн 15 жылга чейин иштеген мугалимдердин пайызы чоңойгон (2014-жылдагы 26.5

%дан 28.3 пайызга). 2009-жылы булар 16.8 % гана болчу. Башталгыч мектепте 4 жылдан аз иштеген мугалимдердин пайызы да чоңойгон. 2014-жылдагы мугалимдердин 6.5 пайызына салыштырмалуу алар 7.8 пайызга өскөн. Бул акыркы 8 жыл ичинде башталгыч мектепке көбүрөөк жаш кадр келгенин билдирет. Жаш мугалимдер эң көп кыргыз тилдүү мектептерге келген: мында мугалимдердин 16.7 пайызынын стажы 7 жылдан аз. Мындай мугалимдердин 14.9 пайызы орус тилдүү мектептерге келген. Жаш мугалимдердин эң азы (3.8 %) өзбек тилдүү мектептерде иштейт. Ал жерде башталгыч мектепте 4 жылдан аз иштеген мугалимдер такыр жок.

75-диаграмма. «Сиздин окутуучу стажыңыз кандай?» деген суроонун жообу; 2007-жана 2009-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

76-диаграмма. «Сиздин окутуучу стажыңыз кандай?» деген суроонун жообу; 2007-жана 2009-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

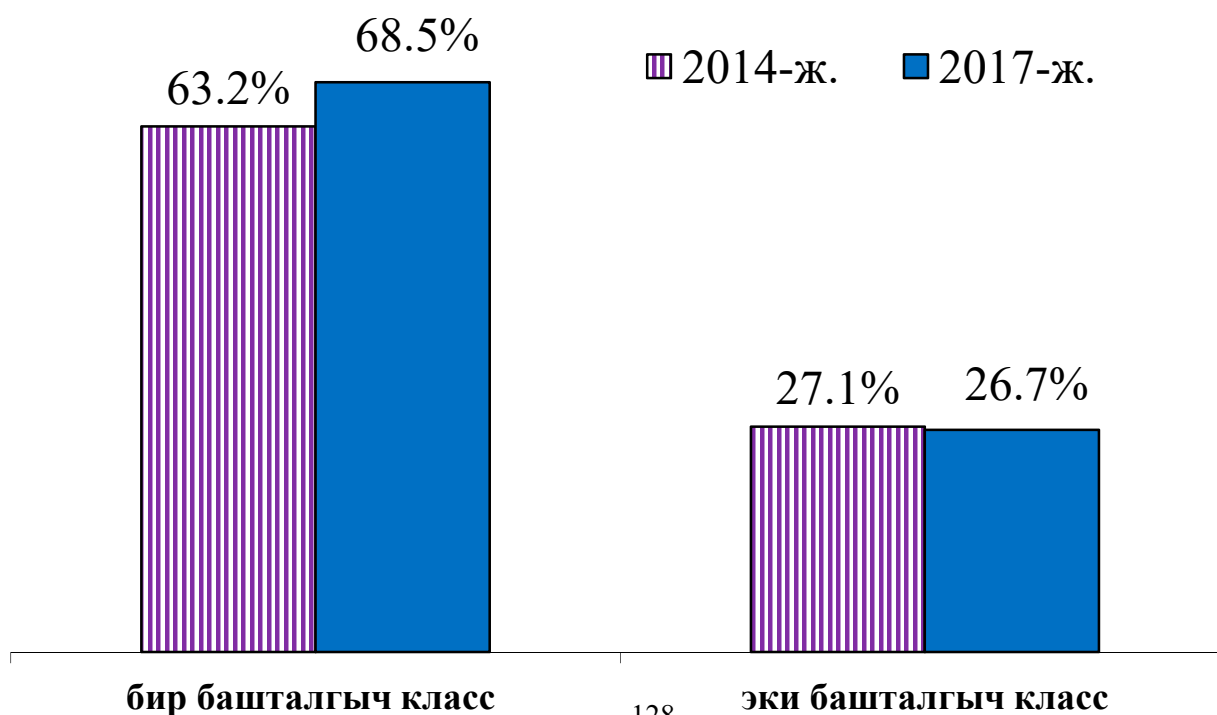

7 жыл жана андан көбүрөөк педагогикалык стажы бар тажрыйбалуу мугалимдер эң көп (88.3 %) облус борборлору жана кичи шаарлардын мектептеринде иштейт (дал ошол жерде 2017-жылы окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктеринин эң чоң өсүшү байкалат). Дээрлик ошончо сандагы тажрыйбалуу мугалимдер (87.3 %) Бишкекте иштейт (тесттин бүткүл бөлүмдөрү боюнча эң жогорку көрсөткүчтөр) жана 83.6 пайызы айыл мектептеринде иштейт. Айыл мектептеринде жаш мугалимдердин эң чоң пайызы иштегенин (16.4 пайызынын 7 жылдан азыраак педагогикалык стажы бар) унутпоо керек.

«Квалификацияңызды жогорулатуу мүмкүнчүлүгүңүз барбы?» деген суроого төмөнкү жооптор алынган: башталгыч мектеп мугалимдеринин 91.3 пайызы курстарда квалификациясын жогорулата аларын айткан. Квалификация жогорулатуусу башка түрлөрү аларда азыраак ишеним туудурат: башталгыч мектеп мугалимдеринин төрттөн бир бөлүгүнөн көбү -18.2 %- квалификациясын жогорулатууну өз алдынча билим алуу жана мектептин методикалык секциясындагы жумуш менен байланыштырбайт. Методикалык секциялардын өзүнө келсек, мугалимдердин жарымынан көбү (78.6 %) секция отурумдары алардын мектебинде жетишинче көп (айда 1 жолу) өткөрүлөрүн белгилеген. Анкетанын бул суроосунун жоопторун мектептердеги окутуу тилдери жагынан карай турган болсок, натыйжалар дээрлик бирдей чыгат.

Башталгыч мектеп мугалимдеринин өз квалификациясын жогорулатуу менен жетиштүү өлчөмдө алектене албаганынын дагы бир себеби деп алардын ашыкча жүктөлгөнүн аташ керек. Анкета жүргүзүүнүн маалыматына караганда, 2014-жыл менен салыштырмалуу ашыкча жүктөлгөн башталгыч мектеп мугалимдеринин саны бир аз кичирейген. 2017-жылдагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларына караганда, башталгыч мектеп мугалимдеринин 68.5 пайызы бир классты (2014-жылдагы 63.2 пайызга каршы) жетектейт, ар бир төртүнчү мугалим болсо (26.7 %) 2 башталгыч классты параллель түрдө жетектейт, калгандары (дээрлик 5 пайызы) орто мектепте да сабак берет. Болжолу менен ушундай эле картинаны 2014-жылы да байкаганбыз. Окутуу сапатынын жогорулатылышы жана педагогдун квалификациясынын жогорулатылышына бул эч жардам кыла албайт. Анын үстүнө акыркы 8 жыл ичинде башталгыч мектепке бир топ жаш мугалим келген.

77-диаграмма. «Канча класс окуучуну окутасыз?» деген суроонун жообу; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Анкета жүргүзүүнүн натыйжаларына караганда, орус тилдүү мектеп мугалимдери эң чоң жүк ташып жүрөт. Алардын жарымынан азы (41.5 %) башталгыч мектепте бир гана классты жетектегенин айткан. Мугалимдердин 53.6 пайызы 2 башталгыч класс жетектегенин, калгандары болсо башталгыч да, орто мектепте да сабак бергенин белгилеген. Өзбек тилдүү мектептерде мугалимдердин 90.4 пайызы башталгыч мектепте 1 гана классты жетектейт. Кыргыз тилдүү мектептерде мугалимдердин 83.0 пайызы 1 класс, дагы 12.1 пайызы башталгыч мектепте эки классты жетектейт.

Бишкектин мугалимдери эң көп жүктөлгөн: алардын 45.6 пайызы гана бир класс жетектейт, 50 %дан көбү эки башталгыч классты жетектейт. Облус борборлору менен кичи шаарлардын башталгыч мектебинде абал жакшыраак: мугалимдердин 60.8 % бир класс жетектейт жана 38.3 пайызы эки башталгыч классты жетектейт. Айыл мектептеринде ашыкча жүктөлгөн мугалимдер баарынан аз: ал жерде 76.0 пайызы бир класс жана 17.8 пайызы эки башталгыч классты жетектейт.

Бишкектик мугалимдерден башка Ош шааарынын мугалимдери өтө ашык жүк жүктөлгөнүнө ишарат кылган: ал жерде мугалимдердин 38.1 пайызы гана бир башталгыч классты жана 61.9 пайызы эки башталгыч классты жетектейт. Нарын облусунун башталгыч мектебинин мугалимдерине эң аз жүк жүктөлгөн: алардын 92.3 пайызы гана бир башталгыч классты жетектейт.

Эмне үчүн айрым мугалимдерге ашык жүк жүктөлгөнү алардын окуучуларынын билим алуудагы жетишкендиктерине чагылдырылбайт деген суроо туулат. Мисалы, Бишкекте башталгыч мектеп мугалимдеринин 55 пайызы бирден ашык башталгыч классты жетектейт, бирок Бишкектин төртүнчү класс окуучуларынын үчтөн бири гана билим алууда базалык деңгээлден ылдыйкы жетишкендиктерди көрсөткөн. Баткен облусунда мугалимдердин жүгү маанилүү өлчөмдө азыраак (19.3 пайызы гана бирден ашык башталгыч классты жетектейт), бирок Баткен облусунун төртүнчү класс окуучуларынын билим алуудагы жетишкендиктери маанилүү өлчөмдө төмөн (окуучулардын 60 %дан ашыгы тесстин бүткүл үч бөлүмү боюнча базалык деңгээлге жетпейт).

Ошентсе да мугалимдерге ашык жүк жүктөлгөндүк көйгөйү бар. Мугалимдерге ашык жүк жүктөлгөндүгү аларда сабактарга даярданууга азыраак убактысы калышына алып барат. «Күн сайын сабактарга даярданууга канча убактыңыз кетет?» деген суроого жооп берип жатып, мугалимдердин чоң бөлүгү (87.1 %) сабактарга бир сааттан ашык даярданарын айтканы менен, айрым мугалимдер анкетада сабактарга даярданууга бир күндө бир сааттан азыраак убакыт короторун белгилеген. Орус тилдүү мектептердин көбүрөөк жүк жүктөлгөн мугалимдери сабактарга даярданууга азыраак мүмкүнчүлүккө ээ: алардын 81.2 пайызы гана сабактарга даярданууга бир сааттан ашык убакыт короторун белгилеген. Бишкек шаарында сабактарга бир сааттан ашык даярданган мындай мугалимдер 73.4 %, Нарын облусунда – 92.3 %.

Анкеталарга караганда, мугалимдердин көбү предметтер боюнча факультативдүү же ийрим сабактарын жүргүзөт. Өлкө боюнча мугалимдердин жалпысынан 70.1 пайызы адабий окуу боюнча мындай сабактарды жүргүзөбү деген суроого оң жооп берген. Ошончо сандагы мугалим (70.4 %) математика боюнча факультатив алып барганын айткан, бирок мугалимдердин жарымынан азы (44.9 %) мекен таануу боюнча кошумча сабактарды алып барат. Бул жооптор ошол эле мугалимдердин өз окуу жүгү тууралуу суроого берген жоопторуна коошпойт. Анткени жалпысынан өлкө боюнча алардын 68.5 пайызы гана бир башталгыч классты жетектейт, калгандарынын жүгү эки эсе чоң. Эки нөөмөттө иштеп жана 2 башталгыч классты жетектеп жатып, үч предмет боюнча кантип факультативдүү сабактарды алып барса болот? Сабактарга даярдык менен дептер текшерүү качан болуп өтөт?

Мугалимдердин жоопторуна караганда, предметтер боюнча факультативдүү сабактар эң көп кыргыз тилдүү мектептерде өтүлөт: мугалимдердин 73.9 пайызы адабий окуу боюнча, 70.9 пайызы математика боюнча жана 56.5 пайызы мекен таануу боюнча кошумча сабактарды өтүп жатканын белгилеген. Факультативдүү сабактар эң аз орус тилдүү мектептерде өтүлөт.

Өзбек тилдүү мектептерде да предметтер боюнча факультативдүү сабактар байма-бай өтүлөт: мугалимдердин 67.3 пайызы адабий окуу боюнча, 76.9 пайызы математика боюнча жана 51.9 пайызы мекен таануу боюнча кошумча сабактарды өтүп жатканын белгилеген. Бул сабактардын натыйжалуулугу күмөн жаратат, анткени мында окуучулардын 79.0 пайызы адабий окуу боюнча, 72.0 пайызы математика боюнча жана 71.0 пайызы мекен таануу боюнча базалыктан ылдыйкы деңгээлде кала берет.

«Сиз (окуу китебинен башка) кошумча адабият колдоносузбу?» деген суроого жооп берип жатып, мугалимдердин басымдуу көпчүлүгү «ооба» деген жоопту тандаган. Мугалимдер математика сабагында кошумча адабияттан эң аз пайдаланганын, бирок акыркы убакта мындай адабият өтө көп чыгып жатканын белгилөө керек. Муну Интернетте тапса болот. Кызыктуу тапшырмаларды жана окутууга карата жаңы методикалык мамилелерди колдонуу окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктеринин жакшыртылышына жардам кыла алмак, анын үстүнө изилдөө натыйжалары 2017-жылы дал ошол математика боюнча төртүнчү класс окуучулары эң төмөн натыйжаларды көрсөткөнүн – окуучулардын 60.3 пайызы математика боюнча базалык деңгээлге жетпегенин көрсөткөн.

«Сиз сабактарга даярдануу үчүн методикалык адабиятты колдоносузбу?» деген суроого мугалимдердин 90 пайызынан көбү адабий окуу жана мекен таануу сабактарына карата оң жооп берген жана 84.6 пайызы гана математика сабактарына даярданууда методикалык адабиятты колдонорун белгилеген. Муну математика боюнча түздөн түз ушундай адабияттын жетишсиз санда болушу менен жарым-жартылай түшүндүрсө болот. Мугалимдердин 36.8 пайызы анкеталарда аларга керектүү методикалык адабиятты табуу кыйын экенин белгилеген. Экинчи жагынан бул башталгыч мектеп мугалимдеринин өз квалификациясын өз алдынча жогорулатуу мене жетишсиз алектенгенине күбөлүк кылат: башталгыч мектеп мугалимдеринин 14.5 пайызы методикалык адабиятты колдонуунун эч зарылдыгы жок деп санайт (жана дагы мугалимдердин 11.9 пайызы бул суроону жоопсуз калтырган). Жарымынан көбү адабий окуу боюнча да (78.9 %), мекен таануу боюнча да (70.6 %) методикалык мүнөздөгү кыйынчылыктарды тартпайт. Ошол эле убакта мугалимдердин үчтөн биринин көбүндө (36.6 %) төртүнчү класс окуучуларына математика үйрөтүүдө методикалык мүнөздөгү кыйынчылыктар пайда болот. Анкета жүргүзүүнүн натыйжалары мугалимдерге керектүү методикалык адабиятты табуу кыйын экенин көрсөткөн. Мында кыргыз тилдүү мектептердин мугалимдери орус тилдүү мектептердин мугалимдерине (36.2 %) караганда керектүү куралдарды издөөдө өтө чоң кыйынчылыктарды тартат (мугалимдердин 70.6 пайызы кыйынчылык тартканын белгилеген). Анкета жүргүзүүнүн натыйжаларына караганда, кыргыз жана өзбек тилдеринде математика боюнча методикалык куралдар өзгөчө жетишсиз: мугалимдердин 45.1 % жана 67.3 пайызы математика сабактарына даярданууда методикалык мүнөздөгү кыйынчылыктарды тартканын белгилеген.

Сабактарда практика

Колдонулуучу үйрөтүү ыкмалары тууралуу суроого жооп берип жатып, мугалимдер ар бир суроого муну канчалык деңгээлде жыш (*эч качан, кээде, көп учурда*) колдонору тууралуу жооп берүүгө тийиш болгон.

Жооптордон башталгыч класстарда *адабий окуу* сабактарында мугалимдер окуучулардан баарынан көп угуза окууну (90.6 %), үйрөнүлүп жаткан чыгарманы талкуулоону (93.1 %), окулган нерсе тууралуу өз пикирин айтууну (89.0 %), чыгарманы кыскача кайра айтып берүүнү (78.6 %) суранары көрүнүп турат. Ошол эле убакта суралган мугалимдердин 75.9 пайызы гана окуучуларды өз көз карашын түшүндүрүүгө *көп учурда* мотивациялайт, 80.0 пайызы окуучуларды окулган нерсе жөнүндө мугалимге же классташтарына суроо берүүгө *көп учурда* шыктандырат, башталгыч мектеп мугалимдеринин 47.8 пайызы *көп учурда* окуучулардын кичине топтордо иштөөсүн уюштурат, 56.5 пайызы *көп учурда* өз адынча окулган чыгармаларды окуучулар менен талкуулайт. Мугалимдердин 58.2 пайызы *көп учурда* адабий окуу боюнча атайын дептерлерде каттоону практикалайт.

Мугалимдердин жоопторуна караганда *мекен таануу* сабактарында окуучулар *баарынан көп* мугалимдин суроолоруна жооп берет (95.6 %) жана үйрөнүлгөн материалды талкуулайт (95.8 %). Окуучулар өздөрү *өтө сейрек* суроо бере алат (72.9 %) же бири биринин суроолоруна жооп берет (66.0 %). Үйрөнүлүп жаткан параграфтын кеңири (71.2 %) же кыска (72.2 %) кайра айтып берилиши *көп* колдонулат. Мекен таануу сабактарында тажрыйба жасоо өтө сейрек ишке ашат (12.0 %), окуучулардын долбоорлордун үстүндө иштөөсү (15.4 %), экскурсиялар анда-санда гана болуп өтөт (мугалимдердин 9.9 пайызы *«көп учурда»* деген жоопту тандаган). Төртүнчү класс окуучулары кичине топтордо аз иштейт (46.9 %) жана өз алдынча долбоорлор үстүндө дээрлик такыр иштебейт (15.4 %). Аларга үйрөнүлүп жаткан материал боюнча кошумча адабият же Интернет булактары сейрек сунуш кылынат (40.0 %). Мекен таанууну үйрөтүүдө кыйынчылык тарткан окуучулар менен жеке же кошумча жумушту мугалимдердин жарымынан азы жасайт.

Мекен таануу сабактарында атайын жабдыктардан карталар, таблицалар жана жеке иштөө үчүн карточкалар *көп* колдонулат. Суралган мугалимдердин 32.0 пайызы аспаптарды, 59.1 пайызы препараттар менен муляждарды, 36.8 пайызы фильмдер менен слайддарды эч качан колдонбойт, үйрөтүүчү компьютер программаларын мекен таануу мугалимдеринин дээрлик 75.8 пайызы эч качан колдонбойт.

Мекен таануу сабактарындагыдай эле, *математика* сабактарында да окуучулар баарынан көп мугалимдин суроолоруна жооп берет (94.3 %). *Көп учурда* маселе чечишет (89.7 %) жана муну менен бирге туюнтмаларды түзүшөт. Окуучудан бул шартка карата өз суроосун түзүү алда канча сейрек (67.6 %) суранышат, төртүнчү класс окуучулары маселеде берилген кырдаалдын моделин схема же сүрөттүн жардамы менен андан да сейрек (62.3 %) түзө алат, ошентсе да мындай типтеги маселелер математика окуу китептеринде бар. Математика сабактарында окуучулар кичине топтордо да сейрек иштейт, мугалимдердин 60.0 пайызы гана мындай ишти *көп учурда* уюштурарын айткан. Математика үйрөтүүдө кыйынчылык тарткан окуучулар менен жеке ишти сурамжыланган башталгыч мектеп мугалимдеринин 77.2 пайызы гана, кошумча сабактарды мугалимдердин 61.9 пайызы гана алып барат. Калгандары муну кээде же эч качан жасабаганын анкеталарда белгилеген.

Математика сабактарында кошумча жабдыктардан баарынан *көп* жеке иш үчүн карточкалар (98.6 %), сызгыч (99.3 %) жана таблицалар (98.8 %) колдонулат. Бир катар мектепте математика сабактарында үч бурчтуу сызгыч, циркуль, палетка* жана геометрия фигураларынын даяр үлгүлөрү жок. Дээрлик эч бир жерде (80.4 %) компьютерлер колдонулбайт.

4-класста окугандарды баалоо тураалуу суроого жооп берип жатып, мугалимдер өздөрү *кошулбаган, жарым-жартылай кошулган* же *толук кошулган* пикирлерди анкеталарда белгилөөгө тийиш болгон.

Анкеталардын анализи башталгыч мектеп мугалимдеринин дээрлик бардыгы учурдагы баалоо көбүнчө окуучуларды сабакка ырааттуу даярданууга шыктандыруу же ата-энелерге баланын ийгиликтери тууралуу маалымдоо үчүн керек деген пикирге толук (88.8 %) же *жарым-жартылай* (9.4 %) *кошуларын* көрсөттү (68.0 пайызы толук жана дагы 24.8 пайызы жарым-жартылай кошулат). Учурдагы баалоо көбүнчө мугалимдин окутуу стратегиясы менен тактикасын кантип куруусу керек экенин билүүсү үчүн керек деген пикирге мугалимдердин 73.5 пайызы толук жана дагы 19.8 пайызы жарым-жартылай кошулат экен.

Окуучуга жообу (иши) үчүн баа коюуда мугалимдер эң көп учурдагы баалоо нормаларын жетекчиликке алат (75.9 пайызы толук жана 19.5 пайызы жарым-жартылай кошулат). Бир окуучунун жообун калгандардын жооптору менен салыштыруунун негизинде баалар өтө көп коюлат (58.8 % толук жана 23.0 % жарым-жартылай кошулат). Бирок окуучунун ушул сабактагы ийгиликтерин (ишин) ушул предмет боюнча мурунку сабактардагы ийгиликтери менен салыштыруу маанилүү деп санаган мугалимдер тобу да бар (мугалимдердин 70.8 пайызы толук жана 20.7 пайызы жарым-жартылай кошулат).

Мугалимдердин анкеталарына караганда, төртүнчү класс окуучуларын баасыз баалоо да ушундайча жасалат: мугалимдер эң көп учурдагы баалоо нормаларын жетекчиликке алат (61.8 пайызы толук жана 31.7 пайызы жарым-жартылай кошулат), бир окуучунун жообун калгандардын жооптору менен салыштыруу бйма-бай жасалат (49.2 пайызы толук жана 31.3 пайызы жарым-жартылай кошулат). Бирок айрым мугалимдер окуучунун ушул сабактагы ийгиликтерин (ишин) ушул предмет боюнча мурунку сабактардагы ийгиликтери менен салыштыруу маанилүү деп санайт (мугалимдердин 66.5 пайызы толук жана 24.2 пайызы жарым-жартылай кошулат).

«Класста окуучулар предмет боюнча көп төмөн баа алып жаткан абал биринчи кезекте ким үчүн сигнал?» деген суроого жооп берип жатып, мугалимдердин көбү: *«мектептерге жакшыраак даярдансын деп окуучулар үчүн»* (86.7 пайызы толук жана 11.9 % жарым-жартылай кошулат). Мугалимдердин бир азы (82.5 пайызы толук жана 15.6 пайызы жарым-жартылай кошулат) мунун өз балдарына көзөмөлдү күчөтүшү үчүн ата-энелер үчүн маанилүү сигнал деп санайт. Респонденттердин баарынан азы мындай кырдаалды өз окутуусунда өзгөртүү жасашы үчүн мугалим үчүн маанилүү деп санайт (70.3 пайызы толук жана 23.2 пайызы жарым-жартылай кошулат), ошентсе да учурдагы баалоонун төмөн натыйжалары биринчи кезекте дал ошол мугалимге багытталууга тийиш.

«Окуучулар менен кайсы окуу китептери менен иштейсиз?» деген суроого жооп катары мугалимдер анкетада сунуш кылынган тизмеден керектүү окуу китептеринин аттарын белгилеген же өздөрү колдонгон, бирок тизмеде болбогон окуу китептеринин аттарын жазган.

Мугалимдер анкетасынын анализи кыргыз, орус жана өзбек тилдүү мектептер үчүн орток программалар бар болгону менен, окуучулар көп учурда таптакыр башка окуу китептери боюнча окуганын көрсөткөн. Мында айрым мугалимдер КР БИМи тарабынан сунуш кылынган программанын ордуна мектепте бар болгон окуу китебин колдонгонун белгилеген. Окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктеринин жогорулашыта бул эч кандай жардам кыла албайт.

Кыргыз тилдүү мектептерде адабий окуу боюнча дээрлик бүт жерде (81.7 %) С. Рысбаев, К. Ибраимова жана Б. Абдухамидованын «Адабий окуу» же А. Токтомамбетовдун «Адабий окуу» китеби колдонулат (39.2 %). Көлөмү жагынан да, тексттер жана бултексттерге маселелердин тандалышы жагынан да булар түрдүү окуу китептери. Орус тилдүү мектептерде да ошол эле кырдаал. Е.Е. Озмитель жана И.В. Власованын «Книга для чтения 4 класс» (72.4 %) окуу китеби эң көп колдонулат,

ошондой эле М.В. Голованова, В.Г. Горецкий, Л.Ф. Климанованын «Родная речь» аттуу Россиянын мектептери үчүн окуу китеби да колдонулат (32.4 %), ал болсо Россиянын мектептеринде эчак колдонуудан чыккан. Бул окуу китептери орток программага шайкеш эмес, алар көлөмү жагынан да, тексттер жана бул тексттерге маселелердин тандалышы жагынан да түрдүү. Бирок ошентсе да, окуучулардын жашына шайкеш болгон, тексттери жакшы тандалган, бул тексттерге кызыктуу жана пайдалуу маселелери бар чоң сандагы окуу китептеринин пайда болушу төртүнчү класс окуучуларынын текст окуу жана түшүнүү боюнча натыйжаларына дароо чагылды. 2017-жылы дал ошол окуу жана түшүнүү боюнча төртүнчү класс окуучулары эң жогорку натыйжаларды көрсөткөн.

Төмөндө орус жана кыргыз тилдүү мектептерде төртүнчү класс окуучулары окуган математика окуу китептеринин салыштырмалуу анализи жайгаштырылган.

Математика боюнча орус тилдүү мектептер эң көп М. И. Моро, М. А. Бантов, Г. В. Бельтюкованын «Математика 4 класс» (87.9 %), кыргыз тилдүү мектептер И.Б. Бекбоев, Н.И. Ибраеванын «Математика 4 класс» (97.4 %) окуу китептерин колдонот. Эки окуу китеби тең массалык жалпы билим берүүчү орто мектепке багытталган жана бирдей билим берүү стандарттарына шайкеш. И.Б. Бекбоев жана Н.И. Ибраеванын окуу китеби боюнча окутуу ошол эле авторлордун орто мектеп үчүн окуу китептеринин жолун жолдойт, Моронун окуу китеби боюнча окутуу болсо орто звенодо «Математика. 5-6" (Виленкин Н.Я. ж.б.) окуу китеби менен окутуунун жолун жолдойт.

Бирок кыргыз жана орус тилдүү мектептерде колдонулган окуу китептери арасында төмөнкү айырмалар бар:

- Айрым темаларды баяндоого карата методикалык мамилелер башка. Мисалы, И.Б. Бекбоевдин башталгыч мектеп үчүн математика окуу китебинде арифметикалык амалдар сан жана сан катары түшүнүгүнүн калыптанышынан кийин гана киргизилет. Моронун системасында болсо сан арифметикалык амалдардын натыйжасы катары көрсөтүлөт. Сан жана амалдар сыяктуу түшүнүктөр бир эле убакта киргизилет.
- Бекбоевдин окуу китебинде геометриялык түшүнүктөрдүн пропедевтикасына көп көңүл бурулат, геометриялык материал кеңири жана түрдүүчө тартууланган. Моронун окуу китебинде геометриялык маселелер маанилүү өлчөмдө азыраак. Бекбоевдин окуу китебиндеги маселелердин жалпы санынын геометриялык маселелердин үлүшү Моронун окуу китебиндеги геометриялык маселелердин үлүшүнөн дээрлик эки эсе көп.
- Татаалыраак түзүлүштөгү теңдемелерди чечүү боюнча маселелердин саны жана сапатында айырма бар. Моронун окуу китебинде эки кадам гана талап кылган теңдемелер көрсөтүлгөн: теңдеменин оң жагындагы сандар менен арифметикалык амалдарды аткаруу, арифметикалык амалдардын белгисиз компоненттерин таап чыгуу. Бекбоевдин окуу китебинде чечилиши үчүн арифметикалык амалдардын компоненттери арасындагы катыштарды эки жолу колдонуу керек болгон теңдемелер да тартууланган. Буга окшош теңдемелер Моронун окуу китебине жумуш дептеринде бар экенин белгилөө керек.
- Моронун окуу китебинде универсалдуу окуу аракети катары маселе чыгаруу ыкмаларынын калыптандырылышына көбүрөөк көңүл бурулат. Маселенин мазмунун көрсөтүүнүн таблица ыкмасы кеңири колдонулат. Таблицада көрсөтүлгөн маалыматтын негизинде маанилер арасындагы катыштар аныкталат. Ошол эле убакта таблицалар менен иштөөдө маалымат менен иштей билүү сыяктуу жалпы окуу жөндөмү калыптандырылат. Ошондой эле маселенин окуу моделин (схемасын) түзө билүүгө көп көңүл бурулат, бул да маселенин шартын талдай билүүнү калыптандырууга, аны түзгөн компоненттерди бөлүп

чыгарууга жардам кылат. Математиканын аспектиери боюнча изилдөөнүн жана жалпысынан маселе чыгаруунун натыйжалары боюнча орус тилдүү мектеп окуучулары көбүрөөк ийгиликке жеткен 20 пайызга каршы 26 %. Мисалы, эгер ылдамдык, аралык же баа, сан, нарк маанилерин камтыган маселелерди чыгаруу шыгын карай турган болсок, мында айырма дагы да айкын. Орус тилдүү мектеп окуучуларынын 35.9 пайызы жана тилдүү мектеп окуучуларынын 24.8 пайызы маселени чече алган.

- Эки окуу китеби тең оозеки жана жазылуу эсептөөлөрдү калыптандырууга, маанилерди өлчөө жана маанилер менен иштөө бирдиктери арасындагы алакаларды өздөштүрүүгө, эң жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн арифметикалык амалдардын компоненттери арасындагы катыштарды колдонууга багытталган маселелерди жетиштүү өлчөмдө камтыйт.
- Эки окуу китеби тең окуучуларда көйгөйдү формулага салуу шыгын өздөштүрүүгө багытталган маселелер жана мугалим маанисине карап окуу шыгын калыптандыруу үчүн колдоно ала турган маселелер түрүндөгү тексттен чыгарылган маалымат жетиштүү.

Орус тилдүү мектептер мекен таанууну төрт башка окуу китеби боюнча үйрөнөт: кээ бир мектептер – 2017-жылы КР БИМ тарабынан сунуш кылынган Е. А. Бухованын ж.б.дын «Родиноведение» (УМК) (65.7 пайызы), айрымдары З. Мамбетованын сунуш кылынган, бирок көп жагынан эскирген (35.7 %), үчүнчүлөрү А.А. Плешаков менен Е.А. Крючкованын Россиянын мектептери үчүн «Окружающий мир» (41.3 %) окуу китептерин колдонот. Кыргыз тилдүү мектептерде Е. А. Бухованын ж.б.дын «Родиноведение» (69.3 %) жана З. Мамбетованын «Родиноведение» (37.9 %) китептери колдонулат. Ошентип, мекен таануу боюнча орус жана кыргыз тилдүү мектептер үчүн окуу китептеринин жарым-жартылай бир түрдүүлүгү бар, бул жалпысынан өлкө боюнча жогорураак натыйжаларга жетүүгө жол берет. 2017-жылдагы изилдөөнүн натыйжаларына караганда, төртүнчү класс окуучуларынын билим алуудагы жетишкендиктери дал ошол мекен таануу боюнча эң бийик өсүштү көрсөтөт (2014-жыл менен салыштырмалуу 8.6 пайызга).

Анкета жүргүзүүнүн натыйжаларына караганда мугалимдердин предметтер боюнча жумуш дептерлерин сейрек колдонорун белгилөө керек. Мисалы, З. Мамбетованын 4-класс үчүн мекен таануу боюнча жумуш дептерин кыргыз тилдүү мектеп мугалимдеринин 19.6 пайызы жана орус тилдүү мектеп мугалимдеринин 14.5 пайызы гана колдонот. Бул предметти өздөштүрүүгө өтө жаман таасир тийгизет, анткени окуу курсу маселелердин көп бөлүгү, өзгөчө практикалык багыттагысы, дал ошол жумуш дептеринде жайгаштырылганы эске алынып иштелип чыккан.

«Сиздин мектепте китепкана иштейби?» деген суроого мугалимдердин дээрлик бардыгы (98.1 %) оң жооп берген. Ошентсе да өлкөбүздө китепканалар иштебеген мектептер (алар дээрлик 2 %) бар экенин, демек, мугалимдер үчүн да, окуучулар үчүн да окуу китептери жок экенин белгилөө керек. Мындай мектептерде мугалимдердин иштөө шарттары жана төртүнчү класс окуучуларын окутуу шарттары да канааттандыруу деп табылышы мүмкүн эмес. Бул мектептер кайда? Узак айылдардабы? Жок, китепканалар иштебеген мектептердин көп бөлүгү облус борборлору жана кичи шаарларда, ал жерлерде мугалимдердин 95 пайызы гана өз анкеталарында алардын мектебинде китепкана иштеп жатканын белгилеген. Айыл мектептеринде иштебеген китепканалар азыраак (2 %), Бишкекте мындай мектептер жок, мугалимдердин бардыгы алардын мектебинде китепкана иштеп жатканын белгилеген. Мугалимдерге анкета жүргүзүүнүн натыйжаларына караганда, Бишкектен тышкары Нарын жана Талас облустарындагы бүткүл мектептерде китепкана бар. Башка

эч бир облус иштеп жаткан мектеп китепканасынын 100 пайыз бар болушу менен мактана албайт.

2014-жыл менен салыштырмалуу *мектеп китепканаларынын абалы* бүткүл көрсөткүчтөр жагынан жакшырганын белгилөө керек. Мугалимдердин басымдуу бөлүгү мектеп китепканасында башталгыч мектеп үчүн көркөм адабият (2014-жылдагы 85.0 пайызга каршы 95 %), балдар энциклопедиялары (64.0 пайызга каршы 82.7 %), сөздүктөр (67.8 пайызга каршы 77.5 %) жана башталгыч мектеп үчүн илимий-популярдуу адабият (2014-жылдагы 44.1 пайызга каршы 57.3 %) бар экенин белгилеген. Китепканалардын толукталышы төртүнчү класс окуучуларынын билим алуудагы жетишкендиктеринин өсүшүнө таасир этпей коё алган эмес, бул ОБЖУБ-2017 изилдөөсүндө белгиленген.

Бирок азыркыга чейин бардык эле китепканаларда (95.0 пайызында) башталгыч мектеп үчүн көркөм адабият, мектептердин 82.7 пайызында энциклопедиялар, 77.5 пайызында сөздүктөр, 57.3 пайызында гана башталгыч мектеп окуучулары үчүн илимий-популярдуу адабият бар. Башкача айтканда, төртүнчү класс окуучуларынын таанып-билүү муктаждыктарын канааттандыруу үчүн Кыргызстандын мектептеринин жарымында керектүү шарттар түзүлгөн эмес. Окуучулардын окууну, математиканы жана мекен таанууну өздөштүрүүдөгү төмөн натыйжалары көп жагынан ушуну менен түшүндүрүлөт.

Мугалимдердин анкета суроолоруна жоопторунун анализи мектеп китепканаларынын камсыздыгы мектептеги окутуу тилине көз каранды экенин көрсөткөн. Кыргыз тилдүү мектептерде баарынан жаман кырдаал түзүлгөн. Ал жерде мугалимдер өз анкеталарында алардын китепканасында мекен таануу үчүн өтө зарыл болгон балдар энциклопедиялары жок экенин (21.2 %), сөздүктөр жок экенин (28.1 %) белгилеген жана жарымынан көбү (51.3 %) алардын китепканасында башталгыч мектеп окуучулары үчүн илимий-популярдуу адабият жок экенин белгилеген.

Мектеп китепканаларынын камсыздыгы мектептин категориясына да көз каранды: башталгыч мектеп үчүн адабият менен айыл мектептеринин китепканалары эң начар камсыздалган. Мугалимдер 70 % учурда гана айыл мектептеринин китепканаларында балдар энциклопедиялары жана сөздүктөр бар экенин белгилеген. Мугалимдердин жарымы гана мектепте башталгыч мектеп үчүн илимий-популярдуу адабият бар экенин белгилеген. Бишкектин китепканалары баарынан жакшы камсыздалган, бирок аларда да дайыма эле башталгыч мектеп окуучулары үчүн илимий-популярдуу адабият боло бербейт (83.5 пайызы мындай адабият мектепте бар экенин белгилеген).

Анкеталардын анализи 2014-жылга салыштырмалуу мектептер мугалимдер үчүн методикалык адабият менен маанилүү өлчөмдө толукталганын көрсөткөн. 2014-жылы ар бир бешинчи мектепте методикалык адабият жок болчу, 2017-жылы мугалимдердин 92.0 пайызы мындай адабият мектепте бар экенин белгилеген.

Окуучулардын окуу китептери менен камсыздоо кырдаалы да байкала тургандай жакшырган. «Сиздин канча окуучуңуз бир окуу китебин пайдаланат?» деген суроого 2017-жылы жалпысынан өлкө боюнча мугалимдердин 84.4 пайызы анкеталарда ар бир окуучунун адабий окуу боюнча жеке окуу китеби бар экенин белгилеген (2014-жылдагы 56.1 пайызга каршы). 7.1 пайызы өз анкеталарында бир адабий окуу китебин эки окуучу колдонуп жатканын (2014-жылдагы 15.8 пайызга каршы) белгилеген жана 6.5 пайызы жана андан ашык окуучу бир адабий окуу китебин пайдаланууга мажбур экенин белгилеген (2014-жылдагы 25.7 пайызга каршы).

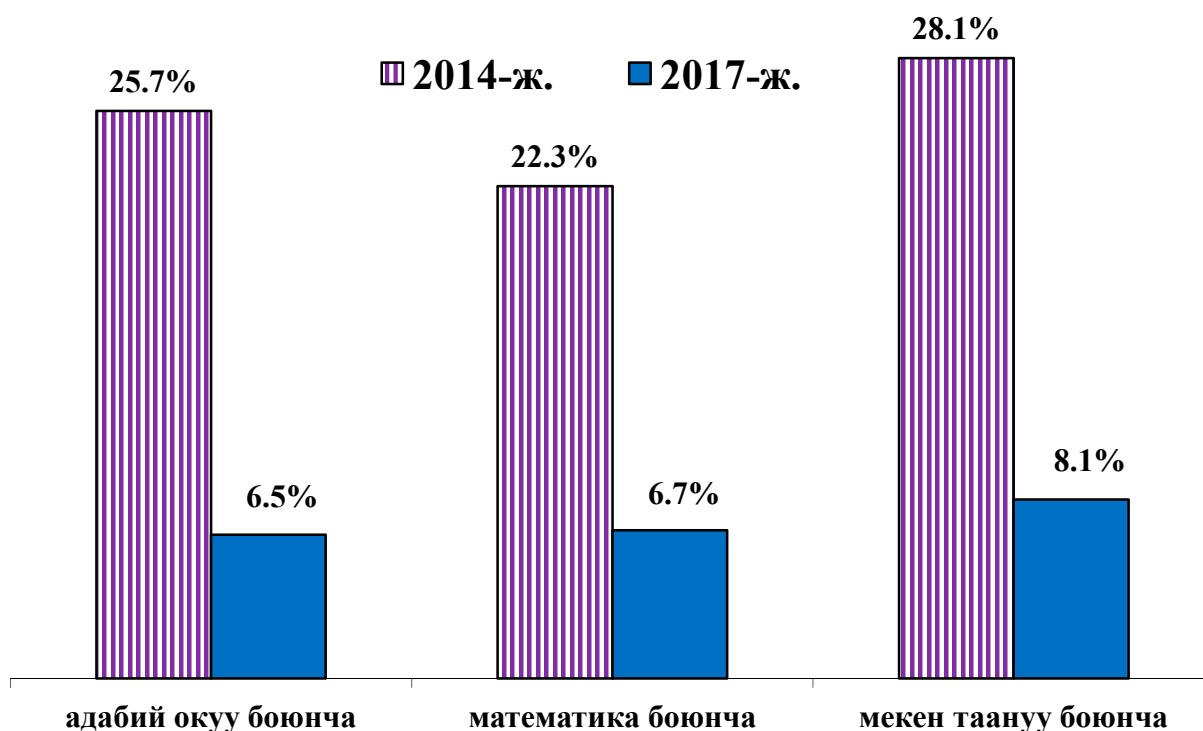
Мурункудай эле *кыргыз тилдүү мектептерде* окуу боюнча окуу китебине байланыштуу кырдаал баарынан жаман (мугалимдердин 78.8 пайызы гана окуучуларынын жеке окуу китеби бар экенин белгилеген жана 9.5 пайызы бир окуу китебин үч жана андан ашык окуучу пайдаланып жатканын белгилеген). *Өзбек тилдүү*

мектептерде кырдаал баарынан жакшы: мугалимдердин 92.3 пайызы ар бир окуучунун адабий окуу боюнча окуу китеби бар экенин белгилеген. Орус тилдүү мектептерде окуучулардын 90.8 пайызында жеке окуу китеби бар.

Математика боюнча окуу китептери азыраак: жалпысынан өлкө боюнча жеке окуу китеби төртүнчү класс окуучуларынын 81.9 пайызында бар, 9.0 пайызы экөөнө бир китеп пайдаланат жана 6.5 пайызы үч жана андан ашык окуучуга бир китептен пайдаланат. Бирок бул көрсөткүч да 2014-жылга салыштырмалуу жакшырган, анда окуучулардын 67.8 пайызында гана өзүнчө окуу китеби болгон. Окутуу тилдери түрдүү болгон мектептер математика окуу китеби менен болжол менен бирдей деңгээлде камсыздалган. Кыргыз тилдүү мектептерде жеке окуу китеби бар окуучулар 79.4 пайызга жеткен (2014-жылдагы 64.2 пайызга каршы), калгандары, тилекке каршы, эки же үч же андан көп окуучуга бирден окуу китебин пайдаланат. Өзбек тилдүү мектептерде төртүнчү класс окуучуларынын 80.8 пайызынын (2014-жылдагы 61.2 пайызга каршы) жеке китеби бар. Орус тилдүү мектептерде эң көп окуучу (2014-жылдагы 69.2 пайызга каршы 86.0 %) өз окуу китебин пайдаланат.

2017-жылы мекен таануу китеби эми окуучулардын 82.5 %нда бар (2014-жылдагы 52.6 пайызга каршы), 7.3 пайызынын экөөнө бир окуу китеби, 8 %дан көбүнүн үчөөнө жана андан көп окуучуга бир окуу китеби бар.

78-диаграмма. «Сиздин канча окуучуңуз бир окуу китебин пайдаланат?» деген суроого жооп - «3 жана андан ашык окуучу»; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Кыргыз тилдүү мектептер мекен таануу боюнча окуу китеби менен эң жаман камсыздалган (79.1 пайызы гана жеке окуу китебине ээ). Орус жана өзбек тилдүү мектептерде 2017-жылы окуучулардын 86.5 пайызы жеке окуу китептери болгон (2014-жылы мындай окуучулар жарымынан бир аз көбүрөөк болчу жана дээрлик үчтөн бири эки же үч окуучуга бирден окуу китебин пайдаланчу).

Айыл мектептеринин окуу китептери менен облус борборлору жана кичи шаарлар менен Бишкектин мектептеринен начарыраак камсыздалганын белгилөө керек. Бул өзгөчө математика окуу китебине тиешелүү: айыл мектептеринде окуучулардын 79.2

пайызынын жеке окуу китеби бар (облус борборлорунун окуучуларынын 83.3 пайызы жана Бишкектин мектептеринин 92.4 пайызына каршы). Мекен таануу боюнча окуу китебине байланыштуу кырдаал да буга окшош: айылдык төртүнчү класс окуучуларынын 80.3 пайызы облус борборлорунун окуучуларынын 85.0 пайызы жана Бишкектин окуучуларынын 88.6 пайызына каршы өзүнчө китеп пайдаланат. Айыл мектептери менен облус борборлорунун мектептери адабий окуу боюнча окуу китеби менен бирдей өлчөмдө камсыздалган: 82.0 пайызынан көбүнүн өзүнчө адабий окуу китеби бар, Бишкекте адабий окуу боюнча жеке окуу китеби окуучулардын 94.9 пайызында бар.

Окуу китептери менен камсыздоо абалынын жакшыртылышы да төртүнчү класс окуучуларынын бүткүл предметтер боюнча билим алуудагы жетишкендиктерин жогорулатууга жардам кылган.

Мугалимдер үчүн анкетанын акыркы суроосу *ата-энеси менен жашабастан, туугандарынын карамагында (убактылуу же дайыма) болгон окуучуларга* тиешелүү болчу. Биздин өлкөдө булар көп учурда эмгек мигранттарынын балдары. Мугалимдердин 23 пайызы гана алардын классында мындай окуучулар жок экенин айткан. Мугалимдердин көбү (55.9 %) алардын классында мындай окуучулардан 1-3өө бар деп айткан. Дагы 11.9 пайызы аларда ар бир класста мындай окуучулардан 4-6 киши бар экенин белгилеген, 8.5 пайызы аларда ар бир класста мындай окуучулар бдан ашык экенин айткан.

Баарынан жаман кырдаал облус борборлору жана кичи шаарлардын мектептеринде түзүлүүдө. Ал жерде мугалимдердин 19.2 пайызы гана анкеталарда алардын классында ата-энеси менен жашабастан, туугандарынын карамагында (убактылуу же дайыма) болгон окуучулар жок экенин белгилеген. 48.3 пайызы ар бир класста мындай окуучулардан бирден үчкө чейин, 19.2 пайызы ар бир класста төрттөн алтыга чейинки көрсөткүчтү белгилеген жана 12.5 пайызы алардын классында туугандарынын карамагында болгон алтыдан ашык окуучу окуганын белгилеген.

Айыл мектептеринде кырдаал бир аз жакшыраак: ал жерде мугалимдердин 21.3 пайызы гана алардын классында туугандарынын карамагында болгон балдар жок экенин белгилеген.

Бишкекте мугалимдердин 36.7 пайызы бүткүл окуучулары ата-энелери менен жашаганын белгилеген. Калган мугалимдердин 63.3 пайызы класста туугандарынын карамагында болгон бирден алтыга жана андан ашык окуучу бар экенин белгилеген.

Бул көйгөйдү мектеп жайгашкан аймака көз карандылыкта карай турган болсок, ата-энесиз жашаган төртүнчү класс окуучуларынын эң көбү Ысык-Көл облусунда экенин көрөбүз. Ал жерде мугалимдердин 10.6 пайызы гана алардын классында мындай балдар жок экенин белгилеген, калган 89.4 пайызы алардын классында бирден алтыга чейин окуучу туугандарыныкында жашаганын белгилеген. Жалал-Абад жана Нарын облустарында мугалимдердин 11 пайызы гана алардын классында убактылуу же дайыма ата-энесиз жашаган балдар жок экенин белгилеген. Ар бир класста туугандарынын карамагында болгон алтыдан ашык окуучунун бар экенин Нарын облусунун мектеп мугалимдеринин 15.4 пайызы, Ош шаарынын мугалимдеринин 14.3 пайызы, Баткен облусунун 13.7 пайызы белгилеген.

Бул абал, албетте, төртүнчү класс окуучуларынын билим алуудагы жетишкендиктерине өтө чоң таасир этет.

6.2.1 Башталгыч мектеп мугалимдери үчүн анкетанын анализинин натыйжасында тыянактар

- Башталгыч мектеп мугалимдери – бул көп учурда балдар менен иштөөнү жактырган (97.2 %) жана *мугалим кесибин ынтаасы деп санаган аялдар* (94.0 %). Ошол эле убакта кенже класс мугалимдеринин жарымына жакыны (мугалимдердин 50.4 пайызы бул пикирге кошулбады) өздөрү жашаган жерде башка жумуш табуу кыйын экенин анкеталарында белгилеген.
- Башка жумуш жоктугунан өз кесибин тандаган мугалимдердин эң чоң пайызы Ош (мугалимдердин 54.0 пайызы бул пикирге толук же жарым-жартылай кошулат), Баткен (51.0 %) жана Жалал-Абад (46.8 %) облустарында белгиленет. Төртүнчү класс окуучуларын тестирлөөнүн натыйжасында ошол эле облустарда өлкө боюнча жетишпеген окуучулардын эң жогорку деңгээли белгиленет.
- Кенже класс мугалимдеринин дээрлик бардыгынын (94.5 %) *жогорку педагогикалык же атайын орто педагогикалык билими жана 3 жылдан ашык жумуш стажы бар* (92.2 %). Өлкө боюнча жалпысынан 3 жылдан аз педагогикалык стажы бар мугалимдердин пайызы 2014-жылдагы изилдөөгө салыштырмалуу 2.3 пайызга өскөн. Эң көп жаш мугалим кыргыз тилдүү мектептерге келген. 2017-жылы алар 9.5 % болгон. Мындай мугалимдердин 7.2 пайызы тилдүү мектептерге келген. Жаш мугалимдердин эң азы өзбек тилдүү мектептерде иштейт (3.8 %) жана ал жерде башталгыч мектепте 4 жылдан аз иштеген мугалимдер такыр жок.
- Изилдөөгө катышкан мугалимдердин жарымынан көбү (68.5 %) *башталгыч мектепте бир гана классты окутат*. Калгандардын окутуу жүгү маанилүү өлчөмдө жогору: мугалимдердин дээрлик үчтөн бири 2 башталгыч класс жетектейт, айрымдары орто мектепте да сабак берет. Мындай жүктө мугалимдердин сабактарга даярданууга да, артта калып жаткан окуучулар менен кошумча сабактарга да, өз алдынча билим алууга да жетиштүү убактысы жок.
- Кенже класс мугалимдери анкеталарда мектептеги жумуштан толук бошотулганда курстарда *квалификациясын жогорулата ала турганын* белгилеген (91.3 %). Жумуш убагында болсо квалификация жогорулатуу менен алектенүү аларга байкала тургандай таталыраак: 81.8 пайызы муну мектептеги предмет секциясында жана 74.3 пайызы гана өз квалификациясын өз алдынча жогорулата алат.
- Анкеталардын анализи 2014-жыл менен салыштырмалуу мектептер мугалимдер үчүн методикалык адабият менен маанилүү өлчөмдө толукталганын көрсөткөн. 2014-жылы ар бир бешинчи мектепте методикалык адабият жок болчу, 2017-жылы мугалимдердин 92.0 пайызы мектепте мындай адабият бар экенин белгилеген. *Сабактарга даярдануу үчүн методикалык адабияттан пайдаланасызбы* деген суроого мугалимдердин дээрлик бардыгы оң жооп берген. Бирок ошол эле убакта 56.6 пайызы аларга керектүү методикалык адабиятты табуу кыйын экенин белгилеген. Методикалык мүнөздөгү эң көп кыйынчылыкты мугалимдер математика сабактарына даярданууда, эң азын адабий окуу сабактарына даярданууда тартат. Төртүнчү класс окуучуларын тестирлөөнүн натыйжасы окуучуларда дал ошол математика менен олуттуу көйгөйлөрү бар экенин көрсөткөн.
- *Адабий окууну үйрөтүү методикасына* тиешелүү суроолорго жооп берип жатып, мугалимдер анкеталарда эстөө жана жаттоого багытталган ыкмаларды көп колдонорун белгилеген. Сабактарда үйрөнүлүп жаткан чыгарманы талкуулоо жүрөт жана окуучулар өз пикирин билдирет деген пикирлер окуучуларды тестирлөөнүн

натыйжасында ырастоо тапкан эмес. Төртүнчү класс окуучулары тыянак жазуу, далил келтирүү, жалпылоо жасоо ж.б.у.с., башкача айтканда буларсыз талкуулоо да, өз пикирин билдирүү да болбогон суроолорго эң начар жооп берген.

- Ошол эле эстөө жана жаттоо техникасы *мекен таануу сабактарында* да эң көп колдонулат. Окуучулар эң көп (жагдайлардын 95.6 пайызында) мугалимдин суроолоруна жооп берет жана мугалимге же бири-бирине алда канча сейрек суроо бере алат. Мугалимдер анда-санда гана экскурсия өткөрөрүн (83.9 %), сабактарда тажрыйбаларды сейрек жасарын (81.9 %) жана окуучуларга долбоорлордун үстүндө иштөөнү дээрлик сунуш кылбаганын белгилеген (муну 15.4 пайызы көп жасайт). Мугалимдер мекен таануу сабактарында Интернет жана үйрөтүүчү компьютер программаларын гана эмес, кадимки физикалык аспаптарды да (32.0 пайызы колдонбойт) жана атүгүл препараттар менен муляждарды да колдонбойт (59.1 пайызы колдонбойт).
- *Математика сабактарында* да негизинен мугалимдин суроолоруна окуучулардын жооптору (94.3 %), эрежелерди жаттоо (78.2 %), ошондой эле типтүү маселелерди чыгаруу практикаланат. Ой жүгүртүүнү талап кылган маселелер, мисалы, колдогу маалыматка башка суроону коюу шыгы, маселени чечүүнүн башка ыкмасы же маалымат ашыктыгы же жетишсиздиги бар тапшырмаларды чыгаруу сабактарда алда канча сейрек берилет же эч качан берилбейт (www.testing.kg сайтындагы 5-Тиркемеде мугалимдердин жоопторун крз.).
- Учурдагы баалоо тууралуу суроого жооптор мугалимдердин баалоонун башкы максаты деп окуучуларды ырааттуу *сабак даярдоого* шыктандырууну санаганын көрсөткөн (88.8 %). «*Мугалимдин окутуу стратегиясы менен тактикасын кантип куруусу керек экенин билиши үчүн*» деген жоопту мугалимдердин 73.5 пайызы гана белгилеген. Мугалимдердин оюнча, класста начар баалардын көп санда болушу да биринчи кезекте сабактарга жакшыраак даярдануусу үчүн окуучуларга (мугалимдердин 86.7 пайызы белгилеген), андан соң балдарына карата көзөмөлдү күчөтүүсү керек болгон ата-энелерге сигнал болууга тийиш (82.5 %). Жана акыркы кезекте – окутуусун кайра карап чыгуу керек деген тыянак чыгарууга тийиш болгон мугалимге (70.3 %). Окуучунун жообу (иши) үчүн баа коюуда мугалимдер көп учурда анын ийгиликтерин учурдагы баалоо нормалары же башка окуучулардын жооптору менен салыштырат. Бирок мугалимдер анкеталарда окуучунун ушул сабактагы ийгиликтерин мурунку сабактардагы ийгиликтери менен салыштырарын, ошону менен ага билим алуу деңгээлин аң-сезимдүү түрдө жогорулатууга жардам кыларын жетишинче байма-бай (жагдайлардын 70.8 пайызында) белгилеген.
- Анкеталардын анализи 2014-жылга салыштырмалуу, мектептер методикалык адабият менен маанилүү өлчөмдө толукталганын көрсөткөн. 2014-жылы ар бир бешинчи мектепте методикалык адабият жок болчу, 2017-жылы мугалимдердин 92.0 пайызы мындай адабият мектепте бар экенин белгилеген.
- Окуучуларды окуу китептери менен камсыздоо кырдаалы да байкала тургандай жакшырган. «*Сиздин канча окуучуңуз бир окуу китебин пайдаланат?*» деген суроого 2017-жылы жалпысынан өлкө боюнча мугалимдердин 84.4 пайызы анкеталарда ар бир окуучунун *адабий окуу боюнча өз окуу китеби* бар экенин белгилеген (2014-жылдагы 56.1 пайызга каршы), 7.1 пайызы өз анкеталарында бир окуу китебин эки окуучу колдонуп жатканын (2014-жылдагы 15.8 пайызга каршы) белгилеген жана 6.5 пайызы э жана андан ашык окуучу бир окуу китебин пайдаланууга мажбур экенин белгилеген (2014-жылдагы 25.7 пайызга каршы).

- Мугалимдер мектеп китепканаларында кенже окуучулар үчүн илимий-популярдуу жана маалымат адабиятынын жетишсиздигин белгилеген, бирок 2014-жылга салыштырмалуу мектеп китепканаларында мындай адабият көбөйгөн. Мурункудай эле кыргыз тилинде илимий-популярдуу адабият баарынан аз, бирок 2017-жылы мугалимдердин 48.4 пайызы 2014-жылдагы 33.1 пайызга каршы мындай адабият бар экенин белгилеген. Өзбек тилдүү мектептерде 2017-жылы илимий-популярдуу адабияттын бар экенин 2014-жылдагы 53.1 пайызга каршы мугалимдердин 69.2 пайызы белгилеген. Орус тилдүү мектеп мугалимдеринин 67.6 пайызы 2014-жылдагы 64.3 пайызга каршы мектеп китепканасында китептердин бар экенин белгилеген. Бирок мектеп китепканасында адабияттын жетишсиздиги мурункудай эле окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерине чагылат.
 - «*Канча окуучуңуз ата-энеси менен жашабай, туугандарынын карамагында (убактылуу же дайыма) жүрөт?*» деген суроого мугалимдердин 23 пайызы гана алардын классында андай балдар жок экенин белгилеген. Мугалимдердин көбү (55.9 %) алардын классында мындай окуучулардан 1-3өө бар деп айткан. Дагы 11.9 пайызы аларда ар бир класста мындай окуучулардан 4-6 киши бар экенин белгилеген, 8.5 пайызы аларда ар бир класста мындай окуучулар бдан ашык экенин айткан.
- Бул абал, албетте, төртүнчү класс окуучуларынын билим алуудагы жетишкендиктерине өтө чоң таасир этет.

6.3 4-класс окуучулары үчүн анкетанын суроолорунун жооптору

Тестти аткарган соң төртүнчү класс окуучулары тест дептеринин аягында жайгаштырылган анкетанын суроолоруна жооп берген. Бардыгы болуп сурамжылоого 6244 окуучу катышкан. Тестирилөө сыяктуу эле анкета жүргүзүү да кыргыз (3 346 окуучу), орус (2368 окуучу) жана өзбек (530 окуучу) тилдеринде өткөрүлгөн.

Анкета жүргүзүүгө гендер жагынан 3147 бала жана 3097 кыз катышкан.

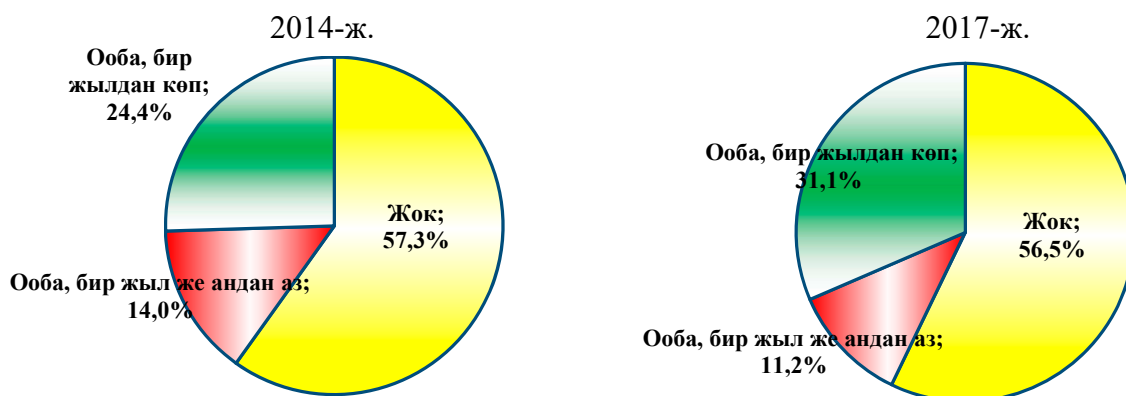
Өзү жөнүндө

«Бала бакчага бардың беле?» деген суроого жооп берип жатып окуучу анкетада сунуш кылынган жооп варианттарынын бирин тандаган. Окуучулардын жооптору бизге бала бакчага барбаган окуучулардын пайызы 2014-жылдан 2017-жылга чейин 70 %дан 56.5 пайызга чейин азайганы тууралуу маалыматты берген. Бала бакчага окуучулардын 31.1 пайызынан көбү бир жылдан ашык барган, бул 2014-жылдагы жоопторго караганда 6.7 пайызга көбүрөөк.

Мектеп категориялары жагынан Бишкектеги балдардын бала бакчага көбүрөөк барганы таң калтырбайт. Бишкекте бала бакчага бир жылдан ашык барган окуучулардын эң бийик пайызы байкалат (53,5 %). Облус борборлору менен кичи шаарларда бала бакчага бир жылдан ашык барган төртүнчү класс окуучуларынын пайызы алда канча төмөн – 36.6 %, айылдарда мындай окуучулар 24.5 % гана пайыз.

Окутуу тилдерине байланыштуу маалымат бала бакчага барбаган окуучулардын пайызы эң чоң пайызы өзбек тилдүү мектептерде окуп жатканына күбөлүк кылат (73.4 %). Өзбек тилдүү мектептерде төртүнчү класс окуучуларынын 14.2 пайызы гана бала бакчага бир жылдан ашык барган. Кыргыз тилдүү мектептерде бала бакчага барбаган балдар 68.2 %, мында 20.7 пайызы гана бала бакчага бир жылдан ашык барган. Орус тилдүү мектептерде таптакыр башка кырдаал байкалат. Мында төртүнчү класс окуучуларынын алда канча төмөн пайызы гана бала бакчага барган эмес жана окуучулардын жарымы бакчага бир жылдан ашык барган.

79-диаграмма. «Бала бакчага бардың беле?» деген суроонун жооптору; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Облустар жагынан маалымат өтө айырмаланат. Бала бакчага бир жылдан ашык барбаган балдардын эң чоң пайызы Ысык-Көл (19 %) Ош (20.7 %) жана Талас облустарында (22.8 %) белгиленет. Бала бакчага такыр барбаган балдардын эң чоң пайызы да ушул жерде. Бала бакчага баруу баланын инсандыгынын калыптануусуна, балдар чөйрөсүндө социалдашуусуна, интеллектуалдык өнүгүүсүнө таасир эткен кубаттуу фактор болуп чыгат жана мектеп билимине даярдайт. Ошондуктан бала бакча берген жөндөмдүүлүктөрдүн балдардын көбүндө жоктугу булбалдар төртүнчү классты бүтүргөн кезде жеткен билим алуу деңгээлине чагылдырылбай коё алмак эмес. ЮНИСЕФтин колдоосу менен PISA 2009 жана ОБЖУБ-2014 изилдөөлөрүнүн

натыйжасында алынган маалыматтын негизинде жүргүзүлгөн 4-класс окуучулардын окуудагы жетишкендиктерине мектептен мурунку билим алуунун таасирин изилдөө мектептен мурунку билим алуунун оң таасири бала бакчага бир жылдан ашык барган окуучулар үчүн көзгө урунарлык болууда. PISA 2009да Кыргызстандын бала бакчага бир жылдан ашык барган окуучулары окууда да, математикада да маанилүү өлчөмдө бийик натыйжаларды көрсөткөн. ОБЖУБ-2014тө бала бакчага баруунун төртүнчү класс окуучуларына таасири өзгөчө айылдарда бир аз алсызыраак болуп чыкты, муну айыл бала бакчаларында персоналдын начарыраак кесиптик даярдыгы жана жетишсиз материалдык жана окуу базасы менен байланыштыруу мүмкүн.

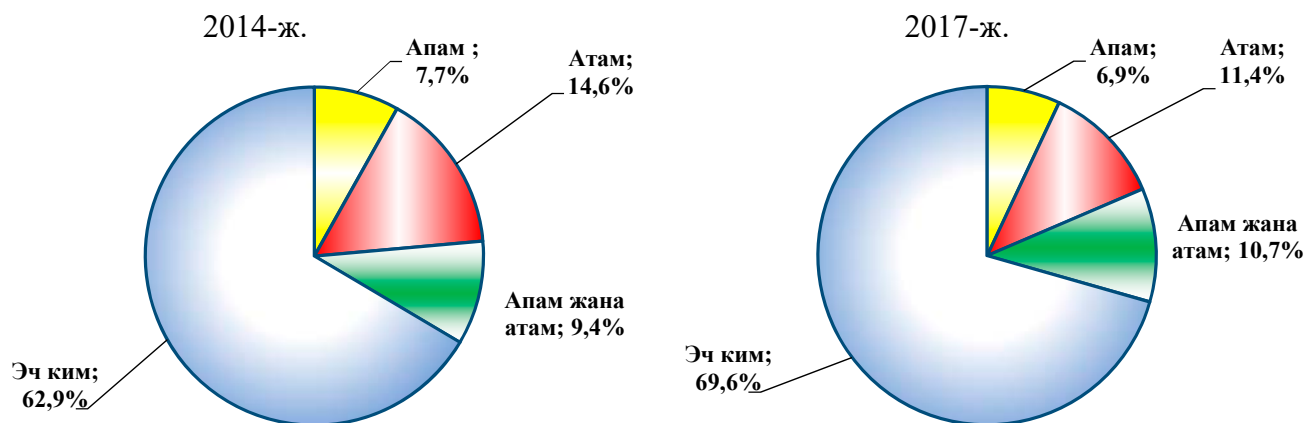
Баланын өнүгүшүнө эң көп үй-бүлө таасир этерии белгилүү. 2014-жылдагы изилдөөгө окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерине ата-энелеринин эмгек миграциясы кантип таасир эткенине тиешелүү суроолор биринчи жолу камтылган. Жооптор акыркы жылдарда төртүнчү класс окуучуларынын үй-бүлөсүндөгү кырдаал дээрлик өзгөрбөгөнүнө же азыраак гана өзгөргөнүнө күбөлүк кылат. «Ата-энеңдин кимиси учурда башка шаарда (айылда, өлкөдө) иштейт?» деген суроого 2014-жылдагыга караганда төртүнчү класс окуучуларынын бир аз чоңураак пайызы «эч кимиси» деп жооп берген. 2014-жылы окуучулардын 62.9 пайызы, 2017-жылы 69,6 пайызы ушундай жооп берген. Үй-бүлөдө акча иштеп тапканы эң көп ата (11.4 %), сейрек түрдө эне (6.9 %) кетет, ата-эненин экөө тең акча иштеп тапканы кеткенин балдардын 10.7 пайызы белгилеген. Бул цифра кийинки суроого алынган жооптор менен толук шайкеш.

«Сен дайыма же убакыттын көп бөлүгүн ким менен жашайсың?» Төртүнчү класс окуучуларынын 10.7 пайызы *ата-энесиз, башка туугандары менен* жашап жатканын айткан. Суралган окуучулардын 71.7 пайызы *атам жана апам менен* деп жооп берген, *«энеси менен гана»* 14.5 пайызы, *«атасы менен гана»* төртүнчү класс окуучуларынын 2.6 пайызы жашайт. Булцифралар 2014-жылдын маалыматын дээрлик толугу менен кайталайт. Ошентип, балдардын 11 пайызга жакыны туугандарынын карамагында калып, ата-энесиз тарбияланат, жана дагы 20 пайызга жакыны кем үй-бүлөлөрдө тарбияланат.

Кем үй-бүлөлөрдө балдар атасына караганда көбүнчө энеси менен жашайт. Бишкекте толук үй-бүлөдө жашаган төртүнчү класс окуучуларынын пайызы эң чоң жана алар жокто туугандары менен жашагандар баарынан аз.

Окутуу тили жагынан маанилүү айырма байкалбайт.

80-диаграмма. «Ата-энеңдин кимиси учурда башка шаарда (айылда, өлкөдө) иштейт?» деген суроонун жооптору; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Ата-энеси экөө тең акча тапканы кеткен балдардын эң аз пайызы Нарын облусунда (6.4 %) жана Бишкекте (5.2 %). Эң көбү Баткен (14.1 %), Жалал-Абад (13.6 %) жана Ош

(13.1 %) облустарында. Кенже мектеп окуучулары үчүн үй-бүлөдө ата-эненин бирөөсүнүн эле кыска убакытка жоктугу эбегейсиз роль ойнойт жана баланын тарбиясына жана мектеп ийгиликтерине терс таасир тийгизет.

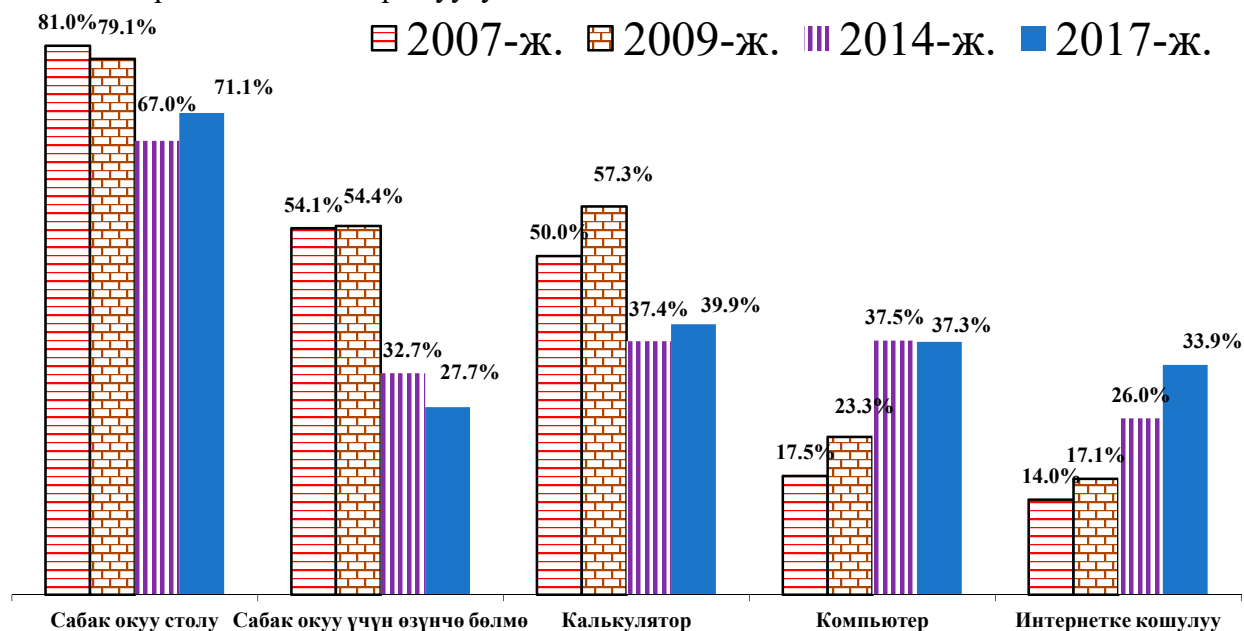
Үйдө окуу үчүн шарттар

Үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли балдардын билим алуу натыйжаларына таасир эткен фактор болуп саналат.

Окуучулардын жоопторунун негизинде 2014-жылга салыштырмалуу изилдөөгө катышкан төртүнчү класс окуучулары жашаган үй-бүлөлөрдүн оокаттуулугу жалпысынан бир аз өскөн деген тыянак чыгарса болот. Окуучулардын көбүрөөк (4.1 пайызга) пайызы алардын сабак жасоо үчүн столу бар экенин белгилеген, автомат кир жуугуч машинкасы бар үй-бүлөлөрдүн пайызы 11.4 пайызга өскөн, эми алар 67.4 % болгон, көбүрөөк компьютер Интернетке кошулган – 33.9 %, ошентсе да компьютерлердин бар болуш пайызы өзгөргөн эмес – 37.3 %. Санитардык-гигиена шарттары бир аз жакшырган: үйлөрдө ванна/душ бөлмөлөрү, чаң соргучтар көбөйгөн. Көбүрөөк үй-бүлөнүн автомобили бар.

Бирок өзүнчө бөлмөсү бар төртүнчү класс окуучуларынын пайызы 5 пайызга азайган жана 27.7 % түзөт, жеке мобилдик телефону бар окуучулардын пайызы 9 пайызга кичирейген (41.6 %), артынан калькулятору (өзүнчө же телефондогу) бар окуучулардын пайызы түшкөн – 39.9 %. Мектеп китептерин санабаганда окуу үчүн өз китептери бар балдардын пайызы дээрлик өскөн эмес жана сөздүк менен энциклопедиялардын бар болуш пайызы 6.2 пайызга өскөн. Негизинен үй-бүлөлөрдүн оокаттуулугу өскөнүн байкаса болот, баланын муктаждыктары, анын ичинде окуудагысына келсек, мында өсүш жө жок, жө ачык байкалбайт. Түрдүү аспектилердеги маалымат менен www.testing.kg сайтындагы тиешелүү Тиркемеде кененирээк таанышуу мүмкүн.

81-диаграмма. «Төмөндө саналгандардын кайсынысы үйүңүздө бар?» деген суроонун жооптору; 2007-, 2009-, 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Окуучулар көбүрөөк Интернетке кирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгонуна карабастан, окуучулардын жоопторуна караганда компьютер технологияларын жашоого киргизүү процесси ишке ашпай жатат. «Компьютерде төмөнкүнү канчалык көп жасайсың?» деген суроого төртүнчү класс окуучуларынын 61.4 пайызы окуу үчүн керектүү маалыматты Интернетте издөө үчүн компьютерди эч качан колдонбогонун жооп

берген, 2014-жылы мындай окуучулардын пайызы төмөн болчу – 52.6 %. Окуучулардын 65.3 пайызы эч качан компьютер оюндарын ойнобогонун белгилеген, 2014-жылы мындай окуучулар 47.5 % болчу жана 72.2 пайызы эч качан түрдүү сайттарда достору менен эч качан баарлашпайт, 2014-жылы мындай окуучулар 59.8 % болчу.

Кыргыз жана өзбек тилдүү мектеп окуучулары компьютер менен баарынан аз иштейт, эң көп иштегендер – орус тилдүү мектеп окуучулары.

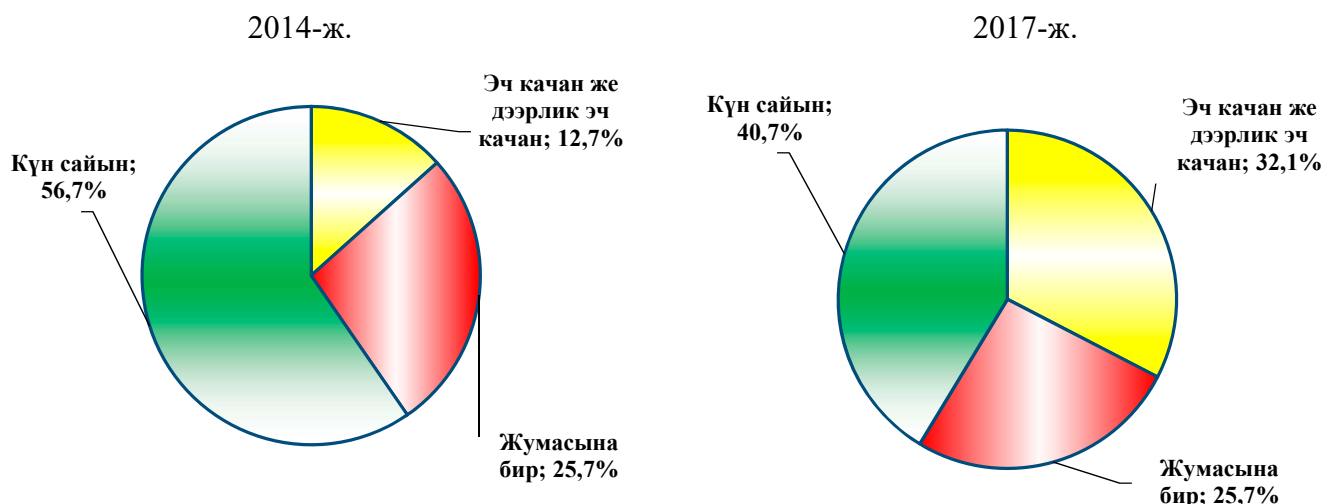
Мектеп категориялары жагынан борбордун төртүнчү класс окуучулары компьютер менен күтүлгөндүй эле көп (1.5 эседен көбүрөөк) иштейт, эң аз иштегени – айылдык төртүнчү класс окуучулары.

«*Сенин үйүңдө канча китеп бар?*» деген суроонун жооптору бул маселеде 2014-жылдан бери эч кандай өзгөрүү болбогонуна күбөлүк кылат. Окуучулардын көбүнүн (57 %) 1ден 10го чейин китеби бар. Окуучулардын 19.4 пайызынын болжолу менен бир текчеси бар. Окуучулардын 5.9 пайызынын эки-үч текчеси бар жана дагы 4.4 пайызы үйдө төрт-беш текче китеп бар экенин белгилеген. 2014-жылы болжолу менен ушундай эле маалымат келтирилген.

Эң чоң китеп жетишсиздиги айылдык төртүнчү класс окуучуларынын үй-бүлөсүндө байкалат, ал жерде 11.8 пайызынын такыр китеби жок жана дагы 60.8 пайызынын үйдө 1ден 10го чейин китеби бар. Бишкек окуучуларынын үйүндө китеп маанилүү өлчөмдө көбүрөөк.

Кийинки 4 суроо ата-энелердин же туугандарынын төртүнчү класс окуучуларынын окуусуна карата мамилесине тиешелүү болгон. Төртүнчү класс окуучуларынын бүткүл бул суроолорго жооптору үй-бүлөдө балдарга азыраак көңүл бурула, алар менен азыраак сүйлөшө баштаганына, жалпы иштер менен азыраак алектене, окуудагы көйгөйлөрүндө азыраак жардамдаша, бала мектепте өзүн кандай сезгенине, кайсы көйгөй жана түйшүктөргө жолукканына азыраак кызыга баштаганына күбөлүк кылат. «*Мектеп иштери тууралуу үй-бүлөдө бирөө менен канчалык көп сүйлөшөсүң?*» деген суроого төртүнчү класс окуучуларынын 32.1 пайызы «эч качан же дээрлик эч качан» деп жооп берген. 2014-жылы мындай окуучулар 12.7 % болчу. Балдардын 40 пайызы «күн сайын» деген варианты белгилеген, 2014-жылы болсо мындай жооптор 56.7 % болчу ушундай эле цифра 2009-жылга да тиешелүү эле. Айылдарда балдардын үй-бүлөлөрүндө мектеп иштери менен эң аз кызыгышат. Мында төртүнчү класс окуучуларынын 37.9 пайызы үй-бүлөдө алардын мектеп иштери менен эч качан же дээрлик эч качан кызыгышпаганын белгилеген. Салыштыруу үчүн Бишкекте окуучуларын 15.4 пайызы ушинтип жооп берген, облус борборлору жана кичи шаарлардын мектептеринде - 25.5 %. Окутуу тили жагынан баланын мектеп иштери менен эч качан же дээрлик эч качан кызыкпаган үй-бүлөлөрдүн эң жогору пайызы кыргыз тилдүү мектептерде белгиленет. Мында төртүнчү класс окуучуларынын 44.1 пайызы бул жоопту белгилеген. Орус тилдүү мектептерде мындай үй-бүлөлөр 16.2 %, өзбек тилдүү мектептерде – 27.4 %. андыктан күн сайын мектеп иштерин сүйлөшкөн балдардын пайызы орус тилдүү мектептерде баарынан бийик - 56 %, өзбек тилдүү мектептерде азыраак – 42.1 % жана эң төмөн кыргыз тилдүү мектептерде – 29.6 %.

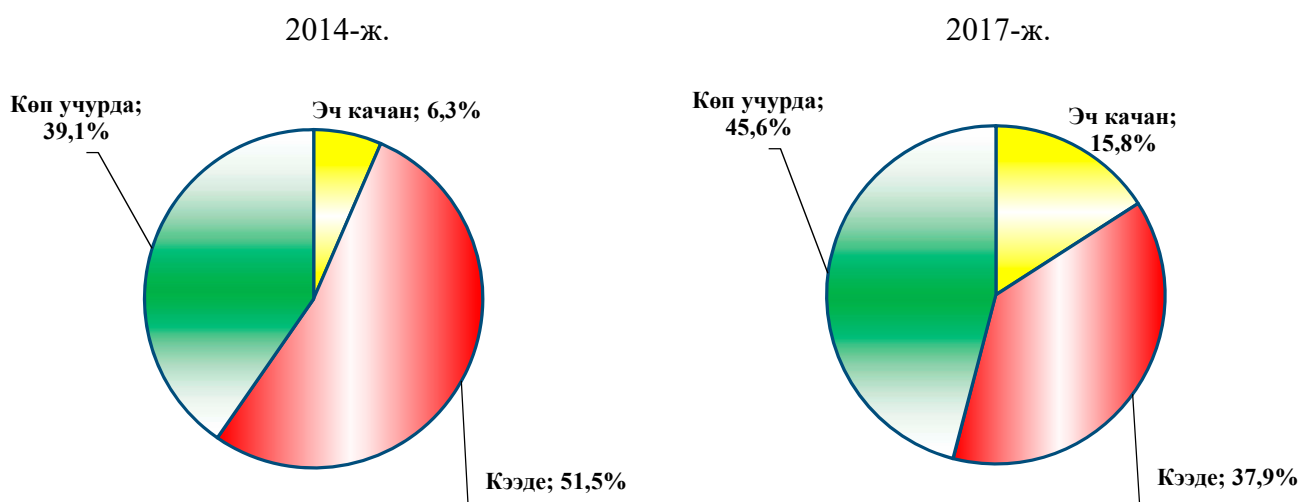
82-диаграмма. «Мектеп иштери тууралуу үй-бүлөндөгүлөрдүн бирөөсү менен канчалык көп сүйлөшөсүң?» деген суроонун жооптору; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

«Ата-энеңдин (туугандарыңдын) бири сабакта түшүнбөгөн нерсени түшүнүүңө жардам кылабы?» деген суроо мурункусу менен тыгыз байланыштуу. Жооптор үйдө жардам сейрек кылына баштаганын, ошентсе да айырма өтө кичине экенин көрсөтүүдө. «Эч качан» деген жоопту төртүнчү класс окуучулары көбүрөөк тандай баштаган. 2014-жылы мындай жоопторду окуучулардын 6.3 пайызы белгилеген, 2017-жылы – 9.7 %, «кээде» деген жооптордун пайызы 51.5 %дан 56.37.9 пайызга чейин көтөрүлгөн, бирок «көп учурда» деген жооптор 39.1 %дан 33.1 пайызга азайган. Ата-энелердин (туугандардын) төртүнчү класс окуучуларынын үй тапшырмаларын көзөмөлдөөсү азайган. Окуучулардын 15.8 пайызы бул «эч качан» болбойт деп жооп берген, 2014-жылы мындай жооптор 9.9 % болчу. 2014-жылдагы 50.6 пайызга салыштырмалуу муну ата-энелердин 45.6 пайызы жасайт.

Төртүнчү класс окуучуларынын 31.5 пайызы да ата-энелер алар менен китеп же фильмдерди «эч качан» талкуулабаганын белгилеген. «Кээде» жана «көп учурда» деген жооптор мурункуга караганда 5 %-6 пайызга сейрек жолуга баштаган. Аймактар жана түрдүү тилдүү мектептер жагынан тенденция сакталууда.

83-диаграмма. «Ата-энеңдин (туугандарыңдын) бирөөсү сабакта түшүнбөгөн нерсени түшүнүүңө жардам береби?» деген суроонун жооптору; 2014- жана 2017-жылдардагы анкета жүргүзүүнүн натыйжаларынын салыштырылуусу.

Мектеп предметтерин окутуу жана үйрөнүү практикасы

Бул бөлүмдүн биринчи бөлүгү **окууга** тиешелүү болчу. Окуу жана окулганды түшүнүүнүн баасы өтө жогору. Биз окуп үйрөнөбүз. Окумуштуулар бала канчалык эрте окуй баштаса, интеллекти да ошончолук эрте өнүгө баштай турганын жана убакыттын өтүшү менен бала андан да бийик интеллектуалдык деңгээлге жете аларын далилдеген. PISA 2009 жана ОБЖУБ-2017 натыйжаларынын негизинде ЦОМО* тарабынан жүргүзүлгөн изилдөө мектепке жазылууга чейин окуй билүү кыргызстандык окуучулардын окуудагы жетишкендиктерине таасир этерин ырастайт. Төртүнчү класс окуучуларынын шар окуусу ар бир өзүнчө сөздүн маанисине эмес, окулгандын маанисине дыкатты топтоого жол берип, окулганды түшүнүүгө маанилүү өлчөмдө таасир этет. Башталгыч мектепте окуу шыгынын, анын ичинде шар окуунун жакшы өнүктүрүлүшүнө, ата-энелер тарабынан балдарга китептерди угуза окулушу, мектепке чейинки да, мектеп жылдарында да окууга карата кызыгуусун өнүктүрүүсү жардам кылат.

Анкета жүргүзүү 2017-жылы мектепке жазылууга чейин балдардын көп пайызы окуй аларын көрсөткөн. 2014-жылы мындай балдардын пайызы 58.8 % болчу, 2017-жылы - 63.5 %. борбордун мектептеринде мындай балдар баарынан көп болушу күтүлөт – 77.8 %, айыл мектептеринде алар баарынан аз - 59.1 %, облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептеринде - 67.7 %.

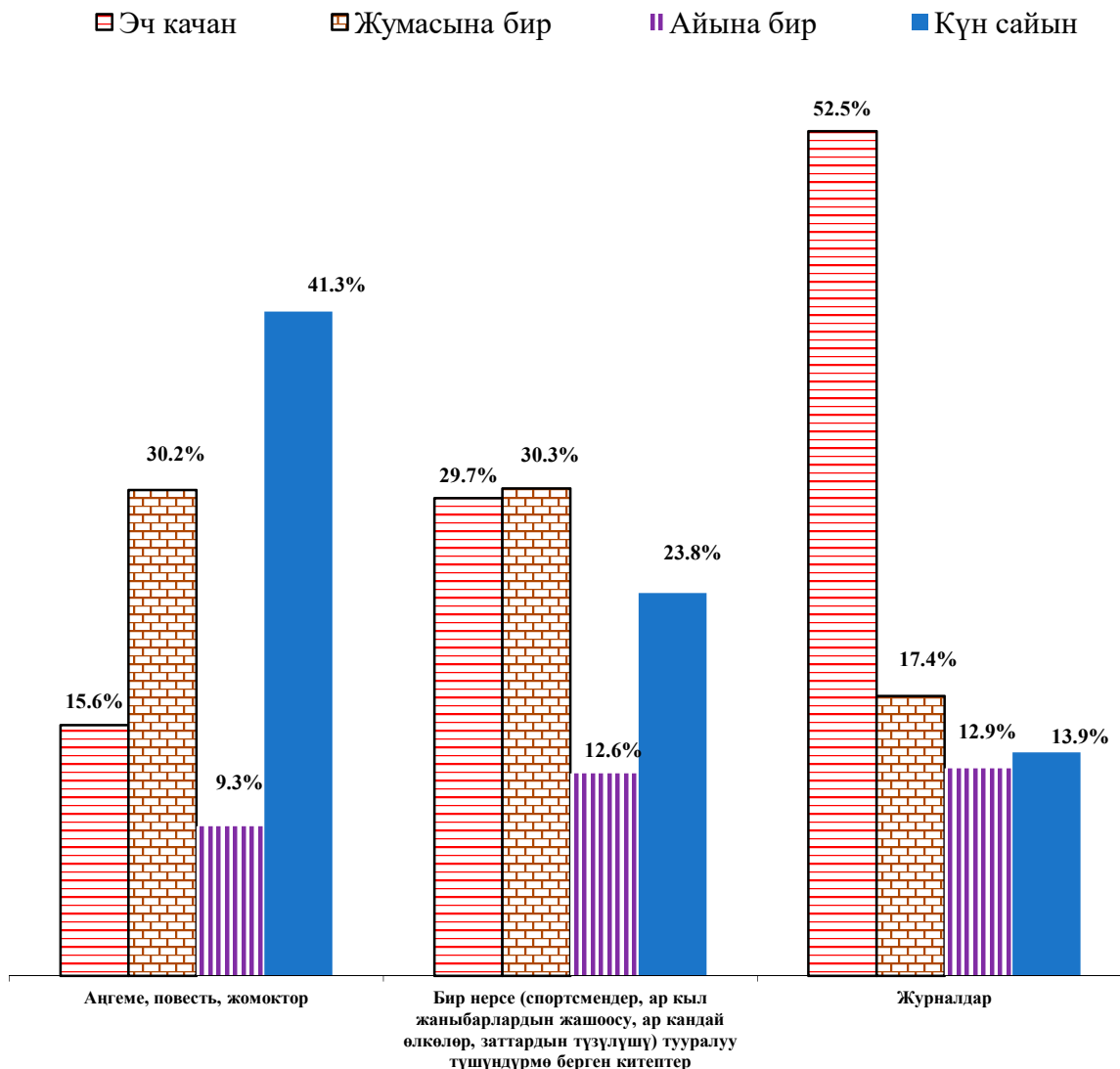
Кыргыз тилдүү мектептерде 1-класска жазылууга чейин окуй билген балдар 55 % болуп чыккан, өзбек тилдүү мектептерде алар жарымынан аз – 48.1 %. Орус тилдүү мектептерде төртүнчү класс окуучуларынын басымдуу көпчүлүгү биринчи класска жазылууга чейин окуй билген (78.9 %).

Бул бөлүмдө алынган кийинки анкета жүргүзүү натыйжалары өтө карама-каршылыктуу болуп чыкты. Төртүнчү класс окуучуларына алардын окууга карата мамилесине, эмнени жана эмне үчүн окуганы жана кандай кыйынчылыктарды тартып жатканына тиешелүү суроолор берилген. Жалпысынан өлкө боюнча төртүнчү класс окуучуларынын чоң бөлүгү окууну сүйүктүү иштеринин бири деп атаганын (85.7 %) белгилесе болот жана төртүнчү класс окуучуларынын аз бөлүгү китеп окууда кыйынчылык тартканын белгилеген (19.1 %-22.1 %). Өз ырахаты үчүн такыр окубаган окуучулар азайган (12.4 %), ошентсе да окуучулар китеп окуу менен өткөргөн убакыт көбөйбөстөн, 2014-жылдын деңгээлинде калган (төртүнчү класс окуучуларынын 25.6 пайызы бир күндө 30 мүнөттөн 1 саатка чейин окуйт жана 32.6 пайызы бир күндө 1 сааттан ашык окуйт. Бул оң өзгөрүүлөрдүн жанында төртүнчү класс окуучулары аңгеме, повесть, жомок, илимий-таанып билүүчү адабият, ошондой эле журналдарды азыраак окучу болгонун белгилеген. Муну «эч качан» окубаган балдардын пайызы маанилүү өлчөмдө өскөн. Көркөм адабиятты окуучулардын 2014-жылдагы 7.4 пайызына каршы 15.6 %, илимий-таанып билүүчү адабиятты окуучулардын 2014-жылдагы 18.9 пайызына каршы 29.7 пайызы эч качан окубайт. Журналдарды 2014-жылдагы 37.8 пайызга каршы 52.5 пайызы эч качан окубайт. Балдардын аз пайызы адабиятты күн сайын окуйт. 2014-жылы мындай окуучулар 51.7 % болчу, 2017-жылы 10 пайызга азыраак (41.3 %).

Ошентип, төртүнчү класс окуучулары бир жагынан китеп окууну сүйөрүн, китеп окууда азыраак кыйынчылык тартарын, окулганды башка кишилер менен талкуулоону сүйөрүн (64.5 %), өзү окуган китептер тууралуу айтып берерин (79.8 %) айтат, экинчи жагынан, окуучулар кандай адабиятты окууну сүйөрү тууралуу суроолор китеп окууга карата өскөн сүйүүнү ырастабайт. Тескерисинче, түрдүү жанрлардагы адабиятты окугандардын пайызы китеп окуунун өзүнүн жыштыгындай эле түшүүдө. Төртүнчү класс окуучулары адабий тексттерди (аңгеме, жомоктор) эң көп кызыгуу менен окуйт: бул маалымат текстине караганда төртүнчү класс окуучулары адабий текст менен

көбүрөөк ийгилик менен иштегенин көрсөткөн тестирлөөнүн натыйжаларына да туура келет, окуучулар илимий-популярдуу адабиятты алда канча сейрек окуйт жана дал ушул тексттер төртүнчү класс окуучуларында эң чоң кыйынчылыктарды жаратат.

84-диаграмма. «Төмөнкү китептерди (окуу китептеринен башка) канчалык көп окуйсун?».

Анкетанын кийинки суроосу мектептин же башка жердин китепканасын колдонууга байланыштуу болчу. Анкеталардын анализи китепканадан эч качан пайдаланбаган төртүнчү класс окуучуларынын пайызы 2014-жыл менен салыштырмалуу дээрлик 10 пайызга өскөнүн көрсөткөн (2017-жылдагы 28.3 пайызга каршы 18.7 %). 2014-жылдагыдай эле, 16.0 пайызы китепканадан бир жылда бир нече жолу пайдаланат, 2.8 пайызы эч кандай жооп берген эмес. Калган 53.9 пайызы (2014-жылдагы 56 пайызга каршы) китепканадан аптада бир жолу же бир айда бир жолу пайдаланарын белгилеген. 2017-жылы мугалим анкеталарынын анализи мектеп китепканалары балдардын көркөм, илимий-популярдуу жана маалымат адабияты менен толукталганын көрсөткөн, бирок бул азырынча китеп окуган төртүнчү класс окуучуларынын пайызынын өзгөрүүсүнө таасир эткен эмес. Китепканадан пайдаланам деп жооп берген балдардын ошол төмөн пайызы да бизге көтөрмөлөнгөн көрүнөт, анткени кийинки суроого жооп берип жатканда төртүнчү класс окуучулары төртүнчү класста бүт баары китепти оңой окубаганын белгилеген.

Төртүнчү класс окуучуларынын жоопторун деталдуураак карай турган болсок, китепканадан пайдалангандардын пайызы окутуу тилине көз каранды эмес экенин көрөбүз. Өзбек тилдүү мектеп окуучуларынын 36.0 пайызы, орус тилдүү мектеп окуучуларынын 35.6 пайызы жана кыргыз тилдүү мектеп окуучуларынын 34.9 пайызы өз анкеталарында аптада бир жолу китепканадан пайдаланарын белгилеген. Китепканадан *эч качан* пайдаланбагандардын пайыздарынын арасындагы айырма айкын. Мындай жооптор өзбек тилдүү мектеп окуучуларынын арасында эң көп болуп чыкты (34.0 %), кыргыз тилдүү мектеп окуучуларынын арасында азыраак (29.5 %) жана орус тилдүү мектеп окуучуларынын арасында 25.3 %. Окуучулардын анкетанын китепкана колдонуу тууралуу суроосуна жооптору мектептин категориясына жараша өтө аз айырмаланат. Бишкектик окуучулар облус борборлору жана кичи шаарлардын окуучуларына жана айылдык окуучуларга караганда китепкананы бир аз көбүрөөк пайдаланарын белгилесе болот (6-Тиркеме).

Кыздар эркек балдарга караганда китепкананы көбүрөөк пайдаланат: кыздардын 39.8 пайызы жана балдардын 30.7 пайызы аптада бир жолу китеп алат, кыздардын 25.8 пайызы жана балдардын 30.7 пайызы болсо китепканадан *эч качан* пайдаланбайт.

2014-жылдагыдай эле, 2017-жылы жалпысынан өлкө боюнча ар бир төртүнчү окуучу окуп жатканда көп нерсени түшүнбөгөнүн анкетада белгилеген. Төртүнчү класста ар бир үчүнчү окуучу жай окуйт. Мугалимдер төртүнчү класс окуучуларынын жарымынан азы тууралуу (46.2 %) жакшы окуганын айтат; төртүнчү класс окуучуларынын кырк окуучусунан беш окуучу үчүн (класста болжол менен ушунча окуучу бар) адабий окуу сабагы эң кыйын. Окуучулардын 19.1 пайызы (ар бир класстагы 40 окуучудан 8 окуучу) адабий окуу сабактары аларга кызыксыз экенине толук же жарым-жартылай кошулганы таң калтырбайт.

Кийинки суроо мектептеги адабий окуу сабагына байланыштуу болчу. Окуучулар сунуш кылынган пикирлерге канчалык кошуларын белгилөөгө тийиш болгон. Анкета жүргүзүү натыйжаларынын анализи окуучулардын 79.9 пайызына адабий окуу сабагы кызыктуу экенин, бирок мында 62.9 пайызы гана анда үйрөнүлгөндүн баарын түшүгөнүн белгилеген, 15.9 пайызы адабий окуу сабактарында өздөрү үйрөнгөн чыгармаларды көп учурда түшүнүүсү кыйын экенин, төртүнчү класс окуучуларынын дагы 22.6 пайызы үчүн үйрөнүлүп жаткан чыгармаларда түшүнүксүз сөздөр көп экенин белгилеген. Мында окуучулардын бир бөлүгү гана (63.9 %) аларга бир нерсе түшүнүксүз болуп жатса, мугалимге жардам сурап кайрыла аларын белгилеген.

Анкетанын кийинки суроосу сабакта окуу жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүктүрүлүшү кантип ишке ашарына байланыштуу болчу. Блумдун таксономиясынын негизинде билүү жана түшүнүүдөн баштап баалоого чейин окуучунун когнитивдүү ой жүгүртүүсүнүн бүткүл деңгээлдерин өнүктүрүү маанилүү. Ошентип, мугалимдер өз мамилесин, окулганды талкуулоосун жана турмуштан мисал келтирүүсүн окуучулардан канчалык көп суранса, алар жогорку тартиптеги ой жүгүртүүнүн өнүктүрүлүшүнө ошончолук жардам кылат. Окуучулардын жоопторунан көрүнүп тургандай, мугалимдер негизинен окулганды билүү жана түшүнүүгө багытталган усулдарды практикалайт, бул когнитивдүү ой жүгүртүүнүн эң төмөнкү деңгээли болуп саналат. Башкача айтканда, 2014- жана 2009-жылдардагыдай эле, жагдайлардын көбүндө адабий окуу сабактарында болжолу менен бирдей эле нерсе болуп жатканын болжолдосо болот, башкача айтканда окуучулар негизинен текстти окуп, кайра айтып берет, ошондой эле мугалимдин суроолоруна жооп берет. 2017-жылы эми окуучулардын жарымынан көбү сабактарда эң көп угуза окуй турганын (2014-жылдагы 45.1 % каршы 60.7 %) жана окулган текстти кайра айтып берерин белгилеген (2014-жылдагы 41.9 пайызга каршы 50.2 %). 2014-

жылдагы 53.1 пайызга каршы окуучулардын 43.0 пайызы гана сабак маалында окулган нерсе тууралуу өз пикирин *көп учурда* билдире алат жана окуучулардын 20.1 пайызы муну *эч качан* жасабаганын белгилеген. 56.0 пайызы окулганды сабакта *көп учурда* талкуулоо мүмкүнчүлүгүнө ээ, 42.4 пайызы окулган нерсе тууралуу үйдө сүйлөшө алат. Окуучулардын 40.1 пайызы (2014-жылдагы 73.2 пайызга каршы) гана мугалимдин сабакта текстте жолуккан түшүнүксүз сөздөрдү *көп учурда* түшүндүрөрүн белгилеген жана дагы 21.2 пайызы алардын мугалими муну *эч качан* жасабаганын көрсөткөн. Ошентип, окуучулар китеп окууга кызыкканына карабастан сабактарда алардын бул кызыгууну өнүктүрүү мүмкүнчүлүгүнө дайыма эле ээ боло албаганын болжолдоо мүмкүн.

Анкетанын кийинки төрт суроосу **мекен таанууну** үйрөтүүгө байланыштуу болчу. Бул интеграцияланган предмет өзүнө табигый илимдер тууралуу билимдердин негиздерин камтыйт. Мамстандартка жараша окуучу курчап турган дүйнөдө жандуу жана жансыз табият кубулуштарына байкоо жүргүзүүнү, тыянак чыгарууну, ойлорун билдирүүнү жана талашууну үйрөнүүгө тийиш. Башкача айтканда, бул предмет боюнча окуучулар дайыма көп жаңы маалымат алууга жана да сабактарда алган практикалык билимдерин колдонууга тийиш. Андыктан, үйрөтүү жана үйрөнүүнүн интерактивдүү усулдарын колдонуу мекен таанууну үйрөтүү процессинде өтө маанилүү.

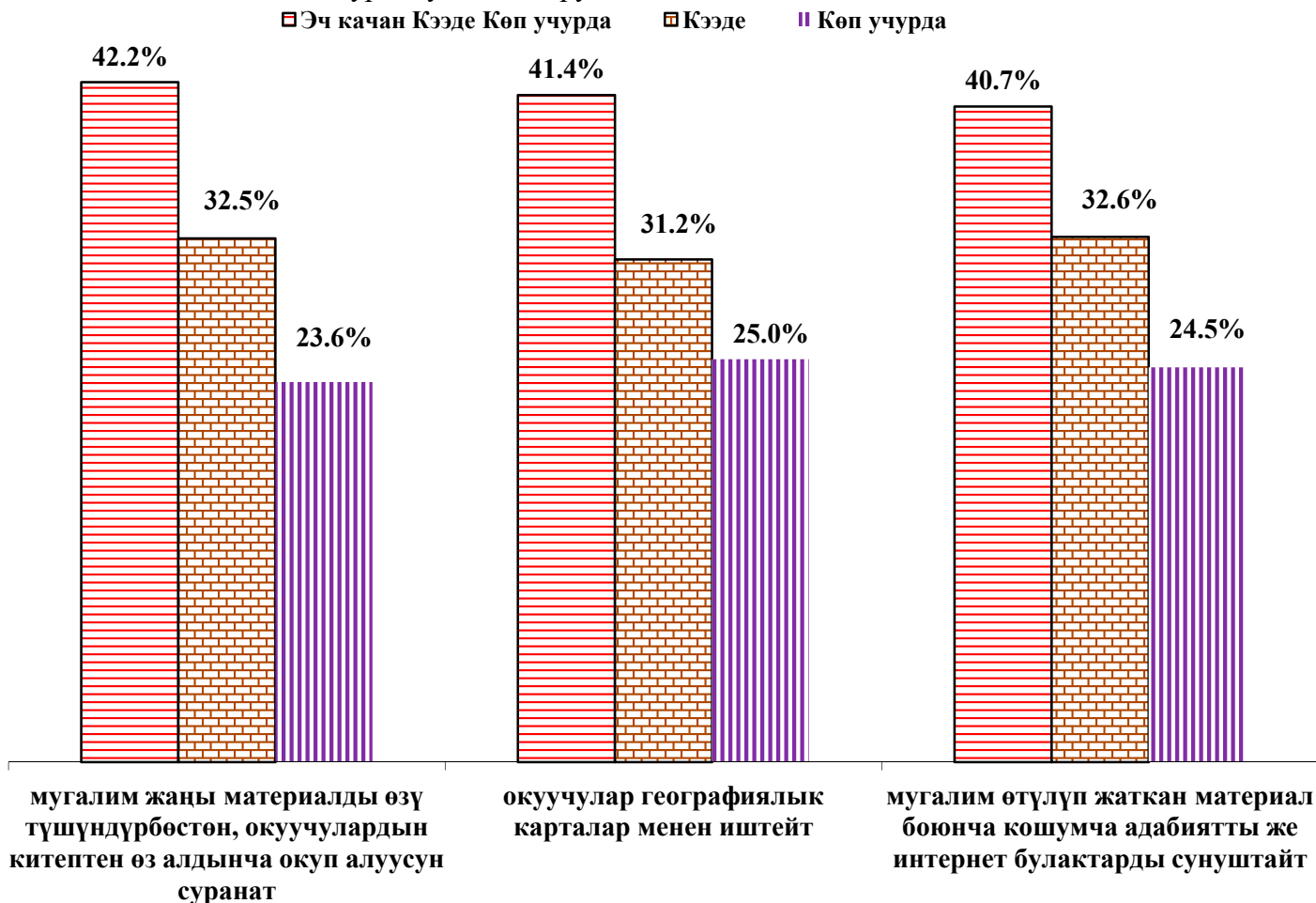
Окуучулардын жоопторуна кайрылсак, 2014-жылдагыдай эле алынган билимди турмушта кантип колдонуу мүмкүн экенин көп учурда мугалим өзү түшүндүргөнүн (62.0 %) жана андан ары мекен таануу боюнча дептерде окуучулардан иштөөсүн суранганын көрөбүз (61.7 %). Окуучулардын 40.5 пайызында гана үйрөнүлүп жаткан материал *көп учурда* класста талкууланат, мугалимдин жетекчилиги астында тажрыйбаларды *көп учурда* окуучулардын 31.0 пайызы жасайт, географиялык карталар менен *көп учурда* окуучулардын 25.0 пайызы иштейт, мугалим окуучулардын 24.5 пайызына үйрөнүлүп жаткан материал боюнча кошумча адабиятты же Интернет булактарын *көп учурда* сунуш кылат. 2009-жылдагыдай үйдө өз алдынча тажрыйба жасоо тапшырмасы *көп учурда* окуучулардын 29.6 пайызына гана берилет. Сабакта үйрөнүү үчүн мектепке кандайдыр-бир материалдарды алып келүүнү *көп учурда* окуучулардын 23.8 пайызы суранат. Үйрөнүлүп жаткан тема боюнча кошумча маалыматты өз алдынча табууну *көп учурда* окуучулардын 40.4 пайызы сунуш кылат. «Мекен таануу боюнча жумуш дептеринде» тапшырма жасоого *көп учурда* төртүнчү класс окуучуларынын 59.9 пайызына туура келет. Мекен таануу боюнча үй тапшырмасын аткарып жатканда окуучулардын 61.4 пайызы *көп учурда* берилген параграфты окуйт жана жатка эстеп калууга тырышат. Окуучулардын аз санына да параграфтан кийинки суроолорго жооп берүүгө *көп учурда* туура келет (47.4 %).

Бул мугалимдер көп учурда жаңы материалды жөн гана окуп, кайра айтып берүүнү суранганын билдирет. Маалыматтын механикалык түрдө кайра билдирилиши көп учурда окуучулардын тексттин атүгүл маанисине да сүнгүп кире албоосуна алып келет. Муну болтурбоо үчүн мугалимдин окуучулар жаңы материалды жөн эле эстеп калбастан, канчалык түшүнгөнүн да текшерүүсү маанилүү. Ошентип, эгер класста окуп кайра айтып берүү усулу басымдуу болсо, окуучулар чыныгы турмушка даярдыксыз болуп калуу тобокелине жолугат. Бирок адабий окуу сабактарындагыдай эле, төртүнчү класс окуучуларынын жарымына жакыны мекен таануу сабактарында эң көп окуу китебинин параграфын өз алдынча окуйт жана кайра айтып берет. Башкача айтканда, мекен таанууну үйрөтүүдө китеп окуну үйрөтүүдөгүдөй эле негизинен төмөнкү тартиптеги ой жүгүртүү өнүктүрүлгөн усулдар басымдуу.

Төртүнчү класс окуучуларынын анкетанын географиялык картага байланыштуу суроосуна жооптору түшүнбөстүктү туудурат: мектеп жетекчилери да, мугалимдер да өз анкеталарында мектептерде дээрлик ар жерде географиялык карталар бар экенин

белгилеген. Бирок алардын окуучулары жагдайлардын 41.7 пайызында сабактарда *эч качан* географиялык карта менен иштебегенин белгилеген. Программага картасыз үйрөнүү таптакыр мүмкүн болбогон темалар бар го, мисалы, Кыргыз Республикасынын административдик бөлүнүшү.

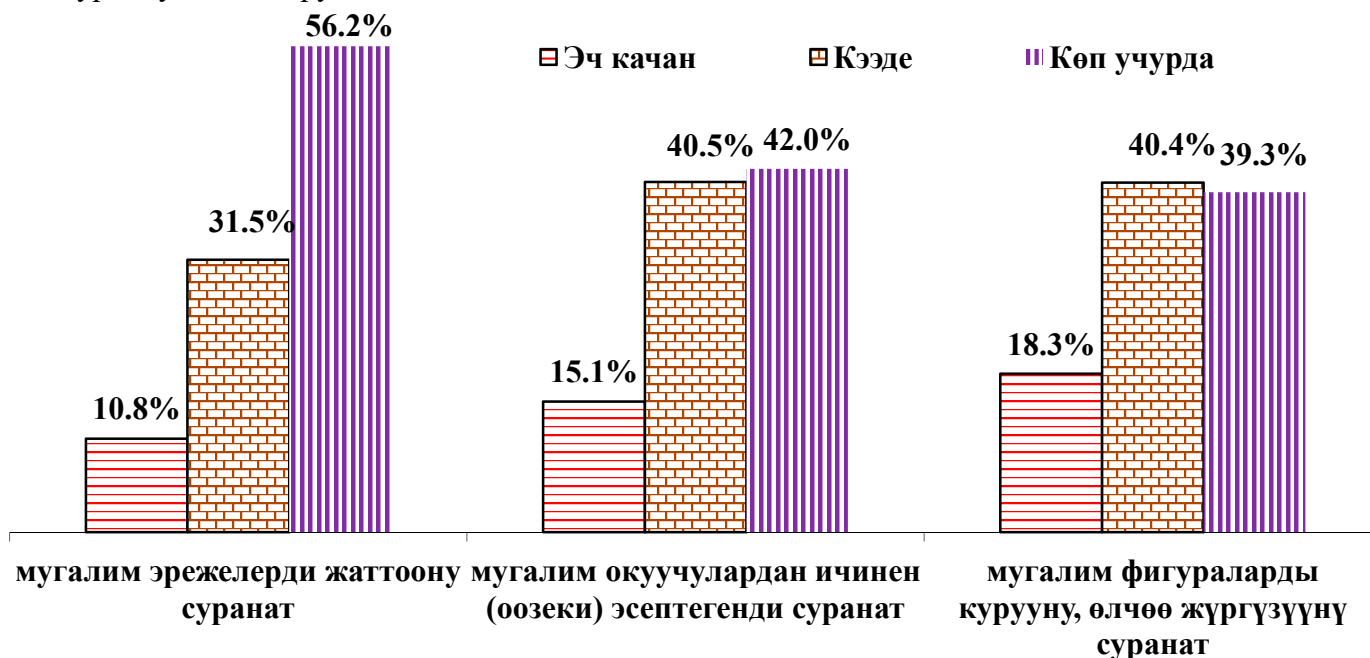
85-диаграмма. «Сенин классыңда мекен таануу сабактарында төмөнкү нерсе канчалык көп болот?» деген суроонун жооптору.

Анкетанын кийинки бөлүмү **математика** үйрөтүүгө карата суроолорду камтыган. Окуучулардын жоопторунан улам 2014-жылга салыштырмалуу математика сабактары да жалпысынан өзгөрбөгөнүн болжолдоо мүмкүн. Мугалимдер мурункудай эле маселе же мисал ойлоп табууну (окуучулардын 35.2 пайызы гана мунун *көп учурда* болорун белгилеген), фигура курууну, өлчөө жасоону (39.3 %) сейрек суранат, окуучулар менен бирге маселе же мисалдын чечилишин сейрек териштирет (48.8 %). Төртүнчү класс окуучуларына көңүлдө саноо да сейрек туура келет (окуучулардын 42.0 пайызы гана муну *көп учурда* жасарын белгилеген). Бирок мында окуучулардын жарымына жакынынын аларга бирдеме түшүнүксүз болгондо мугалим окуучулардан суроо берүүсүн көп учурда суранганы (49.9 %), ошондой эле окуучу маселени өз алдынча чече албаганда аны чечүүгө жардамдашканын айтканы сүйүндүрөт – окуучулардын 54.0 пайызы ушундай жооп берген. Башкача айтканда, математика үйрөтүүдө да мугалим окуучуларда жогорку тартиптеги ой жүгүртүүнөн өнүктүрүлүшүнө сейрек жардам кылат. Натыйжада 2017-жылы бир аз гана көбүрөөк окуучу тактанын алдында маселе чечүүдөн коркпогонун билдирет (2014-жылдагы 52.6 пайызга каршы 58.3 %) жана окуучулардын 45.6 пайызы маселе жана мисал чыгарууда кыйынчылык тартпаганын ишенимдүү белгилейт (2014-жылдагы 40.4 пайызга каршы).

Төртүнчү класс окуучуларынын математика боюнча натыйжалары акыркы 3 жыл ичинде бир аз гана өскөнүн белгилөө керек. Тестирилөөнүн натыйжаларына караганда, төртүнчү класс окуучуларынын 3 пайызга гана көбүрөөгү базалык деңгээлге жеткен. Базалык жана жогорку деңгээлде эч кандай өзгөрүү болгон эмес.

86-диаграмма. «Математика сабактарында төмөнкү нерсе канчалык көп болот?» деген суроонун жооптору.

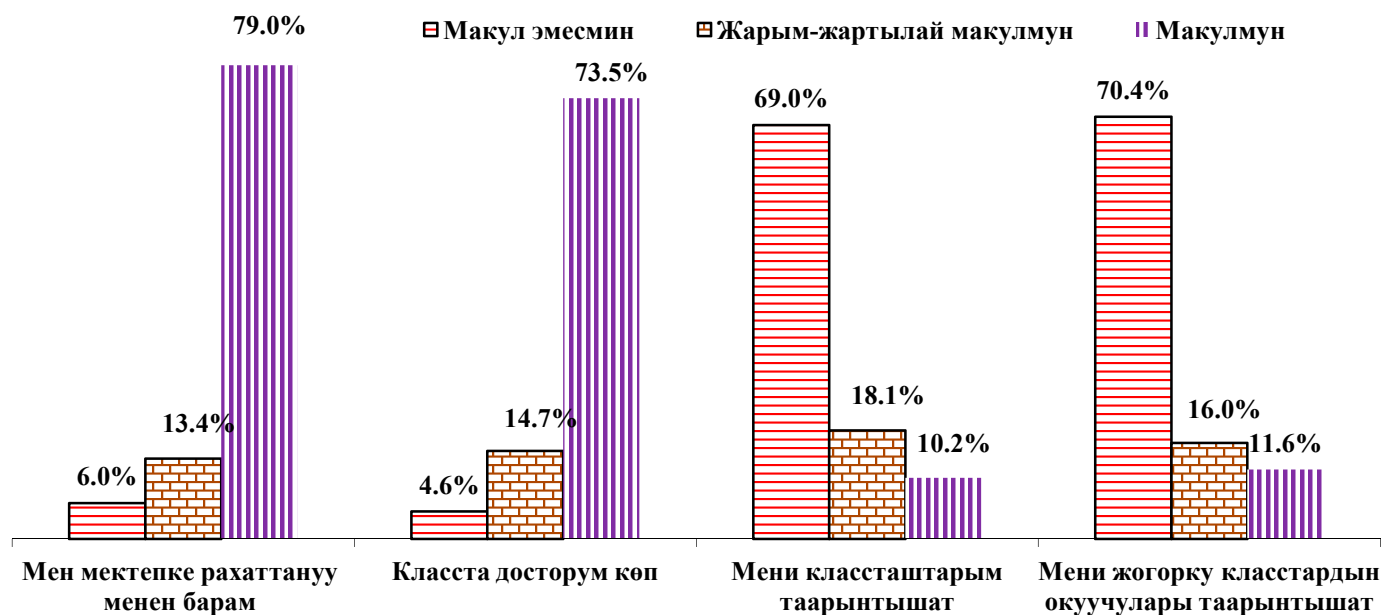
Ошентип, бүткүл тармактарда (китеп окуу, мекен таануу жана математикада) мугалимдер жаңы материалды окуучуларга өздөрү түшүндүргөн, окуучулардан болсо көбүнчө эстеп калуу жана кайталоо талап кылынган усулдарга ыктайт деген тыянак чыгарса болот.

Мектеп тууралуу суроолор

Анкета жүргүзүү натыйжалары көрсөткөндөй, төртүнчү класс окуучуларынын 79.0 пайызы мектепке ырахат менен барганы менен алардын дээрлик 56.0 пайызы мектепте классташтары да, улуу класстардагы балдар да таарынтарын билдирген. Жогоруда айтылгандай, жетекчилердин көбү мындай көйгөй алардын мектебинде жок экенин билдирет, бул да окуучулардын окуудагы ийгиликтерине терс таасир этиши мүмкүн.

«Бүткүл үй тапшырмаларыңды аткарууга бир күндө канча убактыңды коротосуң?» деген суроого үчтөн биринен көбү (35.7 %) «20-30 мүнөт» деген жоопту белгилеген. Дагы 30.1 пайызы бүткүл сабактарга бир күндө 40 мүнөт – 1 саат короторун айткан. Төртүнчү класс окуучуларынын 19.0 пайызы бир күндө сабактар менен бир сааттан ашык алектенет, 11.8 пайызы болсо үй тапшырмаларын даярдоого бир күндө 2 сааттан ашык убакыт коротот.

87-диаграмма. «Төмөнкү пикирлерге канчалык кошуласың же кошулбайсың?» деген суроонун жооптору.

6.3.1 4-класс окуучулары үчүн анкетанын натыйжалары

- Бала бакчага барбаган окуучулардын пайызы 2014-жылдан 2017-жылга чейин 70 %дан 56.5 пайызга чейин азайган. Бала бакчага окуучулардын 31.1 пайызынан көбү бир жылдан ашык барган, бул 2014-жылдагыга караганда 6.7 пайызга көбүрөөк. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, бала бакчага бир жылдан ашык барган балдардын окуудагы ийгиликтери жогору.
- Кенже мектеп окуучуларынын тарбиясына жана билим алуудагы жетишкендиктерине үй-бүлө эң олуттуу таасир тийгизет. 2017-жылы окуучулардын чоңураак пайызы өз анкеталарында ата-энелеринин эч бири учурда башка шаарда же өлкөдө иштебегенин белгилеген, бирок 2014-жылдагыдай эле окуучулардын 10 %дан ашыгы ата-энесиз, башка туугандары менен жашайт.
- Үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли - балдардын билим алуу натыйжаларына маанилүү өлчөмдө таасир эткен фактор. 2014-жылга салыштырмалуу, негизинен үй-бүлөлөрдүн материалдык оокаттуулугу өскөн, баланын муктаждыктары, анын ичинде окуудагысына келсек, мында өсүш жок, же анчалык байкалбайт.
- Төртүнчү класс окуучуларына үй-бүлө шартында компьютер технологияларын үйрөтүү жүргүзүлбөйт. Үй компьютерлеринин пайызы мурунку деңгээлде калган. Мурункуга караганда окуучулардын чоңураак пайызы Интернетте окуу үчүн керектүү маалыматты издегени эч качан колдонбойт, социалдык тармактарда достору менен баарлашпайт, компьютер оюндарын ойнобойт.
- Кенже мектеп окуучуларынын жашоосу жана окуусунда ата-эне менен жакындары тарабынан аларга карата кызыгуусу чоң мааниге ээ. Жооптор үй-бүлөдө балдарга азыраак көңүл бурулчу болгонуна: алар менен азыраак сүйлөшөрүна, жалпы иштер менен азыраак алектенерине, окуудагы көйгөйлөрдө азыраак жардамдашарына, китеп же фильмдерди азыраак талкууларына, үй тапшырмасынын аткарылышын азыраак көзөмөл кыларына күбө.
- Окуучулардын шар окуусу ар бир өзүнчө сөздүн маанисине эмес, окулгандын маанисине дыкатты топтоого жол берип, окулганды түшүнүүгө маанилүү

өлчөмдө таасир этет. Анкета жүргүзүү 2017-жылы жалпысынан өлкө боюнча мектепке жазылууга чейин балдардын көп пайызы окуй аларын көрсөткөн (2014-жылы көрсөтүлгөн 58.8 пайыздын ордуна 63.5 %).

- 2014-жылдагыга караганда төртүнчү класс окуучуларынын чоң бөлүгү окууну сүйүктүү иштеринин бири деп атаган (85.7 %) жана төртүнчү класс окуучуларынын аз бөлүгү китеп окууда кыйынчылык тартканын белгилеген. Мугалимдин тапшырмасы менен эмес, өз ырахаты үчүн окуган окуучулардын пайызы чоңойгон. Ошол эле убакта түрдүү жанрлардагы адабиятты окуган окуучулардын пайызы окуу жыштыгынын өзүндөй эле түшүүдө.
- Анкета жүргүзүү натыйжалары төртүнчү класс окуучулары илимий-таануучу китеп жана журналдарга караганда (аларды мектеп китепканасында табуу кыйын) көркөм тексттерди (аңгеме, жомоктор) көбүрөөк окуурун көрсөткөн. Тестирилөөнүн натыйжасы боюнча алар маалымат тексттерине караганда адабий тексттерди окуп түшүнүүдө көбүрөөк ийгиликтүү.
- Анкета жүргүзүү натыйжалары ар бир төртүнчү окуучу окуганда көп нерсени түшүнбөгөнүн; бир нече мүнөттөн көбүрөөк окуу ага кыйын экенин; төртүнчү класстагы ар бир үчүнчү окуучу алигиче жай окуурун; төртүнчү класс окуучуларынын жарымынан азын *алар жакшы окуганы* үчүн мугалимдер мактаарын; төртүнчү класс окуучуларынын кырк окуучусунан беш окуучу үчүн (класста болжол менен орточо ушунча окуучу бар) адабий окуу сабагы эң кыйын экенин көрсөткөн. Окуучулардын 19.1 пайызы (ар бир класстагы 40 окуучудан 8 окуучу) адабий окуу сабактары аларга кызыксыз экенин белгилегени таң калтырбайт. Тестирилөөнүн натыйжасы анкетанын суроолорунун бул жоопторуна толук шайкеш.
- Окуучулар өз анкеталарында мекен таануу сабактарында анда үйрөнүлүп жаткан нерсе алардын баарына эле (60.0 %) түшүнүктүү эмес экенин белгилеген. Көбү сабакта үйрөнгөндөрү тууралуу көбүрөөк билгиси келет, өз алдынча кошумча адабият издейт. Бирок окуучулардын жарымы мугалим сабактарда тажрыйбаларды сейрек көрсөтөрүн же аларды жасоону окуучулардан сейрек суранарын, кандайдыр-бир кубулуштарга байкоо жүргүзүү үчүн экскурсияга барууну сейрек сунуш кыларын, кошумча адабиятты сейрек сунуш кыларын белгилейт. Төртүнчү класс окуучулары көбүнчө окуу китебинин параграфын окуп, кайра айтып берет (баарынын эле үйүндө жеке окуу китеби жок), параграфтан кийинки суроолорго жооп берет жана дептерде тапшырма жасайт. Төртүнчү класс окуучуларынын жоопторуна караганда ошол эле нерсе үйгө берилет. Бул аларды табият илимин үйрөнүүгө начар мотивациялайт жана мында бийик натыйжаларга жетүүгө шыктандырбайт.
- Математика үйрөтүүгө тиешелүү суроолорго жооп берип жатып, окуучулардын жарымынан бир аз гана көбү тактанын алдында маселе чечүүдөн коркпогонун, сабактарда мугалим эрежелерди жатка үйрөнүүнү суранарын айта алган. Мугалим менен бирге маселенин чечилишин териштирүүнү, фигура курууну, маселелер менен мисалдарды өз алдынча ойлоп табууну мугалим окуучулардан байкала турганчалык сейрек суранат. Үйрөтүүгө карата мындай мамиле окуучуларды предметти үйрөнүүгө жетишсиз мотивациялаары белгилүү.
- Мектептеги коопсуздук жана абалдын ыңгайлуулугу тууралуу суроолорго жооп берип жатып, окуучулардын жарымынан көбү (79.0 %) өз анкеталарында мектепке ырахат менен барарын, ал жерде достору көп экенин белгилеген. Ошол эле кезде дээрлик 55.9 пайызы классташтары да, улуу класстардагы балдар да таарынтарын билдирген.

7. Сызыктуу регрессия

Регрессиялуу анализ кандайдыр-бир маалыматтын тигил же бул көз карандысыз мааниге көз карандылыгын изилдөө үчүн кызмат кылат. Мисалы, көз карандысыз маани анкетанын индекси (окуучу, мугалим же мектеп жетекчиси үчүн анкетанын суроосу же байланыштуу суроолор тобу) болсо, көз каранды маани – окуучулардын ийгиликтери болот. Башкача айтканда, регрессиялуу анализ анкеталардын суроолорунда чагылдырылган окуучулардын ийгиликтери менен алар жашап жана окуп жаткан шарттар арасындагы себеп-натыйжа байланыштарын изилдейт.

Анкета индекстери Раштын модели (Rasch Model), заманбап тесттер теориясынын (Item Response Theory – IRT) жардамы менен алынган. Анкета индекстеринын саны суроо топторунун санына көз каранды. Анкета индекси өзгөрмө чоңдук болуп саналат. Индекс маанилери статистикалык жактан маанилүү. Тигил же бул натыйжаны көрсөткөн ар бир окуучу үчүн анкета индекси эсептелген.

Билим алуудагы тесттердин башкы эки максаты бар:

1. Конкреттүү окуучунун билим жана жөндөмдүүлүктөрүн баалоо. Ар бир индивидди баалоо бул адамдын келечегине күчтүү таасир этет (мектептеги ийгиликтер, университетке өтүү ж.б.у.с.) Муну менен бул окуучуну баалоого байланыштуу өлчөө катасын минимумга түшүрүү өтө маанилүү.
2. Окуучулардын чоң тобунун билим жана жөндөмдүүлүктөрүн баалоо. Мындай баалоонун натыйжалары конкреттүү окуучунун тагдырына, мектептеги ийгиликтерине түз таасир этпейт. Бирок алынган натыйжалардын негизинде чечимдер кабыл алынат. Бул жагдайда окуучулардын чоң тобу үчүн өлчөө катасын кичирейтүү керек.

ОБЖУБ изилдөөсү баалоонун экинчи тибине таандык. Окуучулардын ийгиликтери эң ыктымалдуу маанилердин делгендердин (plausible value, мындан ары PV) жардамы менен көрсөтүлгөн.

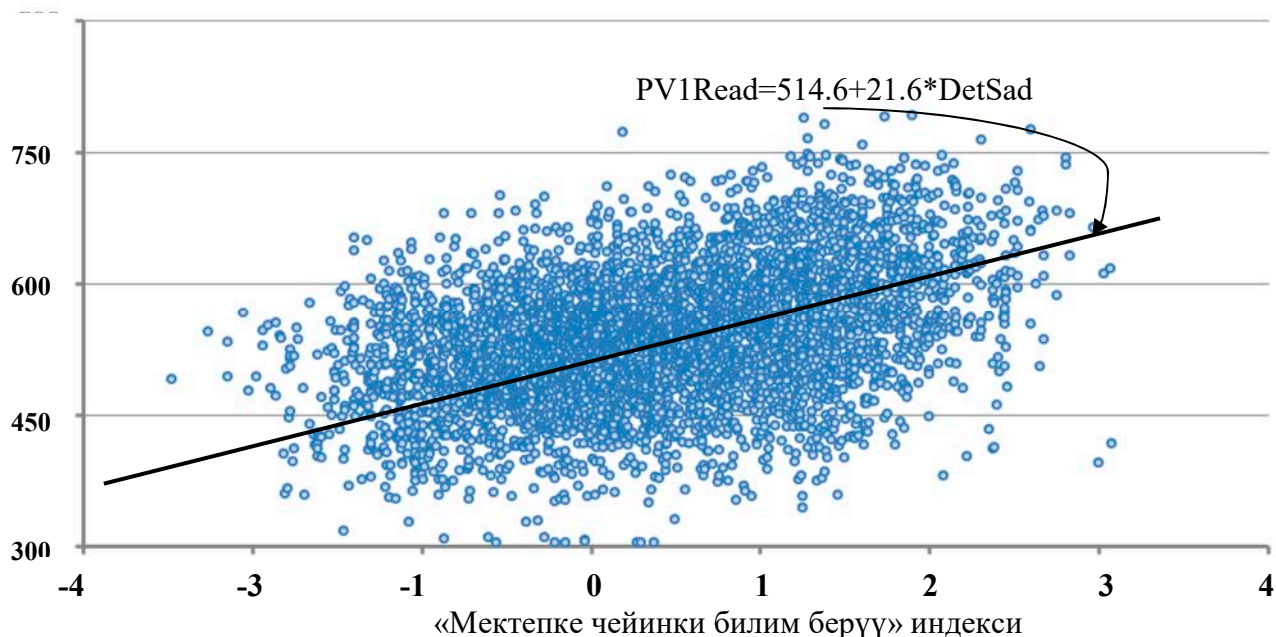
PVлар техникасы 1983-84-жылдары АКШнын Билим алуудагы илгерилөөнү улуттук баалоонун (National Assessment of Educational Progress -NAEP) маалыматын талдоо үчүн иштелип чыккан. PVs NAEP, TIMMS и PISA изилдөөлөрүндө колдонулат. Бул мамилени Rubin (1987) теориясынын негизинде Mislevy менен Sheehan (1987, 1989) иштеп чыккан.

Көп сандаган изилдөөлөр PVлар тестириленүүчү топтору үчүн минималдуу өлчөө катасын камсыз кылганын жана стандарт өлчөө техникалары колдонула турган болсо, пайда болушу мүмкүн болгон жаңылыш тыянактарга тоскоол кылат. Бир окуучуга тапшырмалар салыштырмалуу аз санда болгондо окуучулардын бүткүл тобун бүткүл тапшырмалар тоptomун баалоо керек боло турганын эске алуу зарыл. Биздин жагдайда бүткүл тапшырмалар тоptomу 10 дептерге бөлүнүп, ар бири түрдүү билим тармактарынан бир нече кластерди камтыган.

PVлар ар бир конкреттүү окуучунун тест баллдары эмес экенин жана аларды мындайча чечмелөөгө болбой турганын түшүнүү маанилүү. PVлардын жардамы менен окуучулар тобун баалоо эсептелет.

Төмөндө келтирилген тестириленген окуучулардын натыйжаларын чачыратуу диаграммасынын мисалында Кыргыз Республикасынын 4-класс окуучуларынын математикадагы сабатынын маанилери менен алардын «Мектепке чейинки билим берүү» индекси арасындагы байланышты көрүү мүмкүн.

Кыргыз Республикасынын 4-класс окуучуларынын математикадагы сабатынын маанилерин чачыратуу диаграммасы менен «Мектепке чейинки билим берүү» индекси

Бул диаграммада x огунда «Мектепке чейинки билим берүү» индексинин маанилери, y огунда болсо окуучулардын ийгиликтери жайгашкан.

Математикада көз карандылыктын эң жөнөкөй формасы – түз сызык. Ошондуктан регрессиялуу анализде эң көп сызыктуу модель колдонулат. Регрессия сызыгы бул жагдайда «мектепке чейинки билим берүү» (DetSad) индекси менен окуучулардын математикадагы ийгиликтери арасындагы эң жакшы сүрөттөмөнү упайлар түрүндө берет.

0гө (индекстин орточо мааниси) тете болгон «мектепке чейинки билим берүү» (DetSad) индексинде окуучунун математикада 514.6 упайы бар экенин көрүү мүмкүн. DetSad индекси бирге көбөйгөндө, математиканын натыйжасы 21.6 упайга көбөйөт. Башкача айтканда, баланын бала бакчага баруусу окуучулардын математика боюнча мектептеги болочок ийгиликтеринде оң роль ойнойт. Ошентип, бала бакчага баруу өлкө масштабында билим берүүнүн таасир этүүчү фактору болот.

7.1 Регрессиялуу калдыктардын анализи

Анализдин маңызын көрсөтүп турган гипотеза - бул окуучулардын ийгилиги мектептин коомдук-экономикалык абалына түздөн-түз көз каранды экени. Демейде бул гипотеза көп деңгээлдүү регрессиялуу анализ менен текшерилүүсү керек. Бирок мындай анализ моделдери татаал жана анын натыйжаларын түшүндүрүү дайыма эле оңой эмес. Регрессиялуу калдыктардын анализи көп деңгээлдүү регрессиялуу моделдерди колдонбостон мындай анализ жасоого жол берет.

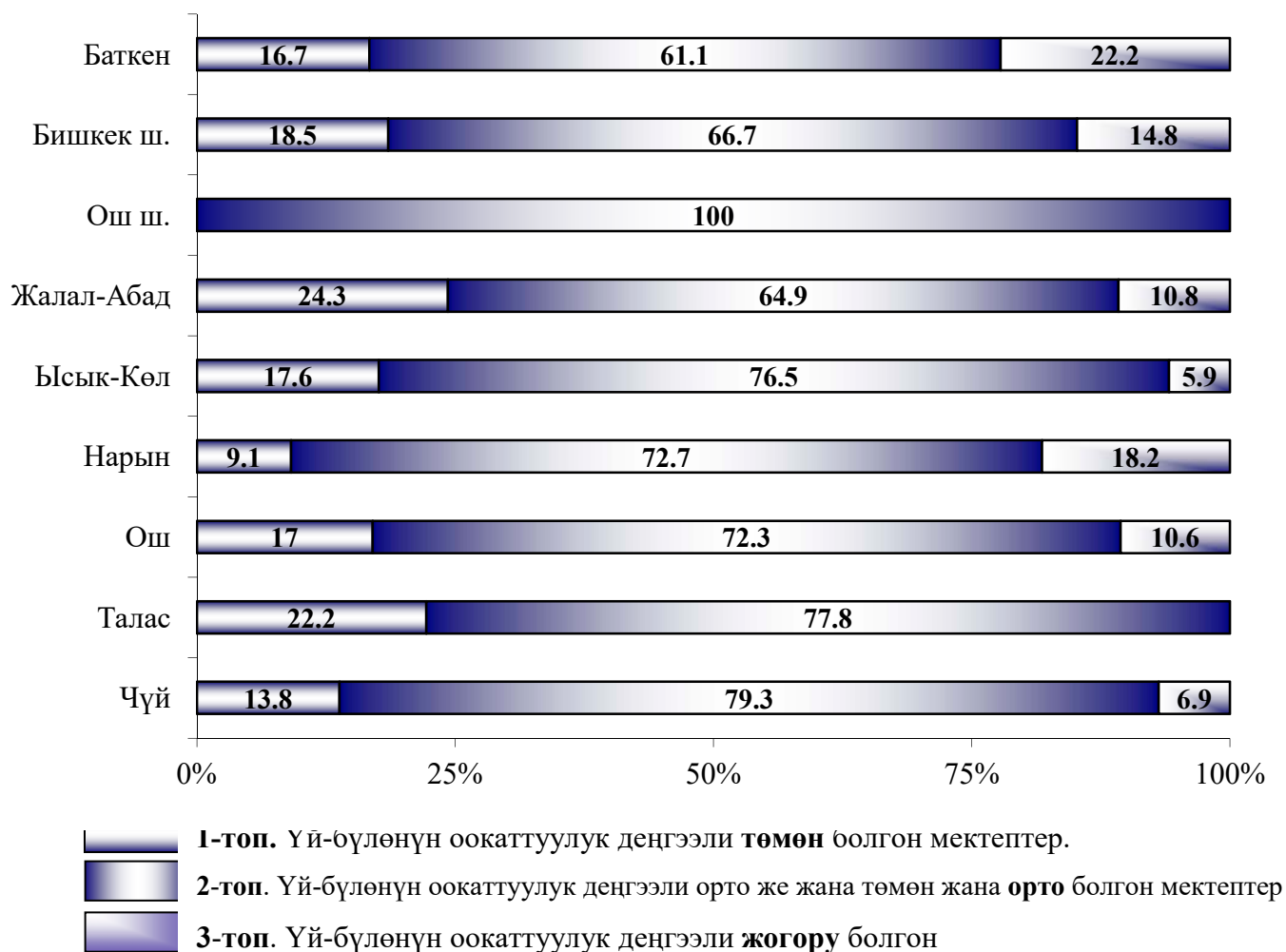
Мындай анализде ОБЖУБ изилдөөсүнө катышкан мектептердин үч топко (Monseur and Crahay) бөлүштүрүлүүсү биринчи кадам болот:

1-топ. Негизинен **төмөнкү** коомдук-экономикалык статустагы окуучулар окуган мектептер;

2-топ. Негизинен **ортоңку** же **төмөнкү** жана **ортоңку** коомдук-экономикалык статустагы окуучулар окуган мектептер;

3-топ. Негизинен **жогорку** коомдук-экономикалык статустагы окуучулар окуган мектептер.

88-диаграмма. Кыргыз Республикасынын облустары. Үй-бүлөнүн оокаттуулук индекси (ESCS) боюнча мектептердин бөлүштүрүлүүсү (пайыздар менен). ОБЖУБ-2017. 4-класс

88-диаграммадан Ош ш. мектептеринин 100 пайызы 2-топко таандык экенин көрсө болот. Бишкек шаарында 2-топтогу мектептер 66.7 % түзөт.

Мектептерди үч топко бөлүп, регрессия сызыгы менен окуучулары бул анкета индексинин минималдуу маанисине жана бул анкета индексинин максималдуу маанисине (башкача айтканда «үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли» индексинин ылдыйкы жана үстүңкү чейрегине) ээ болгон ар бир мектептер тобунун окуучуларынын натыйжалары кантип коошконун изилдөө мүмкүн. Регрессия сызыгын эсептеп чыгарууда SPSS программасы ар бир окуучу үчүн калдыктар делген нерсени, башкача айтканда регрессиянын түз сызыгында жатпаган, анын үстүндө же астында болгон окуучу (мектеп) топтору эсептейт. Физикалык жактан муну окуучунун чыныгы натыйжасынан регрессия сызыгына чейинки аралык деп элестетсе болот. Мындай калдыктарды 1-графикте көрүү мүмкүн.

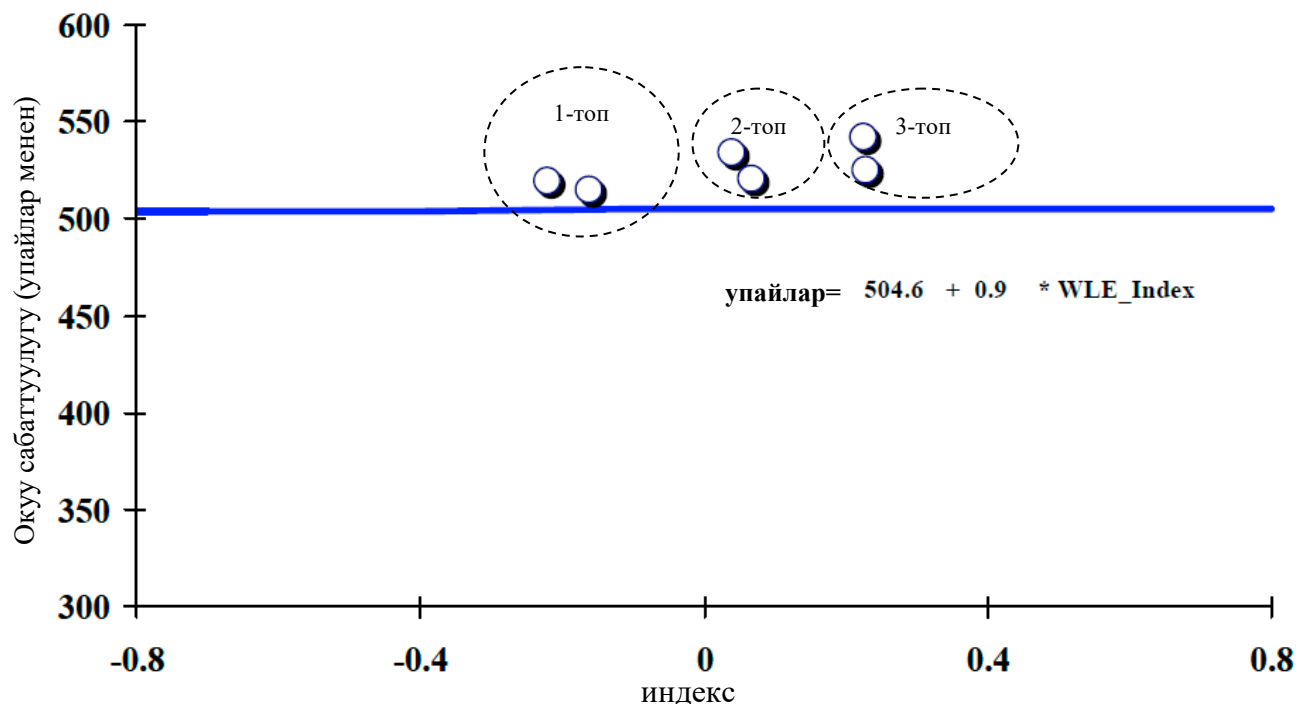
Конкреттүү окуучунун натыйжасы эсептелген регрессия сызыгынан өйдө же ылдый болушу мүмкүн экени түшүнүктүү, ошондуктан калдык оң болуп, регрессия сызыгынан өйдө жатышы же терс болуп, регрессия сызыгынан ылдый жатышы мүмкүн. Анкетанын минималдуу индекси бар окуучулар тобу үчүн калдыктардын орточо мааниси менен анкетанын максималдуу индекси бар окуучулар тобу үчүн калдыктардын орточо мааниси арасындагы айырма статистикалык жактан маанилүү жана калдыктар терс болсо, белгилүү мектептер тобунун анкетанын максималдуу

индекси да, минималдуу индекси да бар окуучуларынын чыныгы натыйжасы регрессия сызыгынын жардамы менен болжолдонушу мүмкүн болгондон төмөнүрөөк деп айтса болот.

1-график. «Үй-бүлөнүн оокаттуулук индексине (ESCS)» байланыштуу регрессия сызыгы жана төрт мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017.

4-класс. Окуу сабаттуулугу

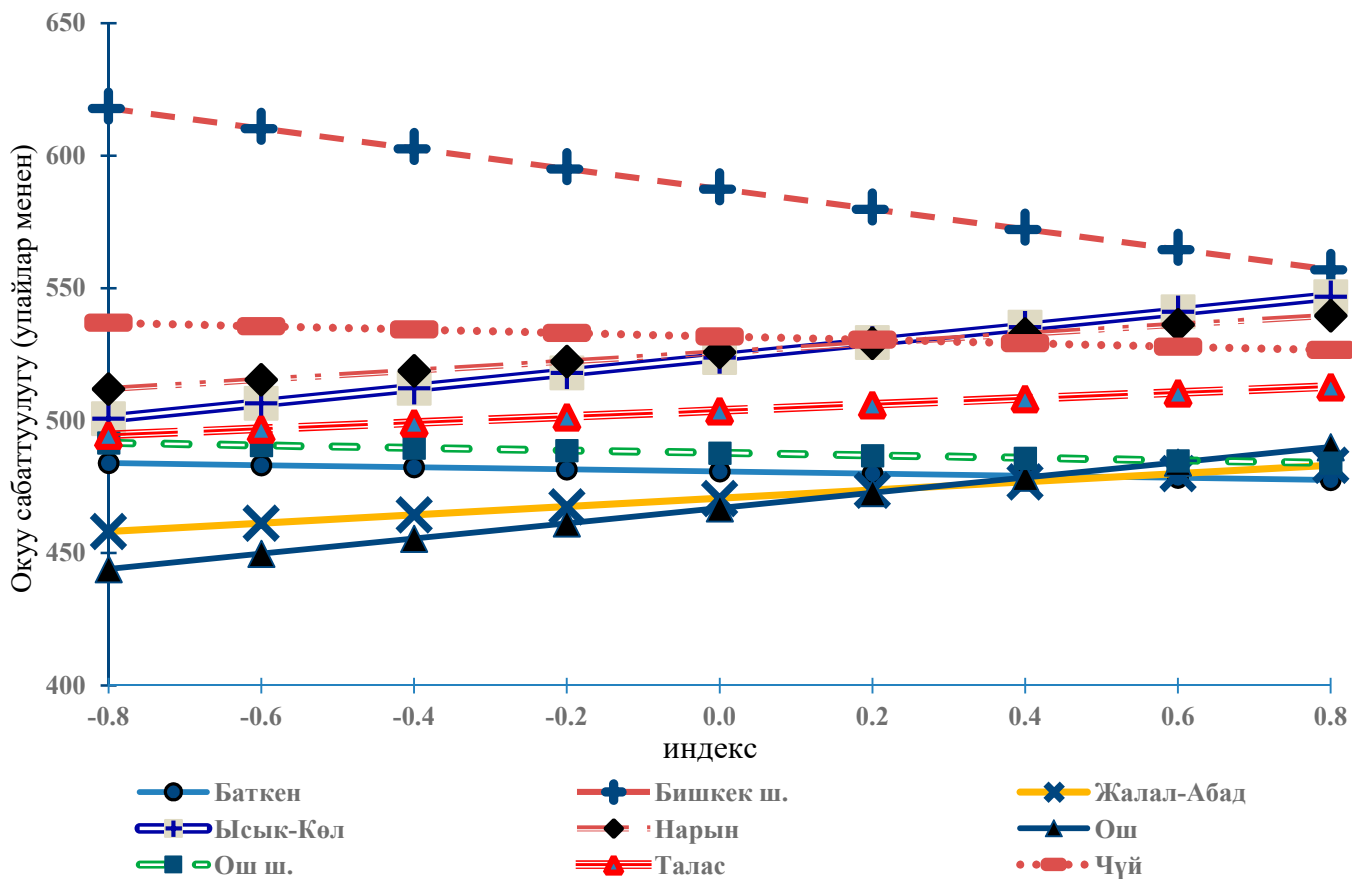

○ белгиси менен мектеп топторунун чыныгы натыйжалары белгиленген. Ар бир мектеп тобу үчүн минималдуу (топто сол жактагысы, ылдыйкы чейрек) жана максималдуу (топто оң жактагысы, өйдөнкү чейрек) ESCS индекси бар окуучу топторунун натыйжасы көрсөтүлгөн. 1-графиктен минималдуу ESCS индекси бар 1-топтогу мектеп окуучуларынын натыйжалары максималдуу ESCS индекси бар окуучулардын натыйжаларына караганда төмөн экенин көрүүгө болот. минималдуу ESCS индекси бар 1-топтогу мектеп окуучуларынын натыйжалары болжолдуу регрессия сызыгына эң жакын. 1-топтогу мектептер үчүн ESCS индекстеринин орточо маанилери бири-биринен аз айырмаланарын, 3-мектептер тобунда болсо айырмалар бар экенин белгилөө мүмкүн. Регрессия түз сызыгынын дээрлик ийилими болбогонун белгилөө керек (регрессия коэффициенти 0.9га тете). Мындан айрым окуучулардын үй-бүлөнүн оокаттуулук индекси (ESCS) жалпысынан Кыргыз Республикасы боюнча окуу жана түшүнүү ийгиликтерине таасир этпейт деген тыянак чыгарса болот, бирок бирдей оокаттуулук деңгээлиндеги окуучулар мектепке биригип жатса, оокаттуулук деңгээли төмөн болгон окуучулар окуу жана түшүнүүдө кичирээк упайларга ээ, оокаттуулук деңгээли жогору болгон окуучулар болсо предмет боюнча жогорураак упайларга ээ. Ошентип, үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли боюнча окуучулардын мектептерге биригүүсү өлкө масштабында окутуудагы ийгиликтер үчүн мааниге ээ. Мында негизинен үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли жогору болгон окуучулар топтолгон мектеп окуучулары көбүрөөк пайдалуу абалда болуп чыгат жана тескерисинче, үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли төмөн болгон окуучулар топтолгон мектепте окугандар окутууда андан да төмөн натыйжаларга ээ болмокчу. Бул кааланбаган фактор болот, анткени окутууда теңсиздиктин өсүшүнө алып келет.

КР облустары боюнча ESCS индексине көз карандылыкта регрессиялуу сабаттуулук сызыктарын карап чыгууга болот (2-график).

2-график. «ESCS» индексине көз карандылыкта регрессия сызыктары жана үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары. Кыргыз Республикасынын облустары. ОБЖУБ-2017.

4-класс. Окуу сабаттуулугу

46-таблица. Кыргыз Республикасынын облустары. ESCS индексине көз карандылыкта окуу сабаттуулугунун регрессия сызыктарынын константасы менен коэффициентинин маанилери

	константа	коэффициент	константанын стандарт катасы	коэффициенттин стандарт катасы
Баткен	480.8	-4.0	15.2	13.1
Бишкек ш.	587.4	-38.1	19.3	21.4
Жалал-Абад	470.7	15.6	6.2	16.2
Ысык-Көл	523.9	28.8	7.1	8.3
Нарын	525.8	17.3	4.1	20.2
Ош	467.0	28.8	7.5	13.2
Ош ш.	487.9	-4.8	5.5	20.3
Талас	503.8	11.4	8.3	26.4
Чүй	531.8	-6.4	5.0	20.5

*- регрессия сызыктарынын статистикалык жактан маанилүү коэффициенттери калың шрифт менен белгиленген.

Баткен облусу жана Ош менен Бишкек шаарларынын регрессия сызыктарынын коэффициенттери терс мааниге ээ. Эгер бул маанилер статистикалык жактан маанилүү болгондо (алар болсо 95 пайыздык ишеним интервалына кирбейт), бул аймактар үчүн «үй-бүлөнүн оокаттуулугу» индекси менен терс байланыш бар деп айтуу мүмкүн болмок.

Таблицада көрүнүп тургандай, Кыргызстанда эки гана облустун - *Ысык-Көл менен Ош облустарынын*- регрессия сызыктарынын коэффициенттери статистикалык жактан маанилүү. Бул облустар үчүн үй-бүлөнүн оокаттуулугу индекси мааниге ээ жана анын таасири оң экен деген тыянак чыгарса болот. Бул эки облус үчүн оокаттуулук индекси бир бирдикке көбөйгөндө, окуучулардын ийгиликтери 28.8 упайга өсүшү мүмкүн.

Мектептин коомдук-экономикалык абалынын окуучулардын окуу сабаттуулугундагы ийгиликтерине таасири тууралуу гипотеза менен аналогия боюнча окуучулардын окуу сабаттуулугуна мектепке чейинки билим берүү да таасир этиши мүмкүн экенин болжолдосо болот.

«Бала бакчага бардың беле?» анкета индексинин окуучулардын окуу жана түшүнүүдөгү ийгиликтерине таасири.

3 мектеп тобу ажыратылган:

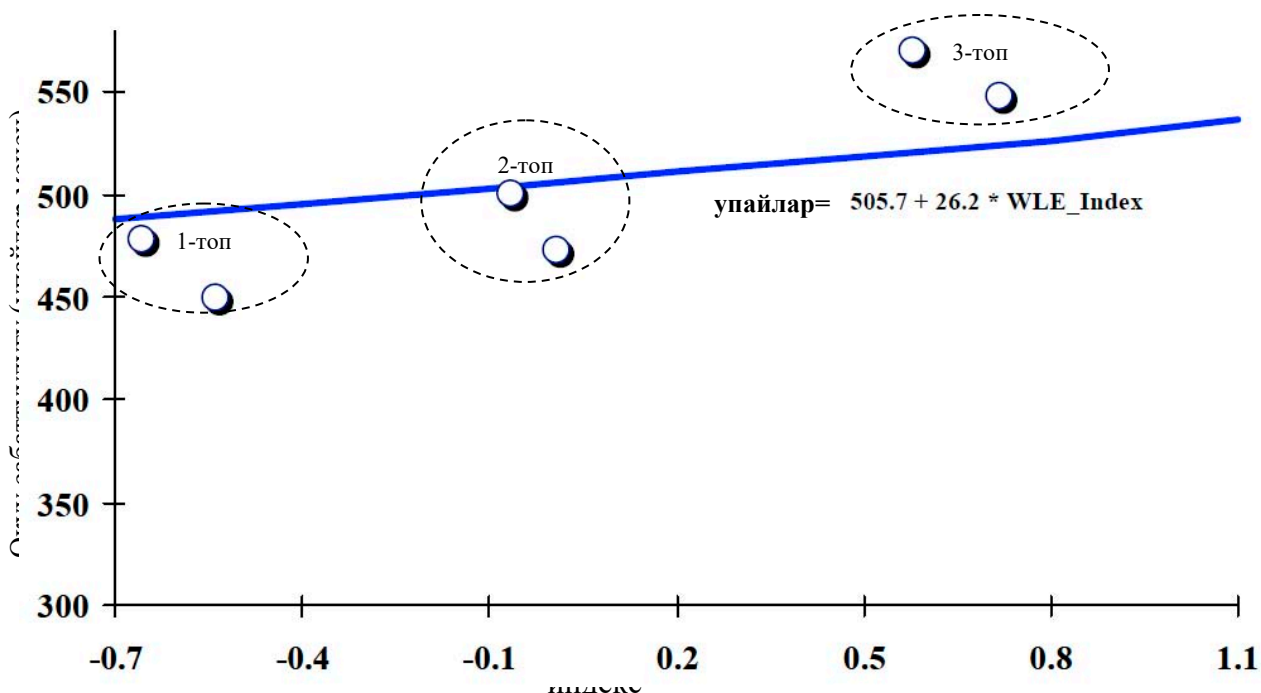
1-топ. «Бала бакчага бардың беле?» анкета индекси негизинен төмөн болгон окуучулар окуган мектептер. Бул мектеп тобунда негизинен бала бакчага барбаган же аз гана убакыт барган балдар окуйт.

2-топ. «Бала бакчага бардың беле?» анкета индекси орточо же жана төмөн жана орточо болгон окуучулар окуган мектептер. Мында негизинен бала бакчага аз гана убакыт барган балдар окуйт;

3-топ. «Бала бакчага бардың беле?» анкета индекси негизинен жогору болгон окуучулар окуган мектептер. Бул мектеп тобунда негизинен бала бакчага 2 жылдан ашык барган балдар окуйт.

3-график. «Бала бакчага бардың беле?» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектептер тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

47-таблица. 3 мектеп тобу үчүн «Бала бакчага бардың беле?» индексинин регрессия сызыгынын регрессия калдыктарынын сан параметрлери.
Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

1-топ. «Бала бакчага бардың беле?» анкета индекси негизинен төмөн болгон окуучулар окуган мектептер				2-топ. «Бала бакчага бардың беле?» анкета индекси негизинен орточо же жана төмөн жана орточо болгон окуучулар окуган				3-топ. «Бала бакчага бардың беле?» анкета индекси негизинен жогору болгон окуучулар окуган мектептер			
индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги		индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги		индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги	
калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката
-10.5	1.2	-41.3	14.3	-3.1	4.5	-32.1	2.0	50.2	5.9	23.7	0.7

*- статистикалык жактан маанилүү калдыктар калың шрифт менен белгиленген

3-график «Бала бакчага бардың беле?» индексинин окуу сабаттуулугуна жана текст түшүнүүгө сезилээр оң таасири бар экенин (коэффициент 26.2) жана 3-топ мектептеринин 1- жана 2-топ мектептери менен салыштырмалуу чоң айырмага ээ экенин көрсөтүп турат.

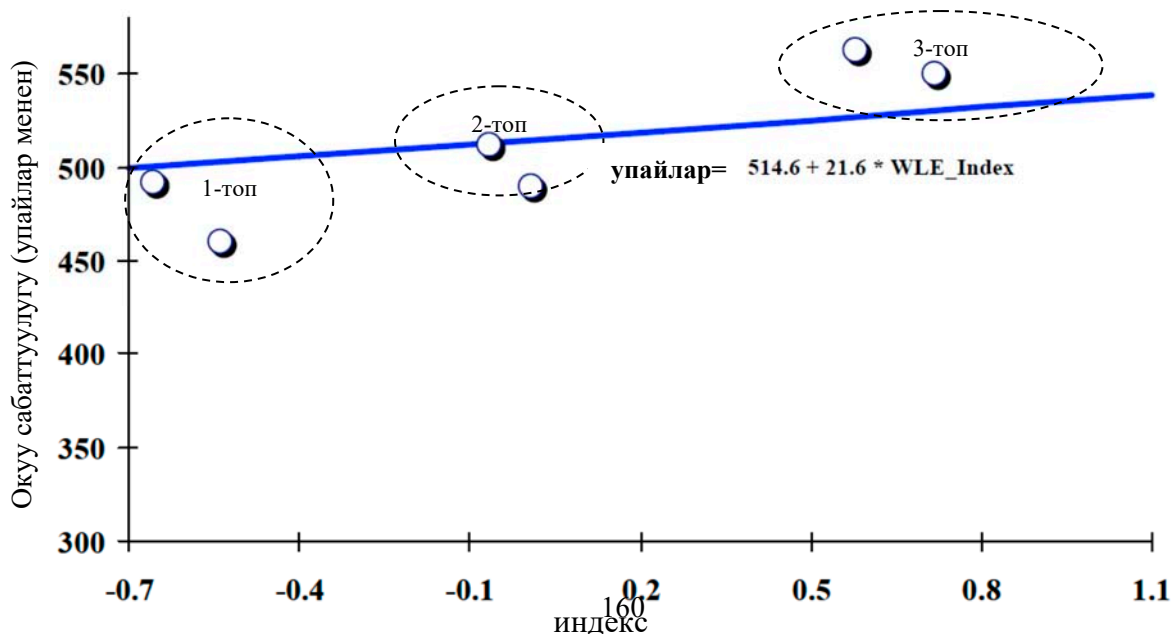
47-таблицада регрессия калдыктарынын сан параметрлери көрсөтүлгөн. 1- жана 3-топ мектептери үчүн регрессия калдыктары статистикалык жактан маанилүү. 2-топто «Бала бакчага бардың беле?» индексинин ылдыйкы чейрегинде жайгашкан мектептер үчүн регрессия калдыктары статистикалык жактан маанилүү эмес, башкача айтканда, бул мектептердин окуу сабаттуулугундагы ийгиликтерин эсептелип чыккан регрессия сызыгынын жардамы менен эсептөөгө болот.

3-график менен 47-таблицаны талдаганда мектепке чейинки билим берүү 4-класс окуучуларынын, айрыкча 3-топ үчүн, башкача айтканда балдар бала бакчага 2 жана андан ашык жыл барган мектептер үчүн окуу сабаттуулугун өздөштүрүүдөгү ийгиликтерине өтө күчтүү таасир этет деген тыянак чыгарса болот.

Мектепке чейинки билим берүүнүн математика жана мекен таануудагы ийгиликтерге таасири

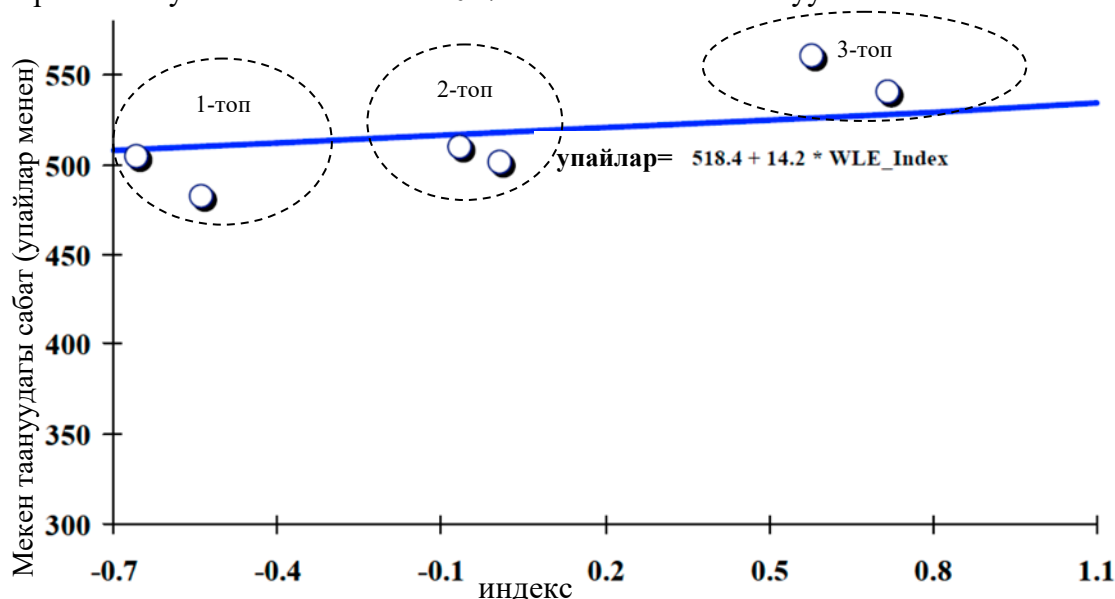
4-график. «Бала бакчага бардың беле?» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Математика

5-график. «Бала бакчага бардың беле?» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Мекен таануу

4- жана 5-графиктерден 4-класс окуучуларынын математика жана мекен таануудагы ийгиликтеринде «Бала бакчага бардың беле?» индексинен улам окуу сабаттуулугундагы ийгиликтердей эле көз карандылык байкалары көрүнүп турат.

Жасалган анализдин негизинде чыгарууга мүмкүн болгон тыянак мектепке чейинки билим берүү окуучулардын окуу жана түшүнүү, математика жана башка илимдердеги ийгиликтерин аныктаган эң маанилүү жана таасирлүү факторлордун бири экенин айтып турат.

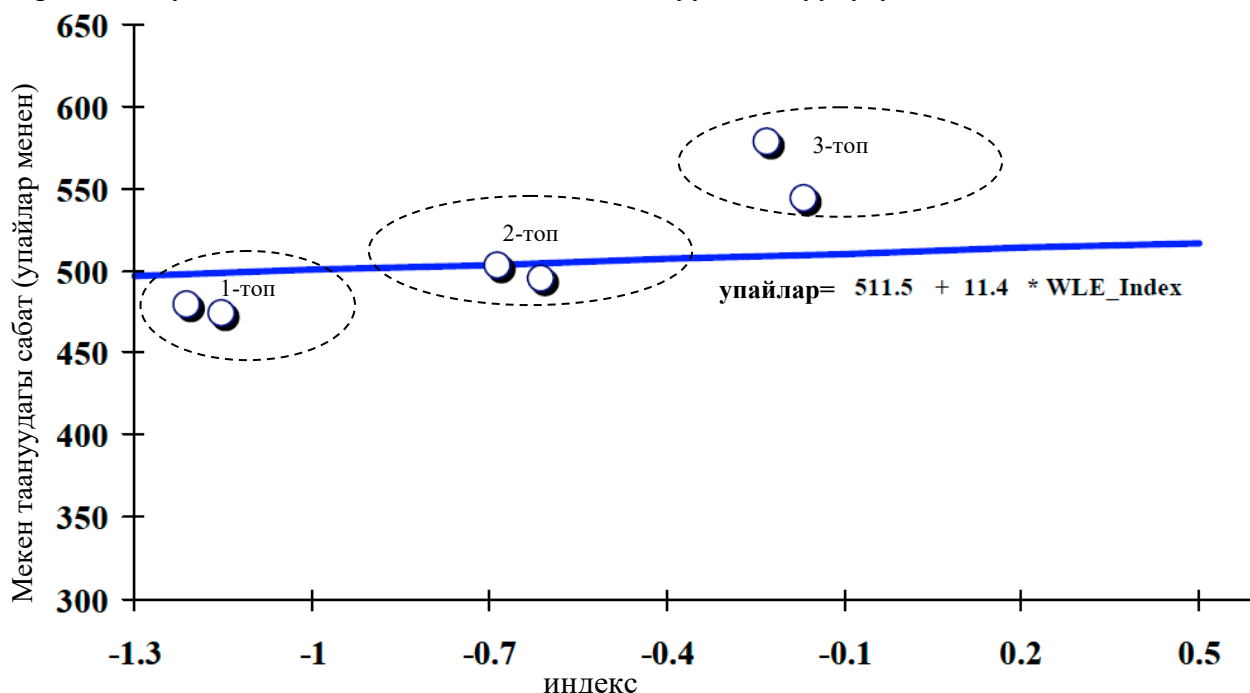
4-класс окуучулары үчүн анкетада «Ата-энендин кимиси учурда үйдөн алыста башка шаарда (айылда, өлкөдө) иштейт?» жана жооп варианттары берилген:

(Бир гана чакмакты белгиле)

Энем	☐ ₁
Атам	☐ ₂
Энем жана атам	☐ ₃
Эч кимиси	☐ ₄

«Ата-эне(нин бири) үйдөн алыс» индекси, бул индекске регрессиялуу көз карандылык сызыгынын эсептелишинен, мектеп топтору үчүн регрессиялуу калдыктардын эсептелишинен кийин 6-график менен 48-таблица алынган.

6-график. «Ата-эне(нин бири) үйдөн алыс» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары.
Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

48-таблица. 3 мектеп тобу үчүн «Ата-эне(нин бири) үйдөн алыс» индексинин регрессия сызыгынын регрессия калдыктарынын сан параметрлери.
Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

1-топ. Негизинен ата-энесинин экөө тең үйдөн алыс же башка өлкөдө (башка шаарда) жүргөн окуучулар окуган мектептер				2-топ. Негизинен ата-энесинин бири үйдөн алыс же башка өлкөдө (башка шаарда) жүргөн окуучулар окуган мектептер.				3-топ. Негизинен ата-энесинин эч бири үйдөн алыс же башка өлкөдө (башка шаарда) жүрбөгөн окуучулар окуган мектептер			
индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги		индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги		индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги	
калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката
-18.4	7.7	-23.7	8.3	-0.4	3.1	-8.6	2.4	69.2	28.7	34.9	14.3

*- статистикалык жактан маанилүү калдыктар калың шрифт менен белгиленген.

6-график менен 48-таблицанын анализи «Ата-эне(нин бири) үйдөн алыс» индексине көз карандылык бар экенин жана ал Кыргызстанда билим берүүгө таасир этерин көрсөтүп турат. Бирок бул көз карандылык «Бала бакчага бардың беле?» индексине (26.2) караганда дээрлик 2 эсеге кичирээк (11.4). 6-графикте 1-, 2- жана 3-топ мектептеринин «Ата-эне(нин бири) үйдөн алыс» индексинин орточо маанисине чейин (0гө чейин) жайгашканын көрүүгө болот. Бул 4-класс окуучуларынын негизги массасынын ата-энеси акча иштеп тапканы кетпегенин айта алат. Бирок, калдыктарга көңүл бура турган болсок, ата-энесинин экөө тең үйдөн алыс акча иштеп тапканы кеткен балдар топторунун (1-топ) үйдө ата-энесинин жок дегенде бирөөсү бар болгондорго (2-топ) жана ата-энесинин экөө тең үйдө болгондорго караганда (3-топ) маанилүү өлчөмдө төмөн упайларга ээ экенин көрөбүз. Албетте, бул индекс окуу сабаттуулугундагы ийгиликтерге таасир этет. Жалпысынан өлкө боюнча билим берүүгө бул индекстин аз гана таасири бар, анткени ата-энелердин салыштырмалуу кичине

пайызы гана өз балдарын туугандарына таштап, акча иштеп тапканы кетет. Мындай балдардын билим алуусу ата-энеси үйдө жумуш тапкандарга караганда өтө начар.

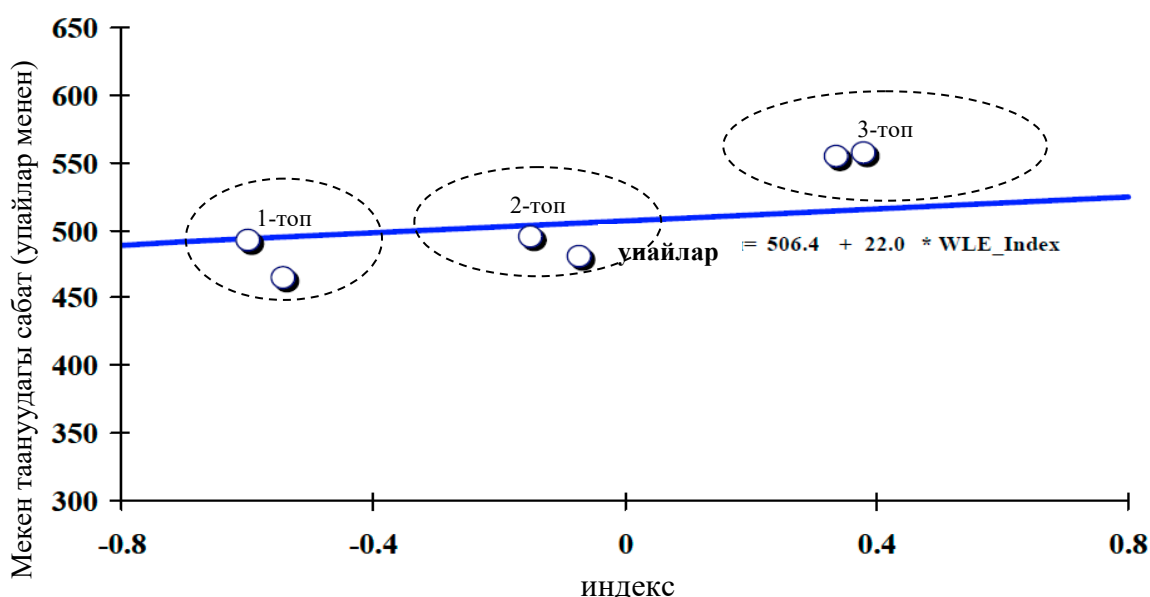
Жетиштүү өлчөмдө маанилүү болгон кийинки индекс да ата-энелерге байланыштуу. Бул «**Мектеп иштери тууралуу үй-бүлөндө бирөө менен канчалык көп сүйлөшөсүң?**» деген суроонун жообунан эсептелип чыккан индекс. Бул суроонун жоопторунун варианттары:

(Бир гана чакмакты белгиле)

Эч качан же дээрлик эч качан	☐ ₁
Аптада бир жолу	☐ ₂
Күн сайын	☐ ₃

7-график. «Мектеп иштерин талкуулоо» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

49-таблица. «Мектеп иштерин талкуулоо» индексинин регрессия сызыгынын регрессия калдыктарынын сан параметрлери.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

1-топ. Негизинен «Мектеп иштерин талкуулоо» анкета индекси төмөн болгон окуучулар окуган мектептер				2-топ. Негизинен «Мектеп иштерин талкуулоо» анкета индекси орточо же төмөн жана орточо болгон окуучулар окуган				3-топ. Негизинен «Мектеп иштерин талкуулоо» анкета индекси жогору болгон окуучулар окуган мектептер			
индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги		индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги		индекстин ылдыйкы чейреги		индекстин өйдөңкү чейреги	
калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката	калдыктардын орточо	стандарт ката
-0.4	2.4	-29.0	14.5	-7.7	6.5	-24.4	3.2	40.9	18.0	42.9	16.6

*- статистикалык жактан маанилүү калдыктар калың шрифт менен белгиленген

«Ата-эне(нин бири) үйдөн алыс» индексинин регрессия сызыгынын коэффициенти (11.4) менен салыштырмалуу, «Мектеп иштерин талкуулоо» индексинин (7-график) регрессия сызыгынын коэффициенти (22.0) дээрлик 2 эсе жогору. Демек, ата-энелердин 4-класс окуучулары менен мектеп иштерин талкуулоосу балдардын мектеп

ийгиликтерине жетиштүү өлчөмдө күчтүү таасир тийгизет. 3-топ мектептери үчүн «Мектеп иштерин талкуулоо» индексинин мааниси орточо мааниден (0) алыс турат жана 1-топ мектептери -0.6га жакын мааниге ээ. Бул ата-энелер төртүнчү класс окуучулары менен мектеп иштерин талкуулаган мектептер бар дегенди билдирет жана бул мектептердин окуу сабаттуулугундагы натыйжалары 1-топ мектептериндегиге караганда алда канча жогору. 1-топ мектептеринин орточо упайы ата-энелер мектеп иштерин талкуулаган 3-топ мектептерине караганда 71ге аз (49-таблица) деп айтса болот. Башкача айтканда өлкө масштабында ата-энелердин балдарынын мектеп иштерине көңүл буруусу таасирлүү фактор болот жана ата-энелери балдарынын мектеп иштерине кызыкпаган окуучулар менен салыштырмалуу текст окуу жана түшүнүүдө орточо 22 упай кошот.

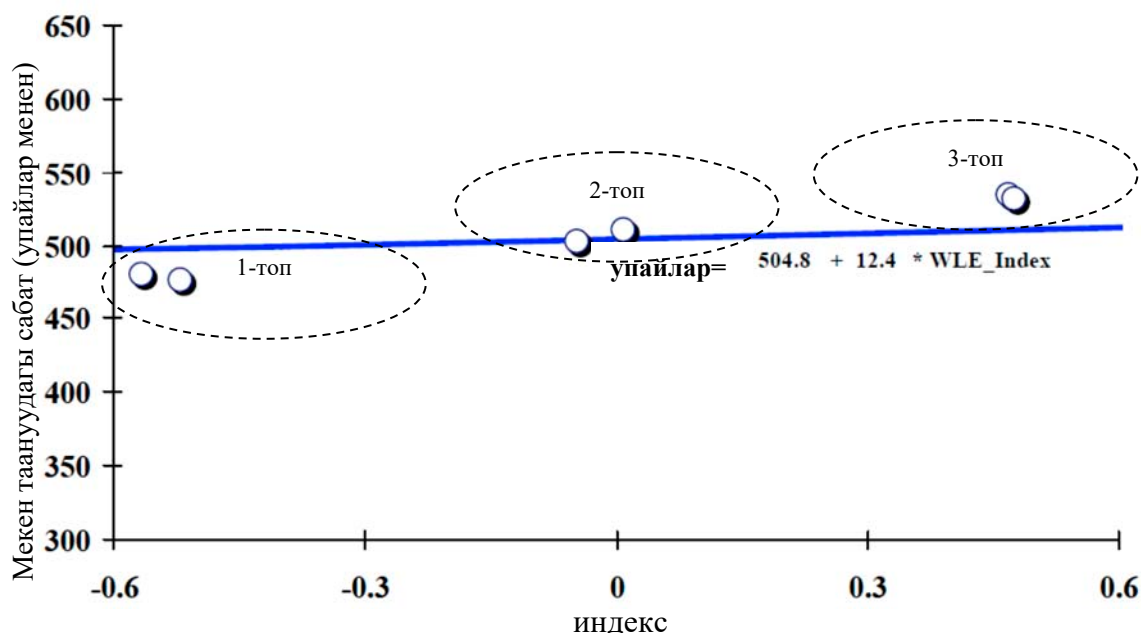
Кийинки индекс «Ата-эненин (туугандарыңдын) бири сабакта түшүнбөгөн нерсени түшүнүүгө жардам кылабы?», «Ата-эненин (туугандарыңдын) бири үй тапшырмаларын аткаруунду көзөмөлдөйбү?», «Ата-энең (туугандарың) менен китеп, фильм, телеберүүлөрдү талкуулайсыңбы?» деген суроолор тобунан алынган. Бул суроолорго жооп варианттары мындай болчу:

Эч качан	Кээде	Көп учурда
☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

Бул индексти «Ата-эненин билим берүүгө катышуусу» деп атаса болот.

8-график. «Ата-эненин билим берүүгө катышуусу» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

«Ата-эненин билим берүүгө катышуусу» индексине көз карандылыкта окуу сабаттуулугундагы ийгиликтердин регрессия сызыгы «Мектеп иштерин талкуулоо» индексине көз карандылыктагы регрессия сызыгынын ийилимине (22.0) караганда азыраак оң ийилимге ээ (12.4). Ошентсе да, 0.6га жакын «Ата-эненин билим берүүгө катышуусу» индексине ээ болгон 3-топ мектептери өлкө масштабындагы окуу сабаттуулугунда бийигирээк натыйжаларды көрсөтүп турат.

50-таблица. «Ата-эненин билим берүүгө катышуусу» индексинин регрессия сызыгынын регрессия калдыктарынын сан параметрлери.
Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

1-топ. Негизинен «Ата-эненин сабактарда жардамы жана көзөмөлү», «Китеп, фильм талкуулоо» анкета индекси төмөн				2-топ. Негизинен «Ата-эненин сабактарда жардамы жана көзөмөлү», «Китеп, фильм талкуулоо» анкета индекси орточо же төмөн жана орточо				3-топ. Негизинен «Ата-эненин сабактарда жардамы жана көзөмөлү», «Китеп, фильм талкуулоо» анкета индекси			
индекстин ылдыйкы		индекстин өйдөнкү		индекстин ылдыйкы		индекстин өйдөнкү		индекстин ылдыйкы		индекстин өйдөнкү	
калдык тардын орточо	стандарт ката	калдык ардын орточо	стандарт ката	калдык ардын орточо	стандарт ката	калдык ардын орточо	стандарт ката	калдык тардын орточо	стандарт ката	калдык ардын орточо	стандарт ката
-17.4	0.4	-21.1	6.5	-0.8	5.0	6.8	1.9	24.3	0.6	21.4	2.4

*- статистикалык жактан маанилүү калдыктар калың шрифт менен белгиленген.

3-топ мектептери 1-топ мектептерине караганда 38.8ге жогору окуу сабаттуулугундагы орточо упайга ээ. Бул 4-класс окуучуларынын ийгиликтерине **«Ата-эненин билим берүүгө катышуусу»** индекси оң таасир этерин айтып турат.

Окуу сабаттуулугундагы ийгиликтерге таасир эте ала турган кийинки индекс **мектеп жетекчиликтеринин «Сиздин мектебиңиздин башталгыч класстарында төмөнкүлөр барбы?»** деген суроонун жоопторунан алынган:

Жооп варианттары төмөнкүдөй болчу:

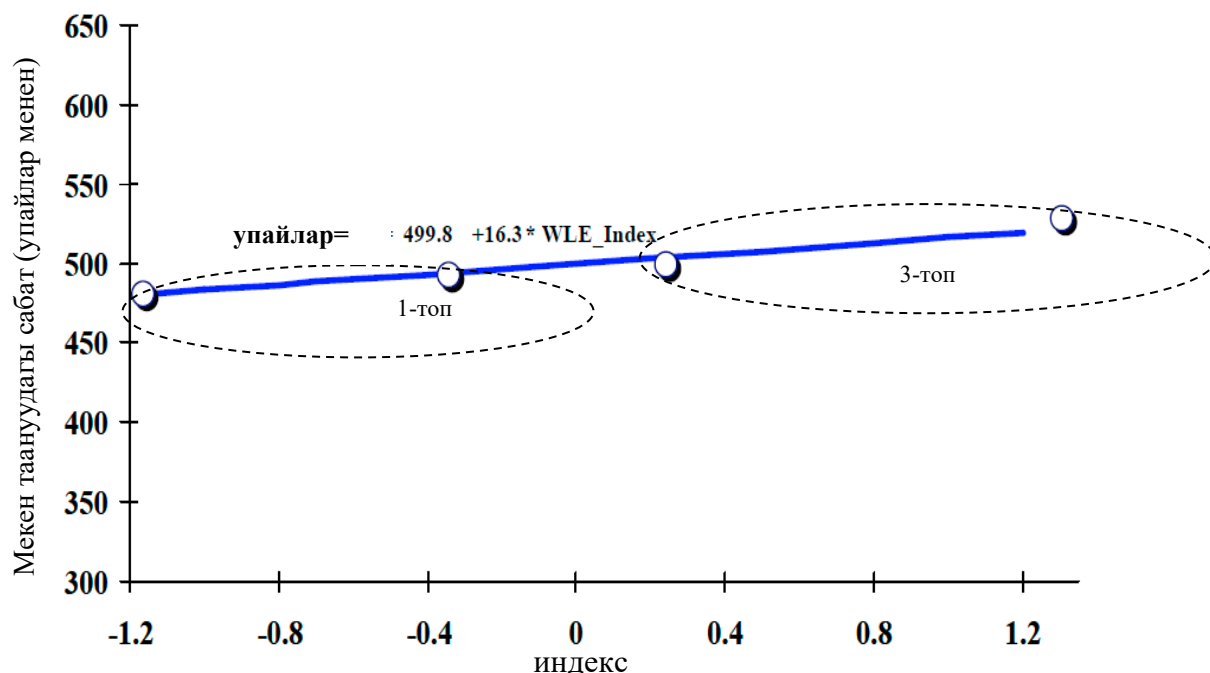
(Ар бир санга бир гана чакмакты белгилеңиз)

		жок	ооба
а)	4-класста сабактар үчүн таблица жана плакаттар	☐ ₁	☐ ₂
б)	Керектүү көрсөтмөлүү куралдар (муляж, гербарий, минерал коллекциялары, пайдалуу кен өрнөктөрү ж.б.)	☐ ₁	☐ ₂
в)	физикалык аспаптар (арометр, микроскоп, компас, термометр ж.б.)	☐ ₁	☐ ₂
г)	Кыргызстандын карталары	☐ ₁	☐ ₂
д)	башталгыч класстар үчүн үйрөтүүчү фильмдер	☐ ₁	☐ ₂
е)	башталгыч класстар үчүн үйрөтүүчү компьютер программалары	☐ ₁	☐ ₂
ж)	башталгыч класстарда фильм көрсөтүү үчүн колдонулган DVD-ойнотуучу	☐ ₁	☐ ₂
з)	башталгыч класстарда бет ачар көрсөтүү үчүн колдонулган проектор	☐ ₁	☐ ₂
и)	башталгыч класстарда сабактар үчүн колдонулган иштеген абалдагы интерактивдүү такталар?	☐ ₁	☐ ₂

Бул индексти «**Мектептин жабдылышы**» деп атаса болот.

9-график. «**Мектептин жабдылышы**» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

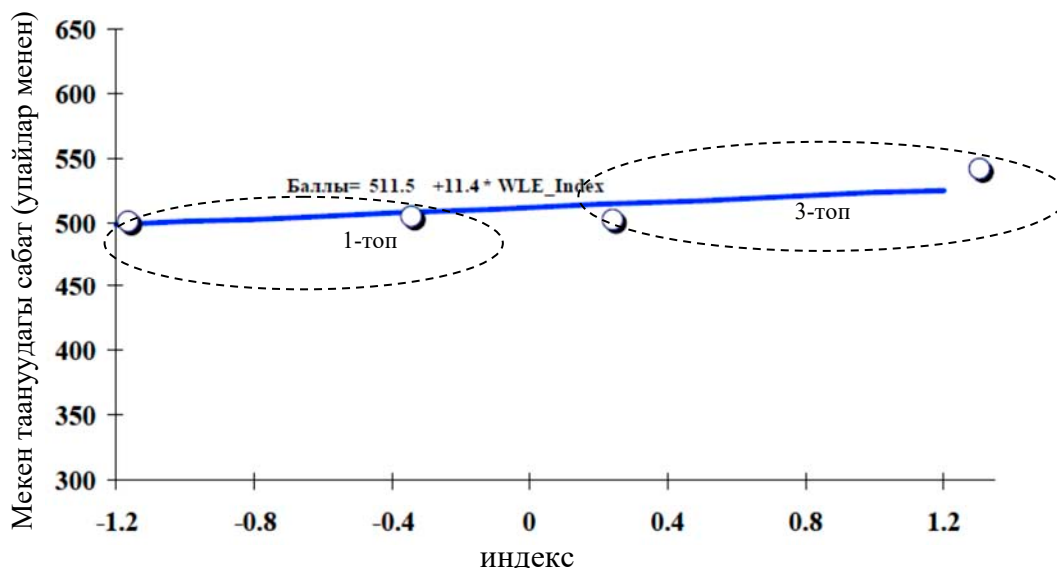

Регрессия калдыктары жана түрдүү индекстери бар мектеп топторун эсептеп чыгуунун натыйжасында 2-топто мектеп жок болуп чыккан. 1- жана 3-топ мектептери гана бар (9-графикте белгиси менен белгиленген). Бул «**Мектептин жабдылышы**» индекси орточо мааниге ээ болгон мектептердин жок экенин айтып турат. 3-топ мектептеринин өйдөңкү чейреги менен салыштырмалуу 1-топтун ылдыйкы чейрек мектептеринин упайларындагы айырма 46 упайга жетет.

Мектептин жабдылышы окуучулардын математикадагы ийгиликтерине кантип таасир этет?

10-график. «**Мектептин жабдылышы**» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектептер тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

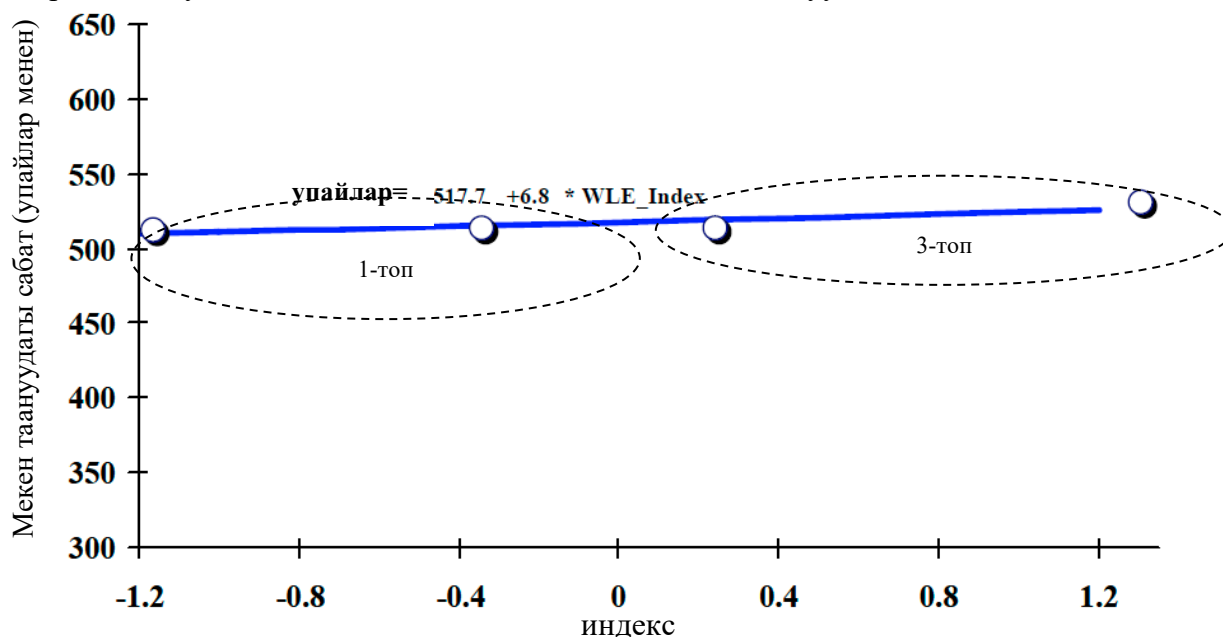
Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Математика

Мектептин жабдылышынан улам математикадагы ийгиликтерде да 1- жана 3-топ мектептери гана бар. «Мектептин жабдылышы» индексине көз карандылыкта математикадагы ийгиликтер регрессия сызыгында бул индексден адабий окуу сабагындагы ийгиликтер регрессия сызыгынын мурунку графиги (16.3) менен салыштырмалуу бир аз кичине регрессия коэффициенттери (11.4) байкалат. Бирок адабий окуу сабагындагы ийгиликтер жана математикадагы ийгиликтерде индекстер бирдей болгондо математикадагы упайлар жогору. -1.16 индексинде адабий окуу сабагындагы ийгиликтер 481 упай, математикада болсо 501 упай түзөт. 1.3 индексинде адабий окуу сабагындагы ийгиликтер 528 упай, математикада болсо 542 түзөт.

11-график. «Мектептин жабдылышы» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары.

Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Мекен таануу

«Мектептин жабдылышы» индексине көз карандылыкта мекен таануудагы ийгиликтердин регрессия сызыгы андан дагы кичине коэффициентке ээ - 6.8. жогоруда келтирилген ошол эле индекстерде мекен таануудагы упайлар 513 жана 531. Мектептердин жабдылышы математика, адабий окуу жана мекен таанууну өздөштүрүүдөгү ийгиликтерге ачык таасир этпейт.

Мектептердин жабдылышынын чакан таасиринин себеби төмөнкү факторлор болушу мүмкүн: биринчиден, башталгыч класстар болжол менен бирдей жабдылган, башталгыч мектепте бар болгон жабдыктар да аз колдонулат. Китеп окуу, математика жана мекен таануу сабактарда колдонулган негизги жабдык болуп мектеп тактасы жана кээде таблицалар калууда.

Акыркы он жылда мектепте, анын ичинде башталгыч мектепте үйрөтүү усулдарын жакшыртуу көйгөйүнө, мектеп практикасына заманбап үйрөтүү муктаждыктарына туура келген методикалардын киргизилишине чоң көңүл бурулууда. Буга байланыштуу мугалимдин сабактардагы практикасын изилдеген индекс киргизилген. Төмөндө анализдин натыйжалары көрсөтүлгөн.

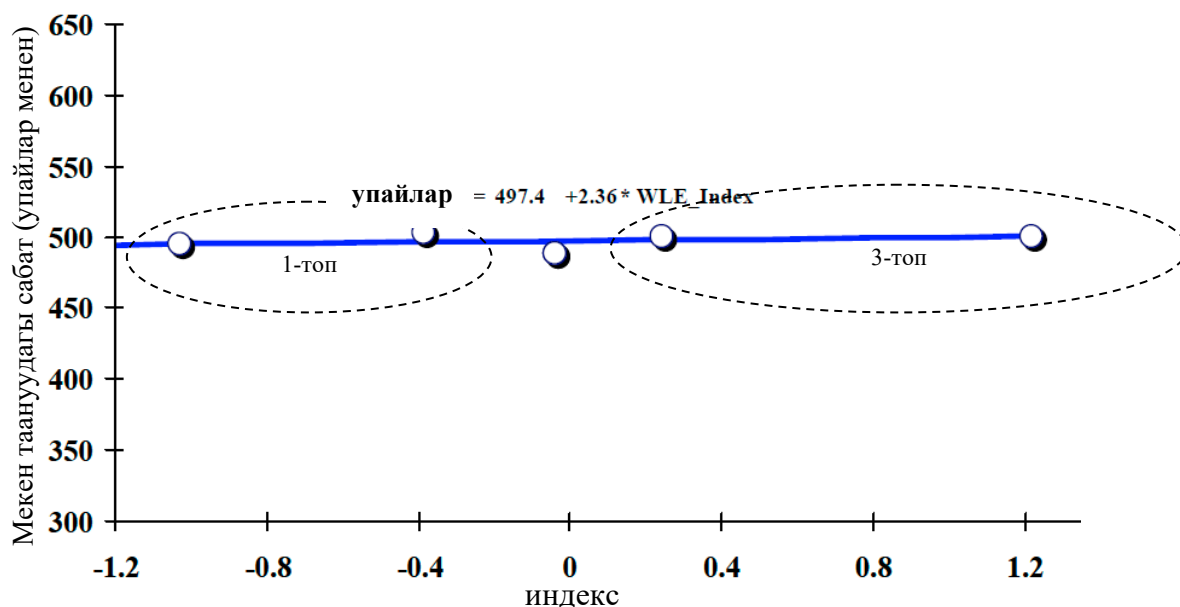
Бул индекс мектеп мугалимдеринин «4-класста адабий окуу сабагында төмөн-күлөрдү канчалык көп практикалайсыз?» деген суроонун жоопторунан чыгарылган. Жооп варианттары төмөнкүлөр болгон:

(Ар бир сапта бир гана чакмакты белгилеңиз)

		Эч качан	кээде	көп
а)	жаңы же татаал сөз жана идиомалар менен иштөө	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
б)	окуучулардын текстти угуза окуусу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
в)	жатка үйрөтүү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
г)	чыгарманын текстинин деталдуу айтып берилиши	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
д)	чыгарманын текстинин кыскача айтып берилиши	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
е)	үйрөнүлүп жаткан чыгарманы талкуулоо	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
ж)	уичине топтордо окуучулардын иштөөсү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
з)	окуучуларды окулган нерсе тууралуу өз пикирин билдирүүгө шыктандыруу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
и)	окуучулардан өз көз карашын түшүндүрүүсүн суранасыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
к)	окуучуларды окулган нерсе тууралуу суроо берүүсүн шыктандырасыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
л)	окуучуларга класстан тышкары же өз алдынча окуу үчүн китеп сунуш кыласыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
м)	өз алдынча окуу үчүн окуучулар менен чыгармаларды талкуулайсыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
н)	адабий окуу сабагы дептерине жазуу жазасыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
о)	тесттер	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
п)	окууда кыйынчылык тарткан окуучулар менен жекече иш алып барасыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
р)	окууда кыйынчылык тарткан окуучулар үчүн кошумча сабактарды өткөрөсүз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

Бул индексти «Текст окуу жана түшүнүүнү үйрөтүү усулдары» деп атаса болот.

12-график. «Текст окуу жана түшүнүүнү үйрөтүү усулдары» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары. Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Окуу сабаттуулугу

«Текст окуу жана түшүнүүнү үйрөтүү усулдары» индексине ийгиликтердин көз карандылыгы регрессиялуу сызыгында (12-график) аз коэффициент (2.36) байкалат, башкача айтканда регрессия сызыгынын дээрлик ийилими жок. 1-, 2- жана 3-топ мектептеринин натыйжалары дээрлик регрессия сызыгында жатат. Индекс 1ге өзгөргөндө окуу сабаттуулугундагы ийгиликтер 2.36 упайга гана көбөйөт. «Текст окуу жана түшүнүүнү үйрөтүү усулдары» индекси окуучулардын китеп окуудагы ийгиликтерине таасир этпейт деп айтса болот.

Математикадагы сабаттуулук ийгиликтерине таасир эте алган индекс мектеп мугалимдеринин «4-класста адабий окуу сабагында төмөнкүлөрдү канчалык көп практикалайсыз?» деген суроонун жоопторунан чыгарылган.

Жооп варианттары төмөнкүлөр болгон:

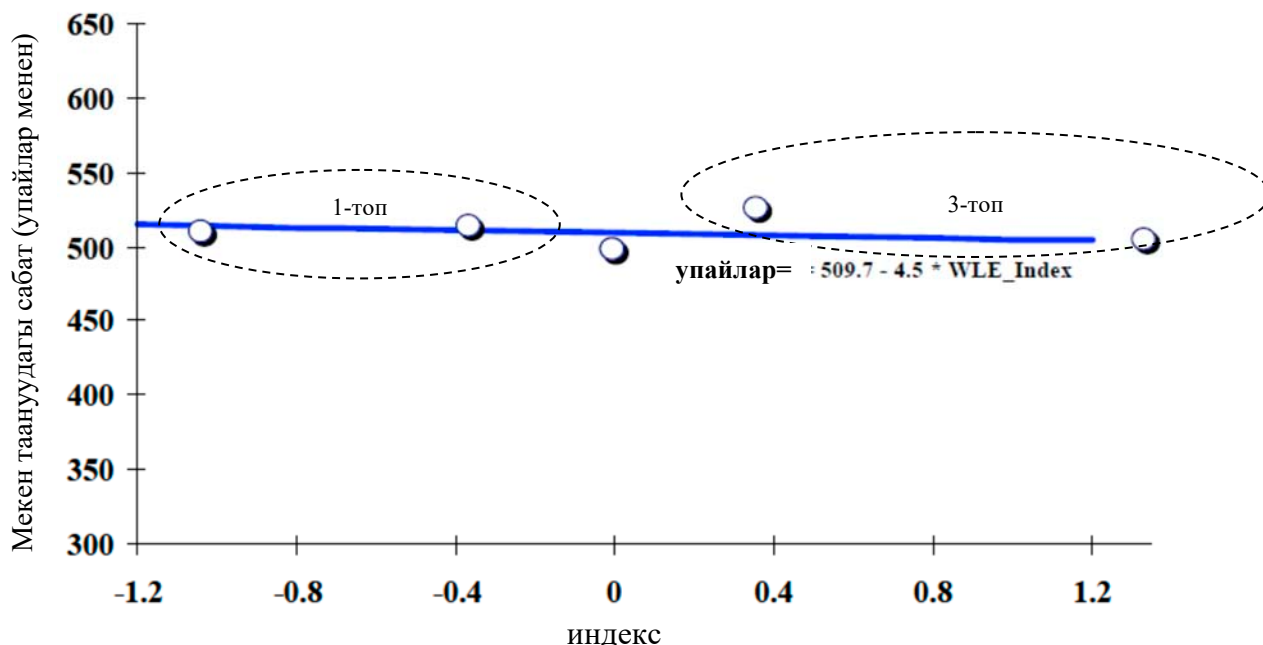
(Ар бир сапта бир гана чакмакты белгилеңиз)

		Эч качан	кээде	көп
а)	оозеки санак	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
б)	эрежелерди жатка үйрөтүү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
в)	түрдүү ыкмалар менен маселе чыгаруу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
г)	маселенин текстине жараша туюнтма (теңдеме) түзүү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
д)	берилген шартка суроо коюусун окуучуларга сунуш кыласыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
е)	маалымат ашыктыгы (жетишсиздиги) бар маселелерди чечүү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
ж)	Маселеде берилген кырдаалдын моделин (схема, сүрөт ж.б.у.с. жардамы менен) түзүү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
з)	Башталгыч мектептин математика курсунда жалпы эрежелери менен алгоритмдери болбогон маселелерди чыгаруу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
и)	геометриялык фигураларды өлчөмүн жасайсыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
к)	геометриялык фигуралардын тизилиши	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
л)	геометриялык фигуралардын касиеттерин үйрөнүүдө модель даярдоо	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
м)	мугалимдин суроолоруна окуучунун жооптору	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
н)	окуучулардан мугалимге жана бири-бирине суроо берүүсүн суранасыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
о)	кичи топтордо жумуш алып барасыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
п)	математика үйрөтүүдө кыйынчылык тарткан окуучулар менен сабактарда жеке иш алып барасыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
р)	математика үйрөтүүдө кыйынчылык тарткан окуучулар менен кошумча сабактарды өткөрөсүз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

Бул индексти «Математикада үйрөтүү усулдары» деп атаса болот.

13-график. «Математикада үйрөтүү усулдары» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары. Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017.

4-класс. Математика

«Математикада үйрөтүү усулдары» индексине математикадагы ийгиликтердин регрессия сызыгында (13-график) кичинекей терс коэффициент байкалат (-4.5). Индексин өйдөңкү чейрегинин 3-топ мектептеринин натыйжалары (орточо упай 505) дээрлик индексин ылдыйкы чейрегинин 1-топ мектептериникиндей (орточо упай 509). «Математикада үйрөтүү усулдары» индекси окуучулардын математикадагы ийгиликтерине таасир этпейт деп айтса болот.

«Мекен таануу» предмети боюнча сабаттуулук ийгиликтерине таасир эте ала турган индекс мектеп мугалимдеринин «4-класста мекен таануу сабактарында төмөнкүлөрдү канчалык көп практикалайсыз?» деген суроонун жоопторунан чыгарылган.

Жооп варианттары төмөнкүлөр болгон:

(Ар бир сапта бир гана чакмакты белгилеңиз)

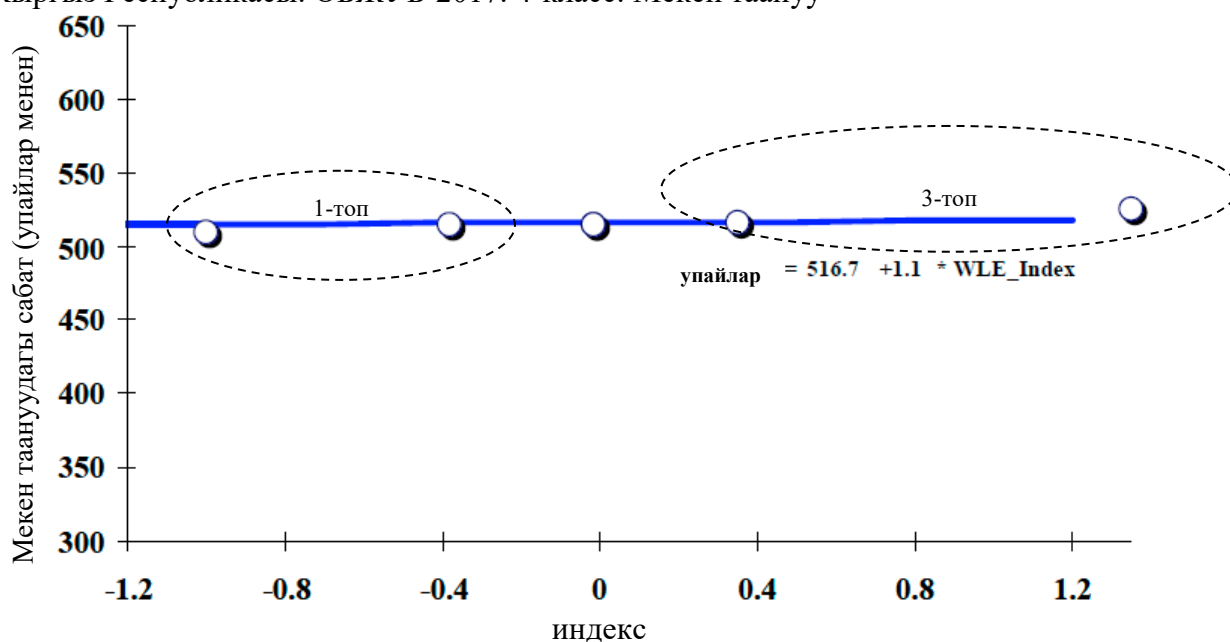
	Эч качан	кээде	көп
а) үйрөнүлүп жаткан параграфты деталдуу айтып берүү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
б) үйрөнүлүп жаткан параграфты кыскача айтып берүү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
в) жатка үйрөтүү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
г) үйрөнүлүп жаткан материалды талкуулоо	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
д) мугалимдин суроолоруна окуучунун жооптору	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
е) окуучулардын бири-биринин суроолоруна жооптору	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
ж) окуучулардын мугалимге же бири-бирине суроо берүүсү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
з) кичи топтордо маселелер үстүндө иштөө	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
и) окуучулардын долбоорлор үстүндө иштөөсү	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
к) тажрыйба жасоо	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
л) экскурсиялар	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

(Ар бир сапта бир гана чакмакты белгилеңиз)

		Эч качан	кээде	көп
м)	текшерүү иштери	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
н)	тесттер	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
о)	үйрөнүлүп жаткан материал боюнча кошумча маалымат колдонуу	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
п)	окуучуларга үйрөнүлүп жаткан материал боюнча кошумча маалымат же Интернет булактарын сунуш кыласыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
р)	мекен таанууну үйрөтүүдө кыйынчылык тарткан окуучулар менен сабактарда жеке иш алып барасыз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃
с)	мекен таанууну үйрөтүүдө кыйынчылык тарткан окуучулар менен кошумча сабактарды өткөрөсүз	☐ ₁	☐ ₂	☐ ₃

Бул индексти «Мекен таанууда үйрөтүү усулдары» деп атаса болот.

14-график. «Мекен таанууда үйрөтүү усулдары» индексине көз карандылыкта регрессия сызыгы менен үч мектеп тобунун чейректер боюнча натыйжалары. Кыргыз Республикасы. ОБЖУБ-2017. 4-класс. Мекен таануу

- «Мекен таанууда үйрөтүү усулдары» индексине математикадагы ийгиликтердин регрессия сызыгында (14-график) кичинекей коэффициент (1.1) байкалат. 1-, 2- жана 3-топ мектептеринин натыйжалары дээрлик регрессия сызыгында жатат. Индекс 1ге өзгөргөндө окуу сабаттуулугундагы ийгиликтер 1.1 упайга гана көбөйөт. Үйрөтүү усулдары окуучулардын окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануудагы ийгиликтерине таасир этпейт деп айтса болот. Жоопторго караганда, башталгыч мектеп мугалимдеринин көбү сабактарда эң көп (90.6 %) угуза окууну, талкуулоону 93.1 %, кайра айтып берүүнү 78.6 %, окуучунун өз пикирин 89 % жана өз көз карашын билдирүүсү 80 %. Башка усулдар үзүндү түрүндө, айрым окутуучулар тарабынан колдонулат. Окуучулардын жооптору жаттоо, окуу китебин окуу, айтып берүү эң кеңири жайылган усулдар экенин ырастайт.

8. Изилдөөнүн тыянактары

2017-жылы Кыргызстандын мектептеринин төртүнчү класс окуучуларынын китеп окуу жана түшүнүү, математика, мекен таануу боюнча билим алуудагы жетишкендиктерин улуттук баалоодон (ОБЖУБ) алынган натыйжалар төмөнкү тыянактарды чыгарууга жол берет:

- **Жалпысынан өлкө боюнча** натыйжалар бүткүл үч предмет тармагында – окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануу (табигый илимдердин негиздери) – 1-деңгээлде оң өзгөрүүлөр болуп өткөнүнө күбөлүк кылат, башкача айтканда өлкөдө базалык деңгээлге жетпеген окуучу саны азайган. Бул мугалим тарабынан кошумча жардамсыз бул предмет боюнча окутууга байланыштуу көйгөйлөрдү аша албаган балдардын пайызы азайган дегенди билдирет. Базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын эң азы мекен таанууда белгиленет (53.1 %). Эң көбү - математикада (60.3 %).
Андан да жогору деңгээлдерде – базалыктан жогору жана жогорку деңгээлде – өзгөрүүлөр бирдей эмес. Мекен таанууда окуучулардын пайызы 1.4 пайызга азайган, математикада мурунку деңгээлде калган, окуу жана түшүнүүдө 7.3 пайызга байкала тургандай көбөйгөн. Базалыктан жогору жана жогорку деңгээлде балдардын пайызынын өсүшү өлкө үчүн өтө кааланган нерсе, анткени дал ушул балдар өлкөнүн алтын фондун түзөт.
- Жалпысынан өлкө боюнча 2014-жылдагыга караганда *окуу жана түшүнүүдө* базалык деңгээлге жетпеген окуучулар 5.5 пайызга азайган. Базалыктан жогорку деңгээлдерде да байкалаар оң жылыштар болуп өткөнүн эске ала турган болсок, башталгыч мектепте 2009-жылдан бери окуу жана түшүнүү жөндөмдүүлүктөрүнүн жакшыртылуу тенденциясы өнүгүүдө.
- 2014-жылга салыштырмалуу *математикада* өзгөрүүлөр эң кичине. Базалык деңгээлге жетпеген окуучулар 3.3 пайызга азайган, Базалыктан жогорку деңгээлдерде окуучулардын пайызы мурункудай калган. Бирок 2014-жылы математика тармагындагы бүткүл жетишкендик деңгээлдеринде, өзгөчө базалыктан жогору жана жогорку деңгээлде байкалган натыйжалардын көрүнөө түшүүсү токтотулганын белгилөө керек.
- 2017-жылы *мекен таанууда* 1-деңгээлде натыйжалардын жакшыруусу байкалууда. Мында базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайызынын эң маанилүү (8.6 пайызга) түшүүсү байкалат. Ошондой эле базалыктан жогору жана жогорку деңгээлдерде окуучулардын пайызынын бир аз (1.4 %) көбөйүүсү белгиленет.
- Жалпысынан өлкө боюнча биз көргөн жакшыруу Бишкек шаарында, облус борборлору менен кичи шаарларда, айылдарда ар бир **мектеп категориясында** байкалат. Бирок мектеп категориясы жагынан натыйжалардын көңүл бурулушу керек болгон өзгөчөлүктөрү бар. Бүткүл предмет тармактарында жакшыруу интенсивдүүрөөк болгон Бишкек шары менен айыл мектептери, ошондой эле Бишкек менен облус мектептери жана кичи шаар мектептери арасындагы ажырымдын чоңоюусу байкалат.
- Төртүнчү класс окуучулары окуган жерге жараша окуучулардын *окуу жана түшүнүү* боюнча натыйжаларындагы айырма маанилүү өлчөмдө өскөн. Бишкек менен кичи шаарлар арасында 1-деңгээлдеги айырма 2014-жылы 17 % болчу, 2017-жылы ал 27 % түздү! Базалыктан жогору жана жогорку деңгээлдерде да айырма 2017-жылы 24 пайызга чейин өскөн. Айыл мектептери менен Бишкек шаарынын мектептери арасында 1-деңгээлдеги айырма 33 % түздү, базалыктан

жогору жана жогорку деңгээлдерде болсо -28 %. Бишкекте жашаган жана окуган балага караганда айылда же кичи шаарда жашаган бала окуу жана түшүнүүдө өтө пайдалуу эмес билим алуу кырдаалында орун алат.

- *Математикада* окшош картина байкалат. Эң оң өзгөрүүлөр Бишкек шаарында болуп өткөн. Мында окуучулар изилдөөнүн бүткүл циклдери боюнча эң бийик натыйжаларды көрсөткөн: базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайызы 7 пайызга кыскарган жана базалыктан жогору жана жогорку деңгээлдерде окуучулардын пайызы 5 пайызга өскөн (3- жана 4-деңгээлдер). Айыл мектептеринде оң өзгөрүүлөр өтө кичине, облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептеринде өзгөрүүлөр дээрлик болгон эмес. Ошентип, математикадагы жетишкендиктердин өсүшү Бишкек шаарынын мектептеринин эсебинен болуп өткөн.
- *Мекен таанууда* (табигый илимдердин негиздеринде) окшош картина байкалат. Айрыкча Бишкек шаарынын мектептери менен айыл мектептери арасында Бишкек менен башка мектеп категориялары арасындагы айырма байкала тургандай өсүүдө. Оң өзгөрүүлөр ар бир мектеп категориясында бар экенине карабастан, Бишкек шаарында булар интенсивдүүрөөк жүрүүдө. Бишкекте 2-деңгээлге жетпеген окуучулар 14 пайызга азайган. Айыл мектептери 1-деңгээлдеги натыйжаларын 7 пайызга, облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептери – 8 пайызга жакшырткан. Жогорураак болгон 3- жана 4-деңгээлде өзгөрүүлөр эч бир мектеп категориясында жүрбөгөнү, облус борборлору менен кичи шаарлардын мектептеринде болсо эң ийгиликтүү окуучулардын пайызы атүгүл 4 пунктка ылдыйлаганы өзгөчөлүк болуп саналат.
- Окутуу тилдери жагынан натыйжалар бүткүл предмет тармактарындагы эң маанилүү оң өзгөрүүлөр *орус тилинде* үйрөткөн мектептерде байкалганын көрсөтөт. *Кыргыз тилинде* эң орчундуу ийгиликтер текст окуу жана түшүнүүдө жетишилген кезде, математикада 2014-жылдын мурунку цикли менен айырма бүткүл деңгээлдерде 1 %-2 % түзөт. Табигый илимдердин негиздерине келсек, мында жакшыруу 1-деңгээлдеги өтө начар окуучулар пайызынын байкала тургандай азаюусуна байланыштуу, ошол эле убакта күчтүү окуучулар 6 % гана калган. Өзбек тилдүү башталгыч мектепте абал өтө олуттуу. Тестирленген бүткүл дисциплиналар боюнча окуучулар өтө начар натыйжаларды көрсөткөн. Текст окуу жана түшүнүүдө окуучулардын 79 пайызы базалык деңгээлге жеткен эмес, математикада мындай окуучулар 72 %, илим негиздеринде – 71 %. 3- жана 4-деңгээлде натыйжа көрсөткөн окуучулар дээрлик жок.
- Окуучулардын КРнын **административдик облустары боюнча** натыйжалары 2014-жылга салыштырмалуу 1-деңгээлде да, 3- жана 4-деңгээлде да окуу жана түшүнүүдө натыйжалардын байкала тургандай жакшыртылышын бир топ облус көрсөткөнүнө күбөлүк кылат. Мында эң көп сезилээр натыйжаларга Бишкек шаарынын, Нарын, Ысык-Көл жана Чүй облустарынын мектептери жеткен. Ош жана Баткен облустарында оң тенденциялар байкалат, Талас облусу менен Ош шаары төмөн натыйжалардын азаюусун көрсөтпөдү, бирок 3- жана 4-деңгээлде төртүнчү класс окуучуларынын пайызы өскөн. Абал начарлаган жалгыз облус Жалал-Абад облусу болуп чыкты. Мында базалык деңгээлге жетпеген окуучулардын пайызы 3 пайызга көбөйгөн.
- *Математика* натыйжалары башка картинаны көрсөтөт. Бишкекте жана беш облуста (Баткен, Ош, Чүй, Ысык-Көл жана Талас) төртүнчү класс окуучуларынын жетишкендиктериндеги илгерилөө түрдүү даражада белгиленет. Ал айрыкча Баткен облусунда көрүнөт. Ошол эле убакта Нарын жана Жалал-Абад облустарында, ошондой эле Ош шаарында натыйжалар ылдыйлаган.

Жалал-Абад облусу 2017-жылы дароо эки дисциплина – окуу жана түшүнүү менен математика – боюнча терс динамика көрсөткөн жалгыз облус болуп чыкканы өзүнө көңүл бурдурат.

- Мекен таануунун натыйжаларында баарынын мурун административдик облустардын бүт баарында жетишпеген окуучулардын пайызы 2014-жылга салыштырмалуу ылдыйлаганы оң көрүнүш болууда. Эң бийик натыйжа Бишкекте жетишилген, обращает на себя внимание также значительный прогресс, достигнутый в Ысык-Көл, Талас жана Баткен облустарында жетишилген илгерилөө да өзүнө көңүл бурдурат. Ошол эле убакта Баткенден башка бүткүл облустарда 3- жана 4-деңгээлдеги окуучулардын ансыз деле төмөн пайызы кичирейген, бул да терс фактор болуп саналат.
- Төмөндө саналып өткөн аспектилердеги натыйжалардын анализинен мындай жалпы тыянак чыгат: Кыргызстанда жашоо жайы менен окутуу тилине жараша башталгыч мектеп окуучулары үчүн билим алуудагы мүмкүнчүлүктөрдүн маанилүү теңсиздиги бар.
- Балдар да, кыздар да 2014-жылга салыштырмалуу бааланып жаткан бүткүл дисциплиналарда жогорураак натыйжаларды көрсөткөн. Ошол эле убакта окуу жана түшүнүү менен математикада кыздардын натыйжалары балдардын натыйжаларына караганда маанилүү өлчөмдө көбүрөөк өскөн. Эң чоң айырма текст окуу жана түшүнүүдө көрсөтүлгөн. Математикада 2014-жылга салыштырмалуу кыздар менен балдардын арасындагы айырма 1-деңгээлде 5 % дан 3 пайызга чейин кыскарган, андан дагы жогору деңгээлдерде айырма жок. Мекен таануу боюнча 1-деңгээлдеги балдар кыздарга караганда 1 пайызга гана көбүрөөк, ошол эле убакта 3- жана 4-деңгээлде балдар 2 пайызга көбүрөөк, анткени 2014-жылга салыштырмалуу 3- жана 4-деңгээлде кыздар 2 пайызга азыраак жооп берген.

Окуучулар тарабынан окуу жана түшүнүүдө көрсөтүлгөн жөндөмдүүлүктөр боюнча тыянактар

- Төртүнчү класс окуучуларынын текст окуу жана түшүнүүдөгү натыйжалары ОБЖУБ изилдөөсүнүн бүткүл 4 цикли боюнча эң жогору болуп чыкты. Мурунку циклге (2014-жылдагыга) салыштырмалуу базалык деңгээлге жетпеген окуучулар байкала тургандай азайган (5.5 пайызга), базалыктан жогорку деңгээлдерде окугандардын пайызы өскөн.
- Мектептердин адабий окуу боюнча жаңы окуу китептери менен камсыздалышы төртүнчү класс окуучуларынын натыйжаларында чагылдырыган. Дал ошол текст окуу жана түшүнүүдө 2017-жылы төртүнчү класс окуучулары эң жогорку натыйжаларды көрсөткөн. Е.Е. Озмитель менен И.В. Власованын 4-класс окуу китеби ушул эле авторлордун 2-4-класстар үчүн окуу материалдарынын бүтүн сериясынын уландысы болуп саналат. Азыркы төртүнчү класс окуучулары 2-класстан баштап бул окуу китептери менен иштеген. Окуу үчүн тексттер, буларга тапшырмалар гана эмес, балдардын жаш өзгөчөлүктөрүнө туура келген адабият таануу материалын да камтыган окуу китебинен тышкары, комплекске окуучулардын өз алдынча иштөөсү үчүн тапшырмалары бар жумуш дептери кирет. Комплексте ар бир адабий текст менен кантип иштөө керектиги, мында интерактивдүү методикаларды кантип колдонуу керектиги тууралуу деталдуу сунуштамаларды камтыган мугалим үчүн методикалык колдонмо бар. Окуу китеби өз алдынча көп чыгармачыл тапшырмаларды камтыйт.
- Адабий билим алуу үчүн окууда окуучулар жогорураак натыйжаларды көрсөткөн. Маалымат алуу үчүн окуу аларда чоң кыйынчылыктарды жаратат.

Бирок башталгыч мектепти бүтүргөн окуучулар китеп окуу тапшырмаларынын эч бирин жетиштүү деңгээлде аткара алган эмес.

- Конструкциялануучу жообу бар ачык типтеги тапшырмалар окуучулар үчүн эң татаал болду. Мындай тапшырмаларды аттап кетүү пайызы эң бийик. Тандама жооптуу тапшырмаларды окуучулар көбүрөөк ийгилик менен аткарган. 2014-жылга салыштырмалуу окуучулар жабык жооптуу тапшырмаларды да, ачык жооптуу тапшырмаларды да жакшыраак аткарган, айрыкча төртүнчү класс окуучулары аткарууга аракет кылбастан тапшырмаларды андан да сейрек калтырган.
- Окуунун төрт аспектисинен окуучулар *Текстти жоруу* аспектисин көбүрөөк ийгилик менен аткарган, эң чоң кыйынчылыктар *Окурман-текст байланышы* аспектисине байланыштуу болгон.
- Эң көп өнүктүрүлгөн жөндөмдүүлүктөр: *каармандын аракеттери менен сөздөрүн тексттин маалыматы менен түшүндүрүү шыгы, алынган маалыматты системалаштыруу шыгы*, ошондой эле *тексттин башкы оюн/темасын аныктоо шыгы*. Эң көп өнүктүрүлгөн жөндөмдүүлүктөрдүн үчөөнүн экөөсү *Текстти жоруу* аспектисине таандык.
- *Далил келтирүү, тексттен ибараттуу маани чыгаруу жана берилген тексттен кайсы маалыматты алууга боло/болбой турганын аныктоо шыгы* эң аз өнүктүрүлгөн.
- Окуу жана түшүнүү тестинин натыйжаларынын жалпы оң динамикасына карабастан, 2014-жылга караганда айрым жөндөмдүүлүктөр жагынан окуучулар төмөнүрөөк натыйжаларды көрсөткөн: *контекстке жараша сөздүн же идиоманын маанисин аныктоо шыгы; текстте керектүү маалыматты табуу шыгы; тексттин атынын үстүндө иштөө шыгы; каармандын мүнөзүнүн башкы белгилерин аныктоо шыгы; тексттен кайсы маалыматты алууга боло/болбой турганын аныктоо шыгы*.
- Төртүнчү класс окуучуларынын жөндөмдүүлүктөрү түрдүү даражада өнүккөнүнө карабастан, жетиштүү даражада өнүктүрүлгөндөрүн бөлүп көрсөтүү кыйын. Кайсы жөндөмдүүлүктөрдү талап кылбасын, окуу жана түшүнүү тапшырмалары төртүнчү класс окуучуларында алигиче олуттуу кыйынчылыктарды жаратууда.

Окуучулардын математикада көрсөткөн жөндөмдүүлүктөрү боюнча тыянак

- 2014-жылга салыштырмалуу 2017-жылы жалпысынан төртүнчү класс окуучуларынын математика боюнча натыйжалары бир аз жакшырган. Бул базалык деңгээлге жеткен окуучулардын пайызы бир аз көбөйгөнү менен туюндурулган.
- Конструкциялануучу жообу бар ачык типтеги тапшырмалар окуучулар үчүн эң татаал болду, мында жоопту дептерге жазуу гана эмес, керектүү түшүндүрмөлөдү да берүү талап кылынган.
- Математиканын үч аспектисинин ичинен окуучулар процедуралык билимдерди көбүрөөк ийгилик менен көрсөткөн. Бул аспекти жагынан натыйжалар мурунку жылдардын изилдөө натыйжаларынан дээрлик эч айырмаланбайт. Бирок бул аспектиде да окуучулардын көбү базалык деңгээлге жеткен эмес. Окуучулардын үчтөн бири концептуалдык түшүнүү көрсөткөн, бул математиканын концепттерин түшүнүү башталгыч билим берүүнүн начар чекити экенине күбөлүк кылат. Маселе чыгаруу эң көйгөйлүү жер болуп саналат.

- Математиканын алты бөлүмүнөн (мазмундуу сызыктардан) окуучулар «Алгебранын элементтери» деген бөлүмдүн тапшырмаларын эң жакшы аткарган. Бирок бул бөлүмдүн тапшырмаларын да окуучулардын жарымынан азы аткарган.
Төртүнчү класс окуучулары «Геометрия элементтери» бөлүмүнүн тапшырмаларын эң начар аткарган. 2014-жылдагы изилдөө натыйжалары менен салыштырмалуу бул бөлүм боюнча натыйжалары маанилүү өлчөмдө начарлаган.
- Предмет жөндөмдүүлүктөрүнүн ичинен *эң жөнөкөй теңдемелерди чыгаруу үчүн арифметикалык амалдар арасындагы катыштарды колдонуу шыгы жана миллиондун чегинде ар кайсы көп маанилүү сандар менен кошу жана алууну жасоо шыгы* эң көп өнүккөн.
Эсептерди рационалдаштыруу үчүн *арифметикалык амалдардын касиеттерин колдонуу шыгы, геометриялык фигураларды өзгөртүү жана курууну жасоо шыгы, ошондой эле үч бурчтуктун периметрин, төрт бурчтуктун, квадраттын периметри менен аянтын табуу эрежелерин колдонуу менен жөнөкөй маселелерди чыгаруу шыгы* эң начар өнүккөн.
- Математиканын мазмундуу сызыктары жана аспектилерине таандык болгон эч бир жөндөмдүүлүк жетиштүү даражада өнүккөн эмес.

Окуучулардын мекен таанууда (табигый илимдердин негиздеринде) көрсөткөн жөндөмдүүлүктөрү боюнча тыянак

- 2014-жылга салыштырмалуу 2017-жылы жалпысынан төртүнчү класс окуучуларынын мекен таануу боюнча натыйжалары бир аз жакшырган. Бул базалык деңгээлге жеткен окуучулардын пайызы бир аз көбөйгөнү менен туюндурулган.
- Сунуш кылынган үч тапшырма тибинен окуучулар жабык типтеги тапшырмаларды эң жакшы аткарган, кыска конструкциялануучу жообу бар тапшырмалар эң татаал болуп чыккан. Конструкциялануучу ачык жообу бар тапшырмаларга келсек, татаалдык жагынан булар экинчи орунда болуп чыкты, 2014-жылдын натыйжалары менен салыштырмалуу булардын аткарылыш пайызы өскөн.
- Мекен таануунун үч аспектисинен окуучулар концептуалдык түшүнүү тапшырмаларын эң жакшы аткарган. Андан ары татаалдык жагынан практикалык ой жүгүртүү тапшырмалары турат. Илимий изилдөөгө байланыштуу суроолор эң татаал болуп чыкты. 2014-жылга салыштырмалуу практикалык ой жүгүртүү тапшырмаларынын аткарылыш сапаты жакшырган болсо, илимий изилдөө мүнөзүндөгү тапшырмаларга туура жооптордун пайызы маанилүү өлчөмдө ылдыйлаган.
- *Жандуу жаратылыш, физикалык дүйнө жана жер менен космос* сыяктуу изилдөөнүн үч багытынын ичинен окуучулар *жандуу жаратылыш* багытынын тапшырмаларын эң жакшы аткарган. *Жер менен космос* бөлүмүнүн тапшырмалары аткарылыш ийгилиги жагынан экинчи орунда. *Физикалык дүйнө* бөлүмү боюнча эң төмөн натыйжалар көрсөтүлгөн. Ушул эле багыт боюнча 2014-жылдагы изилдөө менен салыштырмалуу тапшырмалардын аткарылыш пайызы маанилүү өлчөмдө ылдыйлаган.
- Кыргыз Республикасында иштеп жаткан программа боюнча мекен таануу сабактарында практика жана лабораторий жумуштарын жасоо талап кылынат. Бирок изилдөө окуучулар үчүн тажрыйба жасоодо практикалык жөндөмдөрдү талап кылган тапшырмалар баарынан татаал экенин аныктады. Мындан

мугалимдер мурункудай эле курстун тажрыйба бөлүгүнө жетиштүү көңүл бурбайт деген тыянак чыгат.

- Окуучулар адамдын негизги органдары жана функциялары тууралуу тапшырмаларды эң жакшы аткарган жана күн, күн системасы жана жылдыздар тууралуу билимдерди колдонуу шыгы боюнча салыштырмалуу жакшы натыйжа көрсөткөн.
- Эң жөнөкөй тажрыйбалардын жардамы менен суу жана абанын айрым касиеттерин аныктоо жана конкреттүү маселелерди чыгарууда органдардын функциялары тууралуу билимдерди колдонуу жөндөмдүүлүктөрү эң аз өнүктүрүлгөн.
- Изилдөө натыйжалары маалыматты талдоо, себеп-натыйжа байланышын аныктоо жана тыянак жасоо, ошондой эле жаңы шарттарда жана конкреттүү маселелерди чечүү үчүн билимди колдонуу керек болгон тапшырмаларга караганда төртүнчү класс окуучулары алынган билимди эстөө жана кайра калыбына келтирүү керек болгон тапшырмаларды жакшыраак аткарганын көрсөткөн.

8.1 Мектеп жетекчилиги үчүн анкета жоопторунун негизиндеги тыянактар

Жетекчинин инсандыгы

- Мектеп жетекчилери (директор жана окуу бөлүм башчысы) болуп көбүнчө жогорку педагогикалык билими бар аялдар иштейт. Өлкөдө жетекчилердин 30 пайызы 1ден 3 жылга чейинки мөөнөт иштейт. Мындай жетекчилердин эң көбү Бишкекте жана облус борборлору менен кичи шаарларда иштейт. Тажрыйбалуу жетекчилердин эң көбү орус тилдүү мектептерде, өзбек тилдүү мектептерде болсо өз кызматында жакында гана иштей баштаган жетекчилердин пайызы иштейт. Жетекчилер өз квалификациясын ырааттуу түрдө жогорулатуу мүмкүнчүлүгүнө ээ экенин белгилейт.

Мектептин түзүлүшү жана уюштурулушу, педагог кадрлары

- Изилдөөнүн мурунку циклдериндегидей эле ОБЖУБ-2017ге жалпы орто билим берүүчү мектептердин 81. пайызы, гимназиялардын 11.8 пайызы, лицейлердин 2.0 пайызы, жатак мектептердин 0.5 пайызы, окуу-тарбия комплекстеринин 2.5 пайызы катышкан. Булардын баары мамлекеттик билим берүү мекемелери.
- Кыргызстандын мектептери башталгыч мектеп мугалимдеринин кескин жетишсиздигин тартып жатат. 1-2 мугалим жетишсиз болгон мектептердин пайызы 2014-жылдан бери 47.5 %дан 70 пайызга чейин өскөн! Мектептердин 10.4 пайызында 3төн 10го чейин мугалим жетпейт. Эң олуттуу абал борбордо белгиленет. Окутуу тилдери жагынан мугалимдердин эң чоң жетишсиздиги орус тилдүү мектептерде байкалат.
- Буга байланыштуу башталгыч мектеп мугалимдеринин ашыкча жүктөлгөндүгү байкалат, бул окуучулар жана ата-энелер менен олуттуу иштөөгө, кошумча сабактарга, ийримдерге, өз алдынча билим алууга жана толук кандуу эс алууга убакыттын жетишсиздигине алып барат. Бишкектин мугалимдеринде эң чоң жүктөлгөндүк байкалат. Айыл мектептеринде кырдаал алда канча татаал. Окутуу тилдери жагынан орус тилдүү мектептер эң көп ашык жүк жүктөлгөн болуп саналат. Ошентип, окуучулардын билим алуудагы жетишкендиктерине терс таасирин тийгизген кадр мүнөзүндөгү көйгөйлөр курчуган.
- Башталгыч класс мугалимдеринин жетишсиздиги иштеп жаткан мугалимдердин арасында дипломунда көрсөтүлгөн профили боюнча иштебегендеринин пайызы өтө жогору экенине алып келген, башкача айтканда алар кенже класстарда

иштөөнүн өзгөчөлүктөрүн жана методикасын, бул жаштагы балдардын жаш-курак психологиясын атайын үйрөнгөн эмес.

- Өлкөдө классы 35 кишиден көбүрөөк толукталган ОБЖУБ-2017ге катышкан мектептердин саны 42.8 пайызга жетет. Булардын ичинен мектептердин 9.3 пайызында класстар 45тен 50гө чейин жана андан ашык бала менен толтурулган. Ашыкча толтурулган класстары бар мектептер эң көп Бишкек менен Ошто байкалат. Окутуу тили орусча болгон башталгыч мектептер баарынан көп ашыкча толтурулган.
- Мектептердин басымдуу көпчүлүгүндө кенже класстарда сабак берүү үчүн керектүү квалификацияга, ошондой эле квалификация жогорулатуу курстарында, мектептеги методикалык секциянын чогулуштарында, бири-бирин зыярат кылуу, өз алдынча билим алуу сыяктуу түрдүү ыкмалар менен өз квалификациясын жогорулатуу мүмкүнчүлүгүнө ээ.

Мектептин материалдык ресурстары

- Жетекчилердин жоопторуна караганда мектептердин материалдык жактан жабдылышы 2014-жылга салыштырмалуу жакшырган. Интерактивдүү такталары бар мектептердин пайызы 3 эсе өскөн, дээрлик ар бир мектепте сабактар үчүн таблица менен плакаттар, мектептердин көбүндө Кыргызстандын карталары бар, башталгыч класстар үчүн үйрөтүүчү фильмдери, DVD-ойнотуучулар жана проекторлор көбөйдү. Ошентсе да башталгыч мектеп ийгиликтүү окуу процессин өткөрүү үчүн жетишсиз жабдылган. Табият илиминин негиздерин изилдөө үчүн көрсөтмөлүү куралдар кескин жетишсиз, барометр, микроскоп, компас, термометр ж.б.у.с. керектүү физикалык аспаптар жетишсиз. Мектептердин 70.9 пайызында интерактивдүү такталар жок, дайыма эле Интернетке чыгуусу болбогон 1-2 компьютер бар, башталгыч мектеп үчүн үйрөтүүчү компьютер программалары жок. Айыл мектептери эң начар жабдылган. Дарс үчүн керектүү жабдыктардын жоктугу мугалимдин негизинен сабакта окуу китебин окуп, кайра айтып берүү ыкмасын колдонуусуна алып келет.
- 2014-жылдагыга караганда Кыргызстандын мектептери орточо алганда окуу китептери менен 3.6 пайызга гана жакшыраак камсыздалган. Өлкө боюнча окуу китептери менен камсыздалуунун орточо мааниси – 82.4 %. окутуу тили орусча болгон мектептер окуу китептери менен эң начар камсыздалган. Башталгыч мектепте жеке окуу китептери болбогон окуучунун билим алуусунда жалаң эле ушул себептен улам олуттуу боштуктар орун алышы мүмкүн.
- Мурункуга караганда мектептердин көбүрөөк пайызында кенже окуучулар үчүн көркөм адабият бар, маалымат адабияты бар болгон мектептердин пайызы өстү, бирок кенже класстардын окуучулары үчүн илимий-таануучу адабият мектептердин 62.1 пайызында гана жана жетишсиз санда бар.
- 2014-жылдагыга караганда мектептер методикалык адабият менен бир аз жакшыраак камсыздалган, бирок учурда да мунун камсыздыгы орточо 66.1 % гана түзөт.

Окуу процесси

- 2014-жылдагыдай эле, жетекчилердин көбү башталгыч мектепте окуу процессин эң көп татаалдаштырган факторлордун мектептерде компьютерлердин санынын жетишсиздигин, Интернетке кирүүнүн жоктугу жана башталгыч класстардагы окуу процессинде колдонулуучу программалык камсыздоонун жетишсиз санда болушун атаган. Квалификациялуу башталгыч класс окутуучуларынын жетишсиздиги, мектептин окуу китептери, лабораторий жабдыктары, окуучулар үчүн көрсөтмөлүү куралдар, адабият менен жетиштүү

камсыздалбагандыгы, ата-энеси башка өлкөдө акча таап келгени кеткен балдардын бар болушу алар үчүн азыраак маанилүү болуп чыккан.

- Мектеп жетекчилеринин көбү өз анкеталарында башталгыч мектеп окуучулары үчүн алардын мектебинде мектеп театры, оркестри, хор, китеп сүйүүчүлөр клубу, математика сүйүүчүлөрүнүн клубу ж.б.у.с. маданий-өнүктүрүүчү иш-чаралар көп өткөрүлөрүн көрсөткөн. Анкета жоопторуна караганда, дээрлик ар бир мектепте окуу жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү, математикадагы боштуктарды жоюу үчүн кошумча сабактар ж.б. өткөрүлөт. Ал эми тестирилөөнүн натыйжаларына караганда бул мектептердеги башталгыч билим берүүгө таасир этпейт экен.
- Баалоого көп учурда административдик мааниси жагынан мамиле кылынат. Ал негизинен мектептеги жетишкендиктер тууралуу маалымат алуу, жетишкендиктерге көз салып туруу үчүн колдонулат, ата-энелердин балдары окуган мектептин билим берүү деңгээли менен азыраак кызыккандыгы белгиленет. Жетекчилердин 63 пайызы ата-энелер мектеп окуучуларынын жогорку билим берүү стандарттарына жетүүсүнө кызыкпаганын белгилейт. Бирок ата-энелерде баласын кайсы мектепте билим алуусу керек деген тандоосу дайыма эле болбогонун белгилеп коюу керек. Мындай тандоо болгон учурларда да ата-энелерде жүйөлөндүрүлгөн тандоо үчүн керектүү маалымат жок.

8.2 Башталгыч мектеп мугалимдери үчүн анкетанын анализинин натыйжасында тыянактар

- Башталгыч мектеп мугалимдери – бул көп учурда балдар менен иштөөнү жактырган (97.2 %) жана *мугалим кесибин ынтымаасы деп санаган аялдар* (94.0 %). Кенже класс мугалимдеринин дээрлик бардыгынын (94.5 %) *жогорку педагогикалык же атайын орто педагогикалык билими жана 3 жылдан ашык жумуш стажы бар* (92.2 %).
- Өлкө боюнча жалпысынан 3 жылдан аз педагогикалык стажы бар мугалимдердин пайызы 2014-жылдагы изилдөөгө салыштырмалуу 2.3 пайызга өскөн. Эң көп жаш мугалим кыргыз тилдүү мектептерге келген. 2017-жылы алар 9.5 % болгон. Мындай мугалимдердин 7.2 пайызы тилдүү мектептерге келген. Жаш мугалимдердин эң азы өзбек тилдүү мектептерде иштейт (3.8 %) жана ал жерде башталгыч мектепте 4 жылдан аз иштеген мугалимдер такыр жок.
- Изилдөөгө катышкан мугалимдердин жарымынан көбү (68.5 %) *башталгыч мектепте бир гана классты окутат*. Калгандардын окутуу жүгү маанилүү өлчөмдө жогору: мугалимдердин дээрлик үчтөн бири 2 башталгыч класс жетектейт, айрымдары орто мектепте да сабак берет.
- Мугалимдердин 56.6 пайызы аларга керектүү методикалык адабиятты табуу кыйын экенин белгилеген. Методикалык мүнөздөгү эң көп кыйынчылыкты мугалимдер математика сабактарына даярданууда, эң азын окуу сабактарына даярданууда тартат.
- *Окууну үйрөтүү методикасына* тиешелүү суроолорго жооп берип жатып, мугалимдер анкеталарда эстөө жана жаттоого багытталган ыкмаларды көп колдонорун белгилеген. Сабактарда үйрөнүлүп жаткан чыгарманы талкуулоо жүрөт жана окуучулар өз пикирин билдирет деген пикирлер окуучуларды тестирилөөнүн натыйжасында ырастоо тапкан эмес. Төртүнчү класс окуучулары тыянак жазуу, далил келтирүү, жалпылоо жасоо ж.б.у.с., башкача айтканда буларсыз талкуулоо да, өз пикирин билдирүү да болбогон суроолорго эң начар жооп берген.
- Ошол эле эстөө жана жаттоо техникасы *мекен таануу сабактарында* да эң көп колдонулат. Окуучулар эң көп (жагдайлардын 95.6 пайызында) мугалимдин суроолоруна жооп берет жана мугалимге же бири-бирине алда канча сейрек суроо бере алат. Мугалимдер анда-санда гана экскурсия өткөрөрүн (83.9 %), сабактарда

тажрыйбаларды сейрек жасарын (81.9 %) жана окуучуларга долбоорлордун үстүндө иштөөнү дээрлик сунуш кылбаганын белгилеген (муну 15.4 пайызы көп жасайт). Мугалимдер мекен таануу сабактарында Интернет жана үйрөтүүчү компьютер программаларын гана эмес, кадимки физикалык аспаптарды да (32.0 пайызы колдонбойт) жана атүгүл препараттар менен муляждарды да колдонбойт (59.1 пайызы колдонбойт).

- *Математика сабактарында* да негизинен мугалимдин суроолоруна окуучулардын жооптору (94.3 %), эрежелерди жаттоо (78.2 %), ошондой эле типтүү маселелерди чыгаруу практикаланат. Ой жүгүртүүнү талап кылган маселелер, мисалы, колдогу маалыматка башка суроону коюу шыгы, маселени чечүүнүн башка ыкмасы же маалымат ашыктыгы же жетишсиздиги бар тапшырмаларды чыгаруу сабактарда алда канча сейрек берилет же эч качан берилбейт (www.testing.kg сайтындагы 5-Тиркемеде мугалимдердин жоопторун крз.).
- Учурдагы баалоо тууралуу суроого жооптор мугалимдердин баалоонун башкы максаты деп окуучуларды ырааттуу *сабак даярдоого* шыктандырууну санаганын көрсөткөн (88.8 %). «*Мугалимдин окутуу стратегиясы менен тактикасын кантип куруусу керек экенин билиши үчүн*» деген жоопту мугалимдердин 73.5 пайызы гана белгилеген. Мугалимдердин оюнча, класста начар баалардын көп санда болушу да биринчи кезекте сабактарга жакшыраак даярдануусу үчүн окуучуларга (мугалимдердин 86.7 пайызы белгилеген), андан соң балдарына карата көзөмөлдү күчөтүүсү керек болгон ата-энелерге сигнал болууга тийиш (82.5 %). Жана акыркы кезекте – окутуусун кайра карап чыгуу керек деген тыянак чыгарууга тийиш болгон мугалимге (70.3 %).
- Окуучунун жообу (иши) үчүн баа коюуда мугалимдер көп учурда анын ийгиликтерин учурдагы баалоо нормалары же башка окуучулардын жооптору менен салыштырат. Бирок мугалимдер анкеталарда окуучунун ушул сабактагы ийгиликтерин мурунку сабактардагы ийгиликтери менен салыштырарын, ошону менен ага билим алуу деңгээлин аң-сезимдүү түрдө жогорулатууга жардам кыларын жетишинче байма-бай (жагдайлардын 70.8 пайызында) белгилеген.
- Анкеталардын анализи 2014-жылга салыштырмалуу, мектептер методикалык адабият менен маанилүү өлчөмдө толукталганын көрсөткөн.
- Окуучуларды окуу китептери менен камсыздоо кырдаалы да байкала тургандай жакшырган. «*Сиздин канча окуучуңуз бир окуу китебин пайдаланат?*» деген суроого 2017-жылы жалпысынан өлкө боюнча мугалимдердин 84.4 пайызы анкеталарда ар бир окуучунун *адабий окуу боюнча өз окуу китеби* бар экенин белгилеген (2014-жылдагы 56.1 пайызга каршы), 7.1 пайызы өз анкеталарында бир окуу китебин эки окуучу колдонуп жатканын (2014-жылдагы 15.8 пайызга каршы) белгилеген жана 6.5 пайызы э жана андан ашык окуучу бир окуу китебин пайдаланууга мажбур экенин белгилеген (2014-жылдагы 25.7 пайызга каршы).
- Мугалимдер мектеп китепканаларында *кенже окуучулар үчүн илимий-популярдуу жана маалымат адабиятынын жетишсиздигин* белгилеген.
- «*Канча окуучуңуз ата-энеси менен жашабай, туугандарынын карамагында (убактылуу же дайыма) жүрөт?*» деген суроого мугалимдердин 23 пайызы гана алардын классында андай балдар жок экенин белгилеген. Мугалимдердин көбү (55.9 %) алардын классында мындай окуучулардан 1-3өө бар деп айткан. Дагы 11.9 пайызы аларда ар бир класста мындай окуучулардан 4-6 киши бар экенин белгилеген, 8.5 пайызы аларда ар бир класста мындай окуучулар бдан ашык экенин айткан.

8.3 4-класс окуучулары үчүн анкеталардан алынган жооптордун негизиндеги тыянактар

- Бала бакчага барбаган окуучулардын пайызы 2014-жылдан 2017-жылга чейин 70 %дан 56.5 пайызга чейин азайган. Бала бакчага окуучулардын 31.1 пайызынан көбү бир жылдан ашык барган, бул 2014-жылдагы жоопторго караганда 6.7 пайызга көбүрөөк. Изилдөөлөр көрсөткөндөй, бала бакчага бир жылдан ашык барган балдардын окуудагы ийгиликтери жогору.
- Кенже мектеп окуучуларынын тарбиясына жана билим алуудагы жетишкендиктерине үй-бүлө эң олуттуу таасир тийгизет. 2017-жылы окуучулардын чоңураак пайызы өз анкеталарында ата-энелеринин эч бири учурда башка шаарда же өлкөдө иштебегенин белгилеген, бирок 2014-жылдагыдай эле окуучулардын 10 %дан ашыгы ата-энесиз, башка туугандары менен жашайт.
- 2014-жылга салыштырмалуу, негизинен үй-бүлөлөрдүн материалдык оокаттуулугу өскөн, баланын муктаждыктары, анын ичинде окуудагысына келсек, мында өсүш жок, же анчалык байкалбайт.
- Төртүнчү класс окуучуларына үй-бүлө шартында компьютер технологияларын үйрөтүү жүргүзүлбөйт. Үй компьютерлеринин пайызы мурунку деңгээлде калган. Мурункуга караганда окуучулардын чоңураак пайызы Интернетте окуу үчүн керектүү маалыматты издегени эч качан колдонбойт, социалдык тармактарда достору менен баарлашпайт, компьютер оюндарын ойнобойт.
- Кенже мектеп окуучуларынын жашоосу жана окуусунда ата-эне менен жакындары тарабынан аларга карата кызыгуусу чоң мааниге ээ. Жооптор үй-бүлөдө балдарга азыраак көңүл бурулчу болгонуна: алар менен азыраак сүйлөшөрүна, жалпы иштер менен азыраак алектенерине, окуудагы көйгөйлөрдө азыраак жардамдашарына, китеп же фильмдерди азыраак талкууларына, үй тапшырмасынын аткарылышын азыраак көзөмөл кыларына күбө.
- Окуучулардын шар окуусу ар бир өзүнчө сөздүн маанисине эмес, окулгандын маанисине дыкатты топтоого жол берип, окулганды түшүнүүгө маанилүү өлчөмдө таасир этет. Анкета жүргүзүү 2017-жылы жалпысынан өлкө боюнча мектепке жазылууга чейин балдардын көп пайызы окуй аларын көрсөткөн (2014-жылы көрсөтүлгөн 58.8 пайыздын ордуна 63.5 %).
- 2014-жылдагыга караганда төртүнчү класс окуучуларынын чоң бөлүгү окууну сүйүктүү иштеринин бири деп атаган (85.7 %) жана төртүнчү класс окуучуларынын аз бөлүгү китеп окууда кыйынчылык тартканын белгилеген. Мугалимдин тапшырмасы менен эмес, өз ырахаты үчүн окуган окуучулардын пайызы чоңойгон. Ошол эле убакта түрдүү жанрлардагы адабиятты окуган окуучулардын пайызы окуу жыштыгынын өзүндөй эле түшүүдө.
- Анкета жүргүзүү натыйжалары төртүнчү класс окуучулары илимий-таануучу китеп жана журналдарга караганда (аларды мектеп китепканасында табуу кыйын) көркөм тексттерди (аңгеме, жомоктор) көбүрөөк окуурун көрсөткөн. Тестирлөөнүн натыйжасы боюнча алар маалымат тексттерине караганда адабий тексттерди окуп түшүнүүдө көбүрөөк ийгиликтүү.
- Анкета жүргүзүү натыйжалары ар бир төртүнчү окуучу окуганда көп нерсени түшүнбөгөнүн; бир нече мүнөттөн көбүрөөк окуу ага кыйын экенин; төртүнчү класстагы ар бир үчүнчү окуучу алигиче жай окуурун; төртүнчү класс окуучуларынын жарымынан азын *алар жакшы окуганы* үчүн мугалимдер мактаарын; төртүнчү класс окуучуларынын кырк окуучусунан беш окуучу үчүн (класста болжол менен орточо ушунча окуучу бар) адабий окуу сабагы эң кыйын экенин көрсөткөн. Окуучулардын 19.1 пайызы (ар бир класстагы 40 окуучудан 8

окуучу) адабий окуу сабактары аларга кызыксыз экенин белгилегени таң калтырбайт. Тестирлөөнүн натыйжасы анкетанын суроолорунун бул жоопторуна толук шайкеш.

- Окуучулар өз анкеталарында мекен таануу сабактарында анда үйрөнүлүп жаткан нерсе алардын баарына эле (60.0 %) түшүнүктүү эмес экенин белгилеген. Көбү сабакта үйрөнгөндөрү тууралуу көбүрөөк билгиси келет, өз алдынча кошумча адабият издейт. Бирок окуучулардын жарымы мугалим сабактарда тажрыйбаларды сейрек көрсөтөрүн же аларды жасоону окуучулардан сейрек суранарын, кандайдыр-бир кубулуштарга байкоо жүргүзүү үчүн экскурсияга барууну сейрек сунуш кыларын, кошумча адабиятты сейрек сунуш кыларын белгилейт. Төртүнчү класс окуучулары көбүнчө окуу китебинин параграфын окуп, кайра айтып берет (баарынын эле үйүндө жеке окуу китеби жок), параграфтан кийинки суроолорго жооп берет жана дептерде тапшырма жасайт. Төртүнчү класс окуучуларынын жоопторуна караганда ошол эле нерсе үйгө берилет. Бул аларды табият илимин үйрөнүүгө начар мотивациялайт жана мында бийик натыйжаларга жетүүгө шыктандырбайт.
- Математика үйрөтүүгө тиешелүү суроолорго жооп берип жатып, окуучулардын жарымынан бир аз гана көбү тактанын алдында маселе чечүүдөн коркпогонун, сабактарда мугалим эрежелерди жатка үйрөнүүнү суранарын айта алган. Мугалим менен бирге маселенин чечилишин териштирүүнү, фигура курууну, маселелер менен мисалдарды өз алдынча ойлоп табууну мугалим окуучулардан байкала турганчалык сейрек суранат. Үйрөтүүгө карата мындай мамиле окуучуларды предметти үйрөнүүгө жетишсиз мотивациялаары белгилүү.
- Мектептеги коопсуздук жана абалдын ыңгайлуулугу тууралуу суроолорго жооп берип жатып, окуучулардын жарымынан көбү (79.0 %) өз анкеталарында мектепке ырахат менен барарын, ал жерде достору көп экенин белгилеген. Ошол эле кезде дээрлик 55.9 пайызы классташтары да, улуу класстардагы балдар да таарынтарын билдирген.

8.4 Регрессия анализинин натыйжасында алынган, окуучулардын ийгиликтери менен алар окуган жана жашаган шарттар арасындагы себеп-натыйжа байланыштарын аныктоого арналган тыянактар

Төмөндө статистикалык жактан маанилүү тыянактар келтирилген.

- «Мектепке чейинки билим берүү» индекси бир бирдикке көбөйгөндө, текст окуу жана түшүнүү натыйжасы орточо 26.2 упайга, математикада 21.6 упайга, мекен таанууда 14.2 упайга өсөт. Мында бала бакчада өткөрүлгөн жылдардын саны да чоң мааниге ээ. Бала бакчага 2 жыл бою жана андан ашык барганда окуучулардын натыйжалары бала бакчага барбаган же аз гана убакыт барган теңтуштарыныкына караганда маанилүү өлчөмдө жогору. Балдардын бала бакчага баруусу андан ары мектепте билим алуудагы маанилүү оң фактор болуп саналат.
- Өзүнчө бир үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли өлкөнүн билим берүү системасына чоң таасир тийгизген фактор эмес, бирок *окуучулардын үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли боюнча мектептерге биригүүсү* өлкө масштабында окутуудагы ийгиликтер үчүн мааниге ээ. Мында негизинен үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли жогору болгон окуучулар топтолгон мектеп окуучулары көбүрөөк пайдалуу абалда болуп чыгат жана тескерисинче, үй-бүлөнүн оокаттуулук деңгээли төмөн болгон окуучулар топтолгон мектепте окугандар окутууда андан да төмөн натыйжаларга ээ болмокчу. Бул кааланбаган фактор болот, анткени окутууда теңсиздиктин өсүшүнө алып келет.

- Эки облус - *Ысык-Көл менен Ош облустары*- үчүн үй-бүлөнүн оокаттуулугу индекси таасирлүү фактор. Бул эки облус үчүн оокаттуулук индекси бир бирдикке көбөйгөндө, окуучулардын ийгиликтери 28.8 упайга өсүшү мүмкүн.
- Ата-энесинин экөө тең үйдөн алыс акча иштеп тапканы кеткен балдар топторунун үйдө ата-энесинин жок дегенде бирөөсү бар болгондорго жана ата-энесинин экөө тең үйдө болгондорго караганда маанилүү өлчөмдө төмөн упайларга ээ. Албетте, бул индекс окуу сабаттуулугундагы ийгиликтерге таасир этет. Жалпысынан өлкө боюнча билим берүүгө бул индекстин аз гана таасири бар, анткени ата-энелердин салыштырмалуу кичине пайызы гана өз балдарын туугандарына таштап, акча иштеп тапканы кетет. Мындай балдардын билим алуусу ата-энеси үйдө жумуш тапкандарга караганда өтө начар.
- Ата-энелердин балдарынын мектеп иштерине көңүл буруусу таасирлүү фактор болот жана ата-энелери балдарынын мектеп иштерине кызыкпаган окуучулар менен салыштырмалуу текст окуу жана түшүнүүдө орточо 22 упай кошот.
- «Ата-эненин билим берүүгө катышуусу» «Мектеп иштерин талкуулоого» (22.0) караганда азыраак азыраак упай (12.4) кошот. Ата-энеси балдарынын билим берүүсүнө катышкан окуучулар өлкө масштабында окуу сабаттуулугунда бийигирээк натыйжаларга ээ.
- Мектептердин жабдылышы математика, адабий окуу жана мекен таанууну өздөштүрүүдөгү ийгиликтерге ачык таасир этпейт. Мектептердин жабдылышынын чакан таасиринин себеби төмөнкү факторлор болушу мүмкүн: биринчиден, башталгыч класстар болжол менен бирдей жабдылган, башталгыч мектепте бар болгон жабдыктар да аз колдонулат. Китеп окуу, математика жана мекен таануу сабактарда колдонулган негизги жабдык болуп мектеп тактасы жана кээде таблицалар калууда.
- Үйрөтүү усулдары окуучулардын окуу жана түшүнүү, математика жана мекен таануудагы ийгиликтерине таасир этпейт деп айтса болот. Жооптордон башталгыч класс мугалимдеринин көбү эң көп угуза окууну (90.6 %), үйрөнүлүп жаткан чыгарманы талкуулоону (93.1 %), окулган нерсе тууралуу өз пикирин (89.0 %) жана өз көз карашын (80 %) айтууну, чыгарманы кыскача кайра айтып берүүнү (78.6 %) колдонот. Башка усулдар үзүндү түрүндө, айрым окутуучулар тарабынан колдонулат. Окуучулардын жооптору жаттоо, окуу китебин окуу, айтып берүү эң кеңири жайылган усулдар экенин ырастайт.

Окуучулардын натыйжаларына *таасир эткен факторлордун арасында* эң маанилүүлөрүн да бөлүп көрсөтсө болот:

- билим алуу теңсиздиги: окуучулардын натыйжалары бала жашаган жана окуган тилине көз каранды. Эң бийик натыйжалар борбордо, эң төмөндөрү – айыл жеринде алынган, кичи шаар окуучуларынын натыйжалары ара абалды ээлейт. Орус тилдүү мектептерде натыйжалар кыргыз жана өзбек тилдүү мектептерге караганда жогору.
- Мектептердин мугалим кадрлары менен камсыздалгандыгы: мектептердин мугалим кадрлары менен толукталбагандыгы, шайкеш эмес квалификациялуу жана жетишсиз кесипкөйлүк деңгээлдеги мугалимдердин бийик пайызынын бар экени.
- Мектеп дисциплиналарын үйрөтүүдө орток талаптардын жоктугу: заманбап талаптарга жооп берген стандарт жана программалардын (куррикулумдардын) жоктугу. Керектүү окуу китептери, окуу комплекстери жана окутуу жана

үйрөтүү үчүн кыргызча, орусча жана өзбекче керектүү башка материалдар менен камсыздалбаганына байланыштуу бар болгон мамлекеттик стандарттардын аткарылбоосу.

- Мугалимдердин ашыкча жүктөлгөндүгү, буга байланыштуу квалификация жогорулатуу мүмкүнчүлүгүнүн жоктугу
- Кенже класс мугалимдеринин квалификациялык мүнөздөмөсүнүн, анын даярдыгына карата так талаптардын жоктугу
- Окуу китептеринин жетишсиздиги менен бир өңчөй эместиги, кыргызча, орусча жана өзбекче сапаттуу окуу китептери менен жаңы муундагы окуу комплекстеринин кескин жетишсиздиги.
- Мугалимдердин заманбап методикалык булактарга жана кесип жагынан жеткилендешүүнүн башка булактарына кыйынчылык менен жетүүсү.
- Окуучулардын, айрыкча айыл жеринде жана кыргызча жана өзбекче окуган балдар үчүн маалымат ресурстарына чектелген жетүүсү. Заманбап жана куракка шайкеш (көркөм, маалымат берүүчү, илимий-таанып билүүчү, Интернет ресурстары ж.б.) адабияттын кескин жетишсиздигине байланыштуу маалымат ачкалыгы.
- Башталгыч мектеп мугалимдеринин натыйжалуу үйрөтүү стратегияларын жетишсиз жана керек болгондой эмес колдонуусу.

9. Сунуштамалар

- Окуучулардын натыйжалары жакшыртылууну талап кылган бир-эки факторго гана байланыштуу болбогону жана мектептерде предмет үйрөтүү үчүн жетиштүү квалификациясы бар мугалимдердин жетишсиздиги, заманбап билим берүү суроолоруна жооп берген окуу китептеринин жетишсиздиги, мектептердин керектүү материалдар менен жетишсиз жабдылышы, предмет үйрөтүүдө орток ориентир боло турган стандарт, программа жана талаптарды иштеп чыгуу зарылдыгы, дисциплиналарды үйрөтүү методикасынын жакшыртылуусу жана башка көп себептери бар болгону үчүн өлкөдө билим берүү саясаты жана практикасында реформа жүргүзүүгө карата системалуу мамиле ишке ашырылуусу зарыл. Жасалып жаткан кийлигишүүлөр макулдашылган, өжөр мүнөздө болууга тийиш.
- Билим берүүнү жакшыртууга багытталган чараларды иштеп чыгууда бул изилдөөнүн натыйжасында чыгарылган тыянактарды, ошондой эле Кыргыз Республикасынын мектептеринин 8-класстарынын ОБЖУБунун тыянактарын жана өлкөдө жүргүзүлгөн башка изилдөөлөрдүн натыйжаларын эске алуу.
- (КРнын өкмөтүндө, Билим берүү жана илим министирлигинде, Жогорку Кеңеште, шаар жана район билим берүү бөлүмдөрүндө, мектептердин методика секцияларында, ата-энелердин, жарандык сектордун өкүлдөрү ж.б.) Бүткүл кызыкдар тараптар арасында жүргүзүлгөн изилдөөнүн натыйжаларын талдоо жана кеңири талкуулоо
- Класс жана мектептердин ашыкча толукталуусун жоюу үчүн кескин муктаждык барболгон жерлерде жаңы мектептердин курулуусун болжолдоо.
- Натыйжага багытталган, чыныгы турмушта жана андан аркы үйрөтүү үчүн керектүү билим жана жөндөмдүүлүктөрдүн өстүрүлүшүндө мурастуулукка баш ийген заманбап билим берүү стандарттарын киргизүү ишин улантуу.

- Өлкөдө чыгарылган, киргизилип жаткан стандарт, программа, окуу китептери, окуу жана методикалык куралдардын сапатына, илимий болуусуна жана заманбап талаптарга шайкештигине эң олуттуу көңүл буруу. Бул иштеп чыгууларды милдеттүү мектеп практикасына киргизилишине чейин мугалимдер, методисттер, жож окутуучулары, коомчулук тарабынан кеңири талкуулануусун болжолдоо.
- Жаңы стандарттарды буларга ылайык иштелип чыккан окутуу программалары, окуу китептери жана мугалим үчүн методикалык материалдар менен камсыздоо.
- Башталгыч класс мугалимдеринин даярдык сапатына, колдонулуп жаткан тарбия жана билим берүү усулдарынын кенже мектеп жашындагы балдардын психологиялык өзгөчөлүктөрүнө шайкештигине эң олуттуу көңүл буруу.
- Башталгыч мектеп мугалимдерин даярдоо, кайра даярдоо жана квалификациясын жогорулатууда окуучулардын ойлонуусун өнүктүргөн, мектепте алынган билимдердин турмушта да колдонулган предмет үйрөтүү методикасынын жакшыртылышына өзгөчө көңүл буруу. Квалификация жогорулатуу курсунан өтүп жаткан мугалимдер арасында бул предмет боюнча базалык билими жок жана предметти үйрөтүү үчүн жетиштүү квалификацияга ээ болбогон мугалимдердин өтө чоң пайызы бар экенин эске алуу.
- Компьютерлер, үйрөтүүчү компьютер программалары жана фильмдери менен жабдуу, Интернетке чыгуусун камсыздоо менен китепканалардын аброюн көтөрүү. Мектеп китепканаларын предметтер боюнча заманбап методикалык адабият, педагогикалык адабият, илимий жана илимий-популярдуу адабият, окутуу тилиндеги журнал жана гезиттер, көркөм адабият менен камсыздоо.
- Экономикалык рычагдарды колдонуу, натыйжалуу иштөөсү жана андан ары өз алдынча билим алуусу үчүн татыктуу жашоо шарттарын түзүү менен мугалимдин аброюнун чыныгы арттырылуусуна аракетти багыттоо. Мугалимдин ашыкча жүктөлгөндүгүн жоюу, мугалимдин өз квалификациясын жогорулатуусун шыктандыруу, сыйлоо системасын болжолдоо, мектеп жетекчилигине мугалимдерди сыйлоо мүмкүнчүлүгүн тартуулоо ж.б.
- Мугалим даярдоо жана кайра даярдоо курстарында квалификациясын жогорулатуу курсунда окуучуларга эрте мектеп жашынан баштап окуу жана окулганды түшүнүү, талдоо жана тыянак чыгаруу, керектүү маалымат чыгаруу жана мүмкүн болгон гипотезаларды куруу, практикалык маселелерди чечүү үчүн, керектүү маалыматты издөө жана чыгаруу үчүн, ырахат үчүн жана адабий билим алуу үчүн сыяктуу түрдүү максаттарда активдүү китеп окуу; анүчүн кийин (классташтары, мугалим менен) талкуулоо, белгилүү тапшырмага жараша окуу, башкы жана экинчил даражадагы нерселерди аныктоо, сабак үчүн керектүү маалымат издөө, жүйөлөндүрүү ыкмалары жана бүткүл башка дисциплиналарды өздөштүрүү үчүн негиз болуп кызмат кылган биринчи даражадагы базалык жөндөмдүүлүк катары окууну үйрөтүүнүн башка усулдары сыяктуу түрдүү ыкмаларды колдонуу шыгын үйрөтүүгө багытталган методиканы кароо жана киргизүү.
- Башталгыч мектеп мугалиминин орток өлчөнүүчү талаптары менен квалификация мүнөздөмөсүн түзүү, аны мугалимдер, мектеп жетекчилиги, кенже класс мугалимдерин даярдоо менен алектенген окуу мекемелери жана даярдоо, кайра даярдоо жана квалификация жогорулатуу курстары үчүн

жеткиликтүү кылуу, мугалимдерге квалификация деңгээлдеринин формалдуу ыйгарылышына тоскоол кылган чараларды көрүү.

- Мугалимдер квалификация мүнөздөмөсүнө шайкеш эмес болгон жагдайда жакшыртуу үчүн бар болгон боштуктар менен шайкешсиздиктерди ашууга көмөк кылган иш-чараларды түзүү.
- Мектеп практикасына окуучуларды калыптандыруучу баалоо системасын киргизүү, бул максатта «Айылда билим берүү» жана «READ» программаларында түзүлгөн формативдүү баалоо боюнча адабияттуу жайылтуу. Мугалим менен окуучулар арасында иштешүүнүн жакшыртылуусу үчүн, сабактарда жеке жана класс ишинин натыйжалуураак пландалуусу жана окуучулардын өз алдынча иштөөсү үчүн жемелөө жана сыйлоо үчүн баалоодон окуучулардын жетишкендиктерине байкоо жүргүзүү жана мугалим тарабынан окутуу көйгөйлөрүн аныкталыш каражаты катары баалоого өтүү. Жыйынтыктоочу баалоодо фактологиялык билимдердин көлөмүн эмес, концептуалдуу түшүнүү жана керектүү жөндөмдүүлүктөрдүн калыптангандык даражасын ченөө.
- Орток критерийлердин (өткөрмө жана жыйынтыктоочу сынактар, билим кесимдери) негизинде көз карандысыз кызматтар тарабынан окуучулардын билиминин баалануу мүмкүнчүлүгүн кароо.
- Башталгыч мектептин азыркы бүтүрүүчүлөрүн окута турган орто мектеп мугалимдерин ОБЖУБ-2017 изилдөөсүнүн натыйжалары тууралуу маалымдоо. Орто мектептин бешинчи классында андан ары балдарды окутууда сөзсүз чыга турган кыйынчылыктарды ашууга багытталган керектүү иш-чараларды ойлонуштуруу жана пландоо.
- Кыргызстандын мектеп мугалимдери, анын ичинде башталгыч мектеп мугалимдери үчүн борборлоштурулган ресурс сайты түзүү, анда стандарттар, курикулумдар, программалар, окуу китептери жана методикалык колдонмолор, методикалык адабият, билим берүү тармагында жүргүзүлгөн изилдөөлөр тууралуу макалалар, отчетторду ыкчам жайгаштыра билүү, натыйжалуу окутуу усулдарын колдонуу жана окуучулардын жетишкендиктерин баалоо менен сабактарды, ачык сабактардын видеолорун көрсөтүү, аларды онлайн талкуулоо ж.б. Бул сайтты Казакстандын тажрыйбасын колдонуу.
- Мугалимдин ашыкча жүктөлгөндүгүн жоюу, мугалимдин өз квалификациясын жогорулатуусун шыктандыруу, сыйлоо системасын болжолдоо, мектеп жетекчилигине мугалимдерди сыйлоо мүмкүнчүлүгүн тартуулоо.
- Кенже жаштагы окуучуларга үйрөтүүгө карата заманбап талаптарга туура келген керектүү окутуу материалдарынын тизмесин (карталар, глобустар, аспаптар, табигый материалдар жана пайдалуу кен коллекциялары, чоң үч бурчтуктар, циркулдар ж.б.) иштеп чыгуу. Мектептерди мындай окутуу материалдарынын стандартташтырылган минималдуу топтому менен камсыздоо мүмкүнчүлүгүн табуу.
- Өзбек тилдүү мектептердин көйгөйлөрү менен муктаждыктарына олуттуу көңүл буруу.

9.1 Текст окуу жана түшүнүүгө карата сунуштамалар

- Окуучуларга адабий гана эмес, маалымат тексттерин да окуу жана окулганды түшүнүү, талдоо жана тыянак чыгаруу, керектүү маалымат чыгаруу ж.б. жөндөмдүүлүктөрдү үйрөтүүгө багытталган керектүү иш-чараларды иштеп чыгуу. Бул үчүн түрдүү ыкмаларды колдонуу; анүчүн кийин (классташтары, мугалим менен) талкуулоо, белгилүү тапшырмага жараша окуу, башкы жана экинчил даражадагы нерселерди аныктоо, текстте керектүү маалымат издөө ж.б. Учурда маалымат тексттерин түшүнүү шыгына карата талаптар предметтер боюнча бекитилген мамлекеттик стандарттар менен программаларда бар, бирок окуу китептеринде да, методикалык адабиятта да маалымат тексти менен иштөө усулдарын үйрөтүү каралган эмес.
- Бул үчүн мектеп китепканаларын кенже окуучулар үчүн жазылган жаңы энциклопедиялар жана илимий-популярдуу мазмундагы китептер менен ырааттуу түрдө толуктоо керек. Бул китептер баарына жеткиликтүү болууга тийиш. Мугалимдер сабактарда бул китептерден пайдаланууга, класстан тышкары окуу үчүн сунуш кылууга, алар боюнча окурман викториналарын өткөрүүгө, жеке жана тайпа долбоорлорун аткаруусу үчүн окуучуларга жаңы кызыктуу китептерди сунуш кылууга тийиш.
- маалымат текстин окуу жана түшүнүү жумушу мекен таануу, математика, этика жана китеп окууга байланыштуу башка предметтер боюнча сабактарда жүргүзүлүүгө тийиш. Окуучу өзүнө сунуш кылынган тексттен кандай маалымат ала ала турганын, бул текстте кайсы суроого жооп жок экенин ж.б. өз алдынча аныктоону үйрөнүүгө тийиш.
- ОБЖУБ изилдөөсүнүн натыйжаларына жараша текст окуу жана түшүнүү боюнча эч бир жөндөмдүүлүк жетиштүү өлчөмдө калыптандырылган деп саналышы мүмкүн болбогондуктан, адабий тексттер менен иштөө жөндөмдүүлүктөрүн дайыма жакшыртуу керек, анын үстүнө бул тексттердин мазмуну ар бир класс сайын татаалдашат.
- Окулган текстти кайра айтып берүү жана жатка үйрөнүү белгилүү пайданы алып келерине карабастан, окуучулардан алынган билимдерди жаңы академиялык же турмуш кырдаалында колдонуусун талап кылган тапшырмаларга көбүрөөк көңүл буруу керек.
- Конструкциялануучу жообу бар жабык типтеги тапшырмалар окуучулар үчүн эң татаал болгонун изилдөө көрсөткөнү үчүн, төртүнчү класс окуучуларына суроого толук, кеңири жоопторду курууну үйрөтүүгө көбүрөөк көңүл буруу керек.
- Изилдөө төртүнчү класс окуучуларында жүйөлөндүрүлгөн пикирин билдирүү жана мында тиешелүү мисалдар менен далилдерди сабакта үйрөнүлүп жаткан тексттен да, турмуштан да келтирүү шыгын өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл буруу керек экенин көрсөткөн.

9.2 Математика боюнча сунуштамалар

- Мектептердин математика окуу китептери менен толугураак камсыздалышын талап кылуу.
- Ар бир мектепти математика боюнча тиешелүү методикалык адабият менен камсыздоо.
- Мугалимдер арасында математика боюнча жаңы методикалык иштеп чыгууларды үгүттөө.
- Математика сабактарында математика түшүнүктөрүн калыптандырууга багытталган көбүрөөк тапшырмаларды кароо.

- Геометриялуу, элестүү ойлонуунун өнүктүрүлүшүнө, геометриялык материалдын тандалышына көңүл буруу.
- Мүмкүн болгон бүткүл кырдаалдарда кайсы бир аракетти жасоо шыгын калыптандыруу.
- Тапшырманын үстүндө этап-этап менен иштөөгө көбүрөөк көңүл бөлүү: тапшырманын текстин түшүү, аны маанилүү бөлүктөргө бөлүү, математикалык моделди түзүү.
- Окуучуларга ой жүгүртүү, аткарылган аракетти түшүндүрүү жана баалоону талап кылган тапшырмаларды көбүрөөк сунуш кылуу.
- Алынган билимдерди жаңы стандарт эмес кырдаалдарда колдонуу шыгын калыптандыруу.

9.3 Мекен таануу боюнча сунуштамалар

- Окуучулардын илимий-изилдөө ишин болжолдогон тапшырмаларды иштеп чыгуу жана методикалык колдонмолорго киргизүү
- Космосту үйрөнүүгө байланыштуу саат/класстан тышкаркы иш-чаралар санын көбөйтүү
- «Физикалык дүйнө» бөлүмүн үйрөнүүгө байланыштуу эң аз 2 класстан тышкаркы экскурсия сабагын уюштуруу
- Мектеп жетекчиликтерине «Мекен таануу» курсунун темалары боюнча тажрыйба жасоо үчүн керектүү жабдыкты сатып алууга каражат табуу сунушун киргизүү
- Лабораторий тажрыйбаларын жасоого жана окуучулар тарабынан алардын өз алдынча сүрөттөлүшүнө байланыштуу эң аз 4 сабак планын иштеп чыгуу (кварталда 1 жолу)
- Сабактарда окуучуларды текстти жөн эле кайра айтып берүү менен чектебестен, алардын өздөрүнө текстке тиешелүү суроолорду берүүсүн жана аларга жооп табуусун көбүрөөк сунуш кылуу. Материалды мындайча үйрөнүү формасы аналитикалык ой жүгүртүүгө көмөк көрсөтөт
- Сабактарда окуучулардын жуптар жана топтордо иштөөсүн практикалоо. Бирге иштеп жатканда балдар коюлган суроолорго жооптордун формулировкасын жасоону жана өз жоопторун түшүндүрүүнү үйрөнөт
- Окуучуларды табигый-илимий тажрыйбаларды (кыртыштын курамы менен касиеттерин, минералдардын касиеттерин, өсүмдүк өстүрүү шарттарын, аба, суу булгоо булактарын үйрөнүү, жаныбардын жүрүм-турумуна байкоо салуу ж.б.у.с.)
- Үйрөнүлүп жаткан материал боюнча кошумча адабият менен Интернети булактарын мүмкүн болушунча көп колдонуу